

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
Π. Μ. Σ. ΚΛΑΣΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

Οικονόμου Αγγελική
(Α. Μ. 11)

Το Ανθρώπινο Σώμα στα Καταδεσμικά Κείμενα

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Ζωγράφου Αθανασία

Ιωάννινα 2024

Αγγελική Οικονόμου

(Α. Μ. 11)

Το Ανθρώπινο Σώμα στα Καταδεσμικά Κείμενα

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

Επιβλέπουσα: Αθανασία Ζωγράφου, Καθηγήτρια Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή

Ζωγράφου Αθανασία, Καθηγήτρια Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας Π. Ι.

Κουλακιώτης Ηλίας, Αναπληρωτής Καθηγητής Αρχαίας Ελληνικής Ιστορίας Π. Ι.

Μπάζου Αθηνά, Επίκουρη Καθηγήτρια Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας Ε. Κ. Π. Α.

Ιωάννινα, 2024

Εικόνα Εξωφύλλου: Μολύβδινό αγαλματίδιο με ανθρώπινη μορφή τοποθετημένο μέσα σε ένα μικρό κιβώτιο το οποίο ομοιάζει με φέρετρο. Αρχαιολογικό Μουσείο Κεραμεικού, αρ. ευρ. 13.

*“And if you don't love me now
You will never love me again
I can still hear you saying
You would never break the chain (never break the chain)
Chain keep us together ”*

-Fleetwood Mac, *“The Chain”* (1977).

Προλογικό σημείωμα

Η παρούσα μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Π. Μ. Σ. Κλασικής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Θα ήθελα, κατ'αρχάς να εκφράσω τις θερμές ευχαριστίες μου στην επιβλέπουσά μου, κυρία Αθανασία Ζωγράφου, η οποία με τις εύστοχες κατευθύνσεις της και με τις χρήσιμες βιβλιογραφικές τις υποδείξεις, συνέβαλε στη διατύπωση του θέματος, καθώς και στην πληρέστερη εκ μέρους μου προσέγγισή του. Η καθοδήγησή της και οι συμβουλές της αποδείχτηκαν πολύτιμοι αρωγοί στη συγγραφή της εν λόγω εργασίας. Επίσης, οφείλω να ευχαριστήσω τον κύριο Ηλία Κουλακιώτη και την κυρία Αθηνά Μπάζου για την προθυμία τους να είναι μέλη της τριμελούς εξεταστικής επιτροπής και το ενδιαφέρον τους. Ταυτόχρονα, θα ήθελα να ευχαριστήσω εγκάρδια τον συμφοιτητή μου Βαγγέλη Αγγελόπουλο για τη συνεχή ψυχολογική υποστήριξη που μου προσέφερε καθ'όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της Μ.Δ.Ε. μου, καθώς και για τις ατέλειωτες συζητήσεις για όλα τα θέματα που μας απασχολούσαν. Κλείνοντας, το μεγαλύτερο ευχαριστώ οφείλω να το εκφράσω στην οικογένειά μου και στους φίλους μου για την αμέριστη συμπαράσταση και στήριξή τους όλο αυτό το διάστημα των σπουδών μου. Τέλος, μολονότι αυτονόητο ενδεχόμενες παραλήψεις και αστοχίες βαραίνουν αποκλειστικά εμένα.

Ανάλυση Συντομογραφιών.....	7
Εισαγωγή.....	8
Κεφάλαιο 1.....	19
1. Η υλικότητα των καταδέσμων και η σύνδεσή τους με το σώμα του ατόμου που στοχοποιείται.....	19
1.1 Μόλυβδος: πραγματικές ιδιότητες και τελετουργικές αναλογίες.....	22
1.1.1 Ο μόλυβδος ως ευτελής και άψυχο υλικό.....	23
1.1.2 Η ψυχρότητα του μολύβδου.....	27
1.1.3 Οι ποικίλες χρήσεις του μολύβδου στις δραστηριότητες της καθημερινής ζωής.....	28
1.2 Η δύναμη της γραφής στην τελετουργία της κατάδεσης και η θεωρούμενη επενέργειά της στο σώμα του ατόμου που στοχοποιείται.....	31
1.3. Το δίπλωμα και η διάτρηση της καταδεσμικής επιγραφής με καρφί.....	38
Κεφάλαιο 2.....	43
2. Η αξιοποίηση ανθρώπινων αγαλματιδίων στην τελετουργική πρακτική των καταδέσμων.....	43
2.1. Κολοσσός: ένα ανθρώπινο αγαλματίδιο ισοδύναμο του θύματος.....	47
2.2. Αγαλματίδια με ανεστραμμένα μέλη.....	51
2.3. Αγαλματίδια με δεμένα άκρα και οι ποικίλες συνδηλώσεις του δεσίματος.....	60
2.3.1 Το τελετουργικό δέσιμο των ομοιωμάτων.....	63
2.3.2 Προμηθέας Δεσμώτης: η δύναμη του δεσίματος.....	66
2.3.3 Το τελετουργικό δέσιμο των κολοσσών και η σύνδεσή του με την πρακτική του αποτυμπανισμού.....	75
2.4 Αγαλματίδια θαμμένα και τοποθετημένα μέσα σε ομοιώματα μολύβδινων φερέτρων	81
2.4.1 Η τελετουργική ταφή των αγαλματιδίων και οι αναφορές στους νεκρούς στο κείμενο των καταδέσμων.....	83
2.4.2 Ρητές αναφορές στην αδυναμία του νεκρού σώματος στους καταδέσμους.....	85
Κεφάλαιο 3.....	91
3. Οι ανατομικές αναφορές και η συσχέτισή τους με τις συνθήκες στις οποίες αναφέρονται οι κατάδεσμοι: Η κατάδεση της γλώσσας στους δικανικούς καταδέσμους.....	91
3.1 Η τελετουργική κατάδεση της γλώσσας με στόχο την αποτροπή της ομιλίας.....	99
3.2 Κατάδεση της γλώσσας του ευρύτερου κύκλου υποστηρικτών των διαδικών: το κοινωνικό φαινόμενο του «κουτσομπολιού».....	109
Παρατηρήσεις -Συμπεράσματα.....	120
Βιβλιογραφία.....	128
Παράρτημα καταδέσμων που εξετάζονται στην εργασία.....	141
Πίνακας Αγαλματιδίων.....	159
Παράρτημα Εικόνων.....	162

Ανάλυση Συντομογραφιών

- CTAA*: Jordan, D. (2022), “Curse Tablets of the Roman Period from the Athenian Agora”, *Hesperia* 91, 133-210.
- DT*: Audollent, A. (1904), *Defixionum Tabellae*, Paris.
- DTA*: Wünsch, R. (1897), *Defixionum Tabellae Atticae*, Berlin.
- GMPT*: Betz, H. D. (1986), *The Greek Magical Papyri in Translation: Including the Demotic Spells*. Chicago-London.
- LIMC*: Ackerman, H.R., J.R. Gisler & L. Kahil, (1981-1997), *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*, vols. I-VIII, Zurich-Munich.
- NGCT*: Jordan, D. (2000), “New Greek Curse Tablets”, *GRBS* 41, 5-46.
- PGM*: Preisendanz, K. (1928–31), *Papyri Graecae Magicae: Die griechischen Zauberpapyri*, vols. I-II, Leipzig-Berlin.
- SEG*: *Supplementum Epigraphicum Graecum*, Leiden, 1923–.
- SGD*: Jordan D. (1985), “A Survey of Greek Defixiones not included in the Special Corpora”, *GRBS* 26, 151-97.
- TheDefix*: *Thesaurus Defixionum*, Online database dir. by Werner Rieß, Universität Hamburg
(https://www.thedefix.uni-hamburg.de/html/heurist/?db=The_dema&website&id=41774&pageid=48842&fbclid=IwAR3HG7lDAckAFpbf7yYPS1xgEs9R6XtCh94uRflgyeZaL752GEy7obDtm8)
- TrGR*: Radt S. L. (1985), *Tragicorum Graecorum Fragmenta*, vol. IV Sophocles.

Εισαγωγή

Τίτλος της παρούσας εργασίας είναι «Το Ανθρώπινο Σώμα στα Καταδεσμικά Κείμενα». Η εργασία βασίζεται πρωταρχικά στην μελέτη των ανατομικών αναφορών στους αττικούς καταδέσμους της περιόδου 5^{ου}- 4^{ου} αι. π.Χ., ενώ εξετάζονται και ορισμένοι κατάδεσμοι οι οποίοι χρονολογούνται στον 3^ο αι. π.Χ. Το ερώτημα που τίθεται από αυτήν είναι ο τρόπος με τον οποίο ενσωματώνεται στο λεκτικά εκπεφρασμένο αίτημα των καταδέσμων η δέσμευση των ποικίλων οργάνων και σημείων της ανθρώπινης ανατομίας. Προτού όμως εστιάσουμε στην κεντρική μας θεματική κρίνεται απαραίτητο να παρατεθούν κάποιες διευκρινίσεις αναφορικά με την πρακτική της κατάδεσης.

Πρώτη φορά κατάδεσμοι εμφανίζονται στην περιοχή της Σικελίας, στο τέλος του 6ου αι. π. Χ.,¹ ενώ η χρήση τους συνεχίζεται μέχρι, τουλάχιστον, και τον 8ο αι. μ.Χ. σε ολόκληρο το εύρος της μεσογειακής λεκάνης.² Στην Αττική, η πρώτη εμφάνιση

¹ Προέρχονται από τον Σελινούντα, συγκεκριμένα από τη νεκρόπολη (SGD 94, 95, 97 κ.α.) και το ιερό της Δήμητρας Μαλοφόρου (SGD 87, 99, 100, 101, 103 κ.α.), ενώ κατάδεσμοι έχουν βρεθεί και στην Γέλα (έχει βρεθεί ένας κατάδεσμος SGD 90), στο Λιλύβαιο (SGD 109, 110), στην Μοργαντίνα, στην Ιμέρα, στην Καμάρινα κ.α. Περισσότερο αναλυτικά για τους σικελικούς καταδέσμους, βλ. Dubois (1989), Bettarini (2005), ενώ διεξοδικότερα για το γεωγραφικό και χρονολογικό τους πλαίσιο, βλ. Sommerschildt (2019). Ειδικότερα για τους περισσότερο πρώιμους σικελικούς καταδέσμους, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους γνωρίσματα, αλλά και την σημασία που διαδραμάτιζε στην εξέλιξή του η πράξη της γραφής, βλ. Lamont (2022), (2023), 19-80.

² Μολύβδινα ελάσματα με εγχάρακτες κατάρες έχουν βρεθεί σε Ελλάδα, Κύπρο, Ιταλία, Ισπανία καθώς και στην Μεγάλη Βρετανία, την Βόρεια Αφρική, αλλά και στην περιοχή της Μαύρης Θάλασσας, βλ. περισσότερο αναλυτικά για τις περιοχές προέλευσης των καταδέσμων Audollent (1904), ο οποίος κατηγοριοποιεί τους καταδέσμους που συμπεριλαμβάνει στη συλλογή του με κριτήριο τον γεωγραφικό τόπο ανεύρεσής τους. Επίσης, βλ. Faraone (1991), 3, Gager (1992), vi-vii, Ogden (1999), 3-5, Eidinow (2007), 141, (2019), 363-364, Collins (2008), 65, Lamont (2023), 3-4. Η βιβλιογραφία η οποία αφορά την μελέτη των καταδεσμικών κειμένων και την τελετουργική πρακτικής της κατάδεσης στο σύνολό της είναι αρκετά πλούσια. Πρώτα πρώτα, πολύτιμες είναι οι δύο βασικές συλλογές καταδεσμικών κειμένων. Ο R. Wünsch το 1897 ολοκλήρωσε τη συλλογή αττικών ενεπίγραφων πινακιδίων στις *Inscriptiones Graecae* εκδίδοντας ένα τόμο, ο οποίος συνιστά μία συλλογή των, τότε γνωστών, αττικών καταδέσμων. Κάποια χρόνια αργότερα, το 1904 ο A. Audollent δημοσιεύει καταδέσμους γραμμένους τόσο στα ελληνικά, όσο γραμμένους και στα λατινικά, οι οποίοι, μάλιστα, δεν προέρχονται αποκλειστικά από τον ελλαδικό χώρο, συμπληρώνοντας έτσι την προγενέστερη συλλογή του R. Wünsch. Μνημειώδης, βέβαια, είναι και η συμβολή του D. Jordan στην έκδοση και μελέτη καταδέσμων, ο οποίος το 1985 εκδίδει μία σύντομη επισκόπηση των κειμένων που δεν συμπεριλαμβάνονταν στις τότε συλλογές, δίνοντας ένα νέο κατάλογο 600 καταδέσμων. Ιδιαίτερα χρήσιμη είναι και η συλλογή του Gager (1992) η οποία συμπεριλαμβάνει συνολικά 168 καταδέσμους με μετάφραση και σχολιασμό, ωστόσο δεν προσφέρει το αρχαίο κείμενο. Με την πάροδο των χρόνων, όπως είναι λογικό, έχουν βρεθεί και συνεχίζονται, μάλιστα, να έρχονται στο φως αρκετά νέα ευρήματα, δημιουργώντας την ανάγκη δημοσίευσης και μελέτης του εν λόγω νέου υλικού. Έτσι, σήμερα νέοι κατάδεσμοι εκδίδονται σε μεμονωμένες μελέτες, ενώ, αρκετά συχνά, οι μελετητές προβαίνουν στην επανέκδοση και την διόρθωση ή και την αποκατάσταση των καταδέσμων που εντάσσονται στα παλαιότερα *corpora*. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί η αρκετά πρόσφατη έκδοση του Jordan (2022), η οποία συμπεριλαμβάνει 30 αττικούς καταδέσμους που χρονολογούνται στην ρωμαϊκή-αυτοκρατορική περίοδο και προέρχονται από την αθηναϊκή αγορά. Συγκεκριμένα,

πρόκειται για κάποιους παλαιότερους καταδέσμους που διορθώθηκαν και επανεκδόθηκαν, αλλά και για κάποιους νέους που εκδόθηκαν για πρώτη φορά. Μέχρι σήμερα, έχουν βρεθεί περίπου 2000 επιγραφές, γραμμένες τόσο στα ελληνικά, όσο και στα λατινικά. Η καταμέτρηση αυτή προέρχεται από την πρόσφατη μελέτη της Lamont (2023), 3, η οποία, μάλιστα, αναφέρει ότι σύντομα επρόκειτο να εκδοθεί ένας τόμος ο οποίος θα συμπεριλαμβάνει το σύνολο των κειμένων που έχουν εκδοθεί σε όλες τις παλαιότερες συλλογές. Ωστόσο, το σώμα των καταδεσμικών κειμένων εμπλουτίζεται συνεχώς. Αξίζει να σημειωθεί ότι στην ηλεκτρονική βάση *Thesaurus Defixionum*, η οποία αποτέλεσε πολύτιμο εργαλείο στην μελέτη μας για την ανεύρεση αρκετών κειμένων, έχουν αναρτηθεί 1755 κατάδεσμοι.

καταδέσμου σημειώνεται στο τέλος του 5^{ου} ή στις αρχές του 4^{ου} αι. π.Χ. Οι κατάδεσμοι³ είναι μολύβδινα,⁴ στην πλειοψηφία τους, μικρά ελάσματα (κατά κανόνα ολίγων

³ Ο παραπάνω ορισμός αξιοποιεί ως βάση τον ορισμό του Jordan (1985), 151: “*Defixiones*, more commonly known as curse tablets, are inscribed pieces of lead, usually in the form of small, thin sheets, intended to influence, by supernatural means, the actions or welfare of persons or animals against their will”. Ο όρος *defixiones*, ο οποίος προέρχεται από το λατινικό ρήμα *defigo* με την σημασία του «καρφώνω» ή «διαπερνάω με καρφί», χρησιμοποιείται ευρύτατα στην έρευνα για να δηλωθούν οι κατάδεσμοι. Πρώτη φορά ο τεχνικός όρος *κατάδεσμος* απαντά στον Πλάτωνα, *Πολιτεία* 364b-c, (*ἀγύρται δὲ καὶ μάντιες ἐπὶ πλουσίων θύρας ἰόντες πείθουσιν ὥς ἔστι παρὰ σφίσι δύναμις ἐκ θεῶν ποριζομένη θυσίαις τε καὶ ἐπρωδαῖς, εἴτε τι ἀδίκημά του γέγονεν αὐτοῦ ἢ προγόνων, ἀκεῖσθαι μεθ’ ἡδονῶν τε καὶ ἐορτῶν, ἐάν τέ τινα ἐχθρὸν πημῆναι ἐθέλῃ, μετὰ σμικρῶν δαπανῶν ὁμοίως δίκαιον ἀδίκῳ βλάψει ἐπαγωγῆς τισιν καὶ καταδέσμοις, τοὺς θεοὺς, ὧς φασιν, πείθοντές σφισιν ὑπηρετεῖν*). Στο εν λόγω χωρίο, αναφέρεται ότι ζητιάνοι-απατεῶνες (*ἀγύρται*) και προφήτες (*μάντιες*) τριγυρνοῦσαν στις πόρτες των πλουσίων (*ἐπὶ πλουσίων θύρας ἰόντες*) και τους ἐπειθάν ότι ἔχουν τη δύναμη (*δύναμις ἐκ θεῶν*), την οποία ἀποκτῆσαν ἀπὸ τοὺς θεοὺς με θυσίαις (*θυσίαις*) και με «ξόρκια» (*ἐπρωδαῖς*) να θεραπεύουν (*ἀκεῖσθαι*) με ἀπολαύσεις και με γιορταστικές συγκεντρώσεις κάθε κακὸ που ἔκανε ο ἴδιος ο ἄνθρωπος ἢ οἱ πρόγονοί του. Ἐπίσης, ἰσχυρίζονταν ὅτι, ἐάν κάποιος ἄνθρωπος το ἐπιθυμοῦσε, εἶχαν την δύναμη να καταστρέψουν (*πημῆναι*) κάποιον ἐχθρὸν (*ἐχθρὸν*), εἴτε πρόκειται για δίκαιο, εἴτε για ἀδικο ἄνθρωπο, ἐναντι μικρῆς ἀμοιβῆς (*μετὰ σμικρῶν δαπανῶν*) και, ὅτι με καταδέσμους (*καταδέσμοις*) μπορούσαν να τοὺς βλάψουν (*βλάψει*), ἀφοῦ ἐπειθάν τοὺς θεοὺς, ὅπως ἰσχυρίζονταν, να τοὺς υπηρετοῦν (*πείθοντές σφισιν ὑπηρετεῖν*). Ο Πλάτωνας κατασκευάζει μία ἀρνητική ἐπιφορτισμένη εἰκόνα των περιφερόμενων ἀπὸ πόλη σε πόλη «επαγγελματιῶν», οἱ οἱ ποῖοι προσέφεραν ἐπὶ πληρωμὴ τις υπηρεσίες τοὺς στοὺς ἀνθρώπους προκειμένου να τοὺς βοηθήσουν, μέσω της χρήσης καταδέσμων, ἀλλὰ και ἄλλων μέσων, ὥστε να ἀνταπεξέλθουν σε διάφορες δύσκολες καταστάσεις της ζωῆς τοὺς. Ἡ ἐπίθεση του Πλάτωνα δὲν ἀφορᾷ στοὺς *μάντιες* καθἑαυτοὺς, ἀλλὰ σε ὅσους ἐκμεταλλεύομενοι μία ψευδῆς σύνδεση με το θεῖο στοιχεῖο ἀποσκοπώντας στην ἐξαπάτηση των πολιτῶν. Ἐπίσης, βλ. Σοφοκλῆς, *Οιδίπους Τύραννος*, στιχ. 387-8 (*ὕφεις μάγον τοιόνδε μηχανορράφον/ δόλιον ἀγύρτην, ὅστις ἐν τοῖς κέρδεσιν/ μόνον δέδορκε, τὴν τέχνην δ’ ἔφν τυφλός.*), ο οποίος ἀναφέρεται σε μηχανορράφους, δόλιους *ἀγύρταις* οἱ οἱ ποῖοι ἔχουν ὡς ἀποκλειστικὸ στόχο το κέρδος. Ἐπιπλέον, στο παραπάνω ἀπόσπασμα ο Πλάτωνας ἀναφέρει την ὑπάρξη ἐπαγγελματιῶν οἱ οἱ ποῖοι ἀναλάμβαναν την πώληση και, ἴσως, την κατασκευή των καταδέσμων. Πιθανότατα, λοιπόν, ἡ κατασκευή ενός καταδέσμου ἀνατίθετο σε ἕναν ἐπαγγελματία, ο οποίος ἀναλάμβανε να χαράζει το δεσμευτικὸ ξόρκι στο ἔλασμα ἢ μπορούσε να πάρει ἕνα ἤδη χαραγμένο ἔλασμα ἀπὸ το ἀπόθεμά του και να συμπληρώσει το ὄνομα του θύματος καθὼς και τις λεπτομέρειες της κατάρας. Ἡ ἀνακάλυψη καταδέσμων οἱ οἱ ποῖοι, κατὰ πάσα πιθανότητα, μαζικὰ εἶχαν τοποθετηθεῖ σε ἕνα κοινὸ σημεῖο, ἡ ἔντονα στερεοτυπικὴ γλώσσα τοὺς σε ὅ,τι ἀφορᾷ το λεκτικὰ ἐκπεφρασμένο αἶτημα τοὺς (ἡ οἱ ποῖα φαίνεται ὅτι ἀντλείται σε ὁρισμένες περιπτώσεις ἀπὸ κοινὴ παράδοση), καθὼς και σε ἀρκετὲς περιπτώσεις ἡ οἱ ποῖοιότητα στον τρόπο χάραξης των μολύβδινων πινακίδων, συνιστοῦν ἐνδείξεις ὅτι, πιθανότατα, οἱ κατάδεσμοι ἔχουν γραφεῖ «ἀπὸ το ἴδιο χέρι», και συνεπὼς ἀποτελοῦν προϊόν κατασκευῆς κάποιου ἐπαγγελματία. Ὡστόσο, δὲν μπορούμε να εἴμαστε γενικευτικὰ ἀπόλυτοι ὅτι οἱ κατάδεσμοι κατασκευάζονταν ἀποκλειστικὰ ἀπὸ ἐπαγγελματίες, ἀποκλείοντας ἔτσι, ἐντελῶς την ἐρασιτεχνικὴ και προσωπικὴ δράση του ἀτόμου που κατέφευγε στη χρήση του. Μάλιστα, εἶναι ἀρκετὰ πιθανὸ να ὑπῆρχε και συνεργασία ἐρασιτεχνῶν και ἐπαγγελματιῶν, δηλαδή ὁ ἐπαγγελματίας κατασκεύαζε το ἔλασμα, χάρασσε το κείμενο και το ἔδινε στον «πελάτη», ο οποίος με την σειρά του τοποθετοῦσε τον κατάδεσμο στο σημεῖο που του τοῦ εἶχε υποδείξει ο πρῶτος. Περισσότερα για το εν λόγω ζήτημα, βλ. Ogden (1999), 54-60, Eidinow (2007), 152-153, (2019), 379-381, Curbera (2015), 109-111, Edmonds (2019), 74 Lamont (2021a), ἐιδικὰ 100-101. Ἐπίσης, μία δευτέρη σημαντικὴ πληροφορία που μπορούμε να ἀντλήσουμε ἀπὸ το ἀπόσπασμα του Πλάτωνα εἶναι ὅτι οἱ ἄνθρωποι που κατέφευγαν στην χρήση καταδέσμων, θα μπορούσαμε να πούμε, ὅτι ἐπεδίωκαν, εἴτε να βλάψουν, εἴτε να προκαλέσουν ἀδυναμία στοὺς ἀντιπάλους τοὺς. Ὡστόσο, στο ἐρώτημα ἀναφορικὰ με το ἀν πρόθεση των ἀνθρώπων που κατέφευγαν στην χρήση καταδέσμων ἦταν να προξενήσουν κακὸ και να βλάψουν κυριολεκτικὰ το άτομο που στοχοποιούσαν θα ἐπανέλθουμε σε ἄλλο σημεῖο της εργασίας μας. Για μία ἀναλυτικὴ εἰσαγωγὴ στοὺς καταδέσμους, βλ. ἐνδεικτικὰ Faraone (1991), 3-32, Gager (1992), 3-41, Graf (1997), 118-174, Ogden (1999), 1-86, Eidinow (2007), 139-155 και (2019), 351-387, Riess (2012) 164-227, Edmonds (2019), 53-88, Chiarini (2021), Lamont (2023).

⁴ Για την σημασία της ἐπιλογῆς και της χρήσης του μολύβδου στην τελετουργικὴ πρακτικὴ των καταδέσμων, καθὼς και για την χρήση ἄλλων υλικῶν στα οἱ ποῖα μπορούσαν να χαραχθοῦν κατάρες, βλ. ἀναλυτικὰ στο κεφ. 1, 22-31, ἐιδικὰ ὑποσημ.23.

εκατοστών) πάνω στα οποία χαράσσονταν κατάρες.⁵ Τα μολύβδινα ελάσματα, συνήθως διπλώνονταν και είτε θάβονταν σε κάποιον τάφο, είτε τοποθετούνταν στο ιερό κάποιας θεότητας⁶ ή κάποιου θεού-ήρωα που, κατά κανόνα, συνδεόταν με τον Κάτω Κόσμο, ή ακόμα μπορούσαν να τοποθετηθούν σε κάποιο σώμα νερού, δηλαδή σε κάποια πηγή ή σε κάποιο φρεάτιο ή και σε κάποιο άλλο μέρος που είχε σχέση με τον στόχο τους (οικία, στάδιο).⁷ Εξ αρχής, κρίνεται απαραίτητο να επισημάνουμε ότι στην παρούσα εργασία,

⁵ Για τα λεκτικά σχήματα διατύπωσης που ακολουθούσαν οι εγχάρακτες κατάρες, βλ. υποσημ. 9 παρακάτω.

⁶ Συχνά στους πρώιμους καταδέσμους αναφέρονται ο Ερμής, η Εκάτη, η Περσεφόνη και η Γη, οι οποίοι, είτε καλούνται ως μάρτυρες στην τέλεση της τελετουργικής κατάδεσης, είτε καλούνταν να αναλάβουν οι ίδιοι την δέσμευση του ατόμου που στοχοποιούνταν στην εγχάρακτη κατάρη. Περισσότερο σπάνια απαντά και η αναφορά σε άλλους θεούς στους πρώιμους καταδέσμους, π.χ. αναφέρονται οι Πραξιδικές στον κατάδεσμο DTA 109 (Αττική, 3^{ος} αι. π.Χ.), στιχ. 1-2 (*Μανῆν καταδῶ καὶ κατέχω· ὕμε-/ ἱς δὲ φίλαι Πραξιδικαὶ κατέχετε αὐτ(ὸ)ν*) και οι Ερινύες στον κατάδεσμο DTA 108 (Αττική, αρχές 4^{ου} αι. π.Χ.), ὄψη Β, στιχ. 2 (*καὶ Ἐρινύσιν ἡλιθίωναις*). Στους καταδέσμους ο Ερμής αναφέρεται ως *χθόνιος* και η Εκάτη ως *χθονία*, βλ. διεξοδικότερα Ζογραφου (2021). Σημαντικό, ωστόσο, είναι να επισημάνουμε ότι ο χαρακτηρισμός «χθόνιος» δεν σηματοδοτεί τις θεότητες εκείνες που έχουν ως σφαίρα επιρροής του τον Κάτω Κόσμο και συνδέονται αποκλειστικά με επιθετικές ή και τρομακτικές δραστηριότητες (το επίθετο αναφέρεται σε θεούς όπως η Δήμητρα που συνδέονται άμεσα με τη γη και τις γεωργικές δραστηριότητες). Επίσης, ο Ερμής στους καταδέσμους λαμβάνει το τελετουργικό επίθετο *κάτοχος*, το οποίο υποδηλώνει την δυνατότητα του να «κατέχει», να δένει και να δεσμεύει τα θύματά του. Ενδεικτικά, αναφέρουμε τους καταδέσμους DTA 88, ὄψη Α, στιχ. 1-2 (*Ἐρμῆ κάτοχε /κάτεχε*) και DTA 89, ὄψη Α, στιχ. 1-2 (*δέσποτα Ἐρμῆ /κάτοχε κάτεχε*). Αναλυτικότερα για τον *Ἐρμῆ κάτοχο*, βλ. Carastro (2009), 283-286 και Ζογραφου (2021), κυρίως 197-200. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι το «πάνθεον των καταδέσμων» γίνεται πολυπολιτισμικό κατά την ύστερη αρχαιότητα. Παρατηρείται, λοιπόν, την εν λόγω περίοδο έντονος θρησκευτικός συγκρητισμός και θεότητες του Ελληνικού, του Αιγυπτιακού (Θωθ, Σηθ και Όσιρις), αλλά και του Εβραϊκού πανθέου συμπλέκονται. Η αλληπάλληλη επανάληψη θεϊκών ονομάτων και προσδίδει μεγαλύτερη δύναμη στην τελετουργική πράξη, καθώς επικαλείται ένα σύνολο θεϊκών δυνάμεων να αναλάβουν δράση. Ωστόσο, σημαντικό είναι να αναφέρουμε την ύπαρξη καταδέσμων χωρίς θεϊκά ονόματα, ή ακόμα και καταδέσμων κενών από πλευράς κειμένου. Στις περιπτώσεις αυτές τα θεϊκά ονόματα ή ακόμα κι ολόκληρη η κατάρη πιθανότατα εκφέρονταν προφορικά. Περισσότερο αναλυτικά για τις θεϊκές δυνάμεις που επικαλούνται στους καταδέσμους, βλ. Faraone (1991a), 6, Gager (1992), Ogden (1999), 44-46, Eidinow (2019), 370-378, Edmonds (2019), 77-80.

⁷ Βλ. Jordan (1985), 207, ο οποίος αναφέρει ότι περίπου 325 καταδέσμοι έχουν βρεθεί σε τάφους και σε νεκροταφεία, τουλάχιστον 200 προέρχονται από υπόγεια σώματα νερού, 60 βρέθηκαν σε ιερά της θεάς Δήμητρας, 12 σε δημόσια λουτρά και 6 σε κρήνες νερού. Κατάδεσμοι οι οποίοι εντάσσονται στην υποκατηγορία των προσευχών για δικαιοσύνη έχουν βρεθεί τοποθετημένες σε ιερά π.χ. στο ιερό της Ίσιδας και της Μεγάλης Μητέρας στο Μαϊντζ της Γερμανίας, στο ιερό της Δήμητρας στην Κνίδα και στο ιερό της *Sulius Minerva* στη Μπαθ. Επίσης, συνταγές στους μαγικούς παπύρους, οι οποίοι αποτελούν αρκετά χρήσιμες πηγές διότι μας προσφέρουν πληροφορίες, οι οποίες μας βοηθούν να κατανοήσουμε και να «ανασυνθέσουμε» το χαμένο τελετουργικό πλαίσιο των καταδέσμων (π.χ. πληροφορίες για την κατασκευή, τα υλικά, τη ώρα, το σημείο, τον τρόπο τελετουργικής εναπόθεσης κ.α.), δίνουν την οδηγία να τοποθετηθούν οι κατάδεσμοι σε σημεία τα οποία δεν ανήκουν στα παραπάνω «τυπικά» σημεία εναπόθεσης. Για παράδειγμα, κατάδεσμοι μπορούσαν να τοποθετηθούν σε σημεία τα οποία συνδέονταν άμεσα με το άτομο που στοχοποιούνταν (λ.χ. στο σπίτι του ή στον χώρο εργασίας του), στο σώμα κάποιου νεκρού ζώου ή ακόμα και σε κάποιο παπούτσι. Επίσης, βλ. Πλάτων, *Νόμοι*, 11, 933b (*περί τὰ τοιαῦτα οὐκ ἄξιον ἐπιχειρεῖν πείθειν, ἂν ποτε ἄρα ἴδωσί που κήρινα μιμήματα πεπλασμένα, εἴτ' ἐπὶ θύραις εἴτ' ἐπὶ τριόδοις εἴτ' ἐπὶ μνήμασι γονέων αὐτῶν τινες, ὀλιγορεῖν πάντων τῶν τοιοῦτων διακελεύεσθαι μὴ σαφές ἔχουσι δόγμα περὶ αὐτῶν. διαλαβόντας δὲ διχῇ τὸν τῆς φαρμακείας πέρι νόμον, ὁποτέρως ἂν τις ἐπιχειρῇ φαρμάττειν, πρῶτον μὲν δεῖσθαι καὶ παραινέειν καὶ συμβουλεύειν*), ο οποίος αναφέρει την τοποθέτηση κέρινων ομοιωμάτων σε τρίστρατα, σε πύλες αλλά και σε οικογενειακούς τάφους. Αναλυτικότερα για σημεία εναπόθεσης καταδέσμων, βλ. Faraone (1991), 7, Gager (1992) 18,21, Graf (1991), 15-25, Eidinow (2007), 140-141 (2019), 365-366, Riess (2012), 179 Edmonds (2019), 64-65, Lamont (2023), 151, 163, 166, 170, ενώ περισσότερες πληροφορίες για την τελετουργική ταφή του

όταν αναφερόμαστε στο άτομο το οποίο κατέφευγε στην πρακτική της τελετουργικής κατάδεσης, στον άνθρωπο δηλαδή που εξέφραζε το αίτημα της δέσμευσης, χρησιμοποιούμε την μετοχή *καταδέων/ουσα*. Συγκεκριμένα, προέρχεται από το ρήμα *καταδέω* το οποίο με μεγάλη συχνότητα απαντά στους καταδέσμους προκειμένου να δηλωθεί η ενέργεια της τελετουργικής δέσμευσης. Επί της ουσίας ο *καταδέων* είναι το άτομο που προβαίνει και επιτελεί το τελετουργικό δέσιμο.⁸

Πέρα από την έντονα στερεοτυπική γλώσσα⁹ των καταδεσμικών επιγραφών η οποία θυμίζει, όπως θα δούμε παρακάτω, συχνά αυτή της διοικητικής σφαίρας, ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί η απαρίθμηση σημείων και οργάνων του σώματος του ατόμου που στοχοποιείται στην εγχάρακτη κατάρα. Ενδεικτικά αναφέρουμε τον κατάδεσμο *SGD 51* ο οποίος βρέθηκε στην Αττική και χρονολογείται στο τέλος του 4^{ου} αι. π. Χ., στήλη 1, στιχ. 1-9 (*καταδῶ καταδῶ/ Ἄρισ [τ] οβούλο (υ)/το (υ) ς γλῶτ (τ) αν/ κα [ἰ σῶμα] πόδας χειρας/ καταδῶ πόδας/ καὶ [γλῶττ] αν/ οἶκ [ἰα] ν <πόδας>/ καταδῶ γλῶτταν/ καὶ σῶμα*). Οι μελετητές έχουν παρατηρήσει ότι με

καταδέσμου και ιδιαίτερα για την τοποθέτησή του σε τάφους, στο σώμα του νεκρού ή σε σώματα νερού, βλ. κεφ. 2, 83-89, ειδικά υποσημ. 180-181, 194-195.

⁸ Ωστόσο, το άτομο το οποίο κατέφευγε στην χρήση του καταδέσμου, δεν ταυτίζεται πάντα και απαραίτητα με το άτομο το οποίο κατασκεύαζε τον κατάδεσμο, βλ. συμπληρωματικά υποσημ. 24.

⁹ Σύμφωνα με τον Faraone (1991a), 5-7 τα λεκτικά σχήματα διατύπωσης που ακολουθούσαν οι εγχάρακτες κατάρες μπορούν να διακριθούν στους ακόλουθους τέσσερις βασικούς τύπους: (α) Άμεση-απευθείας διατύπωση του αιτήματος κατάδεσης (*direct binding formula*). Το εν λόγω σχήμα ακολουθεί τη δομή μία απλής ονοματικής πρότασης. Ειδικότερα χρησιμοποιείται ένα ρήμα, το οποίο δηλώνει την ενέργεια της τελετουργικής δέσμευσης, στο πρώτο πρόσωπο του ενικού αριθμού και συμπληρώνεται με την αναφορά των στοιχείων τα οποία επιδιώκει να καταδέσει ο *καταδέων* π.χ. το όνομα του θύματος: *DTA 66*, όψη Α, στιχ. 1 (*καταδῶ Εὐάρατον*), τα μέρη του σώματος: *DTA 86*, στιχ. 1-3 (*Ἰφρευθάνην Ἀνδροσθένην καταδῶ/ καὶ Σιμ(μ)ίαν Δρόμωνα· πόδας χειρας*), την ψυχή: *DTA 87*, όψη Α, στιχ. 6 (*τούτων πάντων καταδῶ ψυχὴν*), τα λόγια και τις πράξεις: *DTA 84*, όψη Β, στιχ. 4-5 (*Καταδῶ Τρύφ[ω]να πρὸς(ς) τὸ(ν) Ἐ(ρ)μ(ῆ)ν· (αὐ)τόμ και ἔργα/ [κ]α(ἰ) ἔπεα.*), την εργασία: *SGD 20*, στιχ. 1-3 (*Καταδῶ Ἀρίσταιχμον τὸ<ν> χλακέα/ πρὸς τὸς κάτω καὶ Πρυρίαν τὸν χαλκειά/ καὶ τὴν ἐργασίαν*), καθώς και τις ποικίλες δραστηριότητες ή τις πτυχές της ζωής του ατόμου που στοχοποιείται κ.α. Τα ρήματα που απαντούν περισσότερο συχνά στους καταδέσμους είναι τα *δέω*, *καταδέω*, *κατέχω*, ενώ μπορούν να χρησιμοποιηθούν και άλλα ρήματα όπως το *καταδίδωμι* (*τίθημι* και *δίδωμι*, με τη σημασία του «παραδίδω, θέτω στη δικαιοδοσία, εμπιστεύομαι, αναθέτω»), ενώ μπορούν να χρησιμοποιηθούν και όροι οι οποίοι παραπέμπουν στην πράξη της γραφής π.χ. *καταγράφω*, στην χρήση και στη σημασία των οποίων θα αναφερθούμε διεξοδικότερα στη συνέχεια. (β) Λεκτικό σχήμα το οποίο ακολουθεί την τυπολογία της προσευχής (*prayer formula*). Οι εγχάρακτες κατάρες ξεκινούν με μια επίκληση ενός ή περισσότερων θεών στους οποίους ο *καταδέων* απευθύνεται απευθείας σε δεύτερο πρόσωπο (το ρήμα κατάδεσης χρησιμοποιείται στην προστακτική συνήθως ἐγκλιση). Πρόκειται για μια έκκληση προς τους θεούς να εκτελέσουν την πράξη της κατάδεσης ή να δράσουν ως μάρτυρες της τελετουργικής κατάδεσης, βλ. *DTA 109* στιχ. 3-4 (*Ερμῆ κα-/τοχε κάτεχε Μανῆν*). (γ) Το λεκτικό αίτημα διατυπώνεται με την μορφή μία ευχής (*wish formula*), χρησιμοποιούνται ρήματα τρίτου ενικού προσώπου στην ευκτική ἐγκλιση και (δ) χρήση του σχήματος αναλογίας (*similia similibus*) με τον οποίο ο *καταδέων* εκφράζει την επιθυμία του το άτομο που στοχοποιεί να αποκτήσει τα χαρακτηριστικά κάποιου υλικού αντικειμένου. Στο εν λόγω σχήμα θα αναφερθούμε λεπτομερέστερα στο κεφ.1, υποσημ. 32-33. Περισσότερο αναλυτικά για τα σχήματα τα οποία ακολουθούν οι κατάρες στη λεκτική διατύπωσή τους, βλ. Gager (1992), 13-14, Graf (1997), 121-134, Ogden (1999), 26-30, Eidinow (2007), 144-154, και λεπτομερέστερα Chiarini (2021), 31- 39.

ιδιαίτερη συχνότητα απαντά το αίτημα της κατάδεση των χεριών, των ποδιών, της γλώσσας, της ψυχής και του νου, χωρίς όμως να απουσιάζουν κι άλλα μέρη του σώματος τα οποία αναφέρονται λιγότερο συχνά, όπως για παράδειγμα η αναφορά στον κατάδεσμο *DT 86*, στιχ. 9 (*[τῆς], τὴν ἡδον <ἦν>, τὸ πυγίον*),¹⁰ στην κατάδεση των γλουτών.¹¹ Μάλιστα, ορισμένοι κατάδεσμοι περιέχουν αναλυτικούς καταλόγους μελών και σημείων του σώματος οι οποίοι δημιουργούν την αίσθηση της ολοκληρωτικής καταγραφής των ποικίλων σημείων της ανθρώπινης ανατομίας. Για παράδειγμα στον κατάδεσμο *DT 42*, ο οποίος χρονολογείται στον 1ο αι. μ.Χ. και προέρχεται από τα Μέγαρο, στους στιχ. 3-6 (*[...]μασθνὸν [...πνεύ]μονας καρδίαν ἦπαρ [...] ἰσχία/ ῥάχιν κοιλίαν [...] αἰδίον μηροὺς πρωκτὸν [...] κ]νήμας πτέρνα[ς...]υς ἄκρα/ ποδῶν δακτύλους[...] καὶ εἴ τι λ[οιπὸν] τῶν μερ[ῶ]ν [ἔσ]ται τοῦ σώματος / ὀλ[ο]υ[.]*) δίνεται μία λίστα ανατομικών αναφορών, η οποία περιγράφει το σώμα από άκρη σε άκρη, καθώς η απαρίθμηση των ανατομικών σημείων αρχίζει από το πάνω μέρος του σώματος και την περιοχή του στήθους/θώρακα (*μασθνὸν [...πνεύ]μονας καρδίαν ἦπαρ*) και εξαπλώνεται σταδιακά σε όλο το σώμα (*ἰσχία/ ῥάχιν κοιλίαν [...] αἰδίον μηροὺς πρωκτὸν*), φτάνοντας μέχρι τα κάτω άκρα (*ἄκρα/ ποδῶν δακτύλους*). Μάλιστα, ο *καταδέων*, ως κατακλείδα της αναλυτικής περιγραφής των σημείων του σώματος που προανέφερε, εκφράζει το αίτημα της δέσμευσης οποιοδήποτε άλλου πιθανού ανατομικού οργάνου, το οποίο δεν συμπεριλήφθηκε στην προηγούμενη λίστα που παρέθεσε (*καὶ εἴ τι λ[οιπὸν] τῶν μερ[ῶ]ν [ἔσ]ται τοῦ σώματος / ὀλ[ο]υ[.]*).

Πρώτα πρώτα, αξίζει να σημειωθεί ότι το αίτημα της κατάδεσης των οργάνων του βιολογικού σώματος, αποσκοπεί στην παρεμπόδιση των βασικών λειτουργιών που επιτελούν κι αυτό, μάλιστα, αποτυπώνεται ρητά, κάποιες φορές, στο κείμενο των καταδέσμων. Για παράδειγμα στον κατάδεσμο *DT 239* (Καρχηδόνα, 3^{ος} αι. μ.Χ.), στιχ. 10-13 (*ἐμπόδισον αὐτοῖς τοὺς πόδας, ἐκκόψον ἐκνεύρωσον/ἐξάρθρωσον αὐτοὺς ἵνα μὴ δυνασθῶσιν τῇ αὖρ[ι]ον ἡμέρα/ ἐλθόντες ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ μῆτε τρέχειν μῆ[τε περιπατεῖν/ μῆ]τε νεικῆσαι*), αναφέρεται ότι η κατάδεση των ποδιών στοχεύει στην αποτροπή της κίνησης, ενώ στον κατάδεσμο *DT 66* (Αττική, 4^{ος} αι. π.Χ.), στιχ. 1-3 (*[Εὐ]ῆνιος . . . / [γλ]ῶταν ἔ[ργ]α . . . / καὶ ἄφωνοι*), δηλώνεται άμεσα στο κείμενο ότι η δέσμευση της γλώσσας αποσκοπεί στο να καταστεί το θύμα άφωνο. Το ερώτημα

¹⁰ Βλ. *LSJ s. v. πυγή*, οι γλουτοί, τα οπίσθια.

¹¹ Βλ. Faraone (1985), 152, (1991), 15-16, Gager (1992), 21-22, 172, 242 Graf (1997), Ogden (1999), Gordon (1999), 257-258, 261-277 Versnel (1998), Eidinow (2007), 140, 170, 220, 350-31, (2016), 231-237, Riess (2012), 186, 193, 196, Edmonds (2019), 72, 97, Lamont (2021), (2023), 29-35, 39-42.

όμως το οποίο προκύπτει αφορά τους λόγους για τους οποίους ο καταδέων επιλέγει να πλήξει και να αποδυναμώσει την σωματική υπόσταση του ατόμου που στοχοποιεί στον κατάδεσμο. Την απάντηση στο ερώτημα αυτό έρχεται να δώσει, αν και έμμεσα, το 1991 ο Faraone.

Ο Faraone, επισημαίνει ότι οι κατάδεσμοι μολονότι, αναφέρονται σε ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων και συνθηκών,¹² η πλειοψηφία του υλικού που έχουμε στη διάθεσή μας, μπορεί να ενταχθεί σε συγκεκριμένες κατηγορίες. Διακρίνει, λοιπόν, πέντε κατηγορίες¹³ καταδέσμων: (1) δικανικούς (2) αγωνιστικούς (3) εμπορικούς (4) ερωτικούς και (5) προσευχές για δικαιοσύνη.¹⁴

Ο Faraone, επεκτείνοντας τον συλλογισμό του υποστηρίζει ότι οι κατάδεσμοι, εκτός από αυτούς που ανήκουν στην κατηγορία των προσευχών για δικαιοσύνη,

¹² Στην σύγχρονη έρευνα έχει, σε μεγάλο βαθμό, καθιερωθεί η κατηγοριοποίηση του Faraone, παραλλαγή της παλαιότερης ταξινόμησης του ο Audollent (1904), ο οποίος είχε προβεί στη διάκριση των καταδέσμων σε: (1) *Iudiciariae et in inimicos conscriptae* (αφορούν σε δικαστικές αντιπαλότητες). (2) *In fures, calumniatores et maledicos conversae* (κατά των κλεφτών) (3) *Amatoriae* (ερωτικές σχέσεις). (4) *In agitadores et venatores immissae* (αφορούν αγώνες στη αρένα και στον υπόδρομο). (5) *Causa defixionis obscura*.

¹³ Ειδικότερα οι κατάδεσμοι οι οποίοι εντάσσονται στους δικανικούς αφορούν στο πλαίσιο κάποιας δικαστικής διαμάχης και επιδιώκουν την αποδυνάμωση του αντιδίκου. Οι αγωνιστικοί κατάδεσμοι αναφέρονται, κατά βάση, στο πλαίσιο των αγώνων στον υπόδρομο, αλλά και σε ποικίλες αθλητικές δραστηριότητες (πάλη, τρέξιμο) ή και σε δραματικούς ή χορευτικούς αγώνες. Οι εμπορικοί κατάδεσμοι στρέφονται κατά των εμπορικών αντιπάλων και των επαγγελματικών ανταγωνιστών. Οι ερωτικοί κατάδεσμοι αφορούν στον τομέα των προσωπικών και ερωτικών σχέσεων και επιδιώκουν, είτε την ερωτική ένωση και τη δημιουργία σχέσης, μεταξύ του ατόμου που καταφεύγει στην χρήση του καταδέσμου και του αντικείμενου του πόθου του, είτε στοχεύουν στην διακοπή της σχέσης και το χωρισμό ενός ζευγαριού. Περισσότερο αναλυτικά για τις κατηγορίες των καταδέσμων και για τα κριτήρια ένταξης τους στην εκάστοτε κατηγορία, θα αναφερθούμε στην συνέχεια της εργασίας μας, όπου θα εξετάσουμε και αντίστοιχα παραδείγματα.

¹⁴ Στην κατηγορία των «προσευχών για δικαιοσύνη», όρο τον οποίο εισήγαγε ο Versnel (1991) εντάσσονται οι επιγραφές εκείνες οι οποίες στρέφονται, θα μπορούσαμε να πούμε, κατά κλεφτών και συκοφαντών. Οι κατάδεσμοι που εμπίπτουν στις προσευχές για δικαιοσύνη αποτελούν μια κατηγορία καταδέσμων η οποία διαφοροποιείται από τις υπόλοιπες κατηγορίες στα εξής σημεία: (α) Σε αντίθεση με τους καταδέσμους, στους οποίους δεν παρέχονται άμεσα και ρητά από το κείμενο στοιχεία για την ταυτότητά του ατόμου που καταφεύγει στην χρήση τους, στις «προσευχές για δικαιοσύνη» αναφέρεται το όνομα του καταδέοντος. (β) Στις «προσευχές για δικαιοσύνη», κατά κύριο λόγο, αιτιολογείται ο λόγος για τον οποίο ένας άνθρωπος καταφεύγει στην χρήση της εν λόγω πρακτικής κατάδεσης. Συνήθως, ο καταδέων αναφέρει ότι έχει πέσει θύμα κλοπής ή κάποιας συκοφαντικής επίθεσης, και τονίζει πως έχει αδικηθεί και επιζητά την αποκατάσταση της δικαιοσύνης. (γ) Παρατηρείται χρήση βίαιου λεξιλογίου και έντονη εκδήλωση συναισθημάτων μίσους, με την παράκληση για φρικτή τιμωρία των ενόχων. (δ) Σε αντίθεση με τους καταδέσμους οι οποίοι τοποθετούνταν σε μη ορατά σημεία, ώστε να μην μπορεί κάποιος να τους βρει και να τους αφαιρέσει, διότι με τον τρόπο αυτό θα «λυνόταν» η τελετουργική κατάδεση, οι επιγραφές των λεγόμενων «προσευχών για δικαιοσύνη» προοριζόταν σε ορισμένες περιπτώσεις για ανάρτηση σε έναν τοίχο και επομένως, στόχος ήταν να είναι ορατές προκειμένου να διαβάσουν και να «προειδοποιήσουν» τον ένοχο για την επακόλουθη τιμωρία του ή να του ασκήσουν πίεση, εμφυσώντας του τον φόβο, ώστε να επιστρέψει το αντικείμενο που είχε κλέψει, βλ. περισσότερο αναλυτικά Versnel (1991), (2002). Επίσης, βλ. Chiarini (2023), 21-40 για μια πλήρης βιβλιογραφική πραγμάτευση αναφορικά με τις κατηγοριοποιήσεις των καταδέσμων και με ιδιαίτερη εστίαση στην κατηγορία των λεγόμενων «προσευχών για δικαιοσύνη».

προϋποθέτουν μια κατάσταση αντιπαλότητας και ανταγωνισμούς και αυτό χαρακτήρισε ως «αγωνιστικό πλαίσιο». Αντίδικοι στο δικαστήριο, ανταγωνιστές ή αντίζηλοι στον έρωτα, την επαγγελματική ζωή και τους αθλητικούς αγώνες καταφεύγουν στη χρήση καταδέσμων προκειμένου να ισχυροποιήσουν την θέση τους στα έντονα αυτά ανταγωνιστικά πεδία. Δίνει, μάλιστα, ιδιαίτερη έμφαση στο γεγονός ότι το πιο σημαντικό στοιχείο είναι ότι η κατάδεση επεμβαίνει σε ένα χρονικό σημείο, όπου το αποτέλεσμα της αντιπαράθεσης είναι ακόμα ανοικτό. Οι άνθρωποι, λοιπόν, κατέφευγαν στην πρακτική των καταδέσμων, ζητώντας, με τον τρόπο αυτό, την βοήθεια κάποιων θεοτήτων, προκειμένου να θέσουν τους αντιπάλους-ανταγωνιστές τους υπό τον έλεγχό τους και να τους καταστήσουν σωματικά ή/και πνευματικά αδύναμους να δράσουν, οδηγώντας τους έτσι, σε κατάσταση πλήρους αδυναμίας, αλλά και αποτυχίας.

Σε σχέση με τους δικανικούς καταδέσμους, με τους οποίους θα ασχοληθούμε ειδικότερα, επισημαίνει ότι αναφέρεται συχνά η κατάδεση της γλώσσας και του νου.¹⁵ Τονίζει, μάλιστα, ότι εφόσον η έκβαση μίας δίκης εξαρτώταν, κατά κύριο λόγο, από την ικανότητα αγόρευσης και την αποτελεσματικότητα των λόγων των εμπλεκομένων στη δικαστική διαμάχη, ο *καταδέων* επέλεγε να δεσμεύσει τη γλώσσα του αντιδίκου του, ώστε να τον κάνει να σιωπήσει και με τον τρόπο αυτό να τον οδηγήσει στην ήττα, εφόσον δεν θα είχε μία ικανοποιητική αγόρευση. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι στην περίπτωση αυτή, η κατάδεση της γλώσσας αποσκοπεί στο να αποδυναμωθεί και να καταστεί ανίσχυρο και μη λειτουργικό το όργανο εκείνο το οποίο είναι υπεύθυνο για την προφορική εκφορά λόγου. Ο *καταδέων*, δηλαδή, επέλεγε να καταδέσει το όργανο εκείνο του οποίου ο λειτουργικός ρόλος συνδέεται άμεσα με την δραστηριότητα στην οποία αναφέρεται ο κατάδεσμος. Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι υπό αυτό το πρίσμα η επιλογή του *καταδέοντος* να δεσμεύσει και να αποδυναμώσει το ανατομικό όργανο της γλώσσας υποκινείται σε μεγάλο βαθμό από καθαρά πρακτικούς λόγους που υπαγορεύει το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα.

Λίγα χρόνια αργότερα, το 1998 ο Versnel στην μελέτη του με τίτλο “καὶ εἴ τι λ[οιπὸν] τῶν μερ[ῶ]ν [ἔσ]ται τοῦ σώματος ὅλ[ο]υ[.] (and any other part of the entire body there may be), *An Essay on Anatomical Curses*” στρέφει την προσοχή του αποκλειστικά στην μελέτη της ενσωμάτωσης των ανατομικών αναφορών στους

¹⁵ Faraone (1985), 152, (1991), 15-16.

καταδέσμους. Ειδικότερα, ονομάζει «λειτουργικούς» τους καταδέσμους στους οποίους ο *καταδέων* στοχεύει να δεσμεύσει τα περισσότερο κατάλληλα ανατομικά όργανα, η λειτουργία των οποίων βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με την δραστηριότητα στην οποία στοχεύει επιθετικά ο κατάδεσμος. Επιλέγει, όμως, να μην αναφερθεί περαιτέρω στην μελέτη αυτών των παραδειγμάτων.¹⁶ Η προσοχή του, επικεντρώνεται αντιθέτως στην μελέτη των καταδέσμων που εμπεριέχουν εμμονική απαρίθμηση και εκτενείς καταλόγους ανατομικών αναφορών. Τους εν λόγω καταδέσμους, οι οποίοι εντάσσονται κυρίως στην κατηγορία των λεγόμενων «προσευχών για δικαιοσύνη», καθώς και στους μεταγενέστερους χρονικά ερωτικούς καταδέσμους, τους χαρακτηρίζει ως «καθαρά ανατομικούς», διότι δεν περιορίζονται αποκλειστικά στην επιλογή των περισσότερο λογικά αναμενόμενων σε σχέση με το στόχο ανατομικών αναφορών, αλλά προβαίνουν σε μία πλήρη καταγραφή των σημείων και οργάνων της ανθρώπινης ανατομίας.

Στο κέντρο του δικού μας προβληματισμού τίθενται ερωτήματα τα οποία γενικά αφορούν (α) τον τρόπο με τον οποίο αποτυπώνεται το αίτημα της κατάδεσης του σώματος, αλλά και (β) τη σημασία της επιλογής ή εστίασης στην κατάδεση κάποιων συγκεκριμένων ανατομικών οργάνων. Γίνεται αναφορά εξίσου συχνά το σώμα σε όλες τις κατηγορίες καταδέσμων; Υπάρχει έμφαση σε ορισμένα μέλη; Σε ποιόν βαθμό συνδέονται τα μέλη που στοχοποιούνται με την δραστηριότητα στην οποία αναφέρεται ο κατάδεσμος; Ποιες αντιλήψεις της εποχής για τα μέλη του σώματος μπορούμε ενδεχομένως να διακρίνουμε; Αυτά είναι κάποια από τα επιμέρους ερωτήματα τα οποία λαμβάνουμε υπ' όψιν μας προκειμένου να προσεγγίσουμε όσο το δυνατόν πληρέστερα το θέμα μας.

Σε ό,τι αφορά τη δομή της εργασίας, το κυρίως τμήμα της διαρθρώνεται σε τρία κεφάλαια. Πιο συγκεκριμένα στο πρώτο κεφάλαιο, με τίτλο «Η υλικότητα των καταδέσμων και η σύνδεσή της με το σώμα του ατόμου που στοχοποιείται», το οποίο στον πυρήνα του είναι εισαγωγικό, επιδιώκουμε να αναδείξουμε τον τρόπο με τον οποίο επιτυγχάνεται η σύνδεση μεταξύ της υλικής βάσης του καταδέσμου, δηλαδή του μολύβδινου ελάσματος που λειτουργεί ως επιφάνεια υποδοχής της εγχάρακτης κατάρας, και του σώματος του θύματος που στοχοποιείται. Κρίναμε, λοιπόν, σκόπιμο να αναφερθούμε στο ζήτημα αυτό και να εξετάσουμε πώς συμπλέκεται η υλικότητα των καταδέσμων με την σωματική-υλική υπόσταση του ανθρώπινου θύματος, διότι στο

¹⁶ Versnel (1998), 217.

λεκτικά εκπεφρασμένο αίτημα των καταδέσμων διατυπώνεται συχνά η επιθυμία της «μετατροπής» κάποιων ανατομικών οργάνων του ατόμου που στοχοποιείται σε μολύβδο. Με άλλα λόγια, θα λέγαμε ότι πρόθεση του *καταδέοντος* είναι να καταστήσει το ανθρώπινο θύμα όμοιο με το άψυχο και «άχρηστο» υλικό κατασκευής του καταδέσμου. Σε ένα πρώτο επίπεδο, λοιπόν, προσπαθούμε να δείξουμε καθαρά ότι ο ίδιος ο καταδέσμος συνιστά ένα υλικό ισοδύναμο του ατόμου που στοχοποιείται στην κατάρα και ότι το σύνολο των τελετουργικών ενεργειών οι οποίες εφαρμόζονται στο έλασμα (γραφή, δίπλωμα, κάρφωμα), έχουν ως άμεσο και επιτακτικό στόχο την δέσμευση ή και αποδυνάμωση του θύματος που στοχοποιείται.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, παράλληλα με την μελέτη των καταδεσμικών κειμένων, θα εστιάσουμε την έρευνά μας στην χρήση ανθρώπινων αγαλματιδίων στην τελετουργική πρακτική των καταδέσμων. Εκτός από τις ανατομικές αναφορές στο κείμενο των καταδέσμων, η πρόθεση του *καταδέοντος* για τη δέσμευση του σώματος του ατόμου που στοχοποιεί, αποτυπώνεται με περισσότερο εναργή τρόπο στην τελετουργική πρακτική της αξιοποίησης αγαλματιδίων, τα οποία λειτουργούν, όπως θα δούμε στην συνέχεια, ως αντικείμενα ισοδύναμα των θυμάτων. Ειδικότερα, θα αναφερθούμε στα αγαλματίδια που έχουν βρεθεί στον ελλαδικό χώρο, συγκεκριμένα στην Αττική και τα οποία χρονολογούνται στον 5^ο και 4^ο αι. π.Χ. Τα μολύβδινα, κατά βάση, αγαλματίδια συνήθως απεικονίζονται με χέρια δεμένα ή τοποθετημένα πίσω από την πλάτη τους, καθώς και με τα πόδια τους λυγισμένα, στριμμένα ή δεμένα. Εστιάζοντας, λοιπόν, στην στάση σώματός των αγαλματιδίων και στον τελετουργικό τρόπο με τον οποίο ο *καταδέων* επιλέγει να αναπαραστήσει και συγχρόνως, να μεταχειριστεί το σώμα τους, αποσκοπούμε να αναδείξουμε σημασία και τη λειτουργία αυτής η τελετουργικής χειρονομίας για την κατάδεση και αποδυνάμωση του σώματος του θύματος. Παράλληλα, με τους καταδέσμους και τα μολύβδινα ομοιώματα, που συχνά τους συνόδευαν, θα αναφερθούμε και σε ποικίλα κείμενα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας, τα οποία προέρχονται τόσο από την επική παράδοση, όσο και από την δραματική ποίηση, ώστε να μπορέσουμε να ανασυνθέσουμε μια πληρέστερη εικόνα για την σημασία της δέσμευσης του σώματος. Συγκεκριμένα, θα εξετάσουμε το δέσιμο και τη φυλάκιση του Άρη από τον Ώτο και τον Εφιάλτη (Ομηρος, *Ιλιάδα*, E 385-391), την μυθική αφήγηση του δεσίματος του Προμηθέα, όπως αυτή αποδίδεται στο δράμα του Αισχύλου, *Προμηθέας Δεσμώτης*, καθώς και το δέσιμο του Μελάνθιου, ενός δούλου του Οδυσσέα (Ομηρος, *Οδύσσεια*, χ 163-177). Η επιλογή των παραπάνω

πηγών έχει γίνει με κριτήριο το κοινό λεξιλόγιο που εντοπίζεται, όπως θα δούμε αναλυτικά και στη συνέχεια, μεταξύ των εν λόγω λογοτεχνικών πηγών και του λεξιλογίου των καταδέσμων, αναφορικά με την περιγραφή του δεσίματος του σώματος. Όλες αυτές οι πηγές θα αξιοποιηθούν με στόχο να κάνουμε συγκρίσεις και να αναδείξουμε κοινά σημεία, αλλά και διαφορές στον τρόπο με τον οποίο περιγράφεται το πραγματικό, σωματικό δέσιμο και πώς συμπλέκεται και αντανakλάται στους καταδέσμους το αίτημα για το τελετουργικό δέσιμο του σώματος.

Στο τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο, επιλέγουμε να εστιάσουμε στο ανατομικό όργανο της γλώσσας, και στην σημασία της κατάδεσης και αποδυνάμωσης του εν λόγω οργάνου στους πρώιμους αττικούς δικανικούς καταδέσμους. Η επιλογή, να αναφερθούμε, ως μελέτη περίπτωσης (case study), στους δικανικούς καταδέσμους, οφείλεται κατά κύριο λόγο στο γεγονός πως αρκετά συχνά στους καταδέσμους της εν λόγω κατηγορίας, η οποία ήταν και η πολυπληθέστερη στην αττική του 5^{ου} και 4^{ου} αι. π.Χ., η χρήση δικανικού λεξιλογίου συμπλέκεται με την αναφορά στο δέσιμο της γλώσσας και σε ορισμένες περιπτώσεις αναφέρεται ρητά στο κείμενό του καταδέσμου η αποτροπή της ομιλίας του διαδίκου του. Το ερώτημα το οποίο θα μας απασχολήσει στο εν λόγω κεφάλαιο εστιάζει στο αν, ή και σε ποιόν βαθμό, η επιλογή της κατάδεσης της γλώσσας και της αποτροπής της ομιλίας περιορίζεται αποκλειστικά στην αποδυνάμωση της ομιλίας του διαδίκου την στιγμή της δίκης, ή αν το αίτημα της αποτροπής της ομιλίας μπορεί να συνδεθεί με άλλες πρακτικές και μέσα που είχαν στη διάθεσή τους οι διάδικοι και τα οποία συνέβαλαν καθοριστικά στην εξέλιξη της νομικής διαμάχης και στην «εξόντωση» των αντιπάλων τους.

Κεφάλαιο 1

1. Η υλικότητα των καταδέσμων και η σύνδεσή τους με το σώμα του ατόμου που στοχοποιείται

Στο εν λόγω κεφάλαιο, επιδιώκουμε να αναδείξουμε τον τρόπο με τον οποίο επιτυγχάνεται η σύνδεση μεταξύ της υλικής βάσης του καταδέσμου και του ατόμου που στοχοποιείται στην κατάρα. Το μολύβδινο έλασμα λειτουργεί, όπως θα αναλύσουμε και στη συνέχεια, αφενός ως επιφάνεια υποδοχής της εγγάρακτης κατάρας, αφετέρου ως υλικό ισοδύναμο της σωματικής υπόστασης του ατόμου που τίθεται στο στόχαστρο της καταδεσμικής επίθεσης. Αρχικά, θα αναφερθούμε στην υλική υπόσταση των καταδέσμων, ενώ ιδιαίτερη έμφαση θα δώσουμε στο υλικό κατασκευής τους, το μολύβδο. Συγκεκριμένα, θα μας απασχολήσουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα και οι φυσικές ιδιότητες του εν λόγω μετάλλου. Επιλέγουμε να αναφερθούμε στο ζήτημα αυτό, καθώς παρατηρούμε ότι, στο λεκτικά εκπεφρασμένο αίτημα της κατάρας, ο *καταδέων* μέσω του σχήματος αναλογίας,¹⁷ εξέφραζε την επιθυμία του να καταστεί το θύμα του όμοιο με την υλική βάση του καταδέσμου. Για παράδειγμα στον κατάδεσμο *SGD 72*, ο οποίος προέρχεται από την Αττική (δεν παρέχεται χρονολόγηση), στους στιχ. 1-5 (*[ὥς ὁ μολυβδος] οὗτος ἀδύ[νατος κεῖται] [οὐτω καὶ ἄχρηστα ἔστω ἂν] ἂν Νικα[σ]ὼν [πράξει] νημο ἐπ πόδας γ[λῶσσαν]*) αίτημα του *καταδέοντος* είναι η αδυναμία του μολύβδου να «μεταφερθεί» στο άτομο που στοχοποιεί στον κατάδεσμο. Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι, τουλάχιστον, στην σκέψη του *καταδέοντος*, η υλική βάση της επιγραφής μπορούσε να συνδεθεί και να συσχετιστεί με την υλική-σωματική υπόσταση του θύματος. Στη συνέχεια, μελετώντας τους ποικίλους τελετουργικούς χειρισμούς της καταδεσμικής πινακίδας, οι οποίοι αφορούν, κατά βάση, στο πρωταρχικό στάδιο της κατασκευής του καταδέσμου (χάραξη δεσμευτικού ξορκιού, δίπλωμα και κάρφωμα του ελάσματος), επιδιώκουμε να αναδείξουμε τη σημασία των εν λόγω τελετουργικών πράξεων και ειδικότερα, τον τρόπο με τον οποίο εκφράζουν και αντανakλούν την πρόθεση του *καταδέοντος* για δέσμευση, αποδυνάμωση, αλλά και επενέργεια στο σώμα του ατόμου που στοχοποιούσε.

¹⁷ Για την αποσαφήνιση του εν λόγω όρου, βλ. υποσημ. 32.

Οι κατάδεσμοι, ως τελετουργικά αντικείμενα, διαδραμάτιζαν καίριο ρόλο σε μια ολόκληρη διαδικασία τελετουργικών ενεργειών. Κατά κύριο λόγο, τα αντικείμενα που αξιοποιούνταν στις τελετουργικές πρακτικές κατάδεσης θεωρούνται από τους μελετητές της σύγχρονης ανθρωπολογικής έρευνας ως «διαμεσολαβητές» (mediators), ως αντικείμενα δηλαδή τα οποία είχαν την δύναμη να διαμορφώνουν και να επηρεάζουν την ζωή των ανθρώπων (όχι μόνο των χρηστών, αλλά όλων των συμμετεχόντων).¹⁸ Τα μολύβδινα ελάσματα, λοιπόν, μέσω μιας σειράς τελετουργικών πράξεων ανανοηματοδοτούνταν, αποκτούσαν δηλαδή, θα λέγαμε μία καινούργια αξία, σημασία, καθώς κι έναν νέο λειτουργικό ρόλο.¹⁹ Στην πρακτική της τελετουργικής κατάδεσης, στο επίκεντρο όλων των ενεργειών βρίσκονταν η μολύβδινη επιγραφή.

¹⁸ Bremmer (2015), 12. Για τη σχέση των ανθρώπων και των αντικειμένων στις τελετουργικές πρακτικές, βλ. Sánchez Natalías (2018), 9-11, η οποία χαρακτηριστικά αναφέρει πως η σχέση αυτή χαρακτηρίζεται ως πολυδιάστατη, αλλά και δυναμική και επισημαίνει ότι διαδραματίζει ένα πολύ σημαντικό ρόλο στην σφαίρα των τελετουργικών πρακτικών κατάδεσης. Επίσης, τονίζει πως επρόκειτο για μία σχέση με δύο κατευθύνσεις, η πρώτη εκ των οποίων αφορά την οπτική των επιτελεστών, το πώς δηλαδή αντιλαμβάνονται την δύναμη των τελετουργικών αυτών αντικειμένων οι άνθρωποι που κατέφευγαν στην χρήση καταδέσμων, ενώ η δεύτερη αφορά την χρήση των υλικών αντικειμένων, ως πανίσχυρων μέσων που λειτουργούσαν με ένα αρκετά ιδιαίτερο τρόπο. Μάλιστα, κι από λογοτεχνικές πηγές μπορούμε να αντλήσουμε χρήσιμες πληροφορίες για την χρήση αντικειμένων τα οποία μπορούσαν να ασκούν κάποιου είδους επίδραση στα άτομα που τα χρησιμοποιούσαν. Ήδη από την εποχή του Ομήρου υπάρχουν αναφορές σε αντικείμενα τα οποία είχαν τη δύναμη να επηρεάσουν, κατά βάση προς όφελός του, το άτομο που τα χρησιμοποιούσε ή τα είχε στην κατοχή του. Για παράδειγμα, βλ. Όμηρος, *Ιλιάδα*, Ξ 197-217 χωρίο στο οποίο γίνεται αναφορά στον *κεστόν ἱμάντα* της Αφροδίτης (*ἥ, καὶ ἀπὸ στήθεσφιν ἐλύσατο κέστον ἱμάντα/ ποικίλον, ἔνθα δέ οἱ θελκτῆρια πάντα τέτυκτο*). Συνοπτικά αναφέρουμε ότι ἡ Ἥρα θέλοντας να αποσπάσει την προσοχή του Δία από το πεδίο της μάχης, ζητά από την Αφροδίτη τον *κεστόν ἱμάντα*, ώστε να μπορέσει να κατευνάσει το θυμό του Δία, να τον αποπλανήσει και να τον οδηγήσει τελικά σε ύπνο. Μολονότι, διάφορες ερμηνείες έχουν δοθεί για την φύση του εν λόγω αντικειμένου (ζώνη, στηθόδεσμος, κόσμημα), πιθανότατα επρόκειτο για κάποια ζώνη (κεντημένη με όλα τα θελκτῆρια, τη φιλότητα και τον ἴμερο), η οποία είχε τη δύναμη, αφενός να κατευνάσει το θυμό, αφετέρου να ενισχύει την ερωτική ἑλξη, βλ. αναλυτικά Faraone (1999a), 97-109, (2004), 153-155 και Breitenberger (2007), 56-78 και ειδικά, 71-78, η οποία αναφέρεται στο εν λόγω αντικείμενο εντάσσοντάς τη μελέτη του στο ευρύτερο ζήτημα της σημασίας των κοσμημάτων, ως εμβλημάτων της Αφροδίτης, και εστιάζοντας στον ιδιαίτερο ρόλο τους στην σκηνή της προετοιμασίας και του καλλωπισμού της θεάς πριν από την αποπλάνηση και την ερωτική της ένωση της με τον Αγκίστη, βλ. *Ομηρικός Ὕμνος στην Αφροδίτη*, στιχ. 61-74. Για την χρήση αντικειμένων τα οποία βρίσκονταν σε άμεση επαφή με το σώμα, όπως για παράδειγμα μενταγιόν, σκουλαρίκια ή βραχιόλια, δηλαδή κοσμήματα κατασκευασμένα από πολύτιμα ή φθηνά υλικά, και τα οποία χρησιμοποιούνταν ως φυλαχτά ενδεικτικά, βλ. Dasen (2015). Διεξοδικότερα για τα φυλαχτά στην ρωμαϊκή-αυτοκρατορική περίοδο, βλ. Faraone (2018), Dasen και Nagy (2019), ενώ για το αρκετά ενδιαφέρον ζήτημα των φυλαχτών της μήτρας, βλ. Aubert (1989), Tsatsou (2019).

¹⁹ Η τελετουργία της κατάδεσης, θα μπορούσε να διακριθεί σε δύο στάδια: (α) στο προπαρασκευαστικό στάδιο, το οποίο αφορά την προετοιμασία και την κατασκευή της καταδεσμικής επιγραφής και (β) στο στάδιο της τελετουργικής εναπόθεσης και της επιτέλεσης του τελετουργικού δεσίματος. Περισσότερα για τα στάδια της τελετουργικής κατάδεσης, βλ. Riess (2012), 177-188, ο οποίος τα εξετάζει κάνοντας την επιπλέον διάκριση ανάμεσα σε δρώμενα και λεγόμενα. Επίσης, ο Gager (1992), 20 τονίζει πως είναι αναγκαίο, προκειμένου να κατανοήσουμε στο σύνολό της την τελετουργική πρακτική των καταδέσμων, να αντιμετωπίσουμε τα δύο αυτά στάδια, ως ένα οργανικό και ολοκληρωμένο σύνολο. Τέλος, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε πως κατά την διάρκεια του προπαρασκευαστικού σταδίου, η προετοιμασία και η κατασκευή του καταδέσμου αποτελούν ενέργειες οι οποίες δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στην υλική βάση και στην μετατροπή της από ένα απλό υλικό αντικείμενο, δηλαδή από φύλλο μολύβδου, σε ένα τελετουργικό αντικείμενο, δηλαδή σε μία καταδεσμική επιγραφή.

Το σύνολο των ενεργειών που επιτελούνταν κι οι οποίες είχαν ως άμεσο στόχο να δεθεί το θύμα, συχνά με τις δυνάμεις του Κάτω Κόσμου και, κατ'έπекταση, να καταστεί αδύναμο να δράσει, εφαρμόζονταν στην υλική βάση της επιγραφής. Ο κατάδεσμος, λοιπόν, ως τελετουργικό αντικείμενο, θα μπορούσαμε να πούμε ότι προσέδιδε άμεση υλική υπόσταση στις πρακτικές της κατάδεσης, καθώς μπορούσε να λειτουργήσει ως σημείο εστίασης της προσοχής του επιτελεστή.²⁰ Επιπλέον, ως υλικό αντικείμενο, ορατό και απτό ενεργοποιεί τη συμμετοχή των αισθήσεων στην τελετουργία και διαμορφώνει γνωσιακά την τελετουργική εμπειρία.

Μολονότι, οι μελετητές έχουν δείξει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την μελέτη των καταρών που έχουν χαραχθεί στα μολύβδινα ελάσματα, η λειτουργία, πραγματική και συμβολική, της υλικής βάσης της επιγραφής τους είχε αρχικά απασχολήσει λιγότερο.²¹ Ωστόσο, ρητές αναφορές καταδεσμικών κειμένων οι οποίες αφορούν την υλική υποδοχή της χάραξής τους και πιο συγκεκριμένα το υλικό κατασκευή της, τον μολύβδο, καθιστούν αναγκαία την εξέταση και αυτής της παραμέτρου. Προκειμένου, λοιπόν, να κατανοήσουμε πληρέστερα την λειτουργία των καταδέσμων ως υλικών ισοδύναμων των θυμάτων και την πρακτική της τελετουργικής κατάδεσης στο σύνολό της, εκτός από την μελέτη του κείμενου, θα αναφερθούμε, παράλληλα, και στην υλική τους υπόσταση.

²⁰ Frankfurter (2019a), 661.

²¹ Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια στο πεδίο της έρευνας παρατηρούμε ιδιαίτερη εστίαση σε θέματα τα οποία αφορούν την υλική φύση των αντικειμένων που αξιοποιούνται στις τελετουργικές πρακτικές κατάδεσης, βλ. Boschung και Bremmer (2015), ειδικά το κεφάλαιο του Curbera (2015), 97-122 για τη χρήση του μολύβδου στους καταδέσμους της κλασικής περιόδου στην Αττική, αλλά και το κεφάλαιο του Gordon (2015b), 133-177, ο οποίος δίνει έμφαση στους τρόπους με τους οποίους μπορεί να απεικονιστεί το κείμενο της κατάρας στους καταδέσμους της ρωμαϊκής κυρίως περιόδου. Για το ίδιο ζήτημα, πρβλ. Sánchez Natalías (2018). Επίσης, βλ. Frankfurter (2019a), 659-677, Lamont (2021b), ειδικά 38-42, η οποία προβαίνει σε μία περιεκτική και σύντομη προεπισκόπηση του θέματος της υλικότητας των αντικειμένων στις εν λόγω πρακτικές. Τέλος, βλ. Torallas Tovar και Martín Hernández (2022), οι οποίες εστιάζουν σε περισσότερο τεχνικές πτυχές της μελέτη των καταδέσμων, π.χ. την αποκατάσταση των ελασμάτων ή ζητήματα παλαιογραφίας.

1.1 Μόλυβδος: πραγματικές ιδιότητες και τελετουργικές αναλογίες

Το υλικό, το οποίο αξιοποιείται ως επιφάνεια γραφής για την χάραξη των δεσμευτικών ξορκιών, με βάση τις σωζόμενες πηγές, είναι κυρίως ο μόλυβδος.²² Τόσο τα αρχαιολογικά ευρήματα, δηλαδή τα μολύβδινα ελάσματα, όσο και αναφορές σε γραπτές πηγές καθιστούν σαφές πως το κατεξοχήν υλικό για την κατασκευή των καταδέσμων ήταν ο μόλυβδος. Είναι πολύ πιθανό να γράφονταν ξόρκια δεσίματος και σε άλλα λιγότερο ανθεκτικά υλικά, ωστόσο αρχαιολογικά ευρήματα δεν έχουν επιβιώσει. Κατάρεις επίσης, μπορούσαν να γραφούν σε κεραμικά αγγεία, σε σπασμένα κομμάτια κεραμικών αντικειμένων καθημερινής χρήσης, σε πάπυρο, αλλά και σε δέλτους καλυμμένες με κερί. Μολονότι, δεν έχει επιβιώσει κάποιος κατάδεσμος κατασκευασμένος από κερί, ιδιαίτερη είναι η αναφορά για την αξιοποίηση του εν λόγω υλικού στον κατάδεσμο *DTA 55*, ο οποίος προέρχεται από την Αττική και χρονολογείται στο τέλος 4^{ου} αι. π.Χ., όψη Α, στιχ. 17-18 (*Τούτους ἐγὼ καταδίδημι ἅπαντας ἐν μολύβδῳ καὶ ἐν κη-/ρω(ι) καὶ ἐμ [πο]τῶι*).²³

Ποικίλοι μπορεί να ήταν οι παράγοντες που οδήγησαν στην αξιοποίηση του συγκεκριμένου μετάλλου και στην υιοθέτηση του στην τελετουργία της κατάδεσης. Κατ' αρχάς, ο μόλυβδος αποτελούσε ένα αρκετά ανθεκτικό υλικό, το οποίο όμως μπορούσε να κοπεί και να χαραχθεί εύκολα.²⁴ Συνιστούσε επομένως, μια δημοφιλή

²² Αναλυτικά για την χρήση του μολύβδου στην πρακτική των καταδέσμων, βλ. Faraone (1991a), 7, Graf (1997), 130-134, Ogden (1999), 10-15, Gordon (2015a), 153-158, Curbera (2015), 97-100, Lamont (2021b).

²³ Ωστόσο, βλ. Gager (1992), 158 και υποσημ. 17, ο οποίος αναφέρει ότι είναι πολύ πιθανό να γίνεται μνεία στην χρήση κάποιου αγαλματίδιου κατασκευασμένου από κερί και όχι στο ίδιο το υλικό της καταδεσμικής επιγραφής. Αναλυτικότερα για τα αγαλματίδια και την αξιοποίησή τους στην τελετουργική κατάδεση, βλ. κεφ. 2. Επιπλέον, υπάρχουν αρκετές συνταγές στους μαγικούς παπύρους, οι οποίες δίνουν την οδηγία να κατασκευαστεί κατάδεσμος και από άλλα υλικά π.χ. πάπυρο (*PGM V. 304-305*) ή κομμάτι από κάποιο κρύο σωλήνα ύδρευσης (*PGM VII. 397-398*). Επίσης, δεσμευτικά ξόρκια έχουν βρεθεί χαραγμένα και σε αντικείμενα ή και υλικά τα οποία είναι περισσότερο ασυνήθιστα, όπως για παράδειγμα σε φτερά νυχτερίδας (*PGM XII. 376-377*) ή κοχύλια (*PGM VII. 467*). Για τη χρήση καθημερινών αντικειμένων, όπως πήλινων βάζων ή μιας πλάκας από κασσίτερο κ.α., βλ. αναλυτικά Sánchez Natalías (2018), 13-14. Λεπτομερέστερα για την χρήση άλλων υλικών εκτός του μολύβδου, βλ. Ogden (1999), 10-11, Curbera (2015), 97, 102-104 και ειδικά 107-8, Edmonds (2019), 83 και κυρίως υποσημ. 65.

²⁴ Βλ. Curbera (2015), 101, ο οποίος αναφέρει ότι ο όρος *μολυβδοκόπος* που απαντά στον κατάδεσμο *DTA 100* (Αττική, 3^{ος} αι. π.Χ.), όψη Α, στιχ. 13 (*[σῶζετε τήν μολυβδοκόπον]*), θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένας τεχνικός όρος για τον προσδιορισμό του ανθρώπου που κατασκεύαζε, η ορθότερα προετοιμαζέ, έκοβε δηλαδή, και καθιστούσε επίπεδη την επιφάνεια του φύλλο του μολύβδου, ώστε να αποκτήσει την τελική μορφή και το σχήμα του ελάσματος πάνω στο οποίο θα χαρασσόταν το κείμενο της κατάρας.

επιφάνεια γραφής.²⁵ Επίσης, επρόκειτο για ένα αρκετά οικονομικό υλικό στο οποίο θα μπορούσαν να είχαν πολλοί πρόσβαση, ανάλογα βέβαια και με την περιοχή.²⁶ Ωστόσο, εκτός από τους καθαρά πρακτικούς λόγους οι οποίοι πιθανότατα συνέβαλαν στην αξιοποίηση του μολύβδου, ενδεχομένως και άλλοι παράγοντες, περισσότερο συμβολικοί και οι οποίοι σχετίζονταν, τόσο με τις φυσικές ιδιότητες του συγκεκριμένου μετάλλου (χαμηλή αξία, ψυχρότητα, θαμπό χρώμα),²⁷ όσο και με τη χρήση του σε άλλες δραστηριότητες της καθημερινής ζωής (η αξιοποίησή του ως οικοδομικού υλικού και η χρήση του ως υλικού γραφής διαφόρων αρχείων) να αποτέλεσαν καθοριστικούς παράγοντες για την χρήση του στην πρακτική της τελετουργικής κατάδεσης.²⁸

1.1.1 Ο μολύβδος ως ευτελής και άψυχο υλικό

Στο σώμα των καταδεσμικών κειμένων, όταν γίνεται αναφορά στο υλικό κατασκευής της επιγραφικής βάσης, τον μολύβδο, παρατηρούμε ότι δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην χαμηλή αξία του εν λόγω μετάλλου. Για παράδειγμα, στους

²⁵ Βλ. Ogden (1999), 10, ο οποίος αναφέρει ότι ο μολύβδος στην Αττική του 5^{ου} αι. π.Χ. χρησιμοποιήθηκε για διάφορα αρχεία διοικητικού και οικονομικού τύπου, αλλά και για την καταγραφή των ημερομηνιών των θυσιών. Ο Gordon (2015a), 154-155 προσθέτει πως ο μολύβδος αξιοποιήθηκε και για την καταγραφή θρησκευτικών κειμένων από το Σελινούντα, όπως: (α) για το γνωστό «Ιερό Νόμο» - *lex sacra* (SEG 43: 630, 53: 1032), ο οποίος χρονολογείται στο 450 π.Χ., βλ. περισσότερα Jameson, Jordan και Kotansky (1993) και (β) για την σύνθετη επωδή, γνωστή και ως *Getty Hexametres* (πιθανότατα από την Ίμερα) η οποία χρονολογείται στο τέλος του 5^{ου} ή στις αρχές του 4^{ου} αι. π.Χ., βλ. Bremmer (2013), Janko (2013) και Battezzato (2022). Περισσότερο αναλυτικά για την αξιοποίηση του μολύβδου, ως γραφικής ύλης στην Σικελία κατά τον 6^ο και 5^ο αι. π.Χ., τόσο σε δραστηριότητες της διοικητικής ζωής της πόλης, όσο και στην καταγραφή κειμένων με θρησκευτικό περιεχόμενο, βλ. Lamont (2022), 48-52.

²⁶ Βλ. Gager (1992), 3-4, ο οποίος αναφέρει ότι η επιλογή του μολύβδου ως υλικού γραφής αρχικά, οφείλεται σε οικονομικούς και κατ'επέκταση πρακτικούς λόγους. Επιπλέον, βλ. Curbera (2015), 98, ο οποίος επισημαίνει ότι η ευρεία χρήση του μολύβδου στην Αττική μπορεί να σχετίζεται και με το γεγονός πως στη νοτιοανατολική Αττική, συγκεκριμένα στο Λαύριο, υπήρχαν ορυχεία αργύρου τα οποία παρείχαν και μολύβδο. Επομένως, οι Αθηναίοι με μεγάλη ευκολία θα μπορούσαν να είχαν πρόσβαση στο συγκεκριμένο υλικό. Επίσης, βλ. Faraone (2012), 117, ο οποίος υποστηρίζει ότι η μεγάλη μείωση του αριθμού των καταδέσμων στην Αττική (στο τέλος του 3^{ου} αι. π.Χ.), οφείλεται ίσως και στη μείωση των φυσικών αποθεμάτων αργύρου.

²⁷ Όσον αφορά το ωχρό χρώμα του μολύβδου, βλ. Ogden (1999), 12, ο οποίος αναφέρει ότι μολονότι, δεν απαντά κάποια ρητή αναφορά στους καταδέσμους στο γκριζωπό και θαμπό του χρώμα, ο Πλίνιος ο Πρεσβύτερος, *Φυσική Ιστορία*, 11.114 προβαίνει στη σύγκριση του χρώματος του μολύβδου και του χρώματος του σώματος του νεκρού Γερμανικού, ο οποίος, μάλιστα, πίστευαν πως είχε οδηγηθεί σε θάνατο εξαιτίας κάποιου καταδέσμου. Επίσης, βλ. Lamont (2021b), 57-58, η οποία συμπληρώνει ότι στο Ιπποκρατικό *corpus* το μέταλλο του μολύβδου χρησιμοποιείται ως παράλληλο για το ωχρό χρώμα του δέρματος των ανθρώπων κατά τη διάρκεια της ασθένειας. Λεπτομερέστερα, για τις ιδιότητες του μολύβδου, βλ. Faraone (1991a), 7 Gager (1992), 4, Ogden (1999), 12, Curbera (2015), 98, Edmonds (2019), 83, Lamont (2021).

²⁸ Βλ. Curbera (2015), 97-104 και Lamont (2021b), κυρίως 42-48.

καταδέσμονες DTA 107 (Αττική, αρχές 4^{ου} αι. π. Χ.), όψη Α, στιχ. 4-5 (*καὶ ὡς οὗτος ὁ μόλυβδος ἄχρηστος, ὥς ἄχρηστα εἶναι τῶν ἐνταῦθα γεγραμμένω/ καὶ ἔπη καὶ ἔργα*) και SGD 72 (Αττική, δεν παρέχεται χρονολόγηση), στιχ. 1-6 (*ὡς ὁ μόλυβδος] οὗτος ἀδύ[νατος κείται]/ [οὕτω καὶ ἄχρηστα ἔστω ἂ] ἂν Νικα[σ]ῶ [πράξῃ]/ νημο ἐπ πόδας γ[λῶσσαν]/ τᾱται πάντα δικα[στήν?]*), ο μόλυβδος χαρακτηρίζεται ἄχρηστος, δηλαδή «ανώφελος» και «αναποτελεσματικός», αλλά και ἀδύνατος φέροντας τη σημασία του «ανίσχυρος» και «ανίκανος».²⁹ Τα εν λόγω επίθετα ἔχουν διττή σημασία, αφενός υποδηλώνουν ότι ο μόλυβδος δεν είχε καμία οικονομική αξία, αφετέρου σηματοδοτούν ότι το συγκεκριμένο μέταλλο δεν είχε καμία χρησιμότητα. Ο μόλυβδος αποτελούσε ένα ευτελές υλικό³⁰ και το γνώρισμά του αυτό, αξιοποιείται τελετουργικά προκειμένου να δημιουργηθεί μια «σύνδεση» μεταξύ της υλικής βάσης της επιγραφής και του θύματος της κατάρας.³¹

²⁹ Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι το επίθετο ἄχρηστος χρησιμοποιείται για υλικά αντικείμενα τα οποία δεν είναι λειτουργικά, όπως για παράδειγμα για τα πλοία που ἔχουν υποστεί καταστροφές, βλ. Ηρόδοτος, *Ιστορίαι*, 1.166.2 (*αἱ μὲν γὰρ τεσσεράκοντά σφι νέες διεφθάρησαν, αἱ δὲ εἴκοσι αἱ περιεοῦσαι ἦσαν ἄχρηστοι*), βλ. LSJ s. v. ἄχρηστος. Για τη χρήση του επιθέτου ἀδύνατος με τη σημασία του «ανίκανος να επιτελέσει μία ενέργεια», βλ. Ηρόδοτος, *Ιστορίαι*, 3.138.3. (*Πειθόμενοι δὲ Λαρεῖφ Κνίδιοι Ταραντίνους οὐκ ὦν ἐπειθον, βίην δὲ ἀδύνατοι ἦσαν προσφέρειν*). Αναφορικά με το σημασιολογικό περιεχόμενο του ὀρου ἀδύνατος, βλ. Rose (2003), 7-8, 13-14, 95-98, η οποία επισημαίνει ότι περισσότερο ἔχει τη χροιά του «ανίκανος», του ἀνθρώπου δηλαδή που δεν είναι σε θέση να επιτύχει κάτι, παρά του ἀνθρώπου με κάποια σωματική μειονεξία ή αναπηρία. Επίσης, όταν χρησιμοποιείται για τον προσδιορισμό ἀνθρώπων μπορεί απλά να προσδιορίζει τη σωματική τους διάπλαση και να υποδηλώνει την απουσία σωματικής δύναμης, βλ. Ηρόδοτος, *Ιστορίαι* 5.9.2 (*σμικροὺς δὲ καὶ σιμοὺς καὶ ἀδύνατους ἄνδρας*).

³⁰ Ο μόλυβδος συγκριτικά με άλλα περισσότερο πολύτιμα μέταλλα, όπως ο χρυσός ή το ασήμι, σύμφωνα με τις αρχαίες πηγές θεωρούνταν υλικό κατώτερης αξίας, βλ. Ηρόδοτος, *Ιστορίαι*, 3. 56. 2 (*ὡς δὲ ὁ ματαιότερος λόγος ὄρηται λέγεσθαι, Πολυκράτεια ἐπιχώριον νόμισμα κόψαντα πολλὸν μολύβδου καταχρυσώσαντα δοῦναί σφι, τοὺς δὲ δεξαμένους οὕτω δὴ ἀπαλλάσσεσθαι*), χωρίο στο οποίο γίνεται λόγος για πλαστά νομίσματα κατασκευασμένα από μόλυβδο, τα οποία όμως είχαν επιχρυσωθεί, προκειμένου να μοιάζουν με γνήσια χρυσά νομίσματα. Αναλυτικότερα, βλ. Lamont (2021b), 58-60 και ειδικά 59. Επιπλέον, είναι σημαντικό να αναφέρουμε πως δεσμευτικά ξόρκια δεν ἔχουν βρεθεί χαραγμένα σε χρυσό ή ασήμι. Ωστόσο, τα μέταλλα αυτά χρησιμοποιούνται κυρίως για την κατασκευή φυλαχτών. Επιπροσθέτως, αξίζει να σημειωθεί και η αξιοποίηση του χρυσού στα φερόμενα ως «ορφεοβακχικά» ελάσματα. Η επιλογή του χρυσού σύμφωνα με τους Bernabé, San Cristóbal (2008), 2-5 δεν ήταν τυχαία. Ο χρυσός αποτελούσε ένα αρκετά ανθεκτικό μέταλλο το οποίο συνδεόταν με τη σταθερότητα και τη διάρκεια, συμβολίζοντας, παράλληλα, την αθανασία της ψυχής του μύστη. Οι παραπάνω μελετητές, αναφέρουν, μάλιστα, πως, μολονότι, ο μόλυβδος αποτελούσε αρκετά δημοφιλή επιφάνεια γραφής, οι φυσικές του ιδιότητες τον καθιστούσαν περισσότερο κατάλληλο υλικό για τις τελετές κατάδεσης, διότι συμβόλιζε την «καταστροφή» και τον «θάνατο». Έφερε, θα λέγαμε, αρνητικές συνδηλώσεις κι έτσι εναρμονιζόταν με τους στόχους του καταδέοντος για την αποδυνάμωση του αντιπάλου.

³¹ Επίσης, σύμφωνα με τον Gordon (2015a), 162 κι ειδικά υποσημ. 51-52, η επιλογή ενός ευτελούς υλικού για την κατασκευή των καταδεσμικών επιγραφών βασίζεται στην ομηρική ιδέα ἄχθος ἀρούρης, η οποία ενσαρκώνει την αντίληψη της υπάρξεως χωρίς κανένα νόημα, συνεπώς χωρίς καμία αξία και χρησιμότητα. Η φράση ἄχθος ἀρούρης κυριολεκτικά σημαίνει «βάρος της γης» και χρησιμοποιείται μεταφορικά για να δηλωθεί ο άπρακτος άνθρωπος, ο οποίος δεν είναι χρήσιμος και δεν προσφέρει τίποτα στο κοινωνικό σύνολο, βλ. Όμηρος, *Ιλιάδα*, Σ 103-106 (*οἱ δὲ πολέες δάμεν Ἑκτορι δίωι./ ἄλλ' ἦμαι παρὰ νηυσὶν ἐτώσιον ἄχθος ἀρούρης./ τοῖος ἐὼν οἶος οὗ τις Ἀχαιῶν χαλκοχιτώνων /ἐν πολέμῳ*·) χωρίο στο οποίο ο Αχιλλέας εκφράζει ότι αισθάνεται πως η ύπαρξή του δεν ἔχει καμία αξία, διότι παραμένει άπρακτος, εξαιτίας του μεγάλου χρονικού διαστήματος απουσίας του από το πεδίο της μάχης. Δεδομένου

Ειδικότερα, μέσω της χρήσης του σχήματος *similia similibus*,³² το οποίο βασίζεται στο σχήμα αναλογίας,³³ ο επιτελεστής της κατάδεσης επιδιώκει να μεταφέρει τις φυσικές ιδιότητες του μετάλλου στο άτομο που στοχοποιεί, όπως συμβαίνει για παράδειγμα στον κατάδεσμο SGD 72, στιχ. 1-2 (ὥς ὁ μολύβδος/ οὔτος....[οὔτω καὶ ἄχρηστα ἔστω ἂ] ἂν Νικα[σ]ῶ). Δεδομένης της χρήσης δικανικού λεξιλογίου στους καταδέσμους DTA 106, ὄψη Β, στιχ. 1 (καταδε[δέ]σθωσαν οἵτινες πρὸς τούτων εἰσὶν σύνδικ[ο]ι τοῖς ἐνθαῦτα γεγραμμένοις) και SGD 72, στιχ. 3-4 (ἐπ πόδας γ[λῶσσαν] / ταται πάντα δικα[σ]τὴν?/[Διο]νυσ[ι]όδοτο[ν]/ [καὶ τὰς π](ρ)άξε[ις ἐκείνου]/ [κατα]δῶ), διαπιστώνουμε ότι οι παραπάνω κατάδεσμοι αναφέρονται στο πλαίσιο των δικαστικών διενέξεων και επομένως, εμπίπτουν στην κατηγορία των δικανικών καταδέσμων.³⁴

Επιπλέον, παρατηρούμε ότι στον κατάδεσμο DTA 106 αίτημα του καταδέοντος είναι να αποδυναμωθούν τα λόγια, αλλά και οι πράξεις των αντιπάλων του (ὥς ἄχρηστα εἶναι τῶν ἐνθαῦτα γεγραμμένων / καὶ ἔπη καὶ ἔργα), ενώ στον κατάδεσμο SGD 72 (ἂ] ἂν Νικα[σ]ῶ [πράξι]/ νημο ἐπ πόδας γ[λῶσσαν] / ταται πάντα δικα[σ]τὴν?/[Διο]νυσ[ι]όδοτο[ν]/ [καὶ τὰς π](ρ)άξε[ις ἐκείνου]/ [κατα]δῶ), γίνεται αναφορά στην κατάδεση της γλώσσας, του οργάνου που συνδέεται με την ικανότητα

ὅτι συχνά ο σκοπός του καταδέοντος είναι να ευτελιστεί ο ανθρώπινος στόχος του καταδέσμου, η εξίσωση του θύματος με ένα ευτελές υλικό μετωνυμικά, θα λέγαμε, καθιστά το άτομο που στοχοποιείται πλήρως ανίκανο και ανίσχυρο να δράσει, δηλαδή ένα τελείως ἄχρηστο ον.

³² Μέσω της αξιοποίησης του σχήματος *similia similibus* στόχος είναι να μεταφερθεί μια ποιότητα από ένα παράγοντα Χ σε έναν παράγοντα Ψ, δηλαδή ένα γνώρισμα που λείπει από έναν παράγοντα να μεταφερθεί σε έναν άλλον. Στην πρακτική των καταδέσμων στόχος είναι να μεταφερθούν κυρίως κάποια αρνητικά χαρακτηριστικά, όπως για παράδειγμα οι φυσικές ιδιότητες του μολύβδου, η αδυναμία του νεκρού σώματος κ.α., στο άτομο που στοχοποιείται στον κατάδεσμο. Για μία αναλυτική εξέταση του εν λόγω σχήματος στους καταδέσμους, βλ. Franek και Urbanová (2019a και 2019b) και ιδιαίτερα (2019a), 30-39 για την αξιοποίηση του μολύβδου ως πηγή μεταφοράς.

³³ Επιλέγουμε να χρησιμοποιήσουμε τον όρο σχήμα αναλογίας και όχι συμπαθητική μαγεία, καθώς η πλειοψηφία των μελετητών δεν θεωρεί τον όρο αυτό ικανοποιητικό. Για την προβληματική χρήση του όρου συμπαθητική μαγεία, βλ. περισσότερα Riess (2012), 198-99. Ο όρος συμπαθητική μαγεία (*sympathetic magic*) εισήχθη από Frazer, και δηλώνει την μεταφορά αρνητικών συνήθως χαρακτηριστικών από ένα αντικείμενο στο θύμα, μέσω τελετουργικών πρακτικών με βάση την πρωτόγονη, κατά την άποψή του, αντίληψη ότι όμοια, συναφή ή εφραπτόμενα πράγματα συνδέονται μεταξύ τους με φυσικό τρόπο. Ο Tambiah (1985), 72, ο οποίος χρησιμοποιεί τον όρο της αναλογίας (*persuasive analogy*), ονομάζει την πράξη του να επηρεάζεις κάποιο αντικείμενο, μέσω του χειρισμού κάποιου άλλου αντικείμενου, το οποίο φέρει ομοιότητες με τον αντικείμενο που στοχοποιείται, «ομοιοπαθητική πράξη» (*homopathic act*). Τέλος, ο Graf (1997), 134 αναφέρει πως ο καταδέων δεν συλλαμβάνει στο νοητικό μοντέλο σκέψης του μια «μυστικιστική συμπαθητική αρμονία» μεταξύ των αντικειμένων και των ανθρώπων. Θεωρεί πως, κατά την επιτέλεση, τουλάχιστον στην σκέψη του καταδέοντος, δημιουργείται ένα σύστημα, ένας κόσμος, στον οποίο τα πράγματα και οι πράξεις των ανθρώπων φέρουν μια νέα, ασυνήθιστη και εντελώς διαφορετική σημασία από αυτή που έχουν στην καθημερινή ζωή.

³⁴ Περισσότερα για την χρήση των δικανικών όρων *μηνυταί, δικασταί, μάρτυρες, συνήγοροι, κατηγοροί, αντίδικοι, σύνδικοι*, βλ. Eidinow (2007), 174-82, καθώς και το κεφ. 3, ειδικά 101-103 της παρούσας εργασίας στο οποίο θα αναφερθούμε αναλυτικά την κατηγορία των δικανικών καταδέσμων.

της ομιλίας. Μολονότι, στο κατάδεσμο SGD 72 δεν απαντά ρητή αναφορά της κατάδεση της ομιλίας και του λόγου, η αναφορά της δέσμευσης της γλώσσας (*γ[λῶσσαν]/...[κατα]δῶ*), ισοδυναμεί με το αίτημα της αποδυνάμωσης ή και παρεμπόδισης της λεκτικής ικανότητας.³⁵ Στους καταδέσμους DTA 106 και SGD 72 αξιοποιείται, λοιπόν, το σχήμα αναλογίας (*ὥς οὗτος ὁ μόλυβδος ἄχρηστος, ὥς ἄχρηστα εἶναι, ὥς ὁ μόλυβδος*] *οὗτος ἀδύ[νατος] [οὕτω καὶ ἄχρηστα ἔστω]*) προκειμένου να μεταφερθεί η ευτέλεια και η αδυναμία του μολύβδου (*ἄχρηστος, ἀδύ[νατος]*) στα θύματα που στοχοποιούνται στους καταδέσμους. Ο μόλυβδος, όπως αναφέραμε προηγουμένως, χαρακτηρίζεται ως άχρηστος και αδύναμος, συνεπώς τόσο οι πράξεις, όσο και τα λόγια όσων τα ονόματα αναγράφονται και στοχοποιούνται στον κατάδεσμο, με ανάλογο τρόπο επιδιώκεται να καταστούν άχρηστα και αδύναμα.³⁶ Οι αναφορές, μάλιστα, στο πλαίσιο της δικαστικής διαμάχης (*σύνδικ[ο]ι, δικα[στήν?]/*) καθιστούν σαφές πως απώτερος στόχος του *καταδέοντος* είναι η αποδυνάμωση του θύματος προκειμένου να μην μπορεί να αγορεύσει ικανοποιητικά στο δικαστήριο και κατ'επέκταση να ηττηθεί στον δικαστικό αγώνα.

Περισσότερο έντονη φαίνεται πως είναι η επιδίωξη της αποδυνάμωσης της λεκτικής ικανότητας στο παράδειγμα του καταδέσμου DTA 97 στον οποίον ο *καταδέων* εκφράζει το αίτημα της μετατροπής του οργάνου της γλώσσας σε μόλυβδο στους στιχ. 1-7 (*Μικίωνα ἐγὼ ἔλαβον καὶ/ <καὶ> ἔδησα τὰς χεῖρας καὶ /τοὺς πόδας καὶ τὴν χλῶσσαν /καὶ τὴν ψυχὴν καὶ εἴ τι μέλλει<ε> /ὑπὲρ Φίλωνος ῥῆμα μοχθηρὸ <καὶ τῇ> /ν φθέγγεσθαι, ἢ γλῶσσα αὐτοῦ /μόλυβδος γένοιτο*). Σύμφωνα με την Lamont το αίτημα του *καταδέοντος* να καταστεί η γλώσσα του θύματος όμοια με μόλυβδο συσχετίζεται κυρίως με το βάρος του μολύβδου.³⁷ Μετωνυμικά, δηλαδή, το βάρος του μολύβδου επιδιώκεται να μεταφερθεί στη γλώσσα του ατόμου που στοχοποιείται, με

³⁵ Περισσότερο αναλυτικά για την κατάδεση της γλώσσας και την αποτροπή της ομιλίας, βλ. κεφ. 3, 106-127, ειδικά 106-116.

³⁶ Επίσης, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η παρατήρηση της Lamont (2021b), 59 ότι το επίθετο *ἄτιμος*, το οποίο απαντά στον κατάδεσμο DTA 107 (*καὶ ὥς οὗτος ὁ βόλυβδος ἄτιμος καὶ ψυχρὸς, οὕτω ἔκε(ῖ)νος καὶ τὰ ἔκε(ῖ)νω ἄτιμα [κ]/-αὶ ψυχρὰ ἔστω*), αφενός χρησιμοποιείται, όπως και το επίθετο *ἄχρηστος*, για τον προσδιορισμό της χαμηλής οικονομικής αξίας του μολύβδου, αφετέρου διαθέτει ένα περισσότερο ευρύ σημασιολογικό περιεχόμενο, καθώς χρησιμοποιείται για να δηλώσει το άτομο το οποίο στερείται των πολιτικών του δικαιωμάτων, βλ. LSJ s. v. *ἄτιμος*. Η αποστέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων συσχετίζεται άμεσα με το δικαστικό πλαίσιο αναφοράς του εν λόγω καταδέσμου και θα μπορούσαμε να πούμε ότι αντανακλά το επιθυμητό, κατά τον επιτελεστή, αποτέλεσμά της δίκης.

³⁷ Βλ. Lamont (2021b), 60-61, η οποία επισημαίνει ότι η υψηλή πυκνότητα του μολύβδου το καθιστούσε ιδανικό υλικό για την χρήση του ως αλιευτικού βάρους, βλ. Όμηρος, *Ιλιάδα*, Ω 81-83 (*ἢ δὲ μολυβδαίνῃ ἰκέλῃ ἐς βυσσὸν ὄρουσεν, / ἢ τε κατ' ἀγραύλοιο βοδὸς κέρας ἐμβεβαῖα/ ἔρχεται ὠμηστῆσιν ἐπ' ἰχθύσι κῆρα φέρουσα*).

απώτερο στόχο η γλώσσα του θύματος να καταστεί βαριά και δύσκαμπτη κι επομένως, αδύναμη να κινηθεί αποτρέποντας έτσι την πραγμάτωση της ομιλίας (*μὴ δύναιντο /φθένγεσθαι[ι] μηδὲ ποῆσαι*). Παρατηρούμε, ακόμη, πως επιπλέον έμφαση στην αποδυνάμωση της λεκτικής ικανότητας του θύματος δίνεται μέσω της χρήσης γενικότερου λεξιλογίου που σχετίζεται με την ικανότητα της προφορικής έκφραση του λόγου και της ομιλίας (*ρήμα, φθένγεσθαι, ἢ γλῶσσα*). Η επίμονη, λοιπόν, εστίαση στη δέσμευση και αποδυνάμωση του ανατομικού οργάνου της γλώσσας, αλλά και της λεκτική ικανότητας,³⁸ αποκαλύπτουν ότι βαθύτερη επιδίωξη του *καταδέοντος* είναι η αποδυνάμωση ή και η αποτροπή της ομιλίας του θύματος, ώστε να μην μπορεί να ανταπεξέλθει στις απαιτήσεις του επικείμενου δικαστικού αγώνα, με αποτέλεσμα να οδηγηθεί στην ήττα.

1.1.2 Η ψυχρότητα του μολύβδου

Ένα άλλο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό γνώρισμα του μολύβδου, στο οποίο γίνεται μνεία στα καταδεσμικά κείμενα είναι η ψυχρότητά του. Για παράδειγμα, στον κατάδεσμο *DTA 105* (Αττική, 3^{ος} αι. π. Χ.), όψη Β, στιχ. 1-2 (*Ὡς οὗ[το]ς ὁ μόλυ[βδ]ος ψυχρὸς καὶ ἄ[θ]υμος [οὕτως καὶ τὰ τῶν ἐνταῦθα γεγ]-/ ραμμένων ψυχρ[ὰ τὰ ἄθυμα ἔστω] καὶ ἔπη καὶ ἔργα κ[αὶ γλῶττα]* και *DTA 107* (Αττική, αρχές 4ου αι. π. Χ.), στιχ. 7-8 (*καὶ ὡς οὗτος ὁ βόλυβδος ἄτιμος καὶ ψυχρὸς, οὕτω ἐκε(ῖ)νος καὶ τὰ ἐκε(ῖ)νω ἄτιμα [κ]-/αὶ ψυχρὰ ἔστω*) ο μολύβδος χαρακτηρίζεται ως ψυχρός και το ιδιαίτερο αυτό φυσικό γνώρισμά του αξιοποιείται τελετουργικά προκειμένου να ενισχυθεί η δύναμη της τελετουργικής κατάδεσης. Στον κατάδεσμο *DTA 105* αίτημα του *καταδέοντος* είναι το άτομο που στοχοποιείται να καταστεί ψυχρό, όπως ακριβώς κι ο μολύβδος πάνω στον οποίο είναι χαραγμένη η κατάρα (*Ὡς οὗ[το]ς ὁ μόλυ[βδ]ος ψυχρὸς...[οὕτως καὶ τὰ τῶν ἐνταῦθα γεγ]-/ ραμμένων ψυχρ[ὰ τὰ ἄθυμα ἔστω]*).

Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι η παρατήρηση της Lamont ότι το επίθετο *ψυχρός*, με βάση τη συχνή σημασία του στο πλαίσιο λογοτεχνικής κριτικής, μπορεί

³⁸ Ιδιαίτερα σημαντική είναι η παρατήρηση του Curbera (2015), 101-2 ότι ορισμένοι κατάδεσμοι (*DTA 74, 75, 77, 89, 116, 117*) έχουν σχήμα οβάλ και προσιδιάζουν στο σχήμα του οργάνου της γλώσσας. Επισημαίνει, μάλιστα, ότι σε κάποιες περιπτώσεις το σχήμα του καταδέσμου συνάδει με αναφορές στο κείμενο, δηλαδή γίνεται αναφορά στην κατάδεση του οργάνου της γλώσσας, ενώ σε κάποια άλλα δεν υπάρχει συνάφεια μεταξύ περιεχομένου του κειμένου και της μορφής του καταδέσμου. Τέλος, τονίζει ότι αυτή η ομοιότητα, της μορφής του καταδέσμου και των επιδιώξεών του, λειτουργεί ως ένα ακόμα παράδειγμα του σχήματος αναλογίας (*similia similibus*) και ότι αξιοποιείται μετωνυμικά προκειμένου να ενισχυθεί η δύναμη αλλά και η αποτελεσματικότητα του δεσμευτικού ξορκιού.

να συσχετιστεί με την ψυχρότητα του ύφους των λόγων, προκειμένου να χαρακτηριστούν ως αναποτελεσματικοί.³⁹ Δεδομένου, μάλιστα, πως οι κατάδεσμοι *DTA 105* και *DTA 107* εμπίπτουν στην κατηγορία των δικανικών καταδέσμων και στοχεύουν στην αποδυνάμωση της λεκτικής ικανότητας των ατόμων που στοχοποιούν, φαίνεται ότι πάγιο αίτημα του *καταδέοντος* είναι η αναποτελεσματικότητα της αγόρευσης των θυμάτων. Ενόψει μιας επικείμενης δίκης, η έκβαση της οποίας βασίζεται στη ρητορική δεινότητα των ομιλητών ενώπιον των δικαστών, είναι ζωτικής σημασίας ο λόγος των διαδίκων να μην είναι ψυχρός και άτεχνος. Επομένως, το αίτημα του *καταδέοντος* αναφορικά με τη ψυχρότητα του λόγου, των πράξεων αλλά και της γλώσσας του θύματος μπορεί, επί της ουσίας, να εκφράζει την πρόθεση του για την αποτυχημένη αγόρευση του του δικαστικού του αντιπάλου.

1.1.3 Οι ποικίλες χρήσεις του μολύβδου στις δραστηριότητες της καθημερινής ζωής

Έχει υποστηριχθεί η άποψη πως η αξιοποίηση των ιδιαίτερων φυσικών χαρακτηριστικών του μολύβδου αποτελεί μια δευτερεύουσα εξέλιξη στην πρακτική της κατάδεσης, προκειμένου να ενισχυθεί η δύναμη του δεσμευτικού ξορκιού. Με άλλα λόγια, θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι ιδιότητες του μολύβδου (ψυχρό κι ευτελές μέταλλο, χωρίς καμία δύναμη) δεν αποτέλεσαν καθοριστικούς παράγοντες για την επιλογή του ως βασικού υλικού κατασκευής των καταδέσμων.⁴⁰ Ωστόσο, η Lamont επισημαίνει πως υπάρχουν κάποιοι πρόωμοι σικελικοί κατάδεσμοι, οι οποίοι αξιοποιούν την αναλογία μεταξύ του μολύβδου και των επιδιωκόμενων αποτελεσμάτων της στο θύμα του καταδέσμου.⁴¹ Κατά συνέπεια, η αναφορά στο μολύβδο, ήδη, μάλιστα, από τους περισσότερο πρόωμους χρονικά καταδέσμους,

³⁹ Η Lamont (2021b), 56-57 συνδέει την ψυχρότητα του μολύβδου με την αναποτελεσματικότητα των λόγων, αναφέροντας πως ο Αριστοτέλης χαρακτηρίζει ως ψυχρό το ύφος των ποιητικών λόγων, θέλοντας να προσδιορίσει το ύφος εκείνο που στερείται ποιητικών αρετών, βλ. Αριστοτέλης, *Ρητορική*, 1405b3 (τὰ δὲ ψυχρὰ ἐν τέτταρσι γίγνεται κατὰ τὴν λέξιν). Επιπλέον, αναφέρει πως και οι επιτελεστικοί λόγοι (π.χ. ο επί σκηνής λόγος κατά τη θεατρική πράξη και οι αγορεύσεις στα δικαστήρια), μπορούν να χαρακτηριστούν ως ψυχροί όταν δεν μπορούν να παρακινήσουν το ακροατήριό τους, συνεπώς χαρακτηρίζονται ως ανεπιτυχείς και αναποτελεσματικοί.

⁴⁰ Graf (1997), 133-4.

⁴¹ Lamont (2021b).

συνιστά μία ισχυρή ένδειξη πως το εν λόγω υλικό αποτελούσε σημαντικό στοιχείο της τελετουργίας της κατάδεσης, και όχι απλά μια μεταγενέστερη επιλογή, η οποία εξυπηρετούσε πρακτικούς, κατά βάση, σκοπούς. Η Lamont, μάλιστα, δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο γεγονός ότι η επιλογή του μολύβδου, συνδέεται στενά με την συμβολική σημασία των φυσικών ιδιοτήτων του εν λόγω μετάλλου και κυρίως με την χρήση του σε άλλες δραστηριότητες της ζωής των ανθρώπων.

Συγκεκριμένα, εστιάζει στην αξιοποίηση του μολύβδου ως οικοδομικού υλικού και στην χρήση του στην κατασκευή διαφόρων αρχιτεκτονικών κατασκευών.⁴² Για παράδειγμα στον Ηρόδοτο, *Ιστορίες*, 1.93. 5-6, χωρία στα οποία γίνεται λόγος για την ανοικοδόμηση των τειχών της Αθήνας, απαντά αναφορά στη συγκολλητική ικανότητα του μολύβδου (*ἀλλὰ ξυνφκοδομημένοι μεγάλοι λίθοι καὶ έντομη ἔγγώνιοι, σιδήρῳ πρὸς ἀλλήλους τὰ ἔξωθεν καὶ μολύβδῳ δεδεμένοι*).⁴³ Η ιδιότητά του να συγκρατεί επιμέρους τμήματα μιας κατασκευής συναρμοσμένα, συμβολικά αξιοποιήθηκε και στην πρακτική της κατάδεσης, μεταφέροντας μετωνυμικά το ιδιαίτερο αυτό χαρακτηριστικό γνώρισμα του μολύβδου από μία δραστηριότητα της ιστορικής πραγματικότητας στην τελετουργική πράξη της κατάδεσης.

Το μοτίβο της δέσμευσης και του περιορισμού, όπως θα δούμε αναλυτικότερα και στην συνέχεια, εκφράζεται και δηλώνεται με ποικίλους τρόπους στην πρακτική των καταδέσμων. Αρχίζοντας από το πλέον πρόδηλο επισημαίνουμε ότι, το λεξιλόγιο που χρησιμοποιείται, προκειμένου να δηλωθεί η τελετουργική πράξη της κατάδεσης (*καταδέω, καταδίδημι, κατέχω*), εστιάζει στην έννοια της δεσμεύσεως, της ακινητοποίησης, της συγκράτησης και του περιορισμού. Μάλιστα, στο λεκτικά εκπεφρασμένο αίτημα του καταδέσμου *DTA 45* (Αττική, 3^{ος} αι. π. Χ.), όψη Α, στιχ. 1-3 (*Εὐάνδρον [κ]ατα-/ δῶ έν δεσμ[ῶι] μο-/ λυβ[δίν]ωι καὶ . . .*) ο καταδέων αναφέρει ότι θα δέσει τον Εὐάνδρο με μολύβδινα δεσμά. Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι ο κατάδεσμος χαρακτηρίζεται και προσδιορίζεται ως «μολύβδινος δεσμός». Επίσης, έχουν βρεθεί κάποιοι κατάδεσμοι το σχήμα των οποίων, όπως πρώτος επισημαίνει ο Curbera, παραπέμπει σε πραγματικά δεσμά, χειροπέδες ή ποδοπέδες δηλαδή, που

⁴² Lamont (2021b), 42-8.

⁴³ Βλ. Ηρόδοτος, *Ιστορίες*, 1.186 και Ευριπίδης, *Ανδρομάχη*, στιχ. 261-268 (*ὦ βάρβαρον σὺ θρέμμα καὶ σκληρὸν θράσος/ἐγκαρτερεῖς δὴ θάνατον; ἀλλ' ἐγὼ σ' ἔδρας/ἐκ τήσδ' ἐκοῦσαν ἐξαναστήσω τάχα/τοιόνδ' ἔχω σου δέλεαρ. ἀλλὰ γὰρ λόγους/κρύψω, τὸ δ' ἔργον αὐτὸ σημανεῖ τάχα./κάθησ' ἐδραία· καὶ γὰρ εἰ πέριξ σ' ἔχοι/τηκτὸς μολύβδος, ἐξαναστήσω σ' ἐγὼ/πρὶν ᾧ πέποιθας παῖδ' Ἀχιλλέως μολεῖν.*), χωρίο που αναφέρεται στην ιδιότητα του λιωμένου μολύβδου να συγκρατεί κάτι σε ένα σημείο.

χρησιμοποιούνταν προκειμένου να περιορίσουν το άτομο που τα έφερε (DT 87, 84, 78, 72, 73).⁴⁴ Ειδικότερα, πρόκειται για μακρόστενα ελάσματα των οποίων η μορφή ομοιάζει με αυτή των πραγματικών δεσμών κι με τον τρόπο αυτό, αισθητοποιείται και σε οπτικό επίπεδο η λειτουργία των καταδέσμων ως τελετουργικών δεσμών.⁴⁵ Διαπιστώνουμε, λοιπόν, πως το περιεχόμενο των κειμένων στο οποίο εκφράζεται η επιθυμία για δέσμευση, κράτηση, αλλά και περιορισμό, συνάδει με την μορφή, το σχήμα δηλαδή που έχουν οι ίδιες οι επιγραφές. Συμπεραίνουμε επομένως, ότι έννοιες και μοτίβα κυρίαρχα στην τελετουργία της κατάδεσης μπορούν να εκφράζονται, τόσο μέσω των λεκτικά εκπεφρασμένων αιτημάτων που καταγράφονται στην επιγραφή του ελάσματος, όσο και μέσω του υλικού, καθώς και του σχήματος που επέλεγε να δώσει ο καταδέων στην υλική βάση του ελάσματος.

Συνοψίζοντας, παρατηρούμε ότι ο μολύβδος συνιστά ένα υλικό ιδιαίτερα οικονομικό, δημοφιλές ως επιφάνεια γραφής κατά την αρχαιότητα, και, συγχρόνως, αποτελεί ένα υλικό με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (ψυχρότητα, θαμπό χρώμα, ευτελές υλικό χωρίς ζωτικότητα) και λειτουργίες (οικοδομικό υλικό, επιφάνεια γραφής για διάφορα αρχεία) που μπορούν να εκλάβουν και συμβολική σημασία. Όλα αυτά τα φυσικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα αλλά και οι χρήσεις του μολύβδου σε ποικίλους τομείς της ιστορικής πραγματικότητας, αξιοποιούνται τελετουργικά προκειμένου, αφενός να δηλωθεί και να εκφραστεί το αίτημα του καταδέοντος για συγκράτηση και περιορισμό, αφετέρου για ενισχυθεί η δύναμη και το αποτέλεσμα της τελετουργικής κατάδεσης. Οι ποικίλες ιδιότητες του μολύβδου μέσω του σχήματος αναλογίας επιδιώκονται να μεταφερθούν στο σώμα του ατόμου που στοχοποιείται στον κατάδεσμο, ώστε με ανάλογο τρόπο να καταστεί το σώμα του πλήρως αδύναμο και μη λειτουργικό. Επιπλέον, ο παραλληλισμός των καταδέσμων με πραγματικά δεσμά, τα οποία στην πραγματική τους χρήση τοποθετούνταν στο σώμα προκειμένου να περιορίσουν και να αποτρέψουν την κίνηση, αντανακλά την επιδίωξη του καταδέοντος για τον περιορισμό και τη συγκράτηση του σώματος του ατόμου που στοχοποιούσε.

Λαμβάνοντας υπ' όψιν μας όλα τα παραπάνω, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η επιλογή και η ενσωμάτωση του μολύβδου στην τελετουργική πρακτική των καταδέσμων δεν φαίνεται τυχαία και, κυρίως, για όποιο λόγο και να έγινε, δεν είναι

⁴⁴ Περισσότερο αναλυτικά για τον συσχετισμό των καταδέσμων με τα δεσμά και το δέσιμο, βλ. κεφ. 2, κυρίως, 65-67, 71-80.

⁴⁵ Βλ. Curbra (2015), 100-103, Lamont (2021b), 42-48.

χωρίς συνέπειες. Αντιθέτως, το εν λόγω μέταλλο συνιστά οργανικό μέρος της τελετουργίας της κατάδεσης, καθώς επρόκειτο για ένα υλικό, το οποίο μπορεί να εκφράσει αποτελεσματικά τους στόχους και τις επιδιώξεις.

1.2 Η δύναμη της γραφής στην τελετουργία της κατάδεσης και η θεωρούμενη επενέργειά της στο σώμα του ατόμου που στοχοποιείται

Ειδοποιός διαφορά της τελετουργικής πρακτικής των καταδέσμων και της επιτέλεσης των προφορικών καταρών είναι η αξιοποίηση της πρακτικής της γραφής. Έχει διατυπωθεί η άποψη πως η προφορική κατάδεση προϋπήρχε της τελετουργικής πρακτικής των εγχάρακτων καταρών. Σύμφωνα με τον Faraone, ο λεγόμενος *ὕμνος δέσμιος* που άδουν οι Ερινύες στην τραγωδία *Ευμενίδες* (στιχ. 321-346) του Αισχύλου αποτελεί ένα δεσμευτικό άσμα, το οποίο έχει θεωρηθεί ως ένα πρώιμο δείγμα προφορικής κατάδεσης.⁴⁶ Επιπλέον, τόσο η ύπαρξη εξαιρετικά λακωνικών ή και

⁴⁶ Ο ὕμνος αυτός χαρακτηρίζεται από τις ίδιες τις Ερινύες ως *ὕμνος δέσμιος* στους στιχ. 331-332 = 344-345 (*ὕμνος ἐξ Ερινύων, δέσμιος φρενῶν*) και σύμφωνα με τον Faraone (1985), το εν λόγω χωρίο συσχετίζεται με την τελετουργική πρακτική των καταδέσμων, κυρίως, φέρει ομοιότητες με την κατηγορία των δικανικών καταδέσμων. Παρατηρεί, ότι ο όρος *δέσμιος*, ο οποίος χρησιμοποιείται για τον προσδιορισμό του άσματος των Ερινύων, παραπέμπει στο λεξιλόγιο το οποίο απαντά στους καταδέσμους προκειμένου να δηλωθεί το αίτημα του *καταδέοντος* για την τελετουργική δέσμευση του ατόμου που στοχοποιεί στην εγχάρακτη κατάρα (*δέω, καταδέω*). Επιπλέον, επισημαίνει ότι ο ὕμνος που ψάλλουν οι Ερινύες έχει την ικανότητα να δεσμεύει, να «δένει» το νου του ατόμου στο οποίο απευθύνεται (*δέσμιος φρενῶν*). Πράγματι, με το τραγούδι τους οι Ερινύες, επιδιώκουν να προκαλέσουν την καταστροφή του νου του θύματός τους (*παρακοπά*), να θολώσουν το μυαλό του (*παραφορά*) και να επιφέρουν καταστρεπτική μανία (*φρενοδαλῆς*). Ο Faraone, εύστοχα, μάλιστα, παρατηρεί ότι το άσμα τοποθετείται χρονικά πριν από την έναρξη της δίκης των Ερινύων και του Ορέστη, σκηνή η οποία, συνιστά κυρίαρχο θεματικό πυρήνα των *Ευμενίδων*. Υποστηρίζει, λοιπόν, πως ο *ὕμνος δέσμιος* των Ερινύων, δεδομένου ότι στοχεύει στην δέσμευση του νου του Ορέστη και στην αποδυνάμωσή του, μπορεί να συσχετιστεί άμεσα με τους δικανικούς καταδέσμους, οι οποίοι αντίστοιχα είχαν ως στόχο να δεσμεύσουν το μυαλό των ατόμων που στοχοποιούσαν και να τους καταστήσουν ανίσχυρους. Ενδεικτικά αναφέρουμε τον καταδέσμο *DTA 65* (Αττική, 4^{ος}-3^{ος} αι. π.Χ.), στιχ. 7-8 (*συ(ν)ηγόρ[ους] καὶ Καλ[λί]ας · Χ[α]ρίας .../ ἄφρονες γένοιτο*). Μάλιστα, σημαντικό είναι να τονίσουμε ότι ο Faraone αναγνωρίζει και επισημαίνει ορθά τη δεσμευτική δύναμη του άσματος των Ερινύων, ωστόσο δεν αναφέρει ότι ήδη από την αρχή του έργου απαντά λεξιλόγιο το οποίο παραπέμπει στο δέσιμο και στον περιορισμό. Ειδικότερα, παρατηρούμε ότι η ιδέα της δέσμευσης και του περιορισμού της ελευθερίας του Ορέστη είναι ένα μοτίβο το οποίο είναι κυρίαρχο στις *Ευμενίδες*. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι από την αρχή της τραγωδίας έχει δημιουργηθεί η εικόνα της καταδίωξης του Ορέστη από τις Ερινύες (στιχ. 249-51 *χθονὸς γὰρ πᾶς πεποιμάναι τόπος, / ὑπὲρ τε πόντον ἀπτέροις ποτήμασιν/ήλθον διώκουσ', οὐδὲν ὑστέρᾳ νεώς*), η οποία μάλιστα φέρει τα χαρακτηριστικά ενός πραγματικού κυνηγιού. Ο Ορέστης παρουσιάζεται ως το θήραμα (στιχ. 131 *διώκεις θῆρα*) και οι Ερινύες με τα δίκτυα τους (στιχ. 147-8 *ἐξ ἀρκύων πέπωκεν οἶχεται θ' ὁ θήρ/ ὕπνῳ κρατηθεῖσ' ἄγρᾳ ὤλεσα*.) τον κυνηγούν προκειμένου να τον συλλάβουν και να τον τιμωρήσουν για το έγκλημα της μητροκτονίας που διέπραξε (στιχ. 256 *ὁ ματροφόνος ἀτίτας*/στιχ. 260

κενών από πλευράς κειμένου καταδέσμων, όσο και δείγματα προφορικότητας που μπορούν να ανιχνευθούν σε καταδεσμικά κείμενα, ενισχύουν την άποψη ότι η προφορική κατάδεση αποτελεί ένα προγενέστερο στάδιο της χάραξης των καταρών σε μολύβδινα ελάσματα.⁴⁷ Τέλος, είναι πολύ σημαντικό να αναφέρουμε πως συνταγές σε

ὑπόδικος θέλει γενέσθαι χρεῶν). Επιτακτική, μάλιστα, παρουσιάζεται η ανάγκη σύλληψης του Ορέστη και αυτό υπογραμμίζεται από την επανάληψη των προστακτικών (στιχ. 130 *λαβὲ λαβὲ λαβὲ λαβὲ, φράζου*). Η αναφορά, μάλιστα, στα δίχτυα (στιχ. 147 *ἐξ ἄρκύων πέπτωκεν οἷχεται θ' ὁ θήρ*), τα μέσα που έχουν στη διάθεσή τους οι Ερινύες προκειμένου να συλλάβουν τον Ορέστη, σηματοδοτεί την ιδέα της παγίδευσης, της δέσμευσης αλλά και του εγκλωβισμού. Παγιδεύοντας τον Ορέστη με τα δίχτυα τους οι Ερινύες, τον ακινητοποιούν και τον θέτουν έτσι υπό τον έλεγχό τους. Η σύλληψη του Ορέστη, ισοδυναμεί με τον περιορισμό της ελευθερίας του, καθώς αναφέρεται ότι όταν οι Ερινύες τον συλλάβουν, θα πάψει να είναι ελεύθερος (στιχ. 174 *κάμοι γε λυπρός, καὶ τὸν οὐκ ἐκλύσεται*). Ακόμα όμως και μετά την κατάληξη του στον κόσμο των νεκρών, ο Ορέστης ποτέ δεν θα μπορέσει να ελευθερωθεί (στιχ. 175 *ὑπὸ τε γὰν φυγῶν οὐ ποτ' ἐλευθεροῦται*). Οι Ερινύες, λοιπόν, πασχίζουν να συλλάβουν τον Ορέστη, στην αρχή με τα δίχτυα τους, έπειτα με το άσμα και τον χορό τους, προκειμένου να τον σύρουν στον κάτω κόσμο όπου εκεί θα τιμωρείται αιωνίως και ποτέ δεν θα μπορέσει να απελευθερωθεί (στιχ. 339-40 *γὰν ὑπέλθῃ: θανῶν δ' οὐκ ἄγαν ἐλεύθερος*). Τέλος, αξίζει να αναφέρουμε ότι η ιδιότητα των Ερινύων να διαταράσσουν τον νου, αποτυπώνεται και στο επίθετο που τους αποδίδεται στον κατάδεσμο DTA 108 (*Ερινύσιν ἡλιθιώναις*). Η επιγραφή αυτή παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον καθώς οι Ερινύες, οι οποίες στις *Ευμενίδες* παρουσιάζονται επί σκηνής να ψάλλουν ένα δεσμευτικό άσμα, που στοχεύει στην καταστροφή του νου του Ορέστη, αναφέρονται με το χαρακτηριστικό επίθετο (*ἡλιθιώναις*) το οποίο δηλώνει την ικανότητά τους να καταστρέφουν το νου των θυμάτων τους, DTA 108 (Αττική, αρχές 4^{ου} αι. π.Χ.), όψη Α (*Δήσω ἐγὼ Σωσικλείαν κατ' ἡ κ' τήματα | καὶ μέγα/ κῦδος/ καὶ πρᾶξιν καὶ νοῦν, ἐ | χθρά δὲ φίλοισι γένοιτο./ Δήσω ἐγὼ κ | εἰνὴν ὑπὸ Τάρταρον ἀερόεντ[α]/ δεσμοῖς ἀργαλείοις σὺν θ' Ἐκάτ[η] χθο | νίαι.*) και όψη Β (*ΣΩΣΙΚΛΕΙΑ ΒΙΤΤΩ/ καὶ Ἐρινύσιν ἡλιθιώναις*). Επιπλέον, οι Ερινύες στον Όμηρο παρουσιάζονται σαν θεότητες οι οποίες έχουν ποικίλες δράσεις, μεταξύ των οποίων έχουν τη δύναμη να επιφέρουν την *ἄτην*, τη νοητική τύφλωση η οποία οδηγεί τον άνθρωπο σε ενέργειες καταστροφικές, βλ. *Ιλιάδα*, Τ 87-88 (*ἀλλὰ Ζεὺς καὶ Μοῖρα καὶ ἡεροφοῖτις Ἐρινύς / οἳ τέ μοι εἰν ἀγορῇ φρεσὶν ἔμβαλον ἄγριον ἄτην*). Στον Αισχύλο, στην τριλογία *Ορέστεια*, η ικανότητά τους να προκαλούν την καταστροφή του νου και να επιφέρουν τρέλα στον εμφανίζεται ήδη, στις *Χοηφόρους*, βλ. *Χοηφόροι*, στιχ. 1048-49 (*ἄ, ἄ./ δμῶαι γυναικες, αἶδε Γοργόνων δίκην/ φαιοχίτωνες καὶ πεπλεκτανημέναι*).

⁴⁷ Βλ. Faraone (1991a), 4-5, Ogden (1999), 9, οι οποίοι αναφέρουν ότι έχουν βρεθεί περίπου 40 κενές καταδεσμικές πινακίδες και ότι η ύπαρξη κενών καταδέσμων ή ακόμα και καταδέσμων που φέρουν χαραγμένα μόνο τα ονόματα των ατόμων που στοχοποιούνταν, θα μπορούσαν να αποτελέσουν ισχυρές ενδείξεις πως αρχικά η κατάδεση είχε προφορικό χαρακτήρα. Στις περιπτώσεις αυτές, το αίτημα για κατάδεση του θύματος, πιθανότατα εκφέρονταν προφορικά κατά το στάδιο τελετουργικής εναπόθεσης του καταδέσμου. Επίσης, βλ. Lamont (2021a), 101-109, (2023), 189-223, η οποία επισημαίνει ότι η χρήση δακτυλικού εξαμέτρου στους καταδέσμους, ενδεικτικά αναφέρουμε τους καταδέσμους DTA 108 (*Δήσω ἐγὼ κ | εἰνὴν ὑπὸ Τάρταρον ἀερόεντ[α]*) και Lamont 2021a. no. 1 (*δήσω τὸν γ' ἐμὸν ἐχθρόν Δημήτριον καὶ Φανα- γόραν ἐν αἵματι καὶ κονίαισιν σὺμ πᾶσι φθιμένοις*), υποδηλώνει ότι τα εν λόγω λεκτικά μοτίβα, τα οποία αντλούνται από την εξαμετρική επική ποίηση, απαντούσαν σε ένα προγενέστερο στάδιο στο οποίο η τελετουργική κατάδεση πραγματώνονταν προφορικά. Επιπλέον, η χρήση δεικτικής γλώσσας στο λεκτικό των καταδέσμων αποτελεί ισχυρή ένδειξη ότι η τελετουργική κατάδεση είχε και προφορική διάσταση. Η δεικτική γλώσσα συνίστατο στην χρήση: (α) ρημάτων σε α' ενικό πρόσωπο, δίνοντας, παράλληλα, έμφαση στην χρήση προσωπικών αντωνυμιών, π.χ. DTA 97 (Αττική, 3^{ος} αι. π.Χ.), στιχ. 1 (*Μικίωνα <ει> ἐγὼ ἔλαβον καὶ ἔδησα*), (β) στη χρήση επιτελεστικού μέλλοντα π.χ. *δήσω* όπως στους καταδέσμους που αναφέραμε παραπάνω. Ειδικότερα, η χρήση επιτελεστικού μέλλοντα φανερώνει ότι κατά την τέλεση των ενεργειών της τελετουργική κατάδεσης, ο επιτελεστής εξέφραζε λεκτικά και συγχρόνως πραγμάτωνε τις ενέργειες τις οποίες περιέγραφε με λόγια, βλ. Faraone (1995), κυρίως 5-9, (γ) δεικτικών αντωνυμιών όπως στους καταδέσμους DTA 105 (Αττική, 3^{ος} αι. π.Χ.), όψη Α, στιχ. 1 (*οὐ[τ]ο[ς] ὁ μόλυ[β]δο[ς]*), DT 69 (Αττική, δεν παρέχεται χρονολόγηση), όψη Α, στιχ. 6 (*οὗτος ὁ νεκρός ἀτε[λ]ής κεῖται*), αλλά και (δ) σε μεταγενέστερους, κατά βάση, χρονικά καταδέσμους της ρωμαϊκής- αυτοκρατορικής περιόδου απαντά η χρήση επιρρημάτων τα οποία αντανακλούν την ανάγκη για άμεση εκπλήρωση του αιτήματος του *καταδέοντος*, πρβλ. SGD 136, (Αφρική), στιχ. 7-10 (*ἤδη ἤδη ἤδη/ ταχὺ ταχὺ ταχὺ ταχὺ · ἀποκόπτω πᾶσαν αὐ-/ [τὴν] ταχὺ διὰ τῶν αἰώνων/ ταχὺ ταχὺ ταχὺ*). Ο Faraone (1995), κι ειδικά στην υποσημ. 3 επισημαίνει ότι η χρήση δεικτικής γλώσσας

μαγικούς παπύρους, οι οποίες αποτελούν αρκετά σημαντικές γραπτές πηγές που μας παρέχουν χρήσιμες πληροφορίες για την ανασύσταση της τελετουργικής κατάδεσης, αναφέρουν ότι προφορικά ξόρκια μπορούσαν να εκτελούνταν παράλληλα και να συνοδεύαν την πρακτική των εγγράφων καταρών.⁴⁸

Η εξάπλωση της γραφής και η αξιοποίησή της σε διάφορους τομείς της διοικητικής ζωής της πόλης, όπως θα δούμε αναλυτικά παρακάτω, αποτελούν σαφώς καθοριστικούς παράγοντες που επηρέασαν στην υιοθέτηση της γραφής και στην τελετουργική κατάδεση. Ωστόσο, δεν θα πρέπει να θεωρηθεί η χάραξη των δεσμευτικών ξορκιών στα μολύβδινα ελάσματα ως μία ακριβής αποτύπωση της προφορικής κατάδεσης.⁴⁹ Η αντιμετώπιση αυτή άλλωστε της γραφής, θα υποβάθμιζε τη σημασία, αλλά και τον ιδιαίτερο ρόλο που διαδραματίζει στην εν λόγω τελετουργική πρακτική. Η ενέργεια της γραφής, της χάραξης δηλαδή του κειμένου, θα πρέπει να θεωρηθεί ως μία βασική τελετουργική πράξη, πλήρως εντεταγμένη στο σύνολο των τελετουργικών ενεργειών που απαρτίζουν την τελετουργική κατάδεση. Η γραφή δεν αντικαθιστά την προφορική κατάδεση, ούτε ενδεχομένως να την εξοβελίζει, αλλά αποτελεί σίγουρα οργανικό μέρος της πρακτικής των καταδέσμων.⁵⁰

Μάλιστα, στο λεκτικό των καταδέσμων απαντούν αρκετές αναφορές στη πράξη της γραφής, δηλαδή της χάραξης του δεσμευτικού ξορκιού. Εκτός από τα ρήματα *δέω*, *καταδέω*, *καταδίδημι*, *κατέχω* που χρησιμοποιούνται προκειμένου να δηλωθεί η ενέργεια της τελετουργικής δέσμευσης, αρκετά συχνά χρησιμοποιούνται και τα ρήματα *γράφω*, *καταγράφω*, *ἀπογράφω*.⁵¹ Η χρήση αυτού του λεξιλογίου, το οποίο ρητά παραπέμπει στη χάραξη του ελάσματος, καθιστά σαφές ότι η ενέργεια αυτή αποτελεί ένα ιδιαίτερα σημαντικό στάδιο στην τελετουργία της κατάδεσης, ενώ,

πραγματώνει και ενισχύει τη σύνδεση με τον «εδώ και το τώρα» της τελετουργίας, δηλαδή με τις τελετουργικές χειρονομίες, αλλά και το τοπικό σημείο που επιτελούνταν η τελετουργική κατάδεση.

⁴⁸ Βλ. *PGM* IV. 325-35, V. 314, VII. 429, XXXVI. 161. Επιπλέον, βλ. Faraone (1985), 153 και υπ. 21, Gager (1992), 7, Riess (2012), 184, Edmonds (2019), 60 και ειδικά υπ. 10, οι οποίοι αναφέρουν ότι η αξιοποίηση της γραφής δεν εξοβέλισε την προφορική τελετουργία και ότι οι δύο πρακτικές μπορούσαν να συνδυαστούν.

⁴⁹ Βλ. Gordon (2015a), 156-8, ο οποίος αναφέρει πως η γραφή αποτελεί μία επιπλέον τελετουργική πράξη, η οποία μεσολαβεί μεταξύ της ανθεκτικής- υλικής βάσης της καταδεσμικής επιγραφής και των προθέσεων του *καταδέοντος*, οι οποίες εκφράζονται και αποτυπώνονται μέσω του εγγράφου κειμένου. Το κείμενο που προκύπτει από τη γραφή, λοιπόν, υποστηρίζει ο Gordon πως συνιστά ένα φυσικό αντικείμενο και για τον λόγο αυτό ενσωματώνεται πλήρως και τοποθετείται στο κέντρο όλων των τελετουργικών ενεργειών που απαρτίζουν την τελετουργία της κατάδεσης.

⁵⁰ Βλ. Ogden (1999), 10, Carastro (2010), Frankfurter (2019a), 626-630, Lamont (2022), 74.

⁵¹ Ενδεικτικά, *καταγράφω* (DT 47, 84, 85, 87, SGD 64, 58, 70, 107 NGCT 23, 31, 46, 66), *ἀπογράφω* (SGD 91), *ἐνγράφω* (SGD 99).

παράλληλα, με τον τρόπο αυτό, τοποθετείται στο επίκεντρο των τελετουργικών ενεργειών η ίδια η πράξη της γραφής αλλά και το προϊόν της.

Επιπλέον, η δεσμευτική δύναμη της γραφής μπορεί να εντοπιστεί και στην αξιοποίησή της σε διάφορους τομείς της διοικητικής και δημόσιας ζωής της πόλης.⁵² Μετωνυμικά, η αξιοποίηση της γραφής στην τελετουργική πράξη της κατάδεσης προσδίδει δύναμη, καθώς μεταφέρει το κύρος και την ισχύ της ενέργειας της γραφής από μία πρακτική της ιστορικής πραγματικότητας στην τελετουργική πράξη της κατάδεσης. Μάλιστα, ιδιαίτερα σημαντική φαίνεται πως είναι η αξιοποίηση της γραφής στην πρακτική των νομικών συμφωνιών, των συμβολαίων, θα μπορούσαμε να πούμε, που επικύρωναν συμφωνίες μεταξύ των ιδιωτών. Η ύπαρξη, λοιπόν, του γραπτού κειμένου αποτελεί ένα αποδεικτικό στοιχείο που επιβιώνει στον χρόνο και επικυρώνει την συμφωνία που έλαβε χώρα.⁵³ Επίσης, σημαντικό είναι να αναφέρουμε

⁵² Βλ. Faraone (1991a), 24 υποσημ.20, ο οποίος αναφέρει ότι η αξιοποίηση της τεχνολογίας της γραφής στην δημόσια σφαίρα της πόλης συνδέεται στενά με την εξέλιξη του δημοκρατικού καθεστώτος, καθώς με την γραφή και συγκεκριμένα με την καταγραφή των νόμων επήλθε τέλος στην αυθαίρετη εξουσία των δικαστών. Επίσης, κυρίαρχη είναι η άποψη πως η υιοθέτηση της γραφής από την πρακτική της τελετουργικής κατάδεσης, επηρεάστηκε από την εκτενή χρήση της γραφής σε συνάρτηση με τις νομικές δραστηριότητες της πόλης και ότι εξελίχθηκε παράλληλα με αυτήν. Επιπροσθέτως, βλ. Carastro (2010), 273-75, ο οποίος αναφέρει ότι το εν λόγω λεξιλόγιο απαντά για την ένταξη των ιδιωτών στον κατάλογο των οφειλετών (*παραγράφειν*), για τις γραπτές κατηγορίες (*άπογραφή*), μάλιστα, η κατηγορία, το παραπεμπτικό βούλευμα σε μια δημόσια δίκη ονομάζεται *γραφή* αλλά και για την εγγραφή και ένταξη στο στρατό. Η χρήση, λοιπόν, κοινού λεξιλογίου προσδίδει κύρος στην τελετουργική πράξη της κατάδεσης, καθώς με τον τρόπο αυτό συσχετίζεται με δραστηριότητες της ιστορικής πραγματικότητας. Επιπλέον, βλ. Gordon (2015a), 149-153, και ειδικά Lamont (2022), η οποία εστιάζει σε κάποια παραδείγματα πρώιμων σικελικών καταδέσμων, στα οποία απαντά λεξιλόγιο το οποίο συνδέεται με την ενέργεια της γραφής και υποστηρίζει την άποψη ότι εφόσον αναφορές στη γραφή απαντούν σε πρώιμους καταδέσμους, οι οποίοι, σαφώς, αντανακλούν τα πρωταρχικά στάδια της τελετουργικής κατάδεσης, θα πρέπει να θεωρήσουμε την γραφή ως μία πρωταρχικής σημασίας ενέργεια στην πρακτική των καταδέσμων και συγχρόνως αναπόσπαστο μέρος της τελετουργίας. Τέλος, η αξιοποίηση της γραφής στην ιδιωτική επικοινωνία των ανθρώπων, δηλαδή στην ανταλλαγή προσωπικών γραμμάτων, ενδεχομένως να επηρέασε αρκετά την πρακτική της τελετουργικής κατάδεσης. Αρκετοί κατάδεσμοι, μάλιστα έχουν την μορφή επιστολών και αξιοποιούν ιδιαίτερα το λεκτικό του συγκεκριμένου είδους, βλ. *DTA* 102, όψη Α, στιχ. 1-4 (*Επιστο<σ>λῆν/ πέμπων/ [δ]αίμο(σιν)/ και Φρεσσεφών(η) <ς>*) και *DTA* 103, όψη Α, στιχ. 1-2 (*Ερμ[ῆ] και Φερσεφ[ό]ν[ῆ] τήνδε ἐπιστο[λ]ῆν ἀπο/ πέμ[πω]*). Για τον συσχετισμό των ιδιωτικών γραμμάτων και των καταδεσμικών επιγραφών, βλ. Faraone (1991a), 4, Graf (1997), 130-131, Versnel (2002), 23 και λεπτομερέστερα, βλ. Eidinow και Taylor (2010). Από την άποψη αυτή, και ο Gordon (2015a), 141 υποσημ. 48 επισημαίνει το γεγονός πως ορισμένοι κατάδεσμοι, μπορούν να αντιμετωπιστούν ως ένα είδος μηνύματος των ανθρώπων προς τις δυνάμεις του Κάτω Κόσμου, αν και στο σύνολό τους οι καταδεσμικές επιγραφές δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζονται με αυτή τη λογική.

⁵³ Βλ. Graf (1997), 125-27, ο οποίος επισημαίνει, πως το λεξιλόγιο το οποίο παραπέμπει στην πρακτική της γραφής, εκτός από την πράξη της κατάδεσης, επιδιώκουν να ορίσουν και την σχέση μεταξύ του ατόμου που στοχοποιείται στον κατάδεσμο και των θεϊκών δυνάμεων, καθώς υποδηλώνουν παράλληλα πως το άτομο που καταδένεται μέσω μίας δεσμευτικής συμφωνίας, η οποία έχει την μορφή συμβολαίου, έχουν ενταχθεί πλέον στην σφαίρα επιρροής των θεϊκών δυνάμεων, ενώ, παράλληλα, ορίζει και πιστοποιεί τις υποχρεώσεις των δύο πλευρών που συμμετέχουν στην τελετουργική αυτή πράξη. Εβλ. Gordon, (2015a), ο οποίος θεωρεί πως ο ίδιος ο κατάδεσμος λειτουργεί ως ένα αποδεικτικό στοιχείο το οποίο πιστοποιεί και συγχρόνως μπορεί να αντικαταστήσει την εφήμερη τελετουργική πράξη που εκτελέστηκε. Για την τελετουργική χάραξη αντικειμένων και ιδιαίτερα για τον συσχετισμό αυτής της ενέργειας με την τελετουργία του όρκου, όπου η χάραξη του όρκου πάνω σε ένα τελετουργικό

πως η πράξη της γραφής, έχει την ικανότητα να επεκτείνει την δύναμη της κατάρας στον χρόνο, καθώς η χάραξη προσδίδει έναν χαρακτήρα μονιμότητας, αλλά και διάρκειας.⁵⁴

Στο σημείο αυτό κρίνεται απαραίτητο να αναφέρουμε πως η χάραξη του ονόματος του θύματος στο μολύβδινο έλασμα αποτελεί μία ενέργεια αρκετά σημαντική, η οποία μάλιστα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και ως η πρωταρχική τελετουργική πράξη που δηλώνει την δέσμευση και την κατάδεση του θύματος.⁵⁵ Παρατηρούμε, λοιπόν, πως η σύνδεση μεταξύ του θύματος και της υλικής βάσης του καταδέσμου, επιτυγχάνεται μέσω της χάραξης του ονόματος του θύματος πάνω στο έλασμα, το οποίο λειτουργεί, παράλληλα, ως υποκατάστατο του προσώπου, περιλαμβανομένης της σωματικής του υπόστασης. Ειδικότερα, ο Ogden έχει διατυπώσει την άποψη πως ο κατάδεσμος λειτουργεί ως μια απλή, μια πρωταρχική μορφή ενός *κολοσσοῦ*.⁵⁶ Οι *κολοσσοί*, ήταν αγαλματίδια που κατασκεύαζαν οι άνθρωποι που κατέφευγαν στην τελετουργική πρακτική των καταδέσμων, προκειμένου να αναπαραστήσουν το ανθρώπινο θύμα. Ο τρόπος με τον οποίο τα μεταχειρίζονταν (συνήθως είχαν δεμένα μέλη ή ήταν καρφωμένα) ήταν δηλωτικός των προθέσεων των *καταδέοντος*. Αν δεχθούμε την άποψη αυτή, διαφαίνεται πως το μολύβδινο έλασμα το οποίο έφερε χαραγμένο το όνομα του θύματος, καθώς και αναφορές στην κατάδεση του σώματός του λειτουργούσε ικανοποιητικά ως ένα υποκατάστατο του ανθρώπου που στοχοποιούνταν στον κατάδεσμο.

αντικείμενο, δηλώνει πως το υλικό αντικείμενο μετατρέπεται σε σύμβολο αυτού που συμφωνήθηκε και συγχρόνως λειτουργεί ως μία μόνιμη υπενθύμιση και αναπαράσταση της συμφωνίας που έλαβε χώρα, βλ. Steiner (1994), 62-65.

⁵⁴ Βλ. Gordon (2015a), 150, Frankefurten (2019), 628.

⁵⁵ Στοιχείο που ενισχύει την άποψη πως η χάραξη του ονόματος του θύματος και μόνο θα μπορούσε να λειτουργεί ικανοποιητικά για την κατάδεσή του, αποτελεί το γεγονός πως αρκετοί πρώιμοι κατάδεσμοι έφεραν απλά χαραγμένα τα ονόματα των θυμάτων. Το να γνωρίζεις το όνομα του θύματος αποτελούσε από μόνο του μία πολύ σημαντική προϋπόθεση, καθώς η γνώση αυτή επέτρεπε στον θύτη να ασκήσει έλεγχο πάνω στο θύμα, διότι το όνομά του και ιδιαίτερα η χάραξή του θεωρούνταν, κατά κάποιον τρόπο, ως η υλική ενσάρκωσή του θύματος. Η χρήση του ονόματος του ατόμου που στοχοποιείται στην κατάρα, μάλλον, λειτουργούσε ως ένα παράδειγμα του σχήματος *pars pro toto*, σύμφωνα με το οποίο η εφαρμογή μίας ενέργειας πάνω σε ένα μέρος του συνόλου, μπορούσε να επηρεάσει συνεκδοχικά ολόκληρο το σύνολο, βλ. Ogden (1999), 6, 10 και 16. Επιπλέον, σπάνια αναφέρεται στους καταδέσμους το όνομα του ατόμου που αξιοποιεί την πρακτική των καταδέσμων και λίγες μαρτυρίες υπάρχουν όπου αναγράφεται το όνομα του *καταδέοντος*, βλ. Eidinow (2007), 142-44 και ιδιαίτερα υποσημ. 16. Ενδεχομένως, να ήταν επικίνδυνο να γράφει ο *καταδέων* το όνομα του μαζί με το όνομα του θύματος και τις δυνάμεις κάτω κόσμου.

⁵⁶ Βλ. Ogden (1999), 9, ενώ την άποψη αυτή αποδέχεται και ο Gordon (2015a). Λεπτομερέστερα για τον όρο *κολοσσός*, βλ. κεφ.2, ειδικά 47-50.

Η τελετουργική πράξη της χάραξης θα μπορούσαμε να φανταστούμε πως είναι ισοδύναμη με την ιδέα και την πράξη της δέσμευσης του θύματος. Όπως επισημαίνει και ο Carastro, η πράξη της γραφής, αποτελεί μία βίαιη και εχθρική χειρονομία, ενώ, συγχρόνως, ενσαρκώνει μία ισχυρή επιτελεστική πράξη. Συγκεκριμένα, αναφέρει ότι η ενέργεια της χάραξης των γραμμμάτων του αλφαβήτου με ένα αιχμηρό αντικείμενο πάνω στο μολύβδινο έλασμα, αντανakλά και υποδηλώνει την επώδυνη τιμωρία που επιδιώκεται για το θύμα που στοχοποιείται στην καταδεσμικής επιγραφή.⁵⁷

Καθώς, λοιπόν, διαφαίνεται ότι η πράξη της γραφής συνδέεται στενά με την κατάδεση του θύματος και την επενέργεια στο σώμα του, παρατηρούμε πως και ο τρόπος χάραξης του δεσμευτικού ξορκιού στην υλική βάση της καταδεσμικής επιγραφής μπορεί να αξιοποιηθεί προκειμένου να καταστήσει ακόμα πιο ισχυρό το δεσμευτικό ξόρki και να αυξήσει την δύναμη και την αποτελεσματικότητά του. Οποιαδήποτε διαστρέβλωση των τυπικών συμβάσεων και ορθογραφικών κανόνων του συστήματος γραφής, προσδιορίζεται από τον Gordon με τον όρο ψευδοπαραγραφία (*pseudo-paragraphia*).⁵⁸ Αρχικά, η ενέργεια αυτή είχε ερμηνευθεί απλοϊκά ως μία προσπάθεια να αποκρυφθεί το μήνυμα που έφεραν οι καταδεσμικές επιγραφές, ωστόσο πλέον αναγνωρίζεται ως μία ιδιαίτερα συμβολική πράξη, η οποία εκφράζει, παράλληλα, τους στόχους και τις επιδιώξεις του θύτη του καταδέσμου.

Σε κάποιους καταδέσμους ολόκληρο το κείμενο μπορεί να είναι γραμμένο *ἐπὶ τὰ λαιά*, με φορά δηλαδή από δεξιά προς τα αριστερά, ενώ άλλοτε μεμονωμένες λέξεις μπορεί να είναι γραμμένες πάνω-κάτω ή ακόμα και με ανακατεμένα γράμματα.⁵⁹ Η αξιοποίηση, λοιπόν, αυτής της πρακτικής αποτελεί, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε, μια οπτική αποτύπωση των προθέσεων των θυτών, η οποία, μάλιστα, καθίσταται

⁵⁷ Carastro (2010), 278- 283.

⁵⁸ Βλ. Gordon (2015a), 166, ο οποίος διευκρινίζει ότι δεν είναι απαραίτητο όλα τα ορθογραφικά λάθη που εντοπίζονται στους καταδέσμους να έχουν δημιουργηθεί εσκεμμένα, αλλά κάποια είναι πιθανό να οφείλονται στο χαμηλό μορφωτικό επίπεδο ορισμένων από τους ανθρώπους που αναλάμβαναν να χαράζουν τους καταδέσμους.

⁵⁹ Ενδεικτικά αναφέρουμε κάποιους καταδέσμους στους οποίους τα ονόματα των θυμάτων γράφονται ανάποδα -με φορά από δεξιά προς τα αριστερά, π.χ. *DTA* 24, 26, 28, 30, 42, 55 (με μετάθεση, ανακάτεμα δηλαδή των γραμμμάτων), 56, *SGD* 14 (πάνω-κάτω), *NGCT* 9. Επίσης, μέρη του κείμενου ή ολόκληρο το κείμενο μπορούσε να είναι γραμμένο ανάποδα π.χ. *DTA* 33, 34, 64, 65 (αλλά και γραμμένο το όνομα πάνω-κάτω), 66 (γραμμένο ανάποδα από το κάτω μέρος της επιγραφής προς το πάνω μέρος), 67, 68, 77 (κυρίως τα ονόματα γραμμένα ανάποδα), 84 (ανάποδα αλλά και πάνω- κάτω), 86, *SGD* 3, 4, 10 (πάνω-κάτω), 19, 95 (βουτροφηδόν), *NGCT* 48, 49, 50 (κάποιες συλλαβές με μετάθεση), 79, βλ. περισσότερα Franek και Urbanová (2019b) 188-193 και Lamont (2022), 38-42. Για παραδείγματα καταδέσμων γραμμένων στα λατινικά αλλά και για την ιδέα της ανατροπής και αντιστροφής της συνήθους διάταξης του κειμένου στα καταδεσμικά κείμενα, βλ. Faraone και Kropp (2010) καθώς και Gordon (2015a), 166-172, ειδικά 170 υπ. 91.

εφικτή μέσω της υλικότητας της επιγραφής και της χάραξης. Η γραφή, ως χάραξη στο μολύβδινο έλασμα και ως γραπτό αποτύπωμα εντάσσεται στο σχήμα *similia similibus*.⁶⁰ Όπως, δηλαδή, το κείμενο είναι γραμμένο ανάποδα στο μολύβδινο έλασμα, με ανάλογο τρόπο, αντίστοιχη σύγχυση και μπέρδεμα επιδιώκεται να επέλθει και στο θύμα που στοχοποιείται στην επιγραφή.

Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του καταδέσμου *SGD 40* (Αττική, 4^{ος} αι. π.Χ.), στήλη 2 ((*Καλλίαν*) *καταδῶ. ὥσπερ ταῦτ' ἀνένπαλιν, οὕτως γένοιτο Καλλίαι ἀνένπαλιν καί/ <ἀνέμπαλι[ν]> ἔργα καὶ πάντα [ἔπ]η καὶ χεῖρας καὶ πόδας καὶ [γ]όνα[τ]α καὶ ψυχὴν*). Ο καταδέων εκφράζει το αίτημα ότι τα λόγια, οι πράξεις, τα χέρια, το πόδια, τα γόνατα αλλά και η ψυχή του θύματός του, θα πρέπει να αντιστραφούν κατ' αναλογία του τρόπου με τον οποίο είναι χαραγμένο το δεσμευτικό ξόρκι (*ὥσπερ ταῦτ' ἀνένπαλιν, οὕτως γένοιτο Καλλίαι ἀνένπαλιν*). Μάλιστα, η λεπτομέρεια ότι το κείμενο του δεσμευτικού ξορκιού είναι γραμμένο ανάποδα πάνω στον κατάδεσμο δηλώνεται ρητά στο λεκτικά εκπεφρασμένο αίτημα του *καταδέοντος* μέσω του επιρρήματος *ἀνένπαλιν*, το οποίο φέρει τη σημασία του «ανάποδα, αντίστροφα».

Επιπλέον, στον κατάδεσμο *DTA 67* (Αττική, 3^{ος} αι. π. Χ.) στον οποίο επίσης το κείμενο έχει χαραχθεί *ἐπὶ τὰ λαιά*, η ανατροπή των τυπικών συμβάσεων και ορθογραφικών κανόνων του συστήματος γραφής δηλώνεται με την φράση (*ὥσπερ ταῦτα ψυχρὰ καὶ ἐπαρίστερα οὕτως τὰ Κράτητος τὰ ῥήματα ψυχρὰ [καί/ [ἐπαρί]στερα γέν[οι]το καὶ τῶν μετ' ἐκ[είνου πάντων] καὶ τῶν δικα[στών μν]ήμην ἐν*). Το επίθετο *ἐπαρίστερα*, λοιπόν, υποδηλώνει και παράλληλα αισθητοποιεί, την τελετουργική ενέργεια της χάραξης του κείμενου με ανάποδη φορά.

Αντίστοιχες εκφράσεις παρατηρούμε ότι απαντούν στους καταδέσμους *DTA 64* (Αττική, 3^{ος} αι. π. Χ.), στιχ. 2-6 (*καὶ μῆπο[τ]ε αὐτὸς εὖ πρ[άττοι/ καὶ εἴ τις αὐτῷ] πρόξεν[ος./ αὐ]τῷ πάντα ἐναντία εἶναι καὶ ἔργα καὶ ἥτινα μέλλει Ἀ .../ ἐναντία γένοιτο ·....*) και *DTA 66* (Αττική, αρχές 4^{ου} αι. π. Χ.), όψη Α, στιχ. 5-9 (*καὶ ὅσοι ἂν σ-/ (ὕ)νδικος μετ' Εὐαράτο(ν) καὶ το(ῦ)ς Εὐ-/ αράτο(ν) καὶ τὴν ψυχὴν καὶ γλωτ-/ ταν/ καὶ ε(ἶ) τις ἐναντί(α) ε(ἶ) τὰ τούτων ἐσ(τ)ί/ ἄλλος πράττ<ι>ει ἐμοί.*). Στους παραπάνω καταδέσμους η χάραξη του το δεσμευτικού ξορκιού στην επιφάνεια γραφής του

⁶⁰ Η Steiner (1994),⁷⁴ χαρακτηριστικά αναφέρει πως ο τρόπος με τον οποίο χαράσσεται το δεσμευτικό ξόρκι μπορεί με οπτικό τρόπο να αποτυπώσει και να περιγράψει τις επιδιώξεις των θυτών για την κατάσταση στην οποία αποσκοπούν να οδηγήσουν το θύμα.

ελάσματος έχει πραγματοποιηθεί με ανάποδη φορά (από δεξιά προς τα αριστερά). Συγκεκριμένα, η τελετουργική χειρονομία της ανάποδης χάραξης δηλώνεται μέσω της χρήσης του επιρρήματος *έναντία*. Ωστόσο, στους καταδέσμους DTA 64 και 66 το επίρρημα *έναντία* δεν αναφέρεται ρητά στον τρόπο χάραξης του δεσμευτικού ξορκιού, αλλά συνδέεται κυρίως με το αίτημα του θύτη του καταδέσμου να οδηγηθούν σε ανατροπή και αποτυχία τα θύματα που στοχοποιούνται στην καταδεσμική επιγραφή (*μήπο[τ]ε αὐτὸς εὖ̃ πρ[άττοι, ἐναντί(α) ε(ί) τὰ τούτων ἐσ(τ)ί*). Μολονότι, στην εν λόγω περίπτωση, δεν γίνεται ρητή χρήση του σχήματος *similia similibus*, ο τρόπος χάραξης του ξορκιού (*ἐπὶ τὰ λαιά*) μπορεί να συσχετιστεί με το βασικό αίτημα του καταδέσμου, που είναι να οδηγήσει τα θύματα σε δυσμένεια και αποτυχία.

Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι οι όροι (*ἀνένπαλιν, ψυχρὰ καὶ ἐπαρίστερα, ἐναντία*), οι οποίοι δίνουν έμφαση στην ανατροπή και στην αντιστροφή έχουν διττή σημασία, διότι αφενός αναφέρονται στο επιδιωκόμενο αποτέλεσμα του δεσμευτικού ξορκιού, αφετέρου δηλώνουν και αισθητοποιούν τον τρόπο με τον οποίο είναι χαραγμένο το δεσμευτικό ξόρκι στην επιφάνεια γραφής. Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι απώτερος στόχος αυτών των ανατρεπτικών τρόπων αποτύπωσης του κειμένου είναι να επέλθει αντίστοιχη σύγχυση στο θύμα, ώστε να οδηγηθεί στην ήττα και την καταστροφή.

1.3. Το δίπλωμα και η διάτρηση της καταδεσμικής επιγραφής με καρφί

Προκειμένου να κατανοήσουμε την σημασία και τον ιδιαίτερο ρόλο που διαδραματίζει η καταδεσμική επιγραφή, ως υλικό αντικείμενο και συγχρόνως ως υποκατάστατο του θύματος, θα εστιάσουμε την μελέτη μας σε δύο άλλες τελετουργικές ενέργειες οι οποίες αποτελούν αναπόσπαστα μέρη της τελετουργικής κατάδεσης και ειδικότερα αφορούν τον τρόπο μεταχείρισης του καταδέσμου. Πρόκειται για τις τελετουργικές πράξεις του διπλώματος του μολύβδινου ελάσματος, αλλά και το τρυπήματός του με ένα καρφί.⁶¹

Συνήθως, οι κατάδεσμοι πριν από την τελετουργική εναπόθεσή τους διπλώνονται. Ο Ogden αναφέρει πως η πράξη αυτή ενδεχομένως να αποτελεί επιρροή

⁶¹ Ωστόσο, μία από τις πιο σημαντικές τελετουργικές ενέργειες που αφορούν τον τρόπο μεταχείρισης του καταδέσμου είναι η τελετουργική εναπόθεσή του και ιδιαιτέρως η πράξη της εναπόθεσης του ελάσματος ή του αγαλματιδίου κάτω από την γη. Αναλυτικότερα, θα αναφερθούμε σε αυτή την ενέργεια και στην ιδιαίτερη σημασία της στο κεφ. 2, 83-84, κυρίως υποσημ. 181-182.

από το είδος της επιστολογραφίας, όπου οι ιδιωτικές επιστολές, συνήθως διπλώνονταν προκειμένου να αποκρυφθεί και να προστατευτεί το μήνυμα που έφεραν χαραγμένο.⁶² Αρχικά, η εν λόγω ενέργεια θα μπορούσε να ερμηνευτεί ως μία πρακτική η οποία αποσκοπεί στην προστασία του κειμένου που είναι γραμμένο στην επιγραφή, ώστε να μην αλλοιωθεί και κατά συνέπεια να μην κατευθύνει λανθασμένα τις θεϊκές δυνάμεις στις οποίες απευθύνεται.⁶³ Ωστόσο, πέρα από αυτή την ερμηνεία η οποία παραπέμπει σε καθαρά πρακτικούς λόγους, η πράξη του διπλώματος θα μπορούσε να έχει επίσης τελετουργική αποτελεσματικότητα. Δεδομένου ότι ο κατάδεσμος συνιστά ένα υλικό ισοδύναμο του ατόμου που στοχοποιείται, η τελετουργική χειρονομία του διπλώματος θα μπορούσαμε να πούμε ότι έχει τη δύναμη να επιφέρει ανάλογο «τσαλάκωμα» (σωματικά ή πνευματικά) στα θύματα που στοχοποιούνται στην επιγραφή.⁶⁴

Στον κατάδεσμο NGCT 31, ο οποίος προέρχεται από την Πέλλα και χρονολογείται στο 380-350 π.Χ., αναφέρεται ρητά πως ο κατάδεσμος θα χάσει την δύναμή του αν αφαιρεθεί από το σημείο που έχει τοποθετηθεί, αν ξεδιπλωθεί και αν διαβαστεί το κείμενο της εγχάρακτης κατάρας (στιχ. 1-10 [Θετί]μας και Διονυσοφῶντος τὸ τέλος καὶ τὸν γάμον/ καταγράφω καὶ τὰν ἄλλῶν πασῶν /γυ-/ [ναικ]ῶν καὶ χηρῶν καὶ παρθένων, μάλιστα δὲ Θετίμας, καὶ/ παρκαττίθεμαι Μάκρωνι/ καὶ/ [τοῖς] δαίμοσι. καὶ ἰπόκα ἐγὼ ταῦτα διελ<ί>ξαιμι/ καὶ ἀναγνοίην πάλ<L>ιν ἀνορ<ύ>ξασα,/ [τόκα] γᾶμαι Διονυσοφῶντα, πρότερον δὲ μή · μή γὶρ λάβοι/ ἔλλαν γυναικα ἄλλ' ἢ ἐμέ,). Ο εν λόγω κατάδεσμος βρέθηκε τοποθετημένος σε έναν τάφο, ενώ το έλασμα ήταν αρκετά σφιχτά τυλιγμένο σε ρολό.⁶⁵ Ο καταδέων (πιθανότατα επρόκειτο για μια γυναίκα) εξέφραζε το αίτημα της δέσμευσης του γάμου του Διονυσοφώντος με τη Θετίμα. Στο στόχαστρο της κατάδεσης τίθενται τόσο ο γάμος, όσο και η γυναίκα την οποία επρόκειτο να παντρευτεί ο Διονυσοφών, ενώ αναφέρονται κι όλες οι άλλες πιθανές ανταγωνίστριές της γυναίκας που καταφεύγει στη χρήση του καταδέσμου.

Στον εν λόγω κατάδεσμο, ιδιαίτερη είναι η αναφορά ότι μόνο όταν ο καταδέων αφαιρέσει το έλασμα από τον τάφο, το ξετυλίξει και το διαβάσει (καὶ ἰπόκα ἐγὼ ταῦτα διελ<ί>ξαιμι/ καὶ ἀναγνοίην πάλ<L>ιν ἀνορ<ύ>ξασα,/), μόνο και μόνο τότε ο Διονυσοφών θα μπορέσει να παντρευτεί άλλη γυναίκα (τόκα] γᾶμαι Διονυσοφῶντα, πρότερον δὲ μή · μή γὶρ λάβοι/ ἔλλαν γυναικα ἄλλ' ἢ ἐμέ). Η ανατροπή, λοιπόν, της

⁶² Ogden (1999), 13.

⁶³ Gordon (2015a), 159-60.

⁶⁴ Ogden (1999), 13.

⁶⁵ Αναλυτικότερα για το σχολιασμό του εν λόγω καταδέσμου, βλ. Voutiras (1998).

σειράς των ενεργειών που αποτελούν μέρος του τελετουργικού της κατάδεσης, μπορεί να οδηγήσει στην «λύση» της κατάδεσης, δηλαδή στο να χάσει τη δύναμή και την αποτελεσματικότητά της η καταδεσμική επιγραφή.⁶⁶ Επομένως, ο ερμητικός τρόπος με τον οποίο κλείνεται ο κατάδεσμος, δηλαδή το σφιχτό δίπλωμα ή το τύλιγμα, θα μπορούσε να ερμηνευθεί αρχικά, ως αίτημα να μην διαβαστεί το περιεχόμενό του από κάποιον θνητό, αλλά, παράλληλα, κι ως μία τελετουργική χειρονομία η οποία διασφαλίζει ότι η κατάδεση είναι αμετάκλητη, ότι δεν μπορεί να ανατραπεί και έτσι, διασφαλίζεται ότι θα έχει η κατάδεση διάρκεια και ισχύ στο πέρασμα του χρόνου.⁶⁷

Μάλιστα, εκτός από το δίπλωμα του καταδέσμου, αρκετά συχνά οι άνθρωποι που κατέφευγαν στην τελετουργική κατάδεση τρυπούσαν το έλασμα με ένα καρφί.⁶⁸ Η τελετουργική αυτή πράξη της διάτρησης της καταδεσμικής επιγραφής ήταν αρκετά συχνή κατά την κλασική περίοδο στην Αττική, αλλά λιγότερο συχνά εφαρμοζόταν κατά την αυτοκρατορική περίοδο.⁶⁹ Έχουν βρεθεί αρκετοί καρφωμένοι κατάδεσμοι, ωστόσο, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι αναφορές στα καταδεσμικά κείμενα,

⁶⁶ Gordon (2015a), 155 και υποσημ.24.

⁶⁷ Ακόμα κι αν ο κατάδεσμος αφαιρούνταν από τον τόπο εναπόθεσής του, δεδομένου ότι το έλασμα ήταν διπλωμένο, θα χρειαζόταν να καταβληθεί μεγάλη προσπάθεια, ώστε να ξετυλιχθεί και να διαβαστεί, από το άτομο που επιχειρούσε να «λύσει» την κατάδεση. Διαφαίνεται, λοιπόν, ένα αυξανόμενο επίπεδο δυσκολίας το οποίο έχει στόχο να διασφαλίσει την αποτροπή κάθε πιθανής προσπάθειας ανάκλησης της κατάδεσης. Επιπλέον, βλ. Chiarini (2021), 283-84, η οποία επισημαίνει ότι στον κατάδεσμο *NGCT 31* οι αναφορές στην αφαίρεση και του ξετυλίγματος του καταδέσμου, δεν σηματοδοτούν απαραίτητα μια πραγματική δυνατότητα ακύρωσης της τελετουργικής κατάδεσης, αλλά αντίθετα με τον τρόπο αυτό επιδιώκεται να αναδειχθεί πόσο απίθανη είναι η ακύρωση της κατάρας. Επιπροσθέτως, αξίζει να σημειωθεί ότι αναφορές στο καθορισμό του χρονικού διαστήματος διάρκειας της επίδρασης της τελετουργικής κατάδεσης απαντούν στους καταδέσμους, ωστόσο δεν γίνεται αναφορά στην ανατροπή των σταδίων της τελετουργικής εναπόθεσης της επιγραφής, αλλά, μάλλον, δίνεται έμφαση στο επιδιωκόμενο αποτέλεσμα της κατάδεσης. Για παράδειγμα, ο καταδέων εκφράζει την επιθυμία του να μην σταματήσει η δράση του καταδέσμου έως ότου επιτευχθεί ο στόχος της κατάδεσης, βλ. *DT 50* (Αττική, 4^{ος} αι. π.Χ.), στιχ. 1-3 (*Ἐρμῇ κάτοχε καὶ Φερσεφόνη κατέχετε Μυρρίνης τῆς Ἄγνο-]/ θεο(υ) <Πειραιέως> γυναικὸς σῶ[μα καὶ ψυχὴν καὶ γλῶτταν καὶ πό-]/ δας καὶ ἔργα καὶ βου[λὰς ἕως ἂν εἰς Ἄιδου καταβῇ ...]*), στον οποίο εκφράζεται το αίτημα να καταδεθεί το σώμα, το πνεύμα, η γλώσσα, τα πόδια και οι πράξεις, της Μυρρίνης, μέχρις ότου κατέβει στον Άδη. Ωστόσο, δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι αν η αναφορά (*ἕως ἂν εἰς Ἄιδου καταβῇ*) σηματοδοτεί το αίτημα του καταδέοντος για το θάνατο του ατόμου που στοχοποιείται, δηλαδή να δεθεί το θύμα, ώστε να οδηγηθεί σε θάνατο, ή αν η εν λόγω αναφορά συνιστά χρονική ένδειξη για την διάρκεια του αποτελέσματος της κατάδεσης, δηλαδή να ισχύει η κατάρα μέχρι να πεθάνει το θύμα.

⁶⁸ Όπως επισημαίνει και ο Curbere (2015), 107 υποσημ. 14 οι καταδεσμικές επιγραφές μπορούσαν να είναι είτε μόνο διπλωμένες (*DTA 19, 24, 34, 35, 41, 67, 75, 78, 94, 110, 112, 114, 119 120, 124, 125, 136, 137, 152, 164*), είτε μόνο να έχουν διατρηθεί από καρφί χωρίς να έχουν διπλωθεί (*DTA 13, 14, 36, 44, 17–50, 72–73, 77, 156, 173, 184*), ενώ ήταν εφικτός και ο συνδυασμός των δύο πρακτικών, προκειμένου ενδεχομένως να ενισχυθεί η τελετουργική κατάδεση.

⁶⁹ Ogden (1999), 14, Curbere (2015), 105, ο οποίος, μάλιστα, αναφέρει πως δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι για το αν η συγκεκριμένη πρακτική αποτελεί μια καινοτομία της πρακτικής της κατάδεσης που αναπτύχθηκε στην Αττική. Ωστόσο επισημαίνει πως η αφθονία παραδειγμάτων από την περιοχή της Αττικής (στην συλλογή του Wunsch (1897), 72 καταδεσμικές επιγραφές στις 200 είναι τρυπημένες), ενδεχομένως να υποδηλώνει πως η ευρεία αξιοποίηση της στην Αττική, να αποτέλεσε καθοριστικό παράγοντα στην διάδοση και εξάπλωση αυτής της τελετουργικής ενέργειας.

στα οποία γίνεται μνεία στην ενέργεια του καρφώματος του ελάσματος, διότι οι εν λόγω αναφορές μας βοηθούν να κατανοήσουμε καλύτερα την σημασία και τον ιδιαίτερο ρόλο της τελετουργικής αυτής χειρονομίας.

Ειδικότερα, ο καταδέσμου *DT 49*, ο οποίος βρέθηκε στην Αττική και χρονολογείται στο 300 π.Χ. είναι τρυπημένος με ένα καρφί, ενώ, παράλληλα, στο λεκτικά εκπεφρασμένο αίτημα του καταδέσμου στους στιχ. 21-32(*καταδῶ [δὲ] καὶ/ Λαμπρίου/ [γλῶττ] αγ καὶ ψυχὴν καὶ λόγῳ ὃ (μ) μελ [ε]/ τᾷ χειρᾶς/ πόδας ὀφθαλμοὺς καὶ στόμα : τούτους ἔπαντας/ καταδῶ ἄφα [ν] ἰζῶ κατ [ο] ρύττω καταπαττα-/ ὕ/ λεω . καὶ ἐπ [ἰ δ] ικαστη [ρί] ου καὶ παρὰ/ διαιτητεῖ [ἐὰν] ἔντιποιῶσ [ι] μηθα-/ [μ] ου φαίνεσθαι μῆτ [ε] ἔ [ν/ λό] γωι μῆτ [ε] ἔ [ν/ ἔργ] ω [ι.]), γίνεται ρητή αναφορά στο στάδιο της τελετουργικής εναπόθεσης του ελάσματος και ιδιαίτερα στην ενέργεια της διάτρησής. Οι ενέργειες αυτές έχουν επιτελεστικό χαρακτήρα, διότι ο *καταδέων* περιγράφει εκφέροντας και δηλώνοντας προφορικά τις ενέργειες στις οποίες προβαίνει, ενώ, παράλληλα, πραγματώνει τις αντίστοιχες τελετουργικές χειρονομίες. Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι αρχικά γίνεται αναφορά στο τελετουργικό δέσιμο του θύματος, ενέργεια η οποία δηλώνεται μέσω του ρήματος κατάδεσης (*καταδῶ*). Έπειτα, αναφέρεται η τελετουργική ταφή της επιγραφής (*ἄφα [ν] ἰζῶ κατ [ο] ρύττω*) και στο τέλος δηλώνεται η διάτρηση του μολύβδινου ελάσματος με ένα καρφί (*καταπαττα-/ ὕ/ λεω*).⁷⁰*

Η σειρά με την οποία αναφέρονται στο λεκτικά εκπεφρασμένο αίτημα του καταδέσμου οι τελετουργικές χειρονομίες της ταφής και του καρφώματος, δεν φαίνεται να αντιστοιχεί στην κανονική σειρά της τέλεσης των εν λόγω ενεργειών κατά το στάδιο της εναπόθεσης του καταδέσμου. Δεν είναι, άλλωστε, ούτε λογικό, ούτε εφικτό να ταφεί πρώτα ο κατάδεσμος και μετά να τρυπηθεί. Ωστόσο, με την ιεράρχηση αυτή δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στη ρητορική δύναμη της κλιμακωτής παρουσίας των συγκεκριμένων τελετουργικών πράξεων.⁷¹ Το τρύπημα της καταδεσμικής επιγραφής, παρατηρούμε πως εντάσσεται στο σύνολο των τελετουργικών ενεργειών

⁷⁰ Όπως επισημαίνει και ο Carastro (2010), 288 το ρήμα *καταπασσαλεύω* δεν απαντά σε λογοτεχνικές πηγές, ωστόσο το ρήμα *πασσαλεύω* και το ουσιαστικό *πάσσαλος* χρησιμοποιείται αρκετά συχνά στην τραγική ποίηση. Για τον συσχετισμό και την σύνδεση των καρφίων με τα δεσμά, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η περιγραφή του Αισχύλου στον *Προμηθέα Δεσμώτη* (στιχ. 56, 65, 113), όπου περιγράφεται το δέσιμο με αλυσίδες αλλά και το κάρφωμα του Προμηθέα από τον Ήφαιστο, βλ. περισσότερο για την μελέτη του συγκεκριμένου χωρίου, αλλά και για τον συσχετισμό του δεσίματος και του καρφώματος με μεθόδους που αντανακλούν τιμωρητικές πρακτικές της ιστορικής πραγματικότητας, καθώς και για τις συνδηλώσεις που φέρουν αυτές οι πρακτικές στην τελετουργική κατάδεση στο κεφ. 2, σελ. 71-87.

⁷¹ Graf (1997), 123, 135.

εκείνων, που έχουν ως απώτερο στόχο να δεσμεύσουν, να περιορίσουν, να συγκρατήσουν αλλά και να ακινητοποιήσουν το θύμα.⁷² Η διάτρηση του καταδέσμου, αποτελεί μία ιδιαίτερα βίαιη πράξη η οποία όμως λειτουργεί ενισχυτικά στο αίτημα της δέσμευσης και της ακινητοποίησης του θύματος, καθώς με τον τρόπο αυτό αποκλείεται κάθε ενδεχόμενο να ελευθερωθεί.

Οι τελετουργικές χειρονομίες του διπλώματος και του καρφώματος του καταδέσμου, εφαρμόζονται σαφώς στον κατάδεσμο, στην υλική δηλαδή βάση της επιγραφής. Δεδομένου, λοιπόν, ότι ο κατάδεσμος μπορεί να λειτουργήσει ικανοποιητικά ως υλικό ισοδύναμο του ανθρωπίνου θύματος, αντιλαμβανόμαστε, πως ο τρόπος με τον οποίο ο *καταδέων* μεταχειρίζεται τον κατάδεσμο, αντανάκλα τις βαθύτερες επιδιώξεις του, ενώ, συγχρόνως, είναι δηλωτικός της κατάστασης στην οποία αποσκοπεί να οδηγήσει το θύμα που στοχοποιείται. Ο *καταδέων* μεταχειρίζεται με τέτοιον τρόπο την υλική βάση του καταδέσμου, ώστε ανάλογη επίδραση και επενέργεια να επιφέρει στο στόχο του. Όπως είπαμε, βέβαια, παραπάνω αυτό δεν προϋποθέτει μία αντίληψη «συμπαθητικής» σχέσης μεταξύ του θύματος και του καταδέσμου, και, συνεπώς δεν επιδιώκεται κυριολεκτικά η διάτρηση του θύματος. Το κατ'αναλογία σχήμα, επί της ουσίας, καθιστά παραστατική την τελετουργία, επιτρέπει τη δημιουργία μιας αισθητηριακής εμπειρίας μέσω του χειρισμού των υλικών αντικειμένων (πινακίδιο, καρφί) και ενισχύει με αυτόν τον τρόπο την πίστη στην αποτελεσματικότητάς της.

⁷² Gager (1992), 18-19, Ogden (1999), 14.

Κεφάλαιο 2

2. Η αξιοποίηση ανθρωπίνων αγαλματιδίων στην τελετουργική πρακτική των καταδέσμων

Στο κεφάλαιο αυτό, θα εστιάσουμε την έρευνά μας στην χρήση ανθρωπίνων αγαλματιδίων στην τελετουργική πρακτική των καταδέσμων. Σημαντικό είναι εξ αρχής να επισημάνουμε ότι η τελετουργική χρήση αγαλματιδίων δεν περιορίζεται αποκλειστικά στην πρακτική των καταδέσμων, η οποία φέρεται να έχει περισσότερο ιδιωτικό χαρακτήρα, αλλά η χρήση τους μπορεί να εντοπιστεί και στο πλαίσιο της επίσημης και θεσμοθετημένης θρησκείας ή των λατρειών της πόλης.⁷³ Οι πηγές από τις οποίες μπορούμε να αντλήσουμε πληροφορίες για την αξιοποίηση ανθρωπίνων ομοιωμάτων σε τελετουργικές πρακτικές κατάδεσης διακρίνονται στις ακόλουθες τέσσερις κατηγορίες: (α) επιγραφικές πηγές (β) λογοτεχνικές μαρτυρίες⁷⁴ (γ) συνταγές σε μαγικούς παπύρους⁷⁵ και (δ) αρχαιολογικά ευρήματα, δηλαδή τα ίδια τα αγαλματίδια τα οποία έχουν ανακαλυφθεί.⁷⁶

⁷³ Βλ. Faraone (1991b), 165 και κεφ. 2, 63-66 στην παρούσα εργασία. Μάλιστα, οι μελετητές επισημαίνουν ότι η εν λόγω τελετουργική πρακτική εντοπίζεται και σε άλλους πολιτισμούς της ευρύτερης λεκάνης του μεσογειακού κόσμου. Ειδικότερα, για την Αίγυπτο και την Εγγύς Ανατολή, βλ. Faraone (1991b), 172-80 και Wilburn (2019), 453-69.

⁷⁴ Σοφοκλής (τέλη 5^{ου} αι. π.Χ.), *Ριζοτόμοι* fr.536 TrGF (κόρον αἰστώσας πυρί), Θεόκριτος (Ελληνιστική εποχή), *Εἰδύλλια*, 2, στιχ. 28-31 (ὡς τοῦτον τὸν κηρὸν ἐγὼ σὺν δαίμονι τάκω). Επίσης, βλ. Βιργίλιος (39 π.Χ.), *Εκλογές*, 8. 80-83, Οράτιος (30 π.Χ.), *Σάτυρες*, 1.8, *Επωδοί*, 17, Οβίδιος (2 π.Χ.), *Ηρωίδες*, 6. 83-94, Πετρώνιος (66 μ.Χ.), *Σατυρικόν* 63 κ.α. Στις παραπάνω πηγές γίνεται μνεία στην χρήση κέρινων ομοιωμάτων. Για μια συλλογική καταγραφή των λογοτεχνικών και επιγραφικών μαρτυριών για τη χρήση ομοιωμάτων, βλ. Ogden (2002), 113-117, 119-120, 126, 140-141, 245-260 και Németh (2018), 179-184.

⁷⁵ Βλ. PGM III. 424, PGM CXXIV. 1-43, PGM IV. 2359-2372, PGM IV. 2379-2399, αλλά και την συνταγή PGM IV. 296-335, στην οποία θα αναφερθούμε στη συνέχεια, βλ. υποσημ.78. Για μία συγκεντρωτική καταγραφή των πηγών που εντοπίζονται στους μαγικούς παπύρους για την κατασκευή ομοιωμάτων, βλ. Németh (2018), 184-188.

⁷⁶ Βλ. Faraone (1991b), 201-205, ο οποίος περιλαμβάνει συνολικά 38 ομοιώματα τα οποία έχουν βρεθεί σε ολόκληρο το εύρος του ελληνορωμαϊκού κόσμου (Αττική, Αρκαδία, Εύβοια, Κρήτη, Κεφαλονιά, Δήλος, Ιταλία, Σικελία, Νότια Αφρική, Αίγυπτο, Παλαιστίνη) και τα οποία χρονολογούνται από τον 5^ο αι. π.Χ. έως και τον 4^ο αι. μ.Χ. Ωστόσο, με την πάροδο του χρόνου ανακαλύφθηκαν κι άλλα αρχαιολογικά ευρήματα. Επτά ομοιώματα βρέθηκαν στο ιερό της Άννα Περέννα στη Ρώμη, βλ. Piranomonte (2002), (2012), (2015), Sánchez Natalías (2015), 194-202. Στο Μάιντζ της Γερμανίας ανακαλύφθηκαν στο ιερό της Ίσιδος και της Μεγάλης Μητέρας τρία ομοιώματα, βλ. Witteyer (2004). Επίσης, βλ. Curbera και Giannobile (2015), για ένα αγαλματίδιο από την Κέα το οποίο χρονολογείται στο τέλος τους 5^{ου} αι. π.Χ. ή στις αρχές του 4^{ου} αι. π.Χ. Τέλος, βλ. Eliopoulos (2021), για ένα ζευγάρι μολύβδινων αγαλματιδίων (το ένα αναπαριστά γυναίκα, ενώ το άλλο άνδρα) που ανακαλύφθηκαν το 2001 στο νεκροταφείο των Κυνοσαγρών στην Αθήνα και τα οποία χρονολογούνται στον τέλος της

Ο όρος *κολοσσός* απαντά ενίοτε στις αρχαίες πηγές για τον προσδιορισμό των εν λόγω αγαλματιδίων. Για παράδειγμα, η επιγραφή *SEG* 9: 4, η οποία καταγράφει τον όρκο των αποίκων της Θήρας για την ίδρυση της Κυρήνης στη Λιβύη, αναφέρει τη χρήση κέρινων ομοιωμάτων (στιχ. 44 *κήρινος πλάσσαντας κολοσσός κατέκαιον*). Το κείμενο του όρκου χρονολογείται στον 6^ο αι. π.Χ.,⁷⁷ όμως η επιγραφή που διασώθηκε, αποτελεί ένα αντίγραφο του αρχικού κειμένου και καταγράφει μία επαναδιατύπωση του όρκου, η οποία χρονολογείται στον 4^ο αι. π.Χ.⁷⁸ Επίσης, στην επιγραφή *SEG* 9: 72.111-21, η οποία χρονολογείται στο 4^ο αι. π.Χ. και προέρχεται από την Κυρήνη, καταγράφεται μία σειρά τελετουργικών καθαρμών και γίνεται λόγος για την κατασκευή ενός *κολοσσού*, ενός ομοιώματος δηλαδή, κατασκευασμένου από ξύλο ή από πηλό, το οποίο χρησιμοποιείται σε μία τελετουργία για την απομάκρυνση ενός *ικέσιου έπακτου*, ενός εχθρικού «φαντάσματος» το οποίο έχει σταλεί μέσω κάποιας τελετουργικής πρακτικής στο σπίτι κάποιου προκειμένου να του προκαλέσει αναστάτωση.⁷⁹ Μία άλλη ιδιαίτερα σημαντική λογοτεχνική αυτή τη φορά μαρτυρία του 4^{ου} αι. π.Χ. για την χρήση ανθρώπινων ομοιωμάτων προέρχεται από τον Πλάτωνα. Συγκεκριμένα, στους *Νόμους*, 11, 933b (*ἄν ποτε ἄρα ἴδωσί που κήρινα μιμήματα*

κλασικής εποχής. Αναλυτικότερα για τα αγαλματίδια τα οποία αξιοποιούνται σε τελετουργικές πρακτικές κατάδεσης, βλ. Faraone (1991a), 4, 7-9, (1991b), (2019) 307-323, Gager (1992), 14-18, Graf (1997), 136-146, Ogden (1999), 71-79, (2002), 245-260, Németh (2013), (2018), Edmonds (2019), 61-64, Eidinow (2019), 364-367, Wilburn (2019), 453-69, Lamont (2023), 8-13.

⁷⁷ Βλ. αναλυτικότερα, Faraone (1993), 60-62.

⁷⁸ Τα διαθέσιμα αρχαιολογικά ευρήματα, επιβεβαιώνουν ότι ο μόλυβδος αποτελούσε ένα από τα βασικά υλικά κατασκευής ομοιωμάτων (*VD* 1-7, 12, 15, 16, 18, 21, 23-26a, 32, 34). Επιπλέον, το κερί συνιστούσε ένα άλλο δημοφιλές υλικό για την κατασκευή τους. Στο μαγικό πάπυρο *PGM* IV. 296-466, καταγράφεται η πιο λεπτομερής συνταγή για την κατασκευή ομοιωμάτων. Πρόκειται για ένα ερωτικό ξόρκι (*φιλτροκατάδεσμος*), στο οποίο δίνεται η οδηγία να κατασκευαστούν δύο ομοιώματα, ένα αρσενικό, το οποίο θα απεικονίζεται οπλισμένο, όπως ο θεός Άρης, κρατώντας στο αριστερό του χέρι ένα σπαθί, και ένα θηλυκό, το οποίο θα απεικονίζεται γονατισμένο με τοποθετημένα, μάλιστα τα χέρια του πίσω από την πλάτη του. Στην μαγική αυτή συνταγή, ως υλικά κατασκευής αναφέρονται, είτε το κερί, είτε ο πηλός (*Φιλτροκατάδεσμος θαυμαστός: λαβών κηρὸν <ἢ πηλὸν> | ἀπὸ τροχοῦ κεραμικοῦ*). Αναλυτικά για το σχολιασμό αυτής της συνταγής και την σύνδεσή της με το περίφημο αγαλματίδιο του Λούβρου (*VD* 27, Αίγυπτος, 4^{ος} αι. μ.Χ.), το απεικονίζει μια γυναίκα γονατισμένη, η οποία φέρει τοποθετημένα στο σώμα της συνολικά δεκατρία καρφία, αλλά και για την ερμηνεία του κατάδεσμο *SGD* 152 που το συνόδευε, βλ. Kambitsis (1976), Winkler (1990), 93-98, Gager (1992), 97-100, Faraone (1999a), 52-54 και (2002), 319-343, Graf (1997), 137-144, Ogden (2002), 247-250. Επίσης, κέρινα ομοιώματα βρέθηκαν στην Αίγυπτο, ενώ χρονολογούνται κατά την περίοδο της ύστερης αρχαιότητας (*VD* 28-9, 31). Τέλος, έχουν βρεθεί και αγαλματίδια κατασκευασμένα από άλλα υλικά, όπως ο χαλκός (*VD* 8-11, 13, 14, 17, 19, 33), και ο άργιλος (*VD* 20, 22).

⁷⁹ Σύμφωνα με τις οδηγίες που καταγράφονται στην επιγραφή, το άτομο που ήθελε να απαλλαγεί από την παρουσία αυτού του εχθρικού «επισκέπτη», εάν γνώριζε την ταυτότητα του ατόμου που είχε στείλει το «φάντασμα», έπρεπε να διακηρύσσει το όνομά του επί τρεις ημέρες. Ωστόσο, εάν δεν γνώριζε την ταυτότητα του ατόμου, έπρεπε να κατασκευάσει δύο ομοιώματα, ένα αρσενικό κι ένα θηλυκό, να τους προσφέρει φιλοξενία και φαγητό και στην συνέχεια, αφού είχε ολοκληρώσει όλες τις προβλεπόμενες τελετουργικές διαδικασίες, έπρεπε να τα απομακρύνει από το σπίτι εναποθέτοντάς τα, μάλιστα, σε ένα σημείο μη καλλιεργήσιμης γης. Αναλυτικότερα, βλ. Parker (1983), 332-351, ειδικά 347-349, Faraone (1991b), 181-183, Johnston (1999), 58-60, Steiner (2001), 10-11, 140, Ogden (2002), 163-164.

πεπλασμένα, εἴτ' ἐπὶ θύραις εἴτ' ἐπὶ τριόδοις εἴτ' ἐπὶ μνήμασι γονέων) γίνεται αναφορά στην τοποθέτηση ανθρώπινων αγαλματιδίων, κατασκευασμένων από κερί, σε πόρτες σπιτιών, σε τρίστρατα, είτε ακόμα και σε τάφους. Ο Πλάτωνας δεν χαρακτηρίζει τα ομοιώματα αυτά κολοσσούς, αλλά τα περιγράφει ως κήρινα μιμήματα.

Ωστόσο, θα πρέπει να έχουμε υπόψιν μας ότι στις αρχαίες πηγές ο όρος κολοσσός δεν αναφέρεται αποκλειστικά στα αγαλματίδια που αξιοποιούνται στις τελετουργίες κατάδεσης, αλλά αποτελεί έναν τεχνικό όρο για τον χαρακτηρισμό γενικά των αγαλμάτων που αναπαριστούσαν ανθρώπους ή ακόμα και για τον προσδιορισμό των τεράστιων αγαλμάτων στους ναούς της Αιγύπτου.⁸⁰ Στο πεδίο της έρευνας των τελετουργικών πρακτικών κατάδεσης, και ειδικότερα των καταδέσμων ο όρος κολοσσός έχει καθιερωθεί για τον χαρακτηρισμό των αγαλματιδίων που αξιοποιούνται στις εν λόγω τελετουργίες και τα οποία συνοδεύουν, αρκετά συχνά, τα μολύβδινα ελάσματα που έφεραν χαραγμένη την κατάρα. Ειδικότερα, ο όρος κολοσσός χρησιμοποιείται για να δηλώσει αγαλματίδια, μικρών διαστάσεων,⁸¹ με ανθρώπινη μορφή και χαρακτηριστικά, τα οποία, όπως θα δούμε στη συνέχεια, αντιπροσωπεύουν τα ανθρώπινα θύματα που στοχοποιούνται στους καταδέσμους. Με την παραπάνω, λοιπόν, σημασία θα χρησιμοποιήσουμε κι εμείς τον όρο στην παρούσα εργασία. Αρκετές μελέτες οι οποίες αφορούν στην χρήση αγαλματιδίων στις τελετουργίες κατάδεσης αναφέρονται, τουλάχιστον στους τίτλους τους, στα εν λόγω ομοιώματα χρησιμοποιώντας τον όρο *Voodoo Dolls*, δηλαδή «κούκλες βουντού».⁸² Ωστόσο, όπως φροντίζουν να επισημάνουν και οι ίδιοι οι μελετητές, ο όρος αυτός χρησιμοποιείται περισσότερο καταχρηστικά, και δεν σηματοδοτεί καμία άμεση σύνδεση με την αρκετά μεταγενέστερη χρονικά αφροαμερικανική πρακτική του βουντού.⁸³ Έχουμε επιλέξει, λοιπόν, να κωδικοποιήσουμε τα αγαλματίδια τα οποία αξιοποιούμε στην παρούσα μελέτη χρησιμοποιώντας τη συντομογραφία *VD*, η οποία παραπέμπει στο όρο *Voodoo*

⁸⁰ Ενδεικτικά, βλ. Ηρόδοτος, *Ιστορίαι*, 2.130.2 (ἀγχοῦ δὲ τῆς βοῶς ταύτης ἐν ἄλλῳ οἰκήματι εἰκόνες τῶν παλλακῶν τῶν Μυκερίνου ἐστᾶσι, ὡς ἔλεγον οἱ ἐν Σαί πόλι ἱερείς· ἐστᾶσι μὲν γὰρ ξύλινοι κολοσσοί, ἐοῦσαι ἀριθμὸν ὡς εἴκοσι μάλιστα κη, γυναιὲς ἐργασμέναι· αἵτινες μέντοι εἰσὶ, οὐκ ἔχω εἰπεῖν πλὴν ἢ τὰ λεγόμενα), πρβλ. *LSJ* s.v. κολοσσός. Επιπροσθέτως, βλ. Dickie (1996), ο οποίος υποστηρίζει πως ο συγκεκριμένος όρος δεν χρησιμοποιείται αποκλειστικά για αγάλματα μεγάλων διαστάσεων. Από την άλλη, ο Benveniste (1932) τίθεται υπέρ της θέσης πως ο όρος κολοσσός εστιάζει περισσότερο στην πράξη της υποκατάστασης ενός ζωντανού ανθρώπου και ότι εν λόγω όρος δεν σχετίζεται τόσο με τα χαρακτηριστικά του μεγέθους ή της στάσης σώματος του ομοιώματος που προσδιορίζει.

⁸¹ Τα αγαλματίδια τα οποία έχουν βρεθεί στην Αττική έχουν διαστάσει περίπου 6 με 18 εκ. ύψος, βλ. πίνακα αγαλματιδίων στο παράρτημα της εργασίας.

⁸² Βλ. Faraone (1991b), Ogden (1999), Németh (2018).

⁸³ Faraone (1991b), υποσημ. 4. Περισσότερο αναλυτικά για την γενίκευση του όρου *voodoo doll*, βλ. Frankfurter (2020).

Dolls. Ωστόσο, η επιλογή αυτή στηρίζεται σε καθαρά πρακτικού λόγους, ώστε να μπορέσουμε να παραπέμψουμε στον κατάλογο αγαλματιδίων των οποίο προσφέρει ο Faraone στο ομώνυμο άρθρο του.⁸⁴

Η εξέταση, στο κεφάλαιο αυτό, της χρήσης των ανθρώπινων ομοιωμάτων στην τελετουργία της κατάδεσης κρίνεται απαραίτητη, διότι τα ομοιώματα αποτελούν το πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα σύνδεσης ενός υλικού αντικειμένου, με το σώμα του ανθρώπου που στοχοποιείται στον κατάδεσμο. Όπως, ήδη, αναφέραμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, η μολύβδινη επιγραφή λειτουργούσε, ικανοποιητικά, ως υλικό υποκατάστατο του θύματος.⁸⁵ Ωστόσο, η δημιουργία ενός ομοιώματος, το οποίο απεικονίζει ένα σώμα, κάνει περισσότερο ρητή την λειτουργία του ως ισοδύναμου του θύματος, το οποίο, μάλιστα, φαίνεται να καθιστά παρόν το θύμα στην τελετουργική κατάδεση. Η έκταση, βέβαια, μίας μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας δεν επιτρέπει την μελέτη όλων των τρόπων, αλλά και πρακτικών υποκατάστασης των ανθρώπινων θυμάτων,⁸⁶ για το λόγο αυτό, θα περιορίσουμε την μελέτη μας στα

⁸⁴ Faraone (1991b).

⁸⁵ Βλ. κεφ. 1, της παρούσας εργασίας, ειδικά 20-21, 35-36.

⁸⁶ Για παράδειγμα, μεταξύ άλλων, ζωγραφίες και σχέδια χαραγμένα στους καταδέσμους λειτουργούσαν ως «υλοποίηση» των θυμάτων, βλ. *VD* 23, 24, 26a, 34. Για την τελετουργική αυτή πρακτική, η οποία απαντά, κυρίως, κατά την ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο, βλ. αναλυτικότερα Wilburn (2019), 478-488. Για την τελετουργική δύναμη των εικόνων στους μαγικούς παπύρους, αλλά και στους καταδέσμους της ύστερης ρωμαϊκής περιόδου, βλ. Gordon (2018), ειδικά 108-112 και Sánchez Natalias (2020), κυρίως 108-121. Ενδεικτικά, αναφέρουμε τον κατάδεσμο *DTA* 159, ο οποίος φέρει χαραγμένη μια φιγούρα, η οποία απεικονίζεται δεμένη. Έχει προταθεί πως η φιγούρα αντιπροσωπεύει το θύμα που στοχοποιείται στον κατάδεσμο. Δεδομένου ότι ο συγκεκριμένος κατάδεσμος ανήκει στην κατηγορία των αγωνιστικών καταδέσμων, πιθανότατα να απεικονίζει κάποιον ιππέα. Για τον σχολιασμό του εν λόγω καταδέσμου, βλ. Gager (1992), 67-71. Επίσης, ιδιαίτερη είναι η περίπτωση του καταδέσμου *SGD* 167, καθώς οι απόψεις των μελετητών, αναφορικά με την ταυτότητα της δεμένης φιγούρας, δίστανται. Δεν είναι βέβαιο, αν η φιγούρα απεικονίζει τον ιππέα που στοχοποιείται στην κατάρα ή το άλογο του, βλ. Gager (1992), 53-56 και Faraone (2019), 179-181. Νεκρά ζώα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν παρομοίως είτε ως υποκατάστατα για το ανθρώπινο θύμα, είτε ως παράλληλες μορφές με βάση το σχήμα *similia similibus*, όπως για παράδειγμα στο λατινικό κατάδεσμο του 2^ο αι. μ.Χ. *DT* 112, στιχ. 12-16 (*Aversos ab hoc lite esse; quo-/ modi hic catellus aversus/ est nec surgere potest/sic ne illi; sic transpecti sint quomodi illi.*) Παρατηρούμε ότι μέσω του σχήματος αναλογίας, το οποίο αποτυπώνεται στο σχήμα *similia similibus* (*quo/ modi...sic ne illi;*), επισημαίνεται η αδυναμία του νεκρού κουταβιού να δράσει, χαρακτηριστικό το οποίο, επιδιώκεται να μεταφερθεί στα θύματα που στοχοποιούνται στον κατάδεσμο, ώστε με ανάλογο τρόπο και αυτά να ακινητοποιηθούν και να αδρανοποιηθούν, βλ. Faraone και Kropp (2009), 385-386. Διαφορετική είναι η περίπτωση του μαγικού πάπυρο *PGM* IV. 1872-926, στον οποίο περιέχεται η συνταγή, η οποία δίνει οδηγίες για την κατασκευή ενός κέρινου ομοιώματος σκύλου, μέσα στο στόμα του οποίου θα πρέπει να τοποθετηθεί ένα θραύσμα από το κρανίο ενός ανθρώπου, που πέθανε με βίαιο τρόπο. Αναλυτικότερα, για αναφορές στην αξιοποίηση νεκρών ζώων ή αγαλματιδίων που απεικονίζουν ζώα, βλ. Ogden (1999), 75-77. Ωστόσο, στο σημείο αυτό, οφείλουμε να παρατηρήσουμε, ότι η τελετουργική χρήση ομοιωμάτων ζώων σε καταδέσμους που αφορούν ανθρώπους, διαφέρει ως έναν βαθμό, από τις περιπτώσεις αξιοποίησης ανθρώπινων αγαλματιδίων, καθώς, όπως φαίνεται από τη μελέτη των περιπτώσεων αυτών, η χρήση τους δεν στοχεύει τόσο στην υποκατάσταση του σώματος του θύματος, αλλά μάλλον, στο σχήμα αναλογίας με σκοπό να μεταφερθούν στο θύμα, κάποια συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, που αφορούν κυρίως τον τρόπο με τον οποίο οι επιτελεστές μεταχειρίζονται το σώμα του ζώου. Τέλος, εκτός από νεκρά ζώα, μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν και αγαλματίδια ζώων.

ομοιώματα εκείνα τα οποία είναι κατασκευασμένα από μόλυβδο. Ειδικότερα, θα αναφερθούμε στα αγαλματίδια που έχουν βρεθεί στον ελλαδικό χώρο, συγκεκριμένα στην Αττική και τα οποία χρονολογούνται στους 5^ο και 4^ο αι. π.Χ. Αρχικά, θα αναφερθούμε στον τρόπο με τον οποίο επιτυγχάνεται η σύνδεση ανάμεσα στο θύμα και στην πλαστική του αναπαράσταση. Στην συνέχεια, θα εστιάσουμε τη μελέτη μας στην ιδιαίτερη τελετουργική μεταχείριση των αγαλματιδίων. Κυρίως, θα μας απασχολήσει η στάση σώματός τους και ο τρόπος με τον οποίο ο *καταδέων* επιλέγει να αναπαραστήσει και συγχρόνως, να μεταχειριστεί το σώμα του ομοιώματος, καθώς το σύνολο των εν λόγω ομοιωμάτων έχει βρεθεί με ανεστραμμένα ή και δεμένα άκρα. Τέλος, θα αναφερθούμε στην τελετουργική πράξη της εναπόθεσης⁸⁷ των αγαλματιδίων μέσα σε ομοιώματα φερέτρων, αλλά και στις συνδηλώσεις και στη σημασία που φέρει αυτή η τελετουργική χειρονομία για την κατάδεση του θύματος.

2.1. Κολοσσός: ένα ανθρώπινο αγαλματίδιο ισοδύναμο του θύματος

Σύμφωνα με τους μελετητές, τα αγαλματίδια τα οποία αξιοποιούνταν στην πρακτική των καταδέσμων, αντιπροσώπευαν τους ανθρώπους που στοχοποιούνταν στις εγγάρακτες κατάρες.⁸⁸ Η πιο ισχυρή ένδειξη για την σύνδεση του μολύβδινου αγαλματιδίου και του ανθρώπινου θύματος έγκειται στο γεγονός ότι τα αγαλματίδια, όπως θα δούμε και παρακάτω, κάποιες φορές φέρουν χαραγμένο ένα ή και περισσότερα ονόματα στο σώμα τους.⁸⁹ Επρόκειτο, θα μπορούσαμε να πούμε, για αντικείμενα ισοδύναμα των θυμάτων, τα οποία, παράλληλα, λειτουργούσαν ως υποκατάστατά τους. Με τον όρο υποκατάστατο, υποδηλώνεται η πρόθεση για την

Συγκεκριμένα, βρέθηκαν εννέα αγαλματίδια αλόγων στην περιοχή της Αντιόχειας, τα οποία έφεραν χαραγμένα ονόματα αλόγων, αλλά και ανθρώπων, προφανώς, των αναβατών τους (*SGD* 180-188).

⁸⁷ Οι *κολοσσοί* τοποθετούνται, κατά κύριο λόγο, κάτω από την γη, όπως και οι κατάδεσμοι. Αγαλματίδια έχουν βρεθεί τοποθετημένα σε τάφους (*VD* 1, 5, 6, 18, 20, 22, 34), σε ένα σπίτι της ελληνιστικής περιόδου στη Δήλο (*VD* 11), σε ιερά (*VD* 12, 32), σε σώμα νερού (*VD* 2, 25). Επίσης, ανθρώπινα ομοιώματα τοποθετημένα μέσα σε μικρά κιβώτια βρέθηκαν και στο σιντριβάνι της Άννα Περέννα στη Ρώμη, βλ. περισσότερα Sánchez Natalías (2015).

⁸⁸ Faraone (1991b), 166, 189-190, Graf (1997), 138-139, Ogden (1999), 75, Wilburn (2019), 449.

⁸⁹ Στις περιπτώσεις που τα εν λόγω αγαλματίδια συνοδεύονταν από ένα κατάδεσμο, τα ονόματα που έχουν χαραχθεί στο σώμα τους αντιστοιχούν στα ονόματα που έχουν καταγραφεί στο μολύβδινο έλασμα, βλ. 81-82. και υποσημ. 100. στην συνέχεια.

αντικατάσταση του πραγματικού θύματος από ένα υλικό αντικείμενο. Ωστόσο, όπως αναλύσαμε και στην περίπτωση των μολύβδινων πινακιδίων, δεν είναι απαραίτητο να ερμηνευτεί η χρήση τους με βάση το νόμο της «συμπάθειας».⁹⁰ Οι τελετουργικές χειρονομίες, οι οποίες επιτελούνταν στο αγαλματίδιο, δεν αντανakλούσαν κατ' ανάγκη την πεποίθηση για πραγματική και άμεση επίδρασή στο ανθρώπινο θύμα. Βέβαια, δεν μπορούμε να είμαστε απόλυτα σίγουροι γι' αυτό. Όμως, αυτό που είναι σίγουρο, είναι ότι ο τρόπος μεταχείρισης του σώματος του αγαλματιδίου, όπως θα δούμε αναλυτικά και στη συνέχεια, οπτικοποιούσε τις βαθύτερες επιδιώξεις και προθέσεις του καταδέοντος. Διαπιστώνουμε, λοιπόν, ότι η κατασκευή και η αξιοποίηση του ανθρώπινου αγαλματιδίου, προσέδιδε άμεσα υλική υπόσταση στην τελετουργική κατάδεση.

Στο σημείο αυτό, οφείλουμε να επισημάνουμε ότι η ιδέα της κατασκευής ενός υλικού ισοδύναμου ενός προσώπου ή ενός θεού, βρίσκεται στον πυρήνα των αντιλήψεων και των πεποιθήσεων που κυριαρχούσαν στην αρχαία ελληνική σκέψη, αναφορικά με την φύση, αλλά και τις ιδιότητες, τον λειτουργικό ρόλο δηλαδή, των αγαλμάτων.⁹¹ Επομένως, η κατασκευή ενός υλικού αντικειμένου, που αντιστοιχεί σε ένα πραγματικό πρόσωπο, λειτουργεί συγχρόνως, ως αναπαράσταση, αλλά και ως υποκατάστατο του αυθεντικού υποκειμένου, το οποίο είτε λείπει, είτε έχει χαθεί οριστικά.⁹² Η αποτελεσματικότητα του αγάλματος, λοιπόν, έγκειται στην ικανότητά του να δημιουργεί, μεταξύ του απόντος υποκειμένου και του απτού υλικού αντικειμένου μία σύνδεση, επιτρέποντας τη διάδραση μεταξύ αυτών των δύο, ακόμη και αν απέχουν χρονικά και τοπικά.

Στην τελετουργική πρακτική των καταδέσεων, η σύνδεση μεταξύ του θύματος και του αγαλματιδίου, σε πρώτο επίπεδο καθίστατο εφικτή μέσω της χάραξης του

⁹⁰ Faraone (1991b), 190 και υποσημ. 91, Graff (1997), 138-139, Wilburn (2019), 450-453.

⁹¹ Steiner (2001), ειδικά 1-78.

⁹² Steiner (2001), 1-3. Επιπροσθέτως, βλ. Faraone (1991b), 184-189 και Steiner (2001), 5-9, οι οποίοι επισημαίνουν ότι αυτή η ικανότητα του αγάλματος, να μπορεί να παίρνει την θέση του προσώπου που λείπει, γίνεται αντιληπτή με περισσότερο εναργή τρόπο και στην ταφική τελετουργική πρακτική των κενοταφίων. Στις περιπτώσεις που το σώμα του νεκρού δεν έχει βρεθεί, μπορούσε να αντικατασταθεί από μία υλική αναπαράσταση του θανούντος. Βέβαια, δεν είναι απόλυτο ότι σε κάθε κενοτάφιο υπήρχε κάτι τέτοιο, αλλά ο ίδιος ο τάφος λειτουργούσε ως *σήμα*. Σύμφωνα με τη Steiner (2001), 6-7 δύο είναι οι πιθανές πεποιθήσεις που οδήγησαν στην θέσπιση αυτής της πρακτικής: (α) η πεποίθηση πως η ψυχή του νεκρού δεν μπορούσε να αναπαυθεί στον Άδη μέχρι το σώμα του να λάβει τις κατάλληλες νεκρικές τιμές και (β) η ανάγκη να εξευμενιστεί ένα ανήσυχο πνεύμα, θυμωμένο εξαιτίας των συνθηκών θανάτου του και της μη απόδοσης σε αυτό των κατάλληλων νεκρικών τιμών.

ονόματος του θύματος στο σώμα του αγαλματιδίου.⁹³ Παρά το γεγονός πως τα αγαλματίδια λειτουργούσαν ως υποκατάστατα των θυμάτων, η αποτελεσματικότητά τους δεν εξαρτιόταν απαραίτητα από την ομοιότητά τους, τουλάχιστον στο επίπεδο της εξωτερικής εμφάνισης, με το άτομο που απεικόνιζαν και στοχοποιούσαν.⁹⁴ Το αγαλματίδιο λειτουργούσε περισσότερο ως ένα σύμβολο του ατόμου και όχι ως ένα πιστό του αντίγραφο, ενώ μπορούμε να διακρίνουμε και μια πολύ γενική προσπάθεια αντιστοίχισης μεταξύ των δύο. Το χαρακτηριστικό εκείνο το οποίο μπορεί να διακριθεί, τις περισσότερες φορές, με μεγαλύτερη ευκολία στα αγαλματίδια είναι το φύλο τους. Παρά το γεγονός, πως η πλειοψηφία των μελετητών τίθεται υπέρ της άποψης ότι δεν υπάρχει απαραίτητα ταύτιση ανάμεσα στο φύλο του αγαλματιδίου και στο φύλο του θύματος,⁹⁵ παρατηρούμε ότι, τουλάχιστον στα αγαλματίδια που έχουν βρεθεί στον ελλαδικό χώρο, κυρίως στην Αττική, υπάρχει ταύτιση μεταξύ των δύο.⁹⁶ Συγκεκριμένα, πρόκειται για αγαλματίδια που αναπαριστούν άνδρες και αυτό γίνεται φανερό, διότι τα εν λόγω ομοιώματα έχουν υπερτονισμένα γεννητικά όργανα.⁹⁷ Συνεπώς, η απόδοση χαρακτηριστικών φύλου στα αγαλματίδια, ενδεχομένως, να αποτελούσε μία περισσότερο σημαντική επιδίωξη του καταδέοντος, η σημασία της οποίας όμως, έχει παραγνωριστεί από τη σύγχρονη έρευνα.

Επιπλέον, η τελετουργική χειρονομία της προσθήκης ουσίας,⁹⁸ δηλαδή η προσθήκη ενός οργανικού στοιχείου το οποίο προερχόταν από το θύμα ή βρισκόταν

⁹³ Ομοιώματα που φέρουν χαραγμένα τα ονόματα των θυμάτων είναι τα ακόλουθα: VD 5, 6, 15, 16, 18, 20, 21, 22.

⁹⁴ Faraone (1991b), 190, Graf (1997), 139-140, Ogden (1999), 75, Wilburn (2019), 452-453.

⁹⁵ Βλ. Faraone (1991b), 191, Graf (1997), 138-39, Ogden (1999), 74, Wilburn (2019), 449. Ειδικότερα, οι μελετητές που προαναφέρθηκαν προκειμένου να στηρίξουν την άποψή τους αυτή, αναφέρουν το παράδειγμα του καταδέσμου SGD 64 (*Καταγράφω Εἰσιάδα τὴν/ Ἀτοκλέας πρὸς τὸν/ Ἑρμῆ τὸν κά-/ τεχε αὐτ-/ ἢ παρὰ σα-/ (υ)τὸν/ Καταδεσμεύω/ Εἰσιάδα/ πρὸς/ τὸν Ἑρ-/ μῆ τὸν κά-/ τοχον-/ [χ]ῆρες/ πόδες, Εἰσιάδα, σ-/ ὄμα/ ὄλον/*), ο οποίος χρονολογείται στον 4^ο αι. π.Χ. και προέρχεται από την Κάρυστο. Πρόκειται για ένα κατάδεσμο με αρκετά ιδιαίτερη μορφή, διότι αποτελεί, επί της ουσίας, ένα μολύβδινο αγαλματίδιο (VD 15), με ανθρώπινη μορφή, το οποίο, μάλιστα, έχει υποστεί επεξεργασία προκειμένου να γίνει επίπεδο, ώστε να μπορέσει να χρησιμοποιηθεί, παράλληλα και ως επιφάνεια γραφής για την κατάρα. Μολονότι, στην κατάρα το θύμα της κατάδεσης είναι γυναίκα (*Καταγράφω Εἰσιάδα τὴν/ Ἀτοκλέας*), το αγαλματίδιο δεν φαίνεται να έχει γυναικεία χαρακτηριστικά. Ωστόσο, ο Ogden (1999), 74 επισημαίνει ότι μπορεί το αγαλματίδιο να έφερε αρχικά, γυναικεία χαρακτηριστικά φύλου, αλλά αφότου λειάνθηκε αυτά εξαλείφθηκαν. Αναλυτικά για τον σχολιασμό του συγκεκριμένου καταδέσμου, βλ. Gager (1992), 86-87 και Carastro (2009), 272-278.

⁹⁶ Βλ. πίνακα 1 στην παρούσα εργασία.

⁹⁷ VD 5, 6, 9, 11, 12, 21, 29, βλ. εικόνες 5, 6, 7, 11 στο παράρτημα. Κατά τον Ogden (1999), 73 τα τονισμένα γεννητικά όργανα ενδεχομένως, να αποτελούν μία πράξη με αποτροπαϊκό χαρακτήρα.

⁹⁸ Η τελετουργική αυτή χειρονομία, βασίζεται στην αντίληψη πως ό,τι πραγματώνεται σε ένα μέρος του θύματος, μπορεί να έχει επίδραση και να επηρεάσει ολόκληρο το θύμα (*pars pro toto*), βλ. κεφ. 1, υποσημ. 55. Συνεπώς, θάβοντας μαζί με τον κατάδεσμο ή με το αγαλματίδιο μία τούφα μαλλιών, νύχια ή ένα κομμάτι υφάσματος του ρούχου του θύματος, ο καταδέων πίστευε πως μπορούσε να επηρεάσει, ολοκληρωτικά, με αντίστοιχο-αναλογικό τρόπο, το θύμα που στοχοποιούσε. Μάλιστα, στον κατάδεσμο

σε άμεση επαφή μαζί του, δεν αποσκοπούσε κατ'ανάγκη στην τελειοποίηση της ομοιότητας μεταξύ θύματος και ομοιώματος, αλλά λειτουργούσε περισσότερο ως ένας συμβολικός δείκτης, ο οποίος καθόριζε και καθιέρωνε, μία συμβολική σχέση μεταξύ του αγαλματιδίου και του θύματος της κατάδεσης.⁹⁹

Σύμφωνα με όλα τα παραπάνω, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι μία πιστή απόδοση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών γνωρισμάτων του θύματος, δεν αποτελούσε απαραίτητα βασική επιδίωξη του *καταδέοντος*. Προς επίρρωση, μάλιστα, της άποψης αυτής, αναφέρουμε τις περιπτώσεις εκείνες στις οποίες η αξιοποίηση ενός και μόνου αγαλματιδίου, καθιστούσε εφικτή την στοχοποίηση περισσότερων από ένα θυμάτων.¹⁰⁰ Δεδομένου ακόμη, ότι έχουν βρεθεί και αγαλματίδια τα οποία είναι φιλοτεχνημένα με ιδιαίτερη προσοχή και φροντίδα,¹⁰¹ η μη απόδοση με λεπτομερή τρόπο, των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών γνωρισμάτων των θυμάτων και η κατασκευή περισσότερο πρόχειρων αγαλματιδίων, δεν μαρτυρεί την έλλειψη τεχνικών γνώσεων αναφορικά με την δημιουργία τους αλλά, μάλλον, φαίνεται ότι συνηγορεί υπέρ της άποψης πως επρόκειτο για μία συνειδητή επιλογή του *καταδέοντος*.

Συνοψίζοντας, καταλήγουμε στη διαπίστωση ότι η ιδιότητα των ομοιωμάτων να αντικαθιστούν ένα πρόσωπο που λείπει, διαδραματίζει καίριο ρόλο στην πρακτική της κατάδεσης. Όπως, οι κατάδεσμοι λειτουργούν οι ίδιοι ως υποκατάστατα και υλικά ισοδύναμα των θυμάτων που στοχοποιούν, έτσι και οι *κολοσσοί* εξυπηρετούν τον ίδιο στόχο. Η διαφορά τους ωστόσο, έγκειται στο σχήμα τους. Οι κατάδεσμοι αποτελούν μία απλή μολύβδινη επιφάνεια, η οποία αξιοποιείται ως επιγραφική βάση, ενώ τα αγαλματίδια, μπορούμε να τα χαρακτηρίσουμε, ως μία μικρογραφία του θύματος, η οποία εστιάζει στην πλαστική απόδοση ενός ανθρώπινου σώματός, χωρίς, όπως

SGD 38 έχει βρεθεί δείγμα μαλλιών, το οποίο ενδεχομένως, προερχόταν από το άτομο που στοχοποιούνταν στην κατάρα. Ακόμα, υπάρχουν σαφείς αναφορές στον κατάδεσμο *SGD* 155, όψη Α, στιχ. 1-3 (*[φ]ιλίτω Ματρῶνα, ἣν ἔτεκεν/ Ταγένη[ς], οὗ ἔσιν ἑ τρίχες τῆς κεφα-/ λῆς αὐτῆς,*), στα μαλλιά του θύματος, τα οποία, πιθανότατα είχαν προστεθεί στην επιγραφή. Αναλυτικότερα για την τοποθέτηση ούσιας, βλ. Faraone (1991a), 14, Gager (1992), 16-18, Graf (1997), 140, Ogden (1999), 14-15, Riess (2012), 181, Endmonds (2019), 84, Eidinow (2019), 371.

⁹⁹ Το αγαλματίδιο *VD* 31, το οποίο βρέθηκε στην Αίγυπτο, είχε τοποθετημένο στον αφαλό του δείγμα από μαλλιά. Μάλιστα, στον μαγικό πάπυρο *PGM* IV. 302-3 δίνεται η οδηγία για την τοποθέτηση ούσιας είτε στο κεφάλι, είτε στο λαιμό ενός αγαλματιδίου. Για την χρήση μαλλιών στην τελετουργική πρακτική των καταδέσμων, αλλά κι ειδικότερα στην ερωτική μαγεία, βλ. αναλυτικά Jordan (1985), 251-255.

¹⁰⁰ Δέκα ονόματα έχουν βρεθεί χαραγμένα στο στήθος του αγαλματιδίου *VD* 16 = *SGD* 122, το οποίο προέρχεται από τη Σικελία. Επίσης, στην περίπτωση του αγαλματιδίου *VD* 5, το οποίο θα εξετάσουμε αναλυτικότερα στη συνέχεια, βλ. σελ. 87-88 στην παρούσα εργασία, αν και το ομοίωμα φέρει χαραγμένο ένα μόνο όνομα, στον κατάδεσμο *SGD* 9 που το συνοδεύει στοχοποιούνται περισσότερα άτομα.

¹⁰¹ *VD* 4, 8, 13, 14, 17 18, 27.

είπαμε, να είναι αυτοσκοπός η πιστή αντιγραφή του. Επίσης, κατά τη γνώμη μας, η ιδιαιτερότητα των ανθρώπινων ομοιωμάτων συσχετίζεται με την πλαστότητά και την μεταβλητότητά, δηλαδή την ευκολία στη μορφοποίησή τους. Η ικανότητα του *καταδέοντος* να μεταχειρίζεται μία άμορφη μάζα μολύβδου και να της δίνει σχήμα, δημιουργώντας με τον τρόπο αυτό μία εικόνα του θύματος, αποτελεί μία αρκετά ισχυρή τελετουργική πράξη. Θα μπορούσαμε να φανταστούμε πως ο *καταδέων*, με τον τρόπο αυτό, κυριαρχεί ολοκληρωτικά πάνω στο θύμα του, καθώς επί της ουσίας, επωμίζεται τον ρόλο του «δημιουργού», ο οποίος εξ'ολοκλήρου κατασκευάζει και μεταχειρίζεται, με τον τρόπο που ο ίδιος επιθυμεί, το ομοίωμα, κατευθύνοντας, θα λέγαμε, το δημιούργημά του και προδιαγράφοντας παράλληλα την κατάσταση στην οποία επιθυμεί να το οδηγήσει.

2.2. Αγαλματίδια με ανεστραμμένα μέλη

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η μελέτη της στάση σώματος των αγαλματιδίων, η οποία υποδηλώνει τον τρόπο με τον οποίο ο *καταδέων* μεταχειρίζεται το σώμα του ομοιώματος, ενώ, παράλληλα, εκφράζει και οπτικοποιεί την κατάσταση στην οποία επιθυμεί να οδηγήσει το θύμα του. Αναφορικά με τα αγαλματίδια που έχουν βρεθεί στον ελλαδικό χώρο, κυρίως στην Αττική (*VD* 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7) παρατηρούμε πως δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην συστροφή, δηλαδή το στρίψιμο, των μελών, ιδιαίτερα των άκρων τους, δηλαδή των χεριών και των ποδιών τους, αλλά και του κεφαλιού τους.¹⁰² Τα χέρια τοποθετούνται συνήθως πίσω από την πλάτη τους (βλ. εικ. 3,4), ενώ τα πόδια, τα πέλματα, κατά βάση, συστρέφονται ή λυγίζονται προς τα πίσω, ώστε να έχουν την ίδια κατεύθυνση και φορά με αυτή των γλουτών (βλ. εικ. 6).¹⁰³ Επιπλέον, το κεφάλι του ομοιώματος μπορεί να αναστραφεί με φορά 180

¹⁰² Περισσότερο αναλυτικά για την στάση σώματος των ομοιωμάτων που αξιοποιούνται ως παραδείγματα στην παρούσα εργασία, βλ. τον πίνακα στο παράρτημα της εργασίας. Επίσης, σύμφωνα με την λίστα την οποία παραθέτει ο Faraone (1991b), για το σύνολο των ομοιωμάτων (38 αγαλματίδια) τα οποία έχει συμπεριλάβει στη μελέτη του, τα αγαλματίδια με σταυρωμένα χέρια μπροστά ή με ανεστραμμένα χέρια και λυγισμένα πόδια προς τα πίσω είναι τα ακόλουθα: *VD* 1, 2, 3, 4, 6, 7, 9, 11, 13, 14, 18, 21, 23, 24, 27, 29, 32.

¹⁰³ Σε κάποιες, μάλιστα, περιπτώσεις όπως στο παράδειγμα *VD* 7, ο Faraone (1991b), 201 επισημαίνει ότι ο τρόπος μεταχείρισης των ποδιών του αγαλματιδίου, είναι περισσότερο βίαιος, απ' ότι συνήθως, καθώς όχι μόνο τα πέλματα, αλλά τα πόδια από το τμήμα των γονάτων και κάτω, είναι λυγισμένα προς τα πίσω. Επιπλέον, το εν λόγω ομοίωμα, αποκαλύπτει στο σύνολό του ένα υψηλό επίπεδο βίαιης μεταχείρισης, διότι παρατηρούμε ότι έχει υποβληθεί σε ποικίλες, βίαιες τελετουργικές πράξεις. Συγκεκριμένα, έχει βρεθεί χωρίς κεφάλι, φέρει τυλιγμένο γύρω από τον κορμό του μολύβδινες λωρίδες οι οποίες παραπέμπουν σε πραγματικά δεσμά, ενώ επίσης έχει καρφωθεί στο σημείο του στομάχου. Το γεγονός ωστόσο, πως το αγαλματίδιο βρέθηκε αποκεφαλισμένο, ερμηνεύεται από τον Faraone (2005), 36 υποσημ. 20, ως αποτέλεσμα μεταγενέστερων της τελετουργίας ενεργειών, καθώς, πιθανότατα, το

μοιρών, ώστε να αποκτήσει μη φυσιολογική κατεύθυνση και να κοιτάζει και αυτό προς την πλευρά των γλουτών (βλ. εικ. 4, 6).¹⁰⁴

Σύμφωνα με τον Faraone, η πιο προφανής ερμηνεία της τελετουργικής χειρονομίας του στριψίματος των μελών των αγαλματιδίων είναι η ανατροπή της φυσιολογικής στάσης του σώματος τους. Συγκεκριμένα, αναφέρει ότι μολονότι επρόκειτο για μια αρκετά βίαιη χειρονομία, η ενέργεια αυτή δεν θα πρέπει απαραίτητα να ερμηνευθεί με κυριολεκτικό τρόπο.¹⁰⁵ Υποστηρίζει, δηλαδή, ότι η κίνηση της συστροφής και του λυγίσματος των άκρων του ομοιώματος, δεν αποσκοπεί κατ'ανάγκη στο σπάσιμο ή στην εξάρθρωση των μελών του θύματος, αποτελέσματα που θα επέφερε η πραγματική εφαρμογή αυτών των ενεργειών στο ανθρώπινο σώμα. Αντίθετα, επισημαίνει ότι οι τελετουργικές αυτές χειρονομίες αποβλέπουν στον περιορισμό και την γενικότερη αποδυνάμωση του θύματος, και όχι στον βασανισμό, στην κακοποίηση, στην πρόκληση σωματικού πόνου, είτε ακόμα και στην θανάτωσή του. Στους καταδέσμους της περιόδου 5^{ου}- 3^{ου} αι. π. Χ. οι οποίοι, μάλιστα, συνάδουν χρονικά με τα αγαλματίδια που έχουν βρεθεί στην Αττική, όπως θα δούμε και στην συνέχεια, στο λεκτικά εκπεφρασμένο αίτημα της κατάρας δεν απαντά ρητά το αίτημα του *καταδέοντος* για σπάσιμο ή εξάρθρωση των μελών του θύματος. Επίσης, στο λεκτικό των καταδέσμων της εν λόγω περιόδου δεν χρησιμοποιείται λεξιλόγιο ή όροι οι οποίοι δηλώνουν την καταστροφή των ανατομικών οργάνων, την πρόκληση σωματικής βλάβης ή ακόμα και την κυριολεκτική σωματική παράλυση του θύματος.¹⁰⁶

κεφάλι του αγαλματιδίου αρχικά είχε συστραφεί και με την πάροδο του χρόνου, απλά αποκολλήθηκε. Αγαλματίδια τα οποία βρέθηκαν διαμελισμένα είναι τα ακόλουθα: *VD* 14, 24 (χωρίς κεφάλι), 9 (βρέθηκαν μόνο τα πόδια), 25 (λείπουν τα χέρια), 21 (βρέθηκε μόνο ο κορμός), ενώ ομοιώματα τα οποία φέρουν καρφιά: *VD* 1, 7, 12, 21, 27.

¹⁰⁴ *VD* 2, 3, 8, 9, 10, 16, 19, 25, 26, 33.

¹⁰⁵ Την άποψη αυτή, η οποία πλέον φαίνεται πως έχει κυριαρχήσει, διατύπωσε ο Faraone (1991b), 193-194 και (2005), 37, ενώ την αποδέχονται και οι Graf (1997), 140, Ogden (1999), 73, Willburn (2019), 473-474.

¹⁰⁶ Βλ. Faraone (1991a), 3, 8 και ιδίως υποσημ. 38, ο οποίος υποστηρίζει ότι στους περισσότερους πρώιμους χρονολογικά καταδέσμους (5^{ου}-3^{ου} αι. π.Χ.) σπάνια απαντά βίαιο λεξιλόγιο το οποίο εκφράζει το αίτημα της θανάτωσης, της πρόκλησης σωματικής βλάβης ή ακόμα και βασανισμού του άτομο που στοχοποιείται στην κατάρα. Επισημαίνει, μάλιστα, ότι λιγοστά είναι τα παραδείγματα καταδέσμων που εκφράζουν ένα περισσότερο βίαιο αίτημα, βλ. *DTA* 55 (Αττική, τέλος 4^{ου} αι. π.Χ.), στιχ. 18-21 (*ἐν ἀργίαι καὶ ἐφανί(αι) κα(ί) ἐν ἀδοξίαι/ καὶ ἐν ἥττ (η)ι καὶ ἐμ μνήμασιν καὶ αὐτοὺς/ καὶ οἱ χρωῖνται ἅπαντας/ παιῖδας καί/ γυ[ναῖκας]*), *DTA* 87 (Αττική, 4^{ος} αι. π. Χ.), ὄψη Α, στιχ. 16-17 (*τούτους πάντας καταδῶ/ἐμ μνήματι*), *DT* 49 (Αττική, τέλος 4^{ου} αι. π. Χ.), στιχ. 25 (*τούτους ἔπαντας/ καταδῶ ἄφα [ν] ἰζω κατ [ο] ρύττω καταπαττα-/ὅ/λεω*) και *DT* 50 (Αττική, 4^{ος} αι. π. Χ.), στιχ. 29-30 (*ἦτε ἔως ἂν γ' εἰς Αἰδ[ο] υ καταβῶσι.*), πρβλ. για τους εν λόγω δύο καταδέσμους και σελ κεφ. 1. Επίσης, στον κατάδεσμο *SGD* 104 (Σελινούντας, 5^{ος} αι. π. Χ.) στιχ. 8 (*Εἴεν ἐξόλειαι καὶ αὐτοῦ καὶ γενεᾶς*) εκφράζεται το αίτημα να καταστραφεί το θύμα, αλλά και η γενιά του, και με τον τρόπο αυτό διαφαίνεται το αίτημα της διακοπής της οικογενειακής γραμμής, με στόχο τον αφανισμό του γένους. Επιπλέον, βλ. τη χρήση του ρήματος *ὄλλυμι* με τη σημασία του «καταστρέφω, εξοντώνω, αφανίζω» στον κατάδεσμο *SGD* 89 (Σικελία, 2^{ος} αι.

Παρατηρούμε, ότι ο *καταδέων* περιορίζεται στη διατύπωση του αιτήματος για κατάδεση, την δέσμευση δηλαδή και τον περιορισμού των ποικίλων σημείων του σώματος, χωρίς να είναι περισσότερο περιγραφικός αναφορικά με την επενέργεια πράξης της κατάδεσης.¹⁰⁷

Επιπλέον, το αίτημα για την συστροφή κάποιου οργάνου του σώματός του ατόμου που στοχοποιείται, πέρα από τη χρήση αγαλματιδίων με ανεστραμμένα μέλη, εκφράζεται και αποτυπώνεται και με λεκτικό τρόπο στους καταδέσμους, μέσω της χρήσης του ρήματος *ἀποστρέφω*.¹⁰⁸ Το ρήμα *ἀποστρέφω* φέρει ευρύ σημασιολογικό περιεχόμενο. Δηλώνει, αφενός την ενέργεια του να αποτρέψεις κάποιον και να τον τρέψεις σε φυγή, δηλαδή να τον αναγκάσεις να απομακρυνθεί και να οπισθοχωρήσει, αφετέρου, όταν συνοδεύεται από ανατομικές αναφορές, κατά βάση στα χέρια και στα πόδια, σηματοδοτεί την ενέργεια της τοποθέτησης των εν λόγω οργάνων πίσω από την

π.Χ.), στιχ. 4-6 (*καὶ [ἄ]λλος ὅστ[ις μ]αρτυρήσῃ Ἀριστομάχῳ/ ἐ[ν] γέγραντ[αι] καὶ τῆνοι καὶ τῆνος/ Ἀ[ρι]στόμαχος Ἀρίστῳ [ὄλ]λυστα[ι]*), πρβλ. *DT* 92 (Χερσόνησος, 3^{ος} αι. π. Χ.), στήλη 1, στιχ. 7-8 (*[ἄλλ'] ἀπολλύο[ι]ντο [κα]ὶ πα[ῖδες]/ αὐτοῖς*). Ο Faraone υποστηρίζει ότι οι κατάδεσμοι δεν επιδιώκουν την θανάτωση του θύματος, αλλά στοχεύουν στον περιορισμό της δράσης του, αλλά και στην πλήρη αποδυνάμωση και αδρανοποίησή του, ώστε να καταστούν παντελώς αναποτελεσματικοί και αδύναμοι να δράσουν και να επιτύχουν εντός του ευρύτερου ανταγωνιστικού πλαισίου των ποικίλων δραστηριοτήτων της καθημερινής ζωής. Επιπλέον, επισημαίνει ότι η γλώσσα των καταδέσμων είναι αρκετά μεταφορική και συμβολική, και συνεπώς δεν θα πρέπει να εκλαμβάνεται απαραίτητα κυριολεκτικά. Η πλειοψηφία των μελετητών τίθεται υπέρ της εν λόγω άποψης Gager (1992), 22-24, 81-82, Graf (1997), 145, Ogden (1999), 73, Eidinow (2007), 151, Edmonds (2019), 73-75. Ωστόσο, βλ. Riess (2012), 189-227, ο οποίος υποστηρίζει πως οι κατάδεσμοι, παρά το περίβλημα μιας περισσότερο μετριοπαθούς γλώσσας για την έκφραση των αιτημάτων του *καταδέοντος*, διακρίνονται στο σύνολό τους από έντονα επιθετική και βίαιη δράση. Τονίζει, μάλιστα, ότι το λεκτικά εκπεφρασμένο αίτημα, αλλά και το σύνολο των τελετουργικών χειρονομιών που ενσωματώνονται στο ευρύτερο τελετουργικό πλαίσιο της κατάδεσης (το αίτημα να καταστεί το θύμα όμοιο με έναν νεκρό, ο εγκλωβισμός του ατόμου στον κάτω κόσμο, το κάρφωμα του καταδέσμου και η τοποθέτηση του κάτω από τη γη κ.α.) απηχεί ένα αρκετά αυξημένο επίπεδο βιαιότητας αναφορικά με τις προθέσεις των ανθρώπων που κατέφευγαν στη χρήση τους. Επιπλέον, επισημαίνει ότι δεδομένου της έλλειψης στοιχείων για το πλαίσιο προφορικής εκφοράς της κατάρας δεν μπορούμε να είμαστε απόλυτα σίγουροι ότι περισσότερο βίαια αιτήματα δεν εκφράζονταν προφορικά. Τέλος, για τη χρήση βίαιου λεξιλογίου στους ερωτικούς καταδέσμους, βλ. υποσημ. 120 παρακάτω.

¹⁰⁷ Ενδεικτικά αναφέρουμε τον κατάδεσμο *DT* 239 (Καρχηδόνα, 4^{ος} αι. μ. Χ.), στιχ. 16-18 (*ἐμπόδισον αὐτοῖς τοὺς πόδας, ἐκκόψον ἐκνεύρῳσιν/ ἐξάρθρωσον αὐτοὺς ἵνα μὴ δυνασθῶσιν τῇ αὐρ[ί]ον ἡμέρα/ ἐλθόντες ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ*), στον οποίο με έντονα περιγραφικό τρόπο και κλιμακωτά αυξανόμενο επίπεδο βιαιότητας περιγράφεται το αίτημα για παρεμπόδιση των ποδιών, για κοπή των νεύρων, για εξάρθρωση των ποδιών ώστε να μην μπορεί να ασκήσει καμία ενέργεια σχετική με την κίνηση.

¹⁰⁸ Στους καταδέσμους της ρωμαϊκής αυτοκρατορικής περιόδου απαντά και το ρήμα *καταστρέφω*. Ενδεικτικά, λοιπόν, αναφέρουμε το παράδειγμα του καταδέσμου *SGD* 147, ο οποίος χρονολογείται στον 3^ο/4^ο αι. μ.Χ. και προέρχεται από την Τυνησία, (*[κ]ατάστρεψον αὐτῷ ψυχὴν τοῦ Ἑσυχίου*). Επιπροσθέτως, το ρήμα *καταστρέφω* απαντά και σε καταδέσμους που προέρχονται από τη Ρώμη και οι οποίοι εντάσσονται στην κατηγορία των αγωνιστικών καταδέσμων και υποδηλώνει την πτώση του ατόμου στη γη. Οι κατάδεσμοι αυτοί στοχοποιούν και επιδιώκουν να οδηγήσουν σε ήττα τους ιππείς που παίρνουν μέρος σε αγώνες ιπποδρομιών, βλ. *DT* 161 και 187 (*[κ]αταστρέψητε*), *DT* 161-163 και 165-167 (*ἵνα καταστρέψητε*). Περισσότερο αναλυτικά, βλ. Faraone (2005), 38-39 και ιδιαίτερα τις υποσημ. 26 και 27.

πλάτη.¹⁰⁹ Μολονότι, στα αγαλματίδια που έχουν βρεθεί στην Αττική δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στο λύγισμα και το στρίψιμο των ποδιών τους, παρατηρούμε ότι στο λεκτικά εκπεφρασμένο αίτημα των καταδέσμων το ρήμα *ἀποστρέφω* δεν συμπληρώνεται από κάποια ανατομική αναφορά στα όργανα των χεριών και των ποδιών.¹¹⁰

Αν και δεν απαντά ρητά στους καταδέσμους το αίτημα της συστροφής των ποδιών του θύματος, η τελετουργική χειρονομία του στριψίματος των ποδιών των αγαλματιδίων, θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι συνυφασμένη με τα αιτήματα του περιορισμού και της ακινητοποίησης.¹¹¹ Στους καταδέσμους, το αίτημα της δέσμευσης

¹⁰⁹ Με τη σημασία του «αποτρέπω», βλ. Όμηρος, *Ιλιάδα*, Ο 61-21 (*αἶ νῦν μιν τείρουσι κατὰ φρένας, αὐτὰρ Ἀχαιοὺς/ αὐτὶς ἀποστρέψουσιν ἀνάλκιδα φύζαν ἐνόρσας,/ φεύγοντες δ' ἐν νηυσὶ πολυκλήϊσι πέσωσιν.*), Ηρόδοτος, *Ιστορίαι*, 8.94.3 (*νεῶν, τοὺς ἀπὸ τοῦ κέλητος λέγειν τάδε· Αδείμαντε, σὺ μὲν ἀποστρέψας τὰς νέας ἐς φυγὴν ὀρμησαὶ καταπροδοὺς τοὺς Ἑλληνας· οἱ δὲ καὶ δὴ νικῶσι ὅσον αὐτοὶ ἡρώντο*), ενώ με τη σημασία του «στρέφω, λυγίζω προς τα πίσω ή και στρέφω πίσω στη ράχη τα χέρια και τα πόδια» και συνεπώς, δένω κάποιον χειροπόδαρα, βλ. Όμηρος, *Οδύσσεια*, χ 173 (*σφῶϊ δ' ἀποστρέψαντε πόδας καὶ χεῖρας ὕπερθεν*), πρβλ. *LSJ* s. v. *ἀποστρέφω*.

¹¹⁰ Μολονότι, δεν εντάσσεται στα καταδεσμικά κείμενα, η αναφορά του ρήματος *ἀποστρέφω* συνοδευόμενο από μία ανατομική αναφορά στο όργανο των ποδιών, απαντά στον Αριστοφάνη, *Εἰρήνη*, στιχ. 276-79 (*ἄνδρες τί πεισόμεσθα; νῦν ἀγὼν μέγας/ ἄλλ' εἴ τις ὑμῶν ἐν Σαμοθράκῃ τυγχάνει/ μεμνημένος, νῦν ἐστὶν εὐζασθαι καλὸν/ ἀποστραφῆναι τοῦ μετιόντος τῶ πόδε*). Αν και, όπως επισημαίνει ο Faraone (2005), 31 και υποσημ. 3, οι σύγχρονοι σχολιαστές του έργου προσεγγίζουν το απόσπασμα αυτό, ως ένα *παρά προσδοκίαν* αστείο, ο ίδιος υποστηρίζει την άποψη, πως η συγκεκριμένη αναφορά έχει επηρεαστεί από την γλώσσα των δεσμευτικών ξορκιών, βλ. αναλυτικά για την μελέτη του αποσπάσματος Faraone (2005). Ωστόσο, και ο Olson, (1998), 126-27, αναφέρει, χωρίς, ωστόσο να αναλύει διεξοδικά, την πιθανή επιρροή σου λεξιλογίου του συγκεκριμένου στίχου από τα δεσμευτικά ξόρκια.

¹¹¹ Σύμφωνα με τον Faraone (1991b), 193-96 και (2005), ειδικά 45-50, η ενέργεια αυτή διακρίνεται για τον αποτροπαϊκό της χαρακτήρα, διότι αποσκοπεί στην παρεμπόδιση κάποιας εχθρικής δύναμης, ή κάποιας απειλής να πλησιάσει και όχι στην ολοκληρωτική καταστροφή της. Μάλιστα, το μοτίβο της συστροφής των ποδιών, μπορεί να εντοπιστεί και σε άλλα συμφραζόμενα, τα οποία δεν σχετίζονται με την πρακτική της κατάδεσης των αγαλματιδίων που συνοδεύουν τους καταδέσμους. Για παράδειγμα, το μοτίβο των ανεστραμμένων ποδιών, σύμφωνα με την περιγραφή του Πausανία εντοπίζεται στις ζωφόρους ή ζώνες (*χώραι*) -κατασκευασμένες από ξύλο, ελεφαντόδοντο και διακοσμημένες με χρυσά ανάγλυφα- της λάρνακας του Κύψελου, η οποία προσφέρθηκε από τους απογόνους του κορίνθιου τυράννου Κύψελου στο ιερό της Ήρας στην Ολυμπία. Περισσότερα για τις μυθολογικές παραστάσεις με τις οποίες ήταν διακοσμημένη η λάρνακα του Κύψελου, βλ. Borg (2010). Ο Pausanias, περιγράφοντας το αντικείμενο αυτό, το οποίο σήμερα δεν διασώζεται, κάνει λόγο για την απεικόνιση του Ύπνου και του Θανάτου με ανεστραμμένα πόδια, βλ. Pausanias, *Ελλάδος Περιήγησις*, 5.18.1 (*τῆς χώρας δὲ ἐπὶ τῇ λάρνακι τῆς δευτέρας ἐξ ἀριστερῶν μὲν γίνοιτο ἂν ἡ ἀρχὴ τῆς περιόδου, πεποιήται δὲ γυνὴ παῖδα λευκὸν καθεύδοντα ἀνέχουσα τῇ δεξιᾷ χειρὶ, τῇ δὲ ἐτέρᾳ μέλανα ἔχει παῖδα καθεύδοντι εἰκότα, ἀμφοτέρους διεστραμμένους τοὺς πόδας. δηλοῖ μὲν δὴ καὶ τὰ ἐπιγράμματα, συνεῖναι δὲ καὶ ἄνευ τῶν ἐπιγραμμάτων ἔστι Θάνατόν τε εἶναι σφᾶς καὶ Ὑπνον καὶ ἀμφοτέροις Νύκτα αὐτοῖς τροφόν*). Οι θεότητες αυτές, οι οποίες στην αρχαία ελληνική σκέψη ήταν ως ένα βαθμό αρνητικά σημασιοδοτημένες, διότι συνδέονταν με την απώλεια της ζωής και τον θάνατο, παρουσιάζονταν με ανεστραμμένα κάτω άκρα (*διστραμμένους τοὺς πόδας*) προκειμένου να εμποδιστεί ή, μάλλον, να καθυστερήσει, θα λέγαμε, η άφιξή τους, ώστε με τον τρόπο, αυτό οι άνθρωποι να προστατευτούν. Στον Όμηρο, βέβαια, ο Ύπνος και ο Θάνατος, ως θεοί δεν προσδιορίζονταν ως θεϊκές δυνάμεις που προκαλούσαν τον θάνατο στους ανθρώπους, δηλαδή, δεν συνδέονταν με την αφαίρεση της ανθρώπινης ζωής, αλλά επρόκειτο για τους θεούς εκείνους, οι οποίοι επωμίζονταν το ρόλο της μεταφοράς του νεκρού σώματος, πρβλ. Όμηρος, *Ιλιάδα*, Π 444-464, και 662-682. Στα χωρία μάλιστα, στα οποία γίνεται αναφορά στους δύο αυτούς θεούς, οι οποίοι αναφέρονταν ως δίδυμα αδέρφια Όμηρος, *Ιλιάδα*, Ξ 231 (*ἐνθ' Ὑπνωι ξύμβλητο, κασιγνήται Θανάτοιο*), *Ιλιάδα*, Π 672 = 682 (*Ὑπνωι καὶ Θανάτωι διδυμάοσιν*), παρατηρούμε πως απαντά λεξιλόγιο το οποίο σχετίζεται με την κίνηση, Όμηρος, *Ιλιάδα*, Π 454-457 (*πέμπειν μιν Θάνατόν τε φέρειν καὶ*

και της κατάδεσης των ποδιών, απαντά με μεγάλη συχνότητα κι αποσκοπεί στην παρεμπόδιση και την αποτροπή της κίνησης του ατόμου που στοχοποιείται.¹¹² Η επιδίωξη του *καταδέοντος* να οδηγήσει, έστω, σε προσωρινή παράλυση το θύμα του, στοχεύει στην πλήρη αποδυνάμωσή και αδρανοποίησή του, ώστε να το καταστήσει γενικά ανίσχυρο και ανίκανο να κινηθεί αλλά και να δράσει.¹¹³

Περισσότερο συχνά στους πρώιμους καταδέσμους το ρήμα *ἀποστρέφω* παρατηρούμε ότι ακολουθείται από αναφορές στο όργανο της γλώσσας. Πρώτη φορά το ρήμα *ἀποστρέφω* σε συμφραζόμενα σχετικά με την τελετουργική κατάδεση, απαντά στον κατάδεσμο SGD 99, όψη Α (*Σελινόνντιος/ [κ]αὶ ἡα Σελινῶ-/ ντίῳ γλῶσα ἀπεσ-/ στραμέν' ἐπ' ἀτλ-/ εἶαι ἐνγραφῶ ταί <τε> νε[ν]/ καὶ τῶν ξένων συν-/ δίκων τὰς γλῶσας ἀπε-/ στραμένας ἐπ' ἀτε-/ λείαι ταί τε νῦν/ἐνγράφῶ*) και όψη Β (*Τιμασδί καὶ //α Τιμασδὸς γλῶσα ἀπεστραμέ-/ ναν ἐπ' ἀτελείαι ταί τε νεν' ἐ<ν>γράφῶ./ Τυρρανὰ καὶ ἡα Τ[υ]ρ[ρ]ανὰς γλῶσα [ἀπε]-/ στραμέναν ἐπ' ἀτελείαι τα[ι] τε νεν' ἐ<ν>γ[γράφῶ]/ πάντ – ν*). Ο κατάδεσμος αυτός χρονολογείται στις αρχές ή τα μέσα του 5^{ου} αι. π.Χ. και προέρχεται από την περιοχή

νήδυμον Ὑπνον,/ εἰς ὃ κε δὴ Λυκίης εὐρείης δῆμον ἴκωνται,/ ἔνθα ἔ ταρχύσουσι κασίγνητοί τε ἔται τε/ τύμβῳ τε στήλῃ τε) και 671-75 (*πέμπε δέ μιν πομποῖσιν ἅμα κραιπνοῖσι φέρεσθαι./ Ὑπνοι καὶ Θανάτοι διδυμάσιν, οἳ ῥά μιν ὦκα/ θήσουσ' ἐν Λυκίης εὐρείης πῖονι δῆμῳ./ ἔνθα ἔ ταρχύσουσι κασίγνητοί τε ἔται τε/ τύμβῳ τε στήλῃ τε*). Οι όροι *πέμπω* και *φέρω* χρησιμοποιούνται για να δηλωθεί η κίνηση και η άφιξη των θεών αυτών, προκειμένου να μεταφέρουν το νεκρό σώμα. Σε κάθε περίπτωση, η αναφορά σε αυτούς τους δύο θεούς, παρατηρούμε πως εστιάζει τόσο στην κίνησή τους, όσο και στο συσχετισμό τους με την συνθήκη του θάνατο. Συνεπώς, η μαρτυρία που διασώζει ο Παυσανίας για την επιλογή της απεικόνισης των δύο αυτών θεών με ανεστραμμένα πόδια, υποδηλώνει την ανάγκη για την αποτροπή της κίνησής τους. Επιπλέον, βλ. Faraone (2005), 47-8 για την αναπαράσταση με ανεστραμμένα πόδια και άλλων βίαιων και ορμητικών θεοτήτων, όπως για παράδειγμα ο Ἡφαιστος (συνδέεται με την ορμητική δύναμη της φωτιάς). Επιπλέον, για το ζήτημα της αναπηρίας του Ηφαιστου ενδεικτικά, βλ. Delcourt (1982), 110-136 και Brennan (2016), η οποία εστιάζει στο ζήτημα της απεικόνισης του Ηφαιστου, ως κουτσού, στις αναπαραστάσεις αγγείων.

¹¹² Για τα πόδια ως όργανα κίνησης και την σημασία της ακινητοποίησης του θύματος στο πλαίσιο των αγωνιστικών καταδέσμων, βλ. παρακάτω 98-101, κι ειδικά υποσημ. 202.

¹¹³ Τα αγάλματα στην αρχαία ελληνική σκέψη, χαρακτηρίζονταν, σε σύγκριση με τα ζωντανά όντα, ως κατεξοχήν παραδείγματα στατικότητας και απουσίας κάθε είδους αίσθησης και κίνησης. Ενδεικτικά, αναφέρουμε δύο χωρία στα οποία αποτυπώνεται η αντίληψη αυτή περί λίθινων κατασκευασμάτων, συγκεκριμένα γίνεται λόγος για *στήλη* για μια μεγάλη σε μέγεθος επιμήκης πέτρα ή λίθινη πλάκα τοποθετημένη κατακόρυφα ή καταχρηστικά στύλος, κίονας, κολόνα, βλ. Όμηρος, *Ιλιάδα*, N 434-39, (*τὸν τόθ' ὑπ' Ἰδομενῆϊ Ποσειδάων ἐδάμασσε/ θέλξας ὅσσε φαεινά, πέδησε δὲ φαίδιμα γυῖα./ οὔτε γὰρ ἐξοπίσω φυγέειν δύνατ' οὔτ' ἀλέασθαι./ ἀλλ' ὥς τε στήλῃν ἢ δένδρεον ὑψιπέτηλον/ ἀτρέμας ἐσταότα στήθος μέσον οὔτασε δουρὶ/ ἥρωις Ἰδομενεύς*.) και *Ιλιάδα*, P 426-35, (*ἵπποι δ' Αἰακίδαο μάχης ἀπάνευθεν ἔοντες/ κλαῖον, ἐπεὶ δὴ πρῶτα πυθέσθην ἡνιόχοιο/ ἐν κονίῃσι πεσόντος ὕφ' Ἑκτορος ἀνδροφόνιοιο./ ἢ μὰν Αὐτομέδων Διώρεος ἄλκιμος υἱὸς/ πολλὰ μὲν ἄρ μάστιγι θοῇ ἐπαιέτο θείνων,/ πολλὰ δὲ μείλιχίῳσι προσηύδα, πολλὰ δ' ἄρειῃ./ τὼ δ' οὔτ' ἄψ ἐπὶ νῆας ἐπὶ πλατὺν Ἑλλήσποντον/ ἠθέλετ' ἐνέειναι οὔτ' ἐς πόλεμον μετ' Ἀχαιοῦς/ ἀλλ' ὥς τε στήλῃ μένει ἔμπεδον, ἢ τ' ἐπὶ τύμβῳ/ ἀνέρος ἐσθήκη τεθνηότος ἢ ἐ γυναικός*). Περισσότερο αναλυτικά, βλ. Steiner (2001), 136-140. Συνεπώς, θα μπορούσαμε να πούμε, ότι η επιλογή να αναπαρασταθεί και να υποκατασταθεί το θύμα από ένα ομοίωμα, ένα άγαλμα, αποσκοπεί στο να μεταφερθεί συνεκδοχικά, θα λέγαμε, το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της στατικότητας και ακινησίας του αγάλματος στο θύμα.

της Σικελίας, συγκεκριμένα, βρέθηκε στο ναό της Δήμητρας Μαλοφόρου.¹¹⁴ Η χρήση δικανικού λεξιλογίου (*ἐνγραφὸ ταῖ <τε> νε[ν]/ καὶ τῶν ξένων συν-/ δίκων*) υποδεικνύει την ένταξη του στην κατηγορία των δικανικών καταδέσμων. Διακρίνουμε, πως πρόθεση του *καταδέοντος* είναι η συστροφή της γλώσσας του θύματος (*γλῶσσα ἀπες-/ στραμέν' ἐπ' ἀτλ-/ εἶαι ἐνγραφὸ*), αίτημα το οποίο, μάλιστα, επαναλαμβάνεται τέσσερις φορές, σε έναν κατάδεσμο μικρής έκτασης. Η χρήση του ρήματος *ἀποστρέφω* με την επακόλουθη ανατομική αναφορά στο ὄργανο της γλώσσας, του βασικού οργάνου εκφοράς λόγου και ομιλίας, σε συνάρτηση με το πλαίσιο εκτέλεσης της κατάρας, το οποίο αφορά ένα δικαστικό αγώνα, μας οδηγεί στο συμπέρασμα, πως βαθύτερη επιδίωξη του *καταδέοντος* είναι να καταστήσει τον αντίπαλο και διάδικό του, αδύναμο να αγορεύσει κατά τη δικαστική διαμάχη.¹¹⁵

Επίσης, το ρήμα *ἀποστρέφω* απαντά και στην κατηγορία των ερωτικών καταδέσμων. Στον δικανικό κατάδεσμο *SGD 99* είδαμε ότι ο ὅρος *ἀποστρέφω* χρησιμοποιείται προκειμένου να δηλωθεί η συστροφή κάποιου σημείου του σώματος και ισοδυναμεί με την ενέργεια, αλλά και το αποτέλεσμα της φυσικής συστροφής και του λυγίσματος. Ωστόσο, σε συμφραζόμενα σχετικά με ερωτικές υποθέσεις, φαίνεται πως αποκτά διαφορετικό σημασιολογικό περιεχόμενο. Στους ερωτικούς καταδέσμους,¹¹⁶ ὅπως επισημαίνει ο Faraone, το ρήμα *ἀποστρέφω* φέρει τη σημασία

¹¹⁴ Faraone (2005), 34-5.

¹¹⁵ Είναι ενδιαφέρον ότι έχουν βρεθεί αγαλματίδια, τα οποία απεικονίζονται με τοποθετημένα τα χέρια τους στο στόμα, ώστε να το καλύπτουν, ενώ αλλά φέρουν καρφιά στο ίδιο σημείο, π.χ. *VD 12*. Διαφαίνεται, λοιπόν, και μέσω αυτής της οπτικής απεικόνισης, το αίτημα του *καταδέοντος* για την πλήρη αποδυνάμωση της λεκτικής ικανότητας του αντιπάλου του. Περισσότερο αναλυτικά για την κατάδεση του οργάνου της γλώσσας, βλ. κεφ. 3, 106-116.

¹¹⁶ Ο τομέας των διαπροσωπικών σχέσεων και ιδιαίτερα των ερωτικών σχέσεων αποτελούσε μια αρκετά σημαντική πτυχή της ιδιωτικής ζωής των ανθρώπων, ενώ ποικίλα ήταν τα προβλήματα που μπορούσαν να ανακύψουν. Οι φερόμενες ως «μαγικές» ερωτικές πρακτικές μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ώστε να δώσουν λύση οι άνθρωποι σε προβλήματα υγείας π.χ. αύξηση της γονιμότητας, αντιμετώπιση στυτικών δυσλειτουργιών, αμβλώσεις κ.α. ή ακόμα και σε περισσότερο πολύπλοκες περιστάσεις, οι οποίες είχαν και κοινωνικό αντίκτυπο π. χ. ο γάμος ανθρώπων από διαφορετικές κοινωνικές τάξεις, η διατήρηση ενός γάμου κ.α.. Μαρτυρίες για τις εν λόγω πρακτικές διαθέτουμε τόσο από άμεσες πηγές (επιγραφικές μαρτυρίες), όσο και από έμμεσες πηγές (λογοτεχνικές μαρτυρίες). Στην Αττική πρώτη φορά κατάδεσμος ο οποίος μπορεί να συνδεθεί με τον τομέα των ερωτικών σχέσεων, εμφανίζεται κατά τον 4^ο αι. π.Χ., περισσότερο αργά συγκριτικά με τις υπόλοιπες κατηγορίες καταδέσμων. Οι ερωτικοί κατάδεσμοι διακρίνονται σε δύο υποκατηγορίες, με βασικό κριτήριο την πρόθεση του *καταδέοντος*. Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν οι κατάδεσμοι που αποσκοπούν στον διαχωρισμό του ζευγαριού και την καταστροφή της σχέσης. Η συγκεκριμένη κατηγορία ήταν περισσότερο διαδεδομένη στην κλασική και ελληνιστική περίοδο (*DT 68, 69, 85, 86, SGD 30-32, 57, 154, DTA 78, 89, 93*). Στη δεύτερη κατηγορία εμπίπτουν οι μεταγενέστεροι χρονικά *φίλτροκατάδεσμοι*, οι οποίοι συνδυάζουν στοιχεία από την τελετουργική κατάδεση, αλλά και από την κατηγορία των *ἀγωγῶν*, των ξορκίων δηλαδή, που αποσκοπούσαν στην προσέλκυση του ερωτικού συντρόφου. Η κατηγορία των ερωτικών καταδέσμων δεν θα πρέπει να προσεγγίζεται αυστηρά υπό το πρίσμα των ερωτικών και σαρκικών προθέσεων ή ακόμα και των αγνών συναισθημάτων της αγάπης του ανθρώπων που κατέφευγε στη χρήση τους για τα άτομα που στοχοποιούσαν. Τα κίνητρα του *καταδέοντος*, είτε για τη διακοπή, είτε για τη διατήρηση ή και τη

του «απομακρύνω». Επομένως, διακρίνεται για την αποτροπαϊκή, αποπεμπτική του σημασιολογική χροιά, ενώ υποδηλώνει και συγχρόνως, αποσκοπεί στην απομάκρυνση των εραστών που στοχοποιούνται στις ερωτικές κατάρες.¹¹⁷

Για παράδειγμα στον κατάδεσμο *SGD 57* (*ἀποσ{σ}τρέφω Εὐβούλαν/ ἀπὸ Αἰνέα, ἀπὸ τοῦ/ προσώπου, ἀπὸ τῶν ὁ[φ-]/ θαλμῶν, ἀπὸ τοῦ στόμ[α-]/ τοῦ, ἀπὸ τῶν τιθί<ω>ν, ἀπὸ τῆς ψυχῆς, ἀπὸ τῆς γαστρὸς, ἀπὸ/ [τ]οῦ [ψ]ωλίου, ἀπὸ τοῦ πρω-/ κτοῦ, ἀφ' ὅλου τοῦ σώμα-/ τοῦ. ἀποστρέφω Εὐβού-/ λαν ἀπ' Αἰνέα.*), ο οποίος χρονολογείται στην ελληνιστική ή ρωμαϊκή περίοδο και προέρχεται από τη Νεμέα, παρατηρούμε ότι ήδη από την αρχή, από τον πρώτο κιόλας στίχο, αναφέρεται ως αίτημα η απομάκρυνση της Ευβούλας και του Αινεία (*ἀποσ{σ}τρέφω Εὐβούλαν/ ἀπὸ Αἰνέα*). Η ιδέα της απομάκρυνσης αποτυπώνεται στη χρήση του ρήματος *ἀποστρέφω*, το οποίο ακολουθείται από μία αναφορά στο ζευγάρι. Βασική επιδίωξη του καταδέοντος είναι ο χωρισμός του ζευγαριού. Ο χωρισμός μπορεί να επέλθει μέσω της απομάκρυνσης του Αινεία και της Ευβούλας. Προκειμένου, λοιπόν, να πραγματοποιηθεί το συγκεκριμένο αίτημα, δίνεται μία λίστα των σημείων του σώματος των δύο εραστών, η οποία καταγράφει τα σημεία του σώματος εκείνα, τα οποία πρέπει να χωριστούν, να απομακρυνθούν δηλαδή το ένα από το άλλο.

Η καταγραφή ξεκινά από το πάνω μέρος του σώματος, το κεφάλι (*ἀπὸ τοῦ/ προσώπου*), και καταλήγει στο γενικό αίτημα της ολοκληρωτικής απομάκρυνσης των σωμάτων των θυμάτων (*ἀφ' ὅλου τοῦ σώμα-/ τοῦ*).¹¹⁸ Αρχικά, αναφέρεται το πρόσωπο,

δημιουργία μίας σχέσης, μπορούσαν να είναι ποικίλα και να έχουν, μάλιστα, κοινωνικές προεκτάσεις π.χ. σχέσεις εξάρτησης μεταξύ φύλων, το αίτημα για κοινωνική ανέλιξη μέσω του γάμου ή ακόμα και οικονομικούς στόχους. Περισσότερο αναλυτικά για κατηγορία των ερωτικών πρακτικών κατάδεσης, βλ. Winkler (1990), 71-100, Gager (1992), 78-85 Faraone (1991a), 14-15, (1999a), Eidinow (2007), 206-224, Pachoumi (2013).

¹¹⁷ Βλ. Faraone (2005), ειδικά 31-40, ο οποίος υποστηρίζει την άποψη πως το ρήμα *στρέφω* και τα σύνθετά του, όταν απαντούν σε συμφραζόμενα τελετουργικής κατάδεσης συσχετίζονται με δύο υποκατηγορίες δεσμευτικών ξορκιών. Η πρώτη κατηγορία συμπεριλαμβάνει τα φυλαχτά και ερωτικά ξόρκια, κυρίως, της ρωμαϊκής περιόδου, εκ των οποίων, τα μεν έχουν ως στόχο να απομακρύνουν κάποια ασθένεια, ενώ τα δε να χωρίσουν δύο εραστές, να απομακρύνουν, δηλαδή, τον έναν από τον άλλον. Στο πλαίσιο αυτό ο Faraone, παρατηρεί πως βασική ιδέα και επιδίωξη είναι η απομάκρυνση, συνεπώς χαρακτηρίζει την δράση τους ως αποτροπαϊκή. Από την άλλη, η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει καταδέσμους και φυλαχτά της κλασικής περιόδου, αλλά και μεταγενέστερα, που στοχεύουν στο να συστρέψουν, να στρίψουν προς τα πίσω τα μέλη του σώματος των θυμάτων που στοχοποιούν. Η ιδέα της συστρόφης κυριαρχεί και για τον λόγο αυτό, ο Faraone (2005), 32 καταφεύγει στην δημιουργία του νεολογισμού «αποστροφική» δράση, προκειμένου να περιγράψει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο το αποτέλεσμα των ενεργειών αυτών: “binding curses and later date that aim ‘to twist back’ or ‘to distort’ hostile human opponents or attacking demons and disease, a kind of magic for which I propose – solely for the purpose of clarity- to create the neologism ‘apostrophaic’ or ‘distortive’ magic”.

¹¹⁸ Ο κατάδεσμος Bravo 2016, no. 2 (*κατα-/ δίδεμι/ Διοδώρ-/ ου τὰν/ κεφαλὰ-/ ν ἀποστ-/ ραφήμ-/ εν ἀπ' Α-/ ρτεμιδώ-/ ρας, τὸ μέ-/ τωπον, τὸς ὀφθ-/ αλμούς, / τ]ὰ <ᾶ>τα, τὸ/ στόμα, τ-/ ὁ γένε<ι>ον, / τὰ γυῖα./ καταδίδ<ε>μι/ τὰν ψυχ-/ ἂν Διοδώ-/ ρ]ου ἀποστρ-/ αφήμεν ἂ-/ π' Ἀρτεμιδ-/ ὡρας, τὰν/ γαστέρα, τὸ/*

δηλαδή η όψη, τα μάτια και το στόμα (ἀπὸ τοῦ/ προσώπου, ἀπὸ τῶν ὁ[φ-]/ θαλμῶν, ἀπὸ τοῦ στόμ[α-]). Η περιγραφή, συνεχίζεται με την αναφορά στην περιοχή του κορμού, ενώ εστιάζει στο στήθος, αλλά και στην ψυχή (τοῦ, ἀπὸ τῶν τιθί<ω>ν, ἀπὸ τῆς ψυχῆς). Η λίστα και η καταγραφή των διάφορων σημείων του σώματος προχωράει διαγράφοντας, θα λέγαμε, ὅλο το σώμα και καταλήγει με αναφορές στην περιοχή της κοιλιάς, στο πέος και στον πρωκτό (ἀπὸ τῆς γαστρός, ἀπὸ/ [τ]οῦ [ψ]ωλίου, ἀπὸ τοῦ πρω-/ κτοῦ).¹¹⁹ Τα σημεία του σώματος αυτά, ἔχουν ιδιαίτερη σημασία, καθώς

ς/ῶμα, τὸ ψ-/ ωλίον, τὰ/ σκέλη, το-/ ὡς πόδας./ καταδίδε-/ μι ΤΦΑΙΑ/ τὰν ἀγά-/ παν μισ-/ ἦσαι . . [- - - -]/ . CΩΤ. . . [- - - -]/ νν C νν [- - - -]), ο οποίος βρέθηκε στο Ηρώον του Οφέλτη στη Νεμέα, ἔχει ομοιότητες με τον κατάδεσμο SGD 57. Αναλυτικά για τον σχολιασμό των δύο αυτών καταδέσμων, βλ. Bravo (2016), 121-137 και (2021), 207-216. Παρατηρούμε, ὅτι απαντά το ρήμα ἀποστρέφω, το οποίο ακολουθείται ἀπὸ μία σύντομη λίστα σημείων του ανθρώπινου σώματος. Η λίστα αυτή, ὅπως και αυτή του καταδέσμου SGD 57, ξεκινά ἀπὸ το πάνω μέρος του σώματος, δηλαδή την περιοχή του κεφαλιού και καταλήγει στα κάτω ἄκρα. Στο τέλος της κατάρας, διατυπώνεται με σαφή τρόπο το αίτημα για απομάκρυνση και συγκεκριμένα για τον χωρισμό του ζευγαριού (καταδίδε-/ μι ΤΦΑΙΑ/ τὰν ἀγά-/ παν μισ-/ ἦσαι . . [- - - -]). Μάλιστα, η αναφορά στα γεννητικά ὄργανα (τὸ ψ-/ ωλίον), δεδομένου ὅτι πρόκειται για ερωτικό κατάδεσμο, υποδηλώνει και παραπέμπει στη ερωτική συνένωση. Επομένως, διαπιστώνουμε ὅτι στο πλαίσιο αυτής της ερωτικής αντιζηλίας, πάγιο αίτημα του καταδέοντος είναι ο χωρισμός του ζευγαριού, αλλά και η αποτροπή και η διακοπή των ερωτικών και σεξουαλικών του σχέσεων.

¹¹⁹ Στο λεκτικό επίπεδο των καταδέσμων απαντούν και κατάλογοι με εξαντλητικές αναφορές κι εμμονική απαρίθμηση των ποικίλων σημείων και οργάνων του βιολογικού σώματος του ατόμου που στοχοποιείται. Οι κατάλογοι αυτοί επιδίδονται σε μία αναλυτική καταγραφή, θα λέγαμε, ὅλων των σημείων της ανθρώπινης ανατομίας, ἢ τουλάχιστον συμπεριλαμβάνουν ἕναν ικανό αριθμό αναφορών σε ανατομικά ὄργανα, δημιουργώντας με τον τρόπο αυτό την αίσθηση της πληρότητας. Επίσης, βλ. Versnel (1998), 225-6, 247, ο οποίος επισημαίνει ὅτι η περιγραφή του σώματος ξεκινώντας ἀπὸ το πάνω μέρος και φτάνοντας ἕως τα κάτω ἄκρα είναι κυρίαρχη στους καταδέσμους που συμπεριλαμβάνουν λίστες με λεπτομερή περιγραφή των σημείων του σώματος που καταδέονται. Περισσότερο συχνά, εκτενείς κατάλογοι ανατομικών σημείων, εντοπίζονται, κατὰ κύριο λόγο, στους καταδέσμους της ρωμαϊκής περιόδου και των μεταχριστιανικών χρόνων. Ωστόσο, μικρότερης έκτασης κατάλογοι με ανατομικές αναφορές απαντούν και στους περισσότερους πρώιμους καταδέσμους. Για παράδειγμα στον κατάδεσμο DTA 89, ὄψη Α, στήλη 1 (δέσποτα Ἑρμῆ/ κάτοχε κάτεχε Φύρνηχον κ[α]ῖ τὰ ἀκρωῖα αὐτοῦ/ τὸς πόδας /τὰς χεῖρας/ ψυχὴν/ φύσιν/ τὴν π[υ](γῆ)ν), στήλη 2 (τὴν κεφαλῆ[ν] /τὴν γαστ[έρ]α/ τὴν π[ί]μελ[η]ς/ δέσποτα Ἑρμῆ/ κάτοχε κάτεχε/ Κίτ[τ]ρον καὶ τ' ἀκρ[ῶ]ι]α ἐαν<τ>οῦ/ τὴν ψυχὴν/ καὶ τὰ[ς] ὀφρῦς/ καὶ τὴν γλῶτταν/ ΧΨΗΝ (ψ<υ>χῆν?)) και ὄψη Β (δέσποτα Ἑρμῆ / κάτεχε Χαιρῦλην/ καταδῶ αὐτῆς καὶ τὰ ἀκρωτήρια αὐ<τ>ῆς/ καταδῶ Χαιρῦλης τούτος/ καταδῶ {τὰς χ[α]ῖρας} τὰς [χ]εῖρας/ τὸν νοῦ(ν?): ψυχῆς, τὴν κεφαλῆς/ τὴν ἐργασίαν : τὴν καρδίαν/ τὴν οὐσία[ν] /τὴν γλ[ῶ]τ(τ)αν.), ο οποίος χρονολογείται στον 4^ο αἰ. π.Χ. και προέρχεται ἀπὸ την Αττική, παρατίθεται μία αρκετά λεπτομερής καταγραφή των ποικίλων σημείων του σώματος των ατόμων που στοχοποιούνται. Αρχικά, παρατηρούμε ὅτι το αίτημα της κατάδεσης των ἄκρων είναι κυρίαρχο. Ο ὅρος ἄκρα υποδηλώνει το κεφάλι, αλλά και τα κάτω ἄκρα, τα ακρογωνιαία δηλαδή σημεία του ανθρώπινου σώματος. Το ανθρώπινο σώμα, λοιπόν, περιγράφεται ἀπὸ ἄκρη σε ἄκρη, ἀπὸ την κορυφή δηλαδή, ἕως τα κάτω ἄκρα και μέσω των αναφορών αυτών αποτυπώνεται το αίτημα της ολοκληρωτικής κατάδεσης της σωματικής υπόστασης του θύματος. Επιπλέον, βλ. Gordon (1999), 268, ο οποίος επισημαίνει ὅτι η διαδοχική συσσώρευση οργάνων και σημείων του σώματος δίνει στον καταδέοντα τη δυνατότητα να περιγράψει περισσότερα αναλυτικά το σώμα του ατόμου που στοχοποιεί, ενώ του επιτρέπει, παράλληλα, να εστιάζει και να συγκεντρώνει ὅλη την προσοχή του στα επιμέρους ανατομικά σημεία του ατόμου που στοχοποιεί και τα οποία επιδιώκει να αποδυναμώσει. Επίσης, αναφέρει ὅτι ὅσο περισσότερα σημεία καταγράφει ο καταδέων, τόσο καλύτερα συλλαμβάνει στην σκέψη του την «εικόνα», τα εξωτερικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα, του ατόμου που επιδιώκει να καταδέσει. Ἔτσι, με τον τρόπο αυτό ενισχύεται η δύναμη του τελετουργικού δεσίματος καθώς η κατάδεση εξατομικεύεται σε καθένα ἀπὸ τα ὄργανα ξεχωριστά. Μάλιστα, αρκετά ιδιαίτερος είναι κι ο τρόπος με τον οποίο ἔχει αποτυπωθεῖ το κείμενο της κατάρας στο ἔλασμα. Η λίστα των ανατομικών αναφορών οργανώνεται και καταγράφεται στην μολύβδινη επιφάνεια γραφής σε δύο παράλληλες στήλες. Η κάθετη στήλη δίνει την δυνατότητα στον καταδέοντα να ιεραρχήσει ακολουθώντας μία οργάνωση των

πρόκειται για ερωτογενείς ζώνες, οι οποίες συνδέονται με την ερωτική επιθυμία και την σεξουαλική δραστηριότητα. Τέλος, προκειμένου να καταστήσει ο *καταδέων* σαφή την ιδέα του χωρισμού, αλλά και για να διασφαλίσει και να ενισχύσει την ολοκληρωτική απομάκρυνση των δύο εραστών,¹²⁰ χρησιμοποιεί τη περιφραστική αναφορά (*ἄφ' ὅλου τοῦ σώμα-/-τος*.), ώστε να συμπεριλάβει κάθε σημείο του σώματος το οποίο δεν αναφέρθηκε προηγουμένως μεμονωμένα.¹²¹

δεδομένων, στην προκειμένη περίπτωση των σημείων του βιολογικού σώματος του ανθρώπου, η οποία βασίζεται στη φυσική αλληλουχία των οργάνων που επιλέγει να καταδέσει. Παράλληλα, η πορεία από το κεφάλι προς τα κάτω άκρα, αποδίδεται υπαινικτικά και με οπτικό τρόπο. Αν και, ο Gordon (1999), 262 αναφέρει ότι ο εν λόγω τρόπος απεικόνισης του κειμένου δεν αποσκοπεί στην απεικόνιση και υλοποίηση του σώματος του θύματος, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε πως η επιλογή αυτή έχει παράλληλα και τελετουργική αποτελεσματικότητα. Δημιουργείται, θα λέγαμε, η εντύπωση ότι τα ποικίλα σημεία του σώματος που καταχωρούνται στις δύο παράλληλες στήλες, μπερδεύονται και μπλέκονται μεταξύ τους, διαταράσσοντας την γραμμική πορεία από το πάνω μέρος του σώματος προς το κάτω, καθώς οι ανατομικές αναφορές χαράσσονται η μία απέναντι από την άλλη, ενώ, παράλληλα, καταχωρούνται και η μια κάτω από την άλλη, δημιουργώντας με τον τρόπο αυτό ποικίλους δυνατούς συνδυασμούς. Η «αταξία» αυτή που δημιουργείται στην ακολουθία των ποικίλων σημείων του σώματος θα μπορούσε να θεωρηθεί ηθελημένη προκειμένου να ενισχυθεί η δύναμη, αλλά και το αποτέλεσμα της κατάδεσης. Η επιδίωξη του *καταδέοντος* για αποτυχία, ανατροπή και μπερδεμα των θυμάτων, υποδηλώνεται και μέσω μπερδέματος του σώματός του. Περισσότερο αναλυτικά για τις εκτενείς ανατομικές λίστες στους καταδέσμους, βλ. Versnel (1998), Gordon (1999), 261-275, (2020), 128-137, Eidinow (2016), 232-238.

¹²⁰ Στα μεταγενέστερα ερωτικά ξόρκια (*ἀγωγαί*) στα οποία κυρίαρχο είναι το αίτημα του *καταδέοντος* για την ερωτική του ένωση με το αντικείμενο του πόθου, παρατηρούμε ότι δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην περιγραφή των σωμάτων των ατόμων που επιδιώκεται να ενωθούν ερωτικά. Περιγράφονται δηλαδή, τα σημεία εκείνα του σώματος τα οποία πρέπει να ενωθούν, βλ. NGCT 94 (Αίγυπτος, 5^{ος} αι. μ. Χ.), στιχ. 25-30 (*καὶ κολλήσῃ αὐτῆς [τ]ᾶ χίλη εἰς τὰ χίλη μου, τὴν τρίχαν εἰς τὴν τρίχαν μου, τὴν γα- στέραν εἰς τὴν γαστέραν μου, τὸ μελάνιον εἰς τὸ μελάνιον μου, ἕως τελέσω τὴν συνουσίαν μου καὶ τὴν ἀρσενικὴν μου φύσιν μετὰ τῆς γυν- αικίας αὐτῆς φύσεως· ἥδη, ταχὺ β'.*). Αναλυτικότερα για το εν λόγω μοτίβο, βλ. Pachoumi (2013), 312 και ειδικά υποσημ. 47. Μάλιστα, όπως επισημαίνει ο Versnel (1998), ειδικά 23-36 αρκετά συχνά στους ερωτικούς καταδέσμους των μεταχριστιανικών κυρίως χρόνων χρησιμοποιείται βίαιο λεξιλόγιο για την περιγραφή των αιτημάτων του *καταδέοντος*, ενώ με μεγάλη συχνότητα εκφράζεται και το αίτημα εκδήλωσης ασθένειας, σωματικής αδυναμίας ή ακόμα και σωματικού βασανισμού του θύματος. Συμπτώματα όπως ο πυρετός, η αυπνία, η αδυναμία να φάνε και γενικότερα εικόνες αρκετά βίαιες έως και κακοποιητικές, όπως για παράδειγμα το τράβηγμα από τα μαλλιά, η αφαίρεση της μνήμης, η πρόκληση τρέλας, ενδεικτικά, βλ. SGD 156 (Αίγυπτος, Οξύρρυγχος 3^{ος}/4^{ος} αι. μ. Χ.), (*καὶ κατάσχες αὐτῆς τὸν ὕπν' ο' ἴπν- πνον, τὸ ποτόν, τὸν βροῖτο ἴπ- τόν, ... ἔλκε τὴν Ματρῶναν τῶν τριχῶν, τῶν σπλά<γ>χνων, τῆς ψυχῆς, τῆς καρδίας, ἕως ἔλθῃ πρὸς Θεόδωρον, καὶ ἀχώριστον αὐτὸν ποιήσον μέχ<ρ>εις θα- νάθου νυκτός καὶ ἡμέραις*) αποτελούν μοτίβα κυρίαρχα για την περιγραφή της κατάστασης στην οποία επιζητούσαν οι καταδέοντες να οδηγήσουν τα άτομα, κυρίως γυναίκες, που στοχοποιούσαν στους ερωτικούς καταδέσμους. Περισσότερο διεξοδικά για τον τρόπο αποτύπωσης, αλλά και τη σημασία των μοτίβων βασανισμού του αγαπημένου προσώπου στις πρακτικές ερωτικής κατάδεσης, που αγγίζει, όπως αναφέρεται συχνά, τα όρια του σαδισμού, βλ. Winkler (1990), 71-100 ειδικά 86, 89-92, 94, ο οποίος υποστηρίζει ότι η χρήση βίαιου λεξιλογίου, συνιστά μια ενέργεια «θεραπευτικής» προβολής των συναισθημάτων του *καταδέοντος*, που υποφέρει από τα συμπτώματα του έρωτα, στο αντικείμενο του πόθου, και συνεπώς απώτερος στόχος δεν είναι ο βασανισμός του ατόμου που στοχοποιείται, αλλά η επανάκτηση του ελέγχου και η αποκατάσταση της ταραγμένης ψυχολογικής και συναισθηματικής κατάστασης του θύτη. Επίσης, βλ. Gager (1992), 81-83, Faraone (1993), ενώ αναλυτικότερα για το φύλο και την κοινωνική θέση των ατόμων που κατέφευγαν στην χρήση ερωτικών καταδέσμων, βλ. Winkler (1990), 90-91, Faraone (1999a), 27-31, Dickie (2000), Pachoumi (2013), 298-314.

¹²¹ Βλ. Versnel (1998), 223, ο οποίος επισημαίνει ότι εκτός από τις λεπτομερείς απαριθμήσεις, η επιδίωξη για πληρότητα μπορεί επίσης να βρει έκφραση και σε περισσότερο σφαιρικές και περιεκτικές αναφορές στο σύνολο του σώματος, βλ. τον κατάδεσμο SGD 51 ο οποίος χρονολογείται στα τέλη 4^{ου} αι. π.Χ. και

Έχοντας μελετήσει τα κείμενα των καταδέσμων στα οποία απαντά το ρήμα *ἀποστρέφω* παρατηρούμε ότι το σημασιολογικό φορτίο του όρου αυτού ποικίλλει, ανάλογα με τα συμφραζόμενα στα οποία συμπεριλαμβάνεται. Συνοπτικά, αναφέρουμε ότι στους ερωτικούς καταδέσμους εκφράζει την ιδέα της απομάκρυνσης, παρά την πράξη της συστροφής και του λυγίσματος, σημασία την οποία αποκτά το ρήμα σε καταδέσμους δικανικούς. Σύμφωνα, λοιπόν, με όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα αιτήματα για την αποδυνάμωση του θύματος, εκφράζονται και αποτυπώνονται τόσο με λεκτικό τρόπο στο κείμενο της κατάρας, όσο και με οπτικό τρόπο, μέσω της στάση σώματος των ομοιωμάτων. Επίσης, η τελετουργική χειρονομία της συστροφής των άκρων των ομοιωμάτων εκφράζει την πρόθεση του *καταδέοντος* για παρεμπόδιση και αποδυνάμωση του θύματος, παρά την επιθυμία του για σπάσιμο των εν λόγω οργάνων ή πρόκληση σωματικού πόνου. Αυτό άλλωστε γίνεται φανερό, καθώς αφενός, στο λεκτικό των πρώιμων καταδέσμων δεν εντοπίζεται βίαιο λεξιλόγιο το οποίο να εκφράζει ρητά την επιθυμία του *καταδέοντος* για σωματική κακοποίηση του θύματος, αφετέρου το ρήμα *ἀποστρέφω* συνοδεύεται, κατά κύριο λόγο, από αναφορές στο όργανο της γλώσσας και περισσότερο παραπέμπει κι εκφράζει με το δέσιμο, τη δέσμευση της γλώσσας, ώστε να αποτραπεί η πραγμάτωση της ομιλίας.

2.3. Αγαλματίδια με δεμένα άκρα και οι ποικίλες συνδηλώσεις του δεσίματος

Η στάση σώματος των μολύβδινων αγαλματιδίων που αξιοποιούνται στην τελετουργική πρακτική των καταδέσμων, ο τρόπος δηλαδή, με τον οποίο τα πόδια καθώς και τα χέρια τους τοποθετούνται, συνήθως, σταυρωμένα πίσω από την πλάτη τους, παραπέμπει στην εικόνα του πισθάγκωνου δεσίματος. Μάλιστα, κάποια αγαλματίδια απεικονίζονται με δεσμά. Για παράδειγμα, τα ομοιώματα *VD 11* τα οποία προέρχονται από το νησί της Δήλου και χρονολογούνται στην ελληνιστική εποχή, έχουν τα χέρια τους δεμένα πίσω από την πλάτη, στα χέρια και στα πόδια τους φέρουν τυλιγμένες μακρόστενες λωρίδες από μόλυβδο (βλ. εικ. 8, 9), οι οποίες παραπέμπουν

προέρχεται από την Αττική, στήλη 1, στιχ. 1-9 (*καταδῶ καταδῶ/ Ἄρισ [τ] οβούλο (υ) /το (υ) ς γλῶτ (τ) αν/ κα [ἰ σῶμα] πόδας χεῖρας/ καταδῶ πόδας/ καὶ [γλῶττ] αν/ οἶκ [ἰα] ν <πόδας>/ καταδῶ γλῶτταν/ καὶ σῶμα*).

σε πραγματικά δεσμά (χειροπέδες δηλαδή και ποδοπέδες), ενώ δύο από τα τέσσερα ομοιώματα φέρουν στο λαιμό τους λωρίδες από μόλυβδο, οι οποίες παραπέμπουν σε κολάρια, δηλαδή σε ειδικά δεσμά τα οποία τοποθετούνταν στον αυχένα και στον λαιμό (βλ. εικ. 9).¹²² Στις παραπάνω περιπτώσεις, θα μπορούσαμε να πούμε ότι το δέσιμο του αγαλματιδίου είναι ορατό, καθώς μολύβδινες λωρίδες, οι οποίες προσιδιάζουν σε πραγματικά όργανα δέσμευσης, έχουν τοποθετηθεί γύρω από τα μέλη του σώματός του αγαλματιδίου και με τον τρόπο αυτό σε οπτικό επίπεδο αισθητοποιείται η πράξη, αλλά και το αποτέλεσμα της τελετουργικής κατάδεσης. Η ιδέα της δέσμευσης διαδραματίζει καίριο ρόλο στην τελετουργική πρακτική των καταδέσμων. Όπως ήδη έχουμε αναφέρει στο λεκτικό επίπεδο των καταδέσμων προκειμένου να δηλωθεί η τελετουργική δέσμευση του θύματος, μεταξύ άλλων, χρησιμοποιούνται κατά κύριο λόγο οι όροι *δέω*, *καταδέω* και *κατέχω*, ενώ ο μόλυβδος, το υλικό που αξιοποιείται για την κατασκευή των καταδέσμων, αλλά και των αγαλματιδίων, μετωνυμικά δηλώνει την ιδέα της συγκράτησης και της δέσμευσης.¹²³

Η πράξη του δεσίματος, της δέσμευσης δηλαδή και του περιορισμού του σώματος φέρει ένα ευρύ φάσμα συνδηλώσεων που βοηθούν να κατανοήσουμε την λειτουργία των καταδέσμων. Στο πλαίσιο της ιστορικής πραγματικότητας της Αττικής του 5^{ου}-4^{ου} αι. π.Χ., οφείλουμε να αναφέρουμε ότι το δέσιμο ήταν στενά συνυφασμένο με την κράτηση και την φυλάκιση των εγκληματιών. Όσοι είχαν συλληφθεί για κάποιο αδίκημα ή όσοι είχαν καταδικαστεί σε θάνατο κρατούνταν και παρέμεναν προσωρινά δεμένοι στα *δεσμοτήρια*, μέχρι τη δίκη τους ή μέχρι την εκτέλεσής τους αντίστοιχα.¹²⁴

¹²² Βλ. Allen (2000), 200, ο οποίος αναφέρει ότι οι κλοιοί για το λαιμό ήταν σιδερένια κολάρια τα οποία αξιοποιούνταν στην πρακτική του αποτυμπανισμού και στερεώνονταν γύρω από το λαιμό, προκειμένου να συγκρατούν ακίνητο το θύμα που υποβάλλονταν στην πρακτική αυτή, βλ. αναλυτικότερα σελ. 75-81 παρακάτω. Για μία εικονογραφική απεικόνιση των κλοιών του λαιμού, βλ. Μποσνάκης (2020), 141 εικ. 14, ο οποίος παρέχει φωτογραφικό υλικό από ένα όρυγμα ομαδικής ταφής στην Πύδνα, το οποίο χρονολογείται στα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ. και στο οποίο βρέθηκαν θαμμένοι εκατό δεκαπέντε νεκροί, εκ των οποίων οι τέσσερις έφεραν σιδερένια δεσμά στα χέρια, στα πόδια και στο λαιμό. Επίσης, και τα αγαλματίδια *VD 12* απεικονίζονται δεμένα, ενώ το ομοίωμα *VD 15*, όπως επισημαίνει ο Faraone (1991b) πιθανότατα τα χέρια του έχουν δεθεί πάνω από το κεφάλι με μία μολύβδινη λωρίδα.

¹²³ Βλ. κεφ 1, 29-30 στην παρούσα εργασία.

¹²⁴ Σύμφωνα με τον Allen (1997), η φυλάκιση ως θεσμοθετημένη πρακτική εισήχθη στην Αθήνα περίπου στο 460-450 π.Χ., αρχικά ως εναλλακτική ποινή για τα χρηματικά πρόστιμα, ενώ αρκετά αργότερα, φαίνεται πως η φυλάκιση αποτέλεσε μία αυτόνομη ποινή. Επίσης, βασικές ποινές ήταν το χρηματικό πρόστιμο, η δήμευση της περιουσίας, η εξορία, η στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων, η αταφία ή και σε κάποιες περιπτώσεις επιβάλλονταν η εσχάτη των ποινών, η θανατική καταδίκη. Περισσότερα για την πρακτική του δεσίματος στο αθηναϊκό ποινικό σύστημα, βλ. Allen (1997), ειδικά 121-26. Επιπλέον, βλ. Hunter (1997), 308-313 για τον συσχετισμό των δεσμών, του δεσίματος και της κράτησης στα *δεσμοτήρια*. Αναλυτικότερα για την έννοια της τιμωρίας και για τις θεσμοποιημένες ποινές στην Αθήνα, βλ. Allen (2000) και ειδικά 198-242, ο οποίος εστιάζει κυρίως στη μελέτη των θανατικών ποινών (η χορήγηση κωνείου ή η έκθεση και ο *αποτυμπανισμός*, ενώ σε περιόδους πολέμου μπορούσε να εφαρμοστεί και ο λιθοβολισμός). Τέλος, για τον συσχετισμό του τελετουργικού δεσίματος της πρακτικής

Επίσης, στο επίπεδο των μυθικών αφηγήσεων, όταν οι θεοί εμπλέκονταν σε διαμάχες με άλλους θεούς, εφόσον δεν μπορούσαν να οδηγήσουν ο ένας τον άλλον στον θάνατο, κατέφευγαν στην πρακτική του δεσίματος.¹²⁵ Το δέσιμο συνιστούσε και για τους θεούς ένα πανίσχυρο όπλο προκειμένου να θέσουν υπό τον έλεγχό τους τους ισόθεους αντιπάλους τους, να τους περιορίσουν και να τους ακινητοποιήσουν, προκειμένου να τους αποδυναμώσουν και εν τέλει να ανατρέψουν την δράση τους.¹²⁶ Λαμβάνοντας υπόψιν μας ότι το δέσιμο περιγράφεται ως μια αρκετά αυστηρή τιμωρητική πρακτική και, παράλληλα, ως ένα μέσο περιορισμού και αποδυνάμωσης, το οποίο, μάλιστα, μπορεί να επιβληθεί τόσο σε θνητούς, όσο και σε θεούς, μπορούμε να κατανοήσουμε τη σημαντική επιρροή που ασκεί, αλλά και τη συμβολική διάσταση που αποκτά η πράξη του δεσίματος και η ενσωμάτωσή της στην τελετουργική πράξη της κατάδεσης.

Στις ενότητες που ακολουθούν, θα αναφερθούμε αρχικά στο τελετουργικό δέσιμο του ομοιώματος του θεού Άρη στο πλαίσιο μίας τελετουργικής πρακτικής κατάδεσης, εντεταγμένης, μάλιστα, στο σύνολο των λατρειών της πόλης. Έπειτα, θα εστιάσουμε σε ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό παράδειγμα μυθικού δεσίματος, στο δέσιμο του Προμηθέα, και, ιδιαίτερα, θα αναφερθούμε στον τρόπο με τον οποίο περιγράφεται η τοποθέτηση των δεσμών στο σώμα του. Τέλος, θα αναφερθούμε στην περιγραφή του δεσίματος σε συνάρτηση με την πρακτική του αποτυμπανισμού. Εστιάζοντας στην μελέτη του τρόπου με τον οποίο περιγράφεται το δέσιμο του σώματος στις παραπάνω πηγές, επιδιώκουμε να αναδείξουμε τα κοινά σημεία, μεταξύ της πρακτικής του πραγματικού, σωματικού δεσίματος και του τρόπου με τον οποίο οι εν λόγω συνδηλώσεις ενσωματώνονται και αξιοποιούνται τελετουργικά στην πρακτική των καταδέσεων. Κυρίως, θα εστιάσουμε σε ό,τι αφορά την ιδιότητα και την δύναμη

των καταδέσεων με το δέσιμο ως μέρος της ποινής της κράτησης, βλ. Zografou (2021), 200-1, ιδιαίτερα τις υποσημ. 65-66. Ακόμη, βλ. Riess (2012), 214-16, ο οποίος δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο γεγονός ότι το δέσιμο αποτελούσε το προκαταρκτικό στάδιο της θανατικής ποινής. Συνεπώς, κατά την γνώμη του το δέσιμο, εν δυνάμει, ισοδυναμούσε με την θανάτωση.

¹²⁵ Faraone (1991b), 167.

¹²⁶ Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι ο Δίας απειλείται με δέσιμο από τον Ποσειδώνα, την Αθηνά, και την Ήρα, βλ. Όμηρος, *Ιλιάδα*, Α 399-401 (ἀλλὰ σὺ εἰ δύνασαι γε περίσχεο παιδὸς ἔηος· ἐλθοῦς Ὀδύμπτον δὲ Δία λίσαι, εἴ ποτε δὴ τι/ ἢ ἔπει ὤνησας κραδίην Διὸς ἡὲ καὶ ἔργω./ πολλὰκι γάρ σεο πατὴρ ἐνὶ μεγάροισιν ἄκουσα/ εὐχομένης ὅτ' ἔφησθα κελαινεφεῖ Κρονίωνι/ οἷῃ ἐν ἀθανάτοισιν ἀεικέα λοιγὸν ἀμύναι./ ὁπότε μιν ζυνδῆσαι Ὀδύμπιοι ἤθελον ἄλλοι/ Ἦρῃ τ' ἠδὲ Ποσειδάων καὶ Παλλὰς Ἀθήνη./ ἀλλὰ σὺ τὸν γ' ἐλθοῦσα θεὰ ὑπελύσας δεσμών,). Επιπροσθέτως, ο Ήφαιστος δένει τον Άρη και την Αφροδίτη στο κρεβάτι, βλ. Όμηρος, *Οδύσσεια*, θ 295-99 (ὥς φάτο, τῇ δ' ἄσπαστόν ἐείσατο κοιμηθῆναι./ τὸ δ' ἐς δέμνια βάντε κατέδραθον· ἀμφὶ δὲ δεσμοὶ/ τεχνήεντες ἔχυντο πολύφρονος Ἠφαιστοῖο./ οὐδέ τι κινήσαι μελέων ἦν οὐδ' ἀναεῖραι.). Αναλυτικά για το δέσιμο στις διαμάχες μεταξύ των θεών, βλ. Delcourt (1982), 65-109, ενώ για το δέσιμο σε κοσμογονικές μυθικές αφηγήσεις και τον συσχετισμό τους με τους πρώιμους καταδέσμονες, βλ. Lamont (2021c).

του δεσίματος και των δεσμών να περιορίζουν, να συγκρατούν και να ακινητοποιούν το σώμα. Ιδιαίτερα, θα αναφερθούμε στον τρόπο με τον οποίο η ιδιότητα αυτή του δεσίματος αποτυπώνεται στο λεκτικά εκπεφρασμένο αίτημα για περιορισμό του σώματος του ατόμου που στοχοποιείται στον κατάδεσμο, αλλά και πως αντανakλάται στην τελετουργική κατάδεση των μολύβδινων ομοιωμάτων που συνόδευαν τους καταδέσμους.

2.3.1 Το τελετουργικό δέσιμο των ομοιωμάτων

Η τελετουργική πρακτικής της κατάδεσης ομοιωμάτων στον αρχαιοελληνικό κόσμο, όπως αναφέραμε και στην αρχή του κεφαλαίου, απαντά, τόσο σε δημόσιες τελετουργίες, δηλαδή σε τελετές που εντάσσονται στο πλαίσιο της επίσημης και θεσμοθετημένης λατρείας της πόλης, όσο και στην πρακτική των καταδέσμων η οποία διακρίνονται από έναν κατά βάση ιδιωτικό χαρακτήρα.¹²⁷ Σύμφωνα με τον Faraone, το δέσιμο ως τελετουργική πράξη, αποσκοπεί στην περιστολή κάποιας εχθρικής, συνήθως, δύναμης, ώστε να τεθεί υπό τον έλεγχο των επιτελεστών και να αποσοβηθεί ο κίνδυνος που απορρέει από αυτήν.¹²⁸ Μολονότι, δεν συνδέεται άμεσα με την πρακτική των καταδέσμων, η πιο ενδιαφέρουσα μαρτυρία για την τελετουργική κατάδεση ομοιωμάτων, προέρχεται από μία εξαμετρική επιγραφή του 1^{ου} π.Χ. αι., η οποία καταγράφει έναν πανελλήνιο χρησμό του Κλάριου Απόλλωνα.¹²⁹ Συνοπτικά αναφέρουμε, ότι σύμφωνα με την εν λόγω επιγραφική μαρτυρία, οι κάτοικοι της πόλης Σύεδρα υπέφεραν από τις επιθέσεις πειρατών και έλαβαν χρησμό, προκειμένου να απαλλαγούν από την απειλή αυτή, να κατασκευάσουν ένα ομοίωμα (δείκηλον) του θεού Άρη, το οποίο θα πρέπει να φέρει δεσμά (στιχ. 3-5 *Άρης δείκηλον έναιμέος άνδροφόνοιο/ στήσαντες μεσάτω πόλιος [κ]ά[ρ]α έρδετε θύσθλα,/ δεσμοίς Έρμείαιο σιδηρείοις μιν έχοντες*). Ο Άρης ενσαρκώνει και αντιπροσωπεύει τον κίνδυνο, από τον οποίο απειλείται η πόλη (*Άρης...άνδροφόνοιο*), ενώ τα δεσμά, τα οποία

¹²⁷ Βλ. Faraone (1991b), 165.

¹²⁸ Faraone (1991b), 166.

¹²⁹ SEG 41, 1411 (*Πάμφυλοι Σινεδρήες επίζυν[ον πάτριόν(?) τ]ε {vac.}²/ ναίοντες χθόνα παμμιγέων Ε— c.6—ΑΤΑ φωτῶν,/ Άρης δείκηλον έναιμέος άνδροφόνοιο/ στήσαντες μεσάτω πόλιος [κ]ά[ρ]α έρδετε θύσθλα,/ δεσμοίς Έρμείαιο σιδηρείοις μιν έχοντες· έγ δ' έτέροιο Δίκη σφε θεμιστεύουσα δικάζ[οι]./ αὐτάρ ό λισσομένω ίκελος πέλοι· ώδε γ[άρ ύ]μειν/ έσσεται ειρηναίος, άνάρσιον όχλον έ[λά]σας/ τήλε πάτρης, όρσει δέ πολύλλιον εύοχθείαν./ σὺν δέ καί ύμέες άπεσσεσθαι κρατεροό [π]όν[οι]ο,/ σεύοντες ή έν δεσμοίς άλύτοις πε[δ]όω[ντες]./ μηδ' όκνω δόμεναι ληιστήρων τίς[ι]ν αίν[ήν]./ οὕτω γάρ μάλα πάσαν ύπεγδύσε[σθε κ]όλο[υσιν].) Αναλυτικά για την μελέτη της πηγής αυτής σε συνάρτηση με το δέσιμο του θεού Άρη στο επίπεδο του μύθου αλλά και της τελετουργίας βλ. Faraone (1991b), 166-172, (2005), 43-50, Graf (1997), 137-139 Ogden (1999), 78-79, Lamont (2021c), 475-477.*

χαρακτηρίζονται ως άλυτα στον στιχ. 11 (έν δεσμοῖς ἀλύτοις πε[δ]όω[ντες],) υποδηλώνουν τη παρεμπόδιση της δράσης του θεού. Η παραπάνω επιγραφική πηγή επιβεβαιώνει την ύπαρξη μιας τελετουργίας κατάδεσης ενός ομοιώματος του θεού Άρη. Μολονότι, πρόκειται για μία μεταγενέστερη χρονικά μαρτυρία σε σχέση με τα μολύβδινα αγαλματίδια, τα οποία προέρχονται από την Αττική ,καθώς το κείμενο της επιγραφής χρονολογείται στον 1^ο αι. π.Χ., ενώ τα μολύβδινα ομοιώματα χρονολογούνται στον 5^ο έως και 3^ο αι. π.Χ., ήδη από την εποχή του Ομήρου υπήρχε ένα μυθολογικό επεισόδιο (*Ιλιάδα*, E 385-391), το οποίο μπορούμε να συσχετίσουμε με τη συγκεκριμένη τελετουργική πρακτική. Η μελέτη, λοιπόν, του συγκεκριμένου χωρίου μπορεί να μας προσφέρει χρήσιμες πληροφορίες προκειμένου να κατανοήσουμε πληρέστερα την σημασία, αλλά και την αποτελεσματικότητα της πρακτικής του δεσίματος.

Όμηρος, <i>Ιλιάδα</i>, E 385-391: <i>τλῆ μὲν Ἄρης ὅτε μιν Ὠτος κρατερὸς τ' Ἐφιάλτης</i> <i>παῖδες Ἀλωῆος, δῆσαν κρατερῶ ἐνὶ δεσμῶ:</i> <i>χαλκῶ δ' ἐν κεράμῳ δέδετο τρισκαίδεκα μῆνας:</i> <i>καὶ νύ κεν ἔνθ' ἀπόλοιτο Ἄρης ἄτος πολέμοιο,</i> <i>εἰ μὴ μητρυιὴ περικαλλῆς Ἡερίβοια</i> <i>Ἑρμέα ἐξήγγειλεν: ὃ δ' ἐξέκλεψεν Ἄρηα</i> <i>ἤδη τειρόμενον, χαλεπὸς δέ ἐ δεσμὸς ἐδάμνα.¹³⁰</i>	Μετάφραση: Έτσι υπέφερε και ο Άρης, όταν ο Ὠτος και ο ισχυρός Εφιάλτης, οι γιοί του Αλωέα, τον έδεσαν με σκληρά δεσμά, και μέσα σε ένα χάλκινο πιθάρι έμεινε δεμένος για δεκατρείς μήνες και τότε ο Άρης, που ήταν αχόρταγος για πόλεμο, θα είχε χαθεί αν η μητέρα τους η ωραία Ηερίβοια, δεν έφερνε τα μαντάτα στον Ερμή. Έτσι, κι αυτός ελευθέρωσε τον Άρη, που ήταν πολύ ταλαιπωρημένος, γιατί τα βαριά δεσμά του τον είχαν καταβάλει.¹³¹
---	---

Σύμφωνα με το εν λόγω απόσπασμα, ο Άρης δένεται από τον Ὠτο και τον Εφιάλτη (στιχ. 385 *τλῆ μὲν Ἄρης ὅτε μιν Ὠτος κρατερὸς τ' Ἐφιάλτης/ παῖδες Ἀλωῆος, δῆσαν κρατερῶ ἐνὶ δεσμῶ*). Ο Άρης, συνιστά έναν θεό ο οποίος παραδοσιακά συνδέεται με την δραστηριότητα του πολέμου. Πρόκειται για έναν πολεμοχαρή θεό, ο οποίος ενσαρκώνει την βιαιότητα στο πεδίο της μάχης το ιδιαίτερο αυτό χαρακτηριστικό γνώρισμα του θεού, αποτυπώνεται στην φράση του στιχ. 388 (*Ἄρης ἄτος πολέμοιο*), στην οποία το επίθετο *ἄτος* φέρει τη σημασία του «ακόρεστος,

¹³⁰ Το κείμενο ακολουθεί την έκδοση των Allen και Monro (1920).

¹³¹ Η μετάφραση βασίζεται στην αγγλική μετάφραση του Murray (1924).

αχόρταγος» και συνεπώς, αυτό που δηλώνει είναι πως ο Άρης διακατέχεται από μία διακαή επιθυμία για μάχη.¹³² Στο επίπεδο της μυθικής αφήγησης, παρακολουθούμε το πραγματικό, φυσικό-σωματικό δέσιμο του θεού, το οποίο εκφράζεται σε λεκτικό επίπεδο μέσω της συσσώρευσης όρων και λεξιλογίου που σχετίζονται με την πράξη του δεσίματος (*δῆσαν κρατερῶ ἐνὶ δεσμῶ, δέδετο, χαλεπὸς δέ ἐ δεσμὸς ἐδάμνα*). Τα δεσμά με τα οποία δένεται ο θεός, χαρακτηρίζονται ως δυνατά στον στιχ. 386 (*κρατερῶ ἐνὶ δεσμῶ*), μάλιστα, επρόκειτο για πανίσχυρα δεσμά τα οποία θα μπορούσαν να τον οδηγήσουν ακόμη και στην ολοκληρωτική του καταστροφή (στιχ. 388 *καὶ νῦ κεν ἔνθ' ἀπόλοιτο Ἄρης ἄτος πολέμοιο*).¹³³ Επιπλέον, προκειμένου να καταστεί σαφές, η δύναμη των δεσμών, δίνεται έμφαση στην επίδραση που είχαν στον θεό, σηματοδοτώντας με τον τρόπο αυτό την ακινησία και τη γενικότερη κακουχία που του προκαλούσαν (*τλῆ μὲν Ἄρης, ἤδη τειρόμενον, δεσμὸς ἐδάμνα*). Το ρήμα *τλάω*, δηλώνει πως ο Άρης υπέφερε και υπέμενε τις δυστυχίες.¹³⁴ Στην συγκεκριμένη περίπτωση υπέμενε τον σωματικό πόνο τον οποίο του προκαλούσαν τα δεσμά. Ακόμη, το ρήμα *τείρω*, επισημαίνει την ταλαιπωρία αλλά και τον βασανισμό του.¹³⁵ Ενώ τέλος, το ρήμα *δάμνημι*, αισθητοποιεί με εναργή τρόπο, τις ιδέες του περιορισμού, της συγκράτησης και της υποδούλωσης.¹³⁶

Από την παράλληλη μελέτη των δύο μαρτυριών, του μυθικού επεισοδίου στο οποίο περιγράφεται το δέσιμο και η φυλάκιση του θεού Άρη (Όμηρος, *Ιλιάδα* E, 385-391) και της επιγραφής από την πόλη Σύεδρα (*SEG* 41: 1411), η οποία καταγράφει την τελετουργική κατάδεση ενός ομοιώματος του ίδιου θεού, εντοπίζονται κοινά σημεία σε ό,τι αφορά την πράξη του δεσίματος, πέρα από το πλέον πρόδηλο, ότι δηλαδή και στις δύο πηγές, το δέσιμο έχει ως θύμα τον θεό Άρη, ο οποίος αντιπροσωπεύει και

¹³² Το επίθετο *ἄτος* με την σημασία του «ακόρεστος» απαντά ξανά στον Όμηρο, για τον χαρακτηρισμό του θεού Άρη, βλ. Όμηρος, *Ιλιάδα*, E 863 και Z, 203, ενώ χρησιμοποιείται και για άλλους ήρωες, πάντα σε συσχετισμό με την δραστηριότητα του πολέμου, βλ. Όμηρος, *Ιλιάδα*, X 218, N. 746 και Ησίοδος, *Θεογονία*, στιχ. 714, πρβλ. *LSJ* s.v. *ἄτος*.

¹³³ Ο Άρης καταφέρνει ωστόσο, να ξεφύγει και να ελευθερωθεί χάρη στη βοήθεια της μητέρας του, η οποία δίνει εντολή στον Ερμή να τον βοηθήσει να λυθεί. Για ακόμη μία φορά, τονίζεται η ιδιαίτερη δύναμη των δεσμών, καθώς απαιτείται θεϊκή παρέμβαση, ώστε να μπορέσει ο Άρης να ελευθερωθεί. Ιδιαίτερη είναι η αναφορά στον Ερμή στο επεισόδιο αυτό, ο οποίος παρουσιάζεται ως θεός ο οποίος παρεμβαίνει προκειμένου να λύσει από τα δεσμά και να ελευθερώσει. Στους καταδέσμους, μεταξύ των θεών που αναφέρονται περισσότερο συχνά, προκειμένου να πραγματώσουν την κατάδεση των θυμάτων, αναφέρεται και ο Ερμής, ο οποίος λαμβάνει το τελετουργικό επίθετο *κάτοχος*, το οποίο υποδηλώνει την δυνατότητα του να κατέχει και να δένει τα θύματά του. Ενδεικτικά αναφέρουμε τους καταδέσμους *DTA* 88, όψη A, στιχ. 1-2 (*Ερμῆ κάτοχε /κάτεχε*), *DTA* 89, όψη A, στιχ. 1-2 (*δέσποτα Ερμῆ /κάτοχε κάτεχε*). Αναλυτικά για τον *Ερμῆ κάτοχο*, βλ. Carastro (2009), 283-286 και Zografou (2021), κυρίως 197-200.

¹³⁴ Βλ. *LSJ* s. v. *τλάω*.

¹³⁵ *τείρω* με τη σημασία του «φθείρω, καταστρέφω, ταλαιπωρώ, βασανίζω», πρβλ. *LSJ* s. v. *τείρω*.

¹³⁶ Βλ. *LSJ* s. v. *δάμνημι*.

ενσαρκώνει κάποια απειλή (*Άρης ἄτος πολέμοιο, Άρης...ἀνδροφόνοιο*). Τα δεσμά στο μυθικό επεισόδιο της κατάδεσης εφαρμόζονται απευθείας στο σώμα του θεού (*τλῆ μὲν Άρης...δέδετο*), ενώ σύμφωνα με την επιγραφική μαρτυρία, τα δεσμά τοποθετούνται σε ένα ομοίωμα του θεού (*Άρης δείκλων*). Και στις δύο περιπτώσεις, η τοποθέτηση των δεσμών (*δῆσαν κρατερῷ ἐνὶ δεσμῷ, χαλεπὸς δέ ἐ δεσμὸς ἐδάμνα, δεσμοῖς Ἑρμείας σιδηρείοις μιν ἔχοντες, ἐν δεσμοῖς ἀλύτοις πε[δ]όω[ντες*) αποσκοπεί στον έλεγχο και τον περιορισμό της ορμητικής και καταστροφική δύναμης που αντιπροσωπεύει και ενσαρκώνει ο Άρης. Κατ'ανάλογο τρόπο, μπορούμε να πούμε, ότι η τελετουργική κατάδεση των *κολοσσῶν* που αξιοποιούνται στην πρακτική των καταδέσμων, αποσκοπεί στον περιορισμό και στην αποδυνάμωση του θύματος που στοχοποιείται στην κατάρα. Μάλιστα, όπως στις παραπάνω περιπτώσεις έτσι και στην περίπτωση των καταδέσμων, το άτομο που στοχοποιείται αντιμετωπίζεται, ως «απειλή», για τον *καταδέοντα* και ως αρκετά ισχυρός αντίπαλος, ο οποίος πρέπει να περιοριστεί και να υπερνικηθεί. Συμπεραίνουμε, λοιπόν, πως το δέσιμο, αλλά και τα δεσμά συμβολίζουν και αισθητοποιούν τον γενικότερο περιορισμό και την ακινητοποίηση κάποιου επικίνδυνου ατόμου. Φέροντας, λοιπόν, αυτό το συμβολικό φορτίο και αυτές τις συνδηλώσεις, τα δεσμά ενσωματώνονται σε ποικίλες τελετουργικές πράξεις (πρακτική των καταδέσμων, κατάδεση ομοιωμάτων που αναπαριστούν ανθρώπους, κατάδεση αγαλμάτων θεών).

2.3.2 Προμηθέας Δεσμώτης: η δύναμη του δεσίματος

Η μυθική αφήγηση του δεσίματος του Προμηθέα, αποτελεί ένα αρκετά χαρακτηριστικά μυθικό παράδειγμα, στο οποίο το δέσιμο συνιστά μία πρακτική αυστηρού περιορισμού, αλλά, παράλληλα, ενσαρκώνει και απηχεί μία τιμωρητική πρακτική. Η πρώτη αναφορά στην τιμωρία του Προμηθέα, απαντά στον Ησίοδο,¹³⁷ ενώ η πληρέστερη εκδοχή του μυθικού αυτού επεισοδίου καταγράφεται στο δράμα του Αισχύλου, *Προμηθεὺς Δεσμώτης*.¹³⁸ Η τιμωρία του Προμηθέα αποτελεί τον θεματικό

¹³⁷ Βλ. Ησίοδος, *Θεογονία*, στιχ. 520-525 (*ταύτην γάρ οἱ μοῖραν ἐδάσσατο μητίετα Ζεὺς/ δῆσε δ' ἀλυκτοπέδῃσι Προμηθέα ποικιλόβουλον/ δεσμοῖς ἀργαλέοισι μέσον διὰ κίων' ἐλάσσας:/ οἱ ἐπ' αἰετὸν ὄρσε τανύπτερον: αὐτὰρ ὁ γ' ἦπαρ/ ἦσθιεν ἀθάνατον, τὸ δ' ἀέξετο ἴσον ἀπάντη/ νυκτὸς ὅσον πρόπαν ἡμαρ ἔδοι τανυσίπτερος ὄρνις.*) και στιχ. 614-16 (*οὐδὲ γὰρ Ἰαπετιονίδης ἀκάκητα Προμηθεὺς/ τοῖο γ' ὑπεξήλυξε βαρὺν χόλον, ἀλλ' ὑπ' ἀνάγκης/καὶ πολὺδριν ἐόντα μέγας κατὰ δεσμὸς ἐρύκει.*)

¹³⁸ Το εν λόγω έργο συμπεριλαμβάνεται στις επτά σωζόμενες τραγωδίες του Αισχύλου και αποτελούσε μέρος μιας ενιαίας τριλογίας που φαίνεται ότι απαρτιζόταν από τον *Προμηθέα Λυόμενο* και τον

πυρήνα του εν λόγω δράματος. Ο Δίας, θέλοντας να τιμωρήσει τον Προμηθέα, για την κλοπή της φωτιάς και για την προσφορά της στους θνητούς, έδωσε εντολή να δεθεί ο τιτάνας σε έναν βράχο (στιχ. 1-9 *Χθονὸς μὲν ἐς τηλουργὸν ἤκομεν πέδον,/ Σκύθην ἐς οἶμον, ἄβατον εἰς ἐρημίαν./ Ἦφαιστε, σοὶ δὲ χρὴ μέλιν ἐπιστολὰς/ σοι πατὴρ ἐφεῖτο, τόνδε πρὸς πέτραις/ ὕψηλοκρήμνοις τὸν λεωργὸν ὀχμάσαι/ ἄδαμαντίνων δεσμῶν ἐν ἄρρηκτοῖς πέδαις./ τὸ σὸν γὰρ ἄνθος, παντέχνου πυρὸς σέλας,/ θνητοῖσι κλέψας ὥπασεν. τοιᾶσδὲ τοι/ ἁμαρτίας σφε δεῖ θεοῖς δοῦναι δίκην*).¹³⁹ Στον πρόλογο του έργου (στιχ. 1-127), κυρίως όμως στους στιχ. 1-81 παρακολουθούμε την πραγμάτωση του δεσίματος του Προμηθέα.¹⁴⁰ Ο Ἦφαιστος, είναι ο θεός ο οποίος με εντολή του Δία (στιχ. 3-7 *Ἦφαιστε, σοὶ δὲ χρὴ μέλιν ἐπιστολὰς/ σοι πατὴρ ἐφεῖτο, τόνδε πρὸς πέτραις/ ὕψηλοκρήμνοις τὸν λεωργὸν ὀχμάσαι/ ἄδαμαντίνων δεσμῶν ἐν ἄρρηκτοῖς πέδαις*.), επωμίζεται το ρόλο της τοποθέτησης των δεσμών (στιχ. 52 *οὕκουν ἐπέιζεν τῷδε δεσμὰ περιβαλεῖν*).¹⁴¹ Αρχικά, δεσμά τοποθετούνται στα χέρια του Προμηθέα (στιχ. 55-59

Προμηθέα Πυρφόρο, ωστόσο ποικίλα προβλήματα ανακύπτουν αναφορικά με την χρονολόγηση και την πατρότητα του έργου. Το ζήτημα της αυθεντικότητας του έργου έχει απασχολήσει ιδιαίτερα τους μελετητές. Μετρικά, δομικά, τεχνικά και υφολογικά στοιχεία καταδεικνύουν ότι το έργο πιθανότατα δεν αποτελεί δημιούργημα του Αισχύλου. Οι Griffith (1977), Taplin (1977), 240-241 West (1979) και Sommerstein (2016), 228-232 υποστηρίζουν πως δεν επρόκειτο για αυθεντικό έργο του Αισχύλου, ενώ ο Herington (1970), τίθεται υπέρ της αυθεντικότητάς του. Επιπλέον, ο Conacher (1980), 141-74 ασκεί έντονη κριτική και απορρίπτει τα επιχειρήματα αναφορικά με την μη αυθεντικότητα του έργου. Αναφορικά με το ζήτημα της χρονολόγησης, όσοι τίθενται υπέρ της άποψης πως το έργο ανήκει στον Αισχύλο, υποστηρίζουν πως η σύνθεσή του έχει ολοκληρωθεί πριν από τον θάνατό του το 456 π.Χ. Ωστόσο, ποικίλες είναι οι απόψεις, για το αν πρόκειται για πρόωμο ή μεταγενέστερο έργο του. Οι περισσότεροι μελετητές αποδέχονται ως συμβατικό *terminus ante quem* το 430 π.Χ., βλ. αναλυτικά Griffith (1983), 32-34, Sommerstein (2016), 231-232 και Ruffell (2012), 14-18. Για μία σύντομη και περιεκτική βιβλιογραφική επισκόπηση του ζητήματος της αυθεντικότητας και της χρονολόγησης, βλ. Podlecki (2005), 196-200.

¹³⁹ Γενικά για την έννοια της τιμωρίας, αλλά και για το αρκετά ενδιαφέρον ζήτημα αναφορικά με το αν η τιμωρία που επιβάλλει ο Δίας αποτελεί μία νόμιμη και θεσμική πράξη ή αν πρόκειται για μία πράξη βίας και βασανισμού, βλ. Allen (2000), 25-35. Ακόμη, αναλυτικότερα για την έννοια της τιμωρίας γενικά στην αρχαία ελληνική τραγωδία, βλ. Allen (2000), 73-96.

¹⁴⁰ Ο πρόλογος διακρίνεται σε δύο τμήμα: (α) στους στιχ. 1-87 δίνονται οι απαραίτητες πληροφορίες για την προϊστορία του έργου και πραγματώνεται το δέσιμο του Προμηθέα και (β) στους στιχ. 88 -127 στους οποίους μιλάει αποκλειστικά ο Προμηθέας και καλεί τα στοιχεία της φύσης να γίνουν μάρτυρες της άδικης και σκληρής τιμωρίας που του έχει επιβληθεί (στιχ. 88-100). Επιπλέον, ο Προμηθέας υπενθυμίζει τους λόγους για τους οποίους βρίσκεται τώρα σε αυτή τη δυσμενή θέση (στιχ. 101-113), ενώ στο τέλος απευθύνεται στον χορό (στιχ. 114-127), ο οποίος μπορεί να τον ακούσει αλλά όχι να τον δει. Περισσότερα για τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του προλόγου και συγκεκριμένα για τον διαλογικό πρόλογο, την είσοδο των υποκριτών, αλλά και για τα ζητήματα που προκύπτουν αναφορικά με την σκηνική αναπαράσταση του έργου, βλ. Taplin (1977), 240-245, Griffith (1983), 30-31, 80-81, Podlecki (2005), 160-161, 195-196, Ruffell (2012), 79-85. Η σκηνική δράση τοποθετείται σε ένα βραχώδες και ορεινό τοπίο, ωστόσο για τα ζητήματα που αφορούν τον προσδιορισμό της γεωγραφικής περιοχής στην άκρη της γης (στιχ. 1-2) στην οποία δένεται απομονωμένος ο Προμηθέας, βλ. αναλυτικά Podlecki (2005), 201-207.

¹⁴¹ Βλ. Allen (2000), 28, ο οποίος υποστηρίζει ότι ο Ἦφαιστος απρόθυμα επιτελεί αυτό το έργο, βλ. Αισχύλος, *Προμηθεὺς Δεσμώτης*, στιχ. 12-17 (*Κράτος Βία τε, σφῶν μὲν ἐντολὴ Διὸς/ ἔχει τέλος δὴ κούδεν ἐμποδὼν ἔτι./ ἐγὼ δ' ἄτολμός εἰμι συγγενὴ θεὸν/ δῆσαι βία φάραγγι πρὸς δυσχειμέρω./ πάντως δ' ἀνάγκη τῶνδ' ἐμοὶ τόλμαν σχεθεῖν./ ἐξωριάξιν γὰρ πατρὸς λόγους βαρὺ*). Στους εν λόγω στίχους ο Ἦφαιστος, υποστηρίζει πως η τιμωρία που επιβάλλεται στον Προμηθέα είναι αρκετά σκληρή και με τον τρόπο αυτό

βαλών νιν ἀμφὶ χερσὶν ἐγκρατεῖ σθένει/ ραιστήρι θεῖνε, πασσάλευε πρὸς πέτραις./περαίνεται δὴ κού ματᾶ τοῦργον τόδε./ ἄρασσε μᾶλλον, σφίγγε, μηδαμῇ χάλα./ δεινὸς γὰρ εὐρεῖν κάξ ἀμηχάνων πόρον), ἐνὸς στην συνέχεια ακολουθεῖ η ἐντολή για το δέσιμο των ποδιῶν του (στιχ. 74-76 ἥ μὴν κελεύσω κάπιθούζω γε πρὸς./ χώρει κάτω, σκέλη δὲ κίρκωσον βία./ καὶ δὴ πέπρακται τοῦργον οὐ μακρῶ πόνω). Μάλιστα, στους στιχ. 64-66 (ἀδαμαντίνου νῦν σφηνὸς αὐθάδη γνάθον/ στέρνων διαμπαῖς πασσάλευ' ἐρρωμένως./ αἰαῖ, Προμηθεῦ, σὼν ὑπερστένω πόνων.) δίνεται η πιο βίαιη οδηγία του καρφώματος των δεσμών. Παρατηρούμε ἐπίσης, ὅτι γίνεται λόγος για ἄλυστα, ἐπίπωνα και πολύ ισχυρά δεσμά τα οποία ἔχουν την δύναμη να συγκρατοῦν για πάντα ακίνητο τον Προμηθέα (στιχ. 167-79 τὰν δυσάλωτον ἔλη τις ἀρχάν./ ἥ μὴν ἔτ' ἐμοῦ, καίπερ κρατεραῖς ἐν γυιοπέδαις αἰκίζομένου,...πρὶν ἂν ἐξ ἀγρίων δεσμῶν χαλάσῃ/ ποινὰς τε τίνειν/ τῆσδ' αἰκείας ἐθελήσῃ).¹⁴²

Η σκηνή του δεσίματος του Προμηθέα, αναμφίβολα περιγράφει ἕνα πραγματικό, σωματικό δέσιμο. Ἰδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ἄποψη του Marston, ο οποίος υποστηρίζει ὅτι στο μυθικό ἐπεισόδιο του δεσίματος του Προμηθέα, ὅπως αὐτό περιγράφεται στο δράμα του Αἰσχύλου, *Προμηθεὺς Δεσμώτης*, ἐντοπίζονται αναφορές οι οποίες παραπέμπουν στο τελετουργικό δέσιμο και στην πρακτική των καταδέσμων.¹⁴³ Πράγματι, παρατηρούμε ὅτι ομοιότητες μπορούμε να ἐντοπίσουμε, κατὰ βάση, μεταξύ του λεξιλογίου που χρησιμοποιεῖται για την περιγραφή του δεσίματος του Προμηθέα και των ὁρων που ἀπαντοῦν στο λεκτικό ἐπίπεδο των καταδέσμων, για να δηλωθεῖ η τελετουργική πράξη της κατάδεσης του ἀνθρωπίνου θύματος που στοχοποιεῖται στην ἐγχάρακτη κατάρρα. Συγκεκριμένα, στον *Προμηθεὺς Δεσμώτη* το λεξιλόγιο το οποίο συνδέεται με την πράξη του δεσίματος εἶναι κυρίαρχο.

ἀσκει κριτική στον τρόπο με τον οποίο ἐξουσιάζει ο Δίας. Ἐπιπλέον, για τον συσχετισμό του Ἡφαίστου με τον ρόλο του δημόσιου ἐκτελεστή (*δήμιος* ἢ *δημόκοινος*), ἀλλά και για τον Ἡφαίστο ως τεχνίτη μεταλλουργό στο ἐπεισόδιο κατάδεσης του Προμηθέα, βλ. Delcourt (1982), 71-2 και Halm-Tisserant (1998), 8-11.

¹⁴² Με βάση με την περιγραφή του δεσίματος του Προμηθέα, ἀντιλαμβανόμαστε ὅτι το δέσιμο ἐνσαρκώνει την πραγμάτωση μία σωματικής τιμωρίας. Αὐτό, ἄλλωστε, γίνεται ἀντιληπτό και ἀπὸ το λεξιλόγιο που χρησιμοποιεῖται, το οποίο δίνει ἔμφαση, ἀφενὸς στο πόνον που προκαλοῦσε η ἐφαρμογή των δεσμών, ἀφετέρου στο φρικτὸ θέαμα του ἀλυσσοδεμένου σώματος, βλ. Αἰσχύλος, *Προμηθεὺς Δεσμώτης*, στιχ. 31-33 (ἀνθ' ὧν ἀτερπὴ τήνδε φρουρήσεις πέτραν/ ὀρθοστάδην, ἄπνος, οὐ κάμπτων γόνυ./ πολλοὺς δ' ὀδυρμούς και γόους ἀνωφελείς) στιχ. 66 (αἰαῖ, Προμηθεῦ, σὼν ὑπερστένω πόνων.) στιχ. 92 (ἴδεσθέ μ' οἷα πρὸς θεῶν πάσχω θεός.). Ἐπίσης, ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν και οι ἀναφορές οι οποίες σηματοδοτοῦν τον τρόπο με τον οποίο ο ἰδιος ο Προμηθεὺς βίωσε το φρικτὸ βασανισμό του, βλ. στιχ. 98-100 (φεῦ φεῦ, τὸ παρὸν τό τ' ἐπερχόμενον/ πῆμα στενάχω, πῇ ποτε μόχθων/ χρὴ τέρματα τῶνδ' ἐπιτεῖλαι.). Μάλιστα, ο σωματικός πόνος ἀποτυπώνεται και σε ηχητικό ἐπίπεδο μέσω των ἐπιφωνημάτων του Προμηθέα στους στιχ. 114-115 (ἃ ἃ ἔα ἔα/ τίς ἀχῶ, τίς ὁδμὰ προσέπτα μ' ἀφεγγής).

¹⁴³ Marston (2007).

Ποικίλοι όροι αξιοποιούνται για να δηλωθούν τα δεσμά (δεσμός, πέδαι, *μασχαλιστήρ*),¹⁴⁴ ενώ ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα επίθετα τα οποία χρησιμοποιούνται για τον χαρακτηρισμό τους (*άδαμάντινα*, *άρρηκτα*, *άλυτα*, *άγρια*, *κρατερά*, *λυμαντήρια*).¹⁴⁵ Τα καταδεσμικά πινακίδια από την άλλη, όπως έχουμε ήδη αναφέρει,

¹⁴⁴ Ο όρος *δεσμός* χρησιμοποιείται για τον χαρακτηρισμό γενικά των μέσων που αξιοποιούνταν για δέσιμο και συγκράτηση ή περισσότερο ειδικά, αναφέρονταν στις αλυσίδες ή στα σκοινιά με τα οποία έδεναν κρατουμένους, κατάδικους ή αιχμαλώτους. Με την ίδια σημασία, ενδεικτικά, βλ. Ηρόδοτος, *Ιστορίαι*, 6.91.2 (*εἷς δὲ τις τούτων ἐκφυγὼν τὰ δεσμὰ καταφεύγει πρὸς πρόθυρα Δήμητρος Θεομοφόρου*), Ευριπίδης, *Βάκχες* στιχ. 518 (*ἡμᾶς γὰρ ἀδικῶν κείνων ἐς δεσμοὺς ἄγεις*), πρβλ. *LSJ* s. v. *δεσμός*. Στον Αισχύλο, *Προμηθεὺς Δεσμώτης* ο όρος απαντά συνολικά δεκατρείς φορές (στιχ. 6, 52, 97, 113, 141, 155, 176, 509, 513, 525, 770, 991, 1006). Επίσης, το ρήμα *δέω* το οποίο δηλώνει την πράξη του δεσίματος απαντά στον στιχ. 15 (*δῆσαι βίαι φάραγγι πρὸς δυσχειμέρῳ*), ενώ ο Προμηθεὺς προσδιορίζεται ως *δεσμώτης* με τη σημασία του φυλακισμένος, αιχμάλωτος, αλυσοδεμένος και δεσμευμένος (στιχ. 119 *ὁρᾶτε δεσμώτην με δύσποτμον θεόν*). Επιπλέον, χρησιμοποιείται κι ο όρος *πέδαι* για να δηλώσει γενικά τα δεσμά, και ιδίως τα δεσμά που τοποθετούνται στα πόδια, βλ. Όμηρος, *Ιλιάδα*, Ν 36-37 (*ἀμφὶ δὲ ποσσὶ πέδας ἔβαλε χρυσεῖας/ ἄρρηκτους ἄλύτους, ὅφρ' ἔμπεδον αὐθι μένοιεν*), πρβλ. *LSJ* s. v. *πέδη*. Βλ. και υποσημ. 165 παρακάτω για τα ποικίλα όργανα περιορισμού. Τέλος ο όρος *μασχαλιστήρ* χρησιμοποιείται: (α) για τον πλατύ μίαντα ο οποίος τοποθετούνταν γύρω από το ἄλγο και δένονταν στο ζυγό και (β) για μια ζώνη η οποία τοποθετούνταν, τυλίγονταν, γύρω από το ἄνω μέρος του σώματος κάποιου για να το συγκρατεί και να τον περιορίζει, με τη σημασία αυτή χρησιμοποιείται και στον Προμηθεὺ Δεσμώτη, στιχ. 71 (*ἀλλ' ἀμφὶ πλευραῖς μασχαλιστήρας βάλε*), βλ. *LSJ* s. v. *μασχαλιστήρ*. Επίσης, βλ. Griffith (1983), 21, 82, ο οποίος αναφέρει ότι το λεξιλόγιο το οποίο σχετίζεται με τους ζυγούς των αλόγων απαντά αρκετά συχνά στο εν λόγω έργο και σηματοδοτεί την προσπάθεια του Δία να συγκρατήσει και να δαμάσει την ορμητική δύναμη και τον ἀτίθασο χαρακτήρα του Προμηθεά.

¹⁴⁵ Η χρήση αυτών των επιθέτων αισθητοποιεί την πράξη του δεσίματος, και, συγχρόνως, τονίζει τις συνέπειες της τοποθέτησης των δεσμών στο σώμα του Προμηθεά. Ειδικότερα, τα δεσμά χαρακτηρίζονται στον στιχ. 6 (*άδαμαντίνων δεσμῶν ἐν ἄρρηκτοῖς πέδαις*). Πρόκειται για δεσμά *άρρηκτα*, δηλαδή για πανίσχυρα δεσμά που δεν μπορούν να σπάσουν και επομένως είναι αδύνατο να λυθούν. Μάλιστα, το υλικό κατασκευής τους είναι ο *άδάμας*, ο εν λόγω όρος, χρησιμοποιείται για να δηλωθεί ένα αρκετά σκληρό κι ανθεκτικό μέταλλο, πιθανότατα ο χάλυβας ή το ατσάλι, ενώ με μεταφορική σημασία χρησιμοποιείται για να δηλωθεί κάτι αμετάβλητο. Όπως επισημαίνει ο Griffith (1983), 82-83 η σύνδεσή του με το διαμάντι, τον πολύτιμο λίθο, δεν απαντά πριν τον Θεόφραστο, βλ. *LSJ* s. v. *άδάμας*. Επίσης, βλ. Ησίοδος, *Θεογονία*, στιχ. 161-162 (*αἶψα δὲ ποιήσασα γένος πολιοῦ ἰάδαμαντος/ τεύξε μέγα δρέπανον καὶ ἐπέφραδε παισὶ φίλοισιν*), όπου ο ίδιος όρος απαντά το υλικό του δρεπανιού που κατασκεύασε στο εσωτερικό της Γαίας και έδωσε στον Κρόνο προκειμένου να ευνοήσει τον πατέρα του, τον Ουρανό, βλ. West (1966), 215, ο οποίος επισημαίνει ότι επρόκειτο για ένα μέταλλο το οποίο στο επίπεδο του μύθου ήταν αποκλειστικά προνόμιο των θεών, και ενδεχομένως επρόκειτο για έναν όρο ο οποίος χρησιμοποιούνταν για τον προσδιορισμό του σιδήρου στην περίοδο πριν από την εποχή του σιδήρου. Επίσης, τα δεσμά χαρακτηρίζονται στον στιχ. 154 (*δεσμοῖς ἄλύτοις*) το *άλυτος* με τη σημασία του: (α) «άρρηκτος, αδιάσπαστος» (β) «συνεχής, αδιάκοπος, παντοτινός» και (γ) «ο μη χαλαρωμένος». Μέσω της χρήσης του παραπάνω επιθέτου δίνεται έμφαση στην δύναμη των δεσμών να συγκρατούν ακινητοποιημένο το σώμα του Προμηθεά. Επιπλέον, στους στιχ. 166 -167 (*ἧ μὴν ἔτ' ἐμοῦ, καίπερ κρατεραῖς/ ἐν γυιοπέδαις αἰκίζομένον*), προσδιορίζονται ως ισχυρά, δυνατά, καθώς και λίγο παρακάτω στους στιχ. 174-175 (*πρὶν ἂν ἐξ ἄγρίων/ δεσμῶν χαλάσῃ*) χαρακτηρίζονται *άγρια* με τη σημασία των «σκληρών» και συγχρόνως «επίπονων» δεσμών. Επιπροσθέτως, τα δεσμά προσδιορίζονται ως *λυμαντήρια* από το ρήμα *λυμαίνω* το οποίο σημαίνει «μεταχειρίζομαι κάποιον με άσχημο τρόπο, βασανίζω, κακοποιώ κάποιον, ιδίως με μαστίγωση ή με φυλάκιση, αλλά και με δεσμά», βλ. Ηρόδοτος, (*ἐξαγγέλλει δὲ τις τῷ Ἀρισταγόρῃ ὅτι τὸν ξείνον οἱ τὸν Μῦνδιον Μεγαβάτης δήσας λυμαίνοιτο*), επομένως, το εν λόγω επίθετο φέρει τη σημασία του «καταστρεπτικός, ολέθριος, φθοροποιός που τραυματίζει και πληγώνει», βλ. *LSJ* s. v. *λυμαντήριος*. Τέλος, στο επίπεδο των μυθικών αφηγήσεων ποικίλα επίθετα χρησιμοποιούνται για τον προσδιορισμό των δεσμών με τα οποία θεοὶ δένουν άλλους θεοὺς. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι τα δεσμά με τα οποία δένει ο Ήφαιστος την Αφροδίτη και τον Άρη προσδιορίζονται ως *άλυτα*, βλ. Όμηρος, *Οδύσσεια*, θ 274-275 (*δὲ δεσμοὺς/ ἄρρηκτους ἄλύτους, ὅφρ' ἔμπεδον αὐθι μένοιεν*), ενώ στον στιχ. 280 (*ἧῦτ' ἀράχνια λεπτὰ· τὰ γ' οὐ κέ τις οὐδὲ ἴδοιτο*.) χαρακτηρίζονται ως αρκετά λεπτά, σχεδόν αόρατα, δίνοντας, μάλλον, έμφαση, με τον τρόπο αυτό, στην έννοια του δόλου και της παγίδας που στήνεται από τον θεό Ήφαιστο για την σύλληψη των δύο εραστών. Επίσης, βλ. Όμηρος, *Ιλιάδα*, Ο

χαρακτηρίζονται καθαυτά ως μολύβδινα δεσμά, όπως για παράδειγμα στον κατάδεσμο *DTA 45* (*Εὐάνδρον [κ]ατα-/ δῶ ἐν δεσμῶι μο-/ λυβ[δίν]ωι καὶ*), τα οποία έχουν τη δύναμη να συγκρατούν τα άτομα των οποίων τα ονόματα καταγράφονται στο έλασμα.¹⁴⁶ Επίσης, η εικόνα των ισχυρών και άλυτων, αλλά και συγχρόνως επίπονων δεσμών, τα οποία εφαρμόζονται στο σώμα του Προμηθέα, βρίσκει παράλληλο και στον κατάδεσμο *DTA 108* (*Δήσω ἐγὼ κ-/ ὑπὸ Τάρταρον ἀερόεντ[α]/ δεσμοῖς ἀργαλείοις*) στον οποίον εκφράζεται το αίτημα να δεθεί το θύμα το οποίο στοχοποιείται στην εγγάρκτη κατάρα με ισχυρά και επίπονα δεσμά στον Κάτω Κόσμο.¹⁴⁷

Μάλιστα, άλλη μία ομοιότητα μεταξύ του δεσίματος του Προμηθέα και του τελετουργικού δεσίματος των καταδέσμων διαφαίνεται στον τρόπο με τον οποίο περιγράφεται η πορεία της πραγμάτωσης του δεσίματος. Στον πρόλογο του έργου, το Κράτος δίνει οδηγίες στον Ήφαιστο να τοποθετήσει δεσμά στα χέρια, στα πλευρά και στα πόδια του Προμηθέα. Παρατηρούμε, ότι πρόκειται για ένα ολοκληρωτικό δέσιμο του σώματος, το οποίο ξεκινάει από τα χέρια (στιχ. 55 *βαλὼν νιν ἀμφὶ χερσίν*) και ακολουθώντας καθοδική πορεία (στιχ. 74 *χώρει κάτω*) καταλήγει στα κάτω άκρα (στιχ. 74 *σκέλη δὲ κίρκωσον βίᾳ*), ενώ έμφαση δίνεται στην τοποθέτηση δεσμών στο μέσον του σώματος του Προμηθέα, στην περιοχή του κορμού, ειδικότερα στο στήρνο (στιχ. 65 *στέρνων διαμπὰξ πασσάλειν ἔρρωμένως*) και στα πλευρά (στιχ. 71 *ἀλλ' ἀμφὶ πλευραῖς μασχαλιστήρας βάλε*). Επιπλέον, η εικόνα του ολοκληρωτικού δεσίματος υποδηλώνεται και ενισχύεται μέσω της χρήσης όρων που δίνουν έμφαση στην ιδέα της περικύκλωσης (*ἀμφὶ, κίρκωσον*), της τοποθέτησης δηλαδή των δεσμών γύρω από το σώμα του Προμηθέα. Η ιδέα της ολοκληρωτικής σωματική κατάδεσης παρατηρούμε

19-20 (*δύω, περὶ χερσὶ δὲ δεσμὸν ἦλα/ χρύσειον ἄρρηκτον*) όπου τα δεσμά με τα οποία δένεται Ήρα από τον Δία χαρακτηρίζονται άρρηκτα κι είναι κατασκευασμένα από χρυσό.

¹⁴⁶ Βλ. κεφ. 1, 31-32 σημείο στο οποίο αναφέρουμε ότι κάποιοι κατάδεσμοι έχουν το σχήμα το οποίο παραπέμπει σε πραγματικών μέσα συγκράτησης και δέσμευσης.

¹⁴⁷ Το επίθετο *ἀργαλέος* έχει τη σημασία του οδυνηρός και ενοχλητικός, βλ. *LSJ* s. v. *ἀργαλέος*. Στην εξαμετρική ποίηση απαντά αρκετά συχνά για τον προσδιορισμό των δεσμών, βλ. Όμηρος, *Οδύσσεια*, μ. 160-161 (*ἀλλά με δεσμῶ/δήσατ' ἐν ἀργαλέῳ*), για τα δεσμά με τα οποία δένουν τον Οδυσσέα οι σύντροφοί του, προκειμένου να μπορέσει να ακούσει το τραγούδι των Σειρήνων. Επίσης, χρησιμοποιείται και στον *Ομηρικό Ύμνο στον Διόνυσο*, στιχ. 12 (*εἶναι καὶ δεσμοῖς ἔθελον δεῖν ἀργαλέοισι*.) όπου οι πειρατές απειλούν να δέσουν τον Διόνυσο. Μάλιστα, στον Ησίοδο, *Θεογονία*, στιχ. 521-522 χρησιμοποιείται το εν λόγω επίθετο για την περιγραφή των δεσμών με τους οποίους δένει ο Δίας τον Προμηθέα. Επίσης, βλ. Lamont (2021c), 478-480, η οποία αναφέρει ότι στο λεκτικό των καταδέσμων μπορούσαν να ενσωματωθούν και παραδοσιακοί λογότυποι της επικής παράδοσης, οι οποίοι, μάλιστα, προέρχονταν από κοσμογονικούς μύθους και μυθικά και πανίσχυρα δεσίματα, προκειμένου μετωνυμικά να μεταφερθεί η δύναμη του δεσίματος και στην πρακτική της κατάδεσης και να ενισχυθεί ακόμα περισσότερο η δύναμη και το αποτέλεσμα της.

ότι απαντά και στους καταδέσμους. Όπως αναφέραμε προηγουμένως το αίτημα για την κατάδεση όλου του σώματος αποτυπώνεται με αρκετά εναργή τρόπο στους καταδέσμους οι οποίοι εμπεριέχουν καταλόγους με εξαντλητικές ανατομικές αναφορές (π.χ. *SGD 57*) ή περισσότερο περιεκτικές αναφορές στην κατάδεση ολόκληρου του σώματος, όπως για παράδειγμα στον κατάδεσμο *SGD 51* (*καταδῶ γλῶτταν/ καὶ σῶμα*).¹⁴⁸ Μάλιστα, παρατηρούμε ότι και στις περιπτώσεις καταλόγων¹⁴⁹ με εμμονική απαρίθμηση των σημείων και οργάνων της ανθρώπινης ανατομίας, η περιγραφή του σώματος από άκρη σε άκρη, ξεκινά από το πάνω μέρος, έπειτα εστιάζει στην περιοχή του κορμού και τέλος καταλήγει στα κάτω άκρα.¹⁵⁰ Το αίτημα, λοιπόν, του *καταδέοντος* για το ολοκληρωτικό δέσιμο της σωματικής υπόστασης του θύματος διασφαλίζει την ακινητοποίησή του, ενώ, παράλληλα, αποτρέπει οποιασδήποτε πιθανότητα να ελευθερωθεί και να διαφύγει. Αντίστοιχα, στον *Προμηθέα Δεσμώτη* το ισχυρό δέσιμο όλου του σώματος έχει ως στόχο την αιώνια συγκράτηση του Προμηθέα.

Επίσης, στις οδηγίες που δίνει το Κράτος στον Ήφαιστο για την τοποθέτηση των δεσμών, παρατηρούμε ότι διαφαίνεται η πρόθεση για ενίσχυση του δεσίματος, ώστε να αποφευχθεί κάθε πιθανό ενδεχόμενο να ελευθερωθεί ο Προμηθέας. Ειδικότερα, πληροφορούμαστε ότι τα δεσμά θα πρέπει να τοποθετηθούν με τέτοιο τρόπο, ώστε να σφίγγουν και να πιέζουν αρκετά το σώμα του Προμηθέα. Το αίτημα αυτό αποτυπώνεται μέσω της τριπλής επανάληψης στους στιχ. 58 (*ἄρασσε μᾶλλον, σφίγγε, μηδαμῇ χάλα*). Σε επίπεδο ύφους, μέσω της χρήσης συνωνύμων προτάσσεται το αίτημα για το σφικτό δέσιμο του Προμηθέα, ενώ, παράλληλα, τονίζεται η επιτακτική ανάγκη για την πραγμάτωση των συγκεκριμένων ενεργειών. Το εν λόγω μοτίβο, το οποίο βασίζεται στο ρητορικό σχήμα της επανάληψης, εντοπίζεται και στο λεκτικό επίπεδο των καταδέσμων, όπως για παράδειγμα στον κατάδεσμο *DT 49* (*ἅπαντας καταδῶ ἀφα[ν]ίζω κατ[ορύ]ττω καταπαττα- λεύω*). Μάλιστα, η χρήση σειράς περίπου συνωνύμων ρημάτων δίνει τη δυνατότητα στον *καταδέοντα* να εκφράσει και να επαναλάβει το αίτημα του για δέσμευση, χωρίς, ωστόσο να γίνεται μονότονη η λεκτικά εκπεφρασμένη διατύπωσή του. Παράλληλα, η συσσώρευση συναφών όρων

¹⁴⁸ Μολονότι, ο Marston (2007), 127 παρατηρεί ότι η αναφορά στην τοποθέτηση δεσμών στα χέρια και στα πόδια του Προμηθέα συνάδει με τις αναφορές στα εν λόγω όργανα στους καταδέσμους, δεν αναφέρει την πτυχή που θίξαμε παραπάνω.

¹⁴⁹ Βλ. παραπάνω 57-59 για τους καταλόγους με ανατομικές αναφορές, αλλά και κεφ. 3, υποσημ. 238 για τον ορισμό της του καταλόγου και την ενσωμάτωσή του στο λεκτικό των καταδέσμων.

¹⁵⁰ Βλ. υποσημ. 119.

που εκφράζουν, σε γενικές γραμμές, το ίδιο αίτημα, ελαφρώς όμως παραλλαγμένο, συνιστά ένα ρητορικό σχήμα το οποίο αξιοποιείται προκειμένου να ενισχυθεί το αποτέλεσμα της τελετουργικής κατάδεσης, καθώς κατονομάζεται με κάθε πιθανό τρόπο το αίτημα της δέσμευσης.

Ωστόσο, τα δεσμά δεν τοποθετούνται απλά στο σώμα του Προμηθέα. Σύμφωνα με τις οδηγίες του Κράτους ο Ήφαιστος θα πρέπει να καρφώσει τα δεσμά πάνω στο βράχο (στιχ. 56 *ῥαιστήρι θεΐνε, πασσάλευε πρὸς πέτραις*).¹⁵¹ Η ενέργεια αυτή σαν επισφράγιση όλου του βίαιου και ολοκληρωτικού δεσίματος, ενισχύει την πράξη και το αποτέλεσμα της δέσμευσης, καθιστώντας αδύνατη την διαφυγή του Προμηθέα. Τα καρφιά δεν καρφώνονται απευθείας στο σώμα του Προμηθέα, αλλά, μάλλον, τοποθετούνται πάνω στα δεσμά. Επομένως, δεν διαπερνούν την σάρκα του Προμηθέα,

¹⁵¹ Ο τρόπος με τον οποίον προσδένεται το σώμα του Προμηθέα στον βράχο έχει απασχολήσει αρκετά τους μελετητές. Οι ενδοκειμενικές αναφορές, οι οποίες λειτουργήσουν, παράλληλα, ως ενσωματωμένες σκηνοθετικές και σκηνογραφικές οδηγίες, μας προσφέρουν χρήσιμες ενδείξεις για την ανασύσταση τη σκηνικής αναπαράστασης της σκηνής του δεσίματος, ωστόσο δεν μπορούμε να είμαστε απόλυτα σίγουροι για την επί σκηνής πραγμάτωση του δεσίματος. Καλούμαστε, λοιπόν, να φανταστούμε τον Προμηθέα δεμένο χειροπόδαρα στιχ. 55 (*βαλὼν νιν ἄμφι χερσίν*) και στιχ. 74 (*σκέλη δὲ κίρκωσον βίᾳ*) και με δεσμά τυλιγμένα γύρω από τον κορμό του στιχ. 71 (*ἀλλ' ἄμφι πλευραῖς μασχалиστήρας βάλε*), βλ. εικ. 16 στο παράρτημα για τα κυκλικά δεσμά στα πόδια του Προμηθέα. Το δεσμά καρφώνονται (στιχ. 65 *στέρνων διαμπὰξ πασσάλευ' ἔρρωμένως*), πιθανώς πάνω στο βράχο στιχ. 56 (*ῥαιστήρι θεΐνε, πασσάλευε πρὸς πέτραις*) και σύμφωνα με την παραπάνω περιγραφή, εικάζουμε ότι το σώμα του Προμηθέα εφάπτεται στην επιφάνεια του βράχου. Ωστόσο, το κείμενο δεν είναι αποκαλύπτει περαιτέρω πληροφορίες για την στάση σώματος του Προμηθέα, για τον τρόπο δηλαδή με τον οποίο δένονται και τοποθετούνται τα χέρια του και τα πόδια του. Ποικίλες θα μπορούσαμε να φανταστούμε πως ήταν οι πιθανές τοποθετήσεις των άκρων του. Για παράδειγμα, τα χέρια του θα μπορούσαν να είναι είτε, τοποθετημένα πάνω από το κεφάλι του, είτε παράλληλα με τον κορμό του ή ανοιχτά στο πλάι, είτε ακόμα και δεμένα πίσω από την πλάτη του (λιγότερο ωστόσο πιθανό διότι με τον τρόπο αυτό δεν θα εφάπτόταν πλήρως το σώμα του πάνω στην επιφάνεια του βράχου). Ιδιαίτερα χρήσιμες πληροφορίες μπορούμε να αντλήσουμε από τις ποικίλες εικονιστικές αναπαραστάσεις της σκηνής του δεσίματος του Προμηθέα, οι οποίες αποτυπώνονται σε αγγεία. Οι περισσότεροι πρόωμες αναπαραστάσεις του εν λόγω μυθικού επεισοδίου, οι οποίες καλύπτουν το χρονολογικό φάσμα 625-525 π.Χ., ακολουθούν, κατά βάση, το εξής μοτίβο: (α) ο Προμηθέας αναπαρίσταται με δεμένα και τοποθετημένα τα χέρια πίσω από την πλάτη του, βλ. *LIMC* s. v. Προμηθέας 54 και *LIMC* s. v. Προμηθέας 57 ή και χωρίς δεσμά στα χέρια και στα πόδια, βλ. *LIMC* s. v. Προμηθέας 67 (β) τα πόδια του, άλλοτε είναι τεντωμένα, άλλοτε λυγισμένα και (γ) αρκετά συχνά απεικονίζεται δεμένος σε μία στήλη ή σε έναν πάσσαλο, βλ. *LIMC* s. v. Προμηθέας 67, ενώ, βλ. και εικ. 11, 12, 13, στο παράρτημα. Ο τρόπος με τον οποίο απεικονίζεται δεμένος ο Προμηθέας σε ένα πάσσαλο παραπέμπει στον τρόπο με τον οποίο περιγράφεται το δέσιμο του Προμηθέα στην *Θεογονία*, στιχ. 522 (*δεσμοῖς ἀργαλέοισι μέσον διὰ κίον' ἐλάσσας*). Ειδικότερα, στο συγκεκριμένο χωρίο γίνεται αναφορά στο δέσιμό του σε μία στήλη, βλ. West (1966), 312-313. Στον Αισχύλο γίνεται λόγος για την τοποθέτηση την στερέωση του στο βράχο, ενώ το ζήτημα του καρφώματος παραμένει αρκετά σκοτεινό και δεν είναι βέβαιο αν τοποθετήθηκε πάνω σε κάποιον πάσσαλο παραπέμποντας με τον τρόπο αυτό στη πρακτική του αποτυμπανισμού ή αν απευθείας το σώμα τοποθετήθηκε πάνω στο βράχο και τα δεσμά στερεώθηκαν με καρφιά απευθείας πάνω στην πέτρα. Για τον αποτυμπανισμό, βλ. σελ. 80-87 παρακάτω. Για τη σκηνική αναπαράσταση του δεσίματος στον *Προμηθέα Δεσμώτη*, βλ. Taplin (1997), 240-250, Ruffell (2012), 84-87, ενώ για τον αναλυτικό σχολιασμό των εικονογραφικών αναπαραστάσεων του δεσμώτη Προμηθέα, βλ. Podlecki (2005), 37-41, Williams (2008). Τέλος, θα μπορούσαμε να πούμε, ότι αναφορικά με τον τρόπο με τον οποίο τα χέρια του Προμηθέα δέονται και τοποθετούνται πίσω από την πλάτη του, παρατηρούμε ότι με παρόμοιο τρόπο τοποθετούνται και τα χέρια των ομοιωμάτων που αξιοποιούνται στις τελετές κατάδεσης, βλ. εικ. 7, 8, 9.

αλλά χρησιμοποιούνται προκειμένου να ακινητοποιηθεί το σώμα του και να προσδεθεί πάνω στο βράχο (στιχ. 76 *ἐρρωμένως νῦν θεῖνε διατόρους πέδας*).¹⁵² Το ρήμα *πασσαλεύω* με τη σημασία του «καρφώνω» απαντά και στον κατάδεσμο *DT 49* (*ἅπαντας καταδῶ ἀφα[ν]ίζω κατ[ορύ]ττω καταπαττα-λεύω*) προκειμένου να δηλώσει την τελετουργική χειρονομία της διάτρησης της επιγραφής με ένα καρφί.¹⁵³ Το κάρφωμα των δεσμών του Προμηθέα λειτουργούσε ενισχυτικά προκειμένου να διασφαλίσει πως ο Προμηθέας θα παρέμενε για πάντα δεμένος. Αντίστοιχα, στην τελετουργική πρακτική των καταδέσμων, το μπορούσαμε το κάρφωμα της επιφάνειας της επιγραφής, όπως είδαμε, στοχεύει στην ενίσχυση της δύναμης της δέσμευσης και όχι κατ'ανάγκη στο κάρφωμα του σώματος του θύματος και στην πρόκληση σωματικού πόνου.

Επίσης, αξίζει να αναφέρουμε ότι ο Marston συσχετίζει τη λεκτική περιγραφή του δεσίματος και την παράλληλη πραγμάτωσή του επί σκηνής με την τελετουργική πράξη της χάραξης της κατάρας στο μολύβδινο έλασμα.¹⁵⁴ Με άλλα λόγια, ο τρόπος με τον οποίο ο Ήφαιστος καρφώνει τα δεσμά στο σώμα του Προμηθέα ισοδυναμεί και ανακαλεί την πράξη της χάραξης της κατάρας στην επιφάνεια γραφής της καταδεσμικής επιγραφής με καρφί. Επιπλέον, αναφέρει ότι η τελευταία πράξη του έργου, η κατακρήμνιση του Προμηθέα από τον Δία στον Τάρταρο¹⁵⁵ (στιχ. 1050-52 *ἄστρον διόδους· εἷς τε κελαινὸν/ Τάρταρον ἄρδην ῥίψει δέμας/ τοῦμὸν ἀνάγκης στερραῖς δίναις*), αντανακλά το τελευταίο στάδιο της τελετουργίας της κατάδεσης, δηλαδή την τοποθέτηση του καταδέσμου κάτω από την επιφάνεια της γης.¹⁵⁶ Υποστηρίζει, μάλιστα, πως το σώμα του Προμηθέα, έχει αντίστοιχο λειτουργικό ρόλο με αυτό των καταδέσμων. Συνεπώς, το σύνολο των τελετουργικών ενεργειών που επιτελούνται κατά την τελετουργία της κατάδεσης στο πινακίδιο (χάραξη του κειμένου της κατάρας συνοδευμένη πιθανώς από προφορική κατάδεση, χρήση λεξιλογίου που

¹⁵² Griffith (1983), 97-98, Allen (2000), 200.

¹⁵³ Βλ. κεφ. 1, 38-42.

¹⁵⁴ Marston (2007), 124-125.

¹⁵⁵ Ο Τάρταρος στην αρχαία ελληνική μυθική σκέψη και φαντασία, ήδη από τον 8^ο π. Χ. αι., αποτελούσε τον κατεξοχήν τόπο φυλάκισης, βλ. Όμηρος, *Ιλιάδα*, Θ 477-81 (*σέθεν δ' ἐγὼ οὐκ ἀλεγίζω/ χωομένης, οὐδ' εἴ κε τὰ νεῖατα πείραθ' ἴκηαι/ γαίης καὶ πόντοιο, ἴν' Ἰάπετός τε Κρόνος τε/ ἡμενοι οὐτ' αὐγῆς Ὑπερίονος Ἡελίοιο/ τέρποντ' οὐτ' ἀνέμοισι, βαθὺς δέ τε Τάρταρος ἄμφος*). Ακόμα και στους καταδέσμους, ο Τάρταρος αναφέρεται ως τόπος δέσμευσης και κράτησης, πρβλ. *DTA 108*, όψη Α, (*Δήσω ἐγὼ Σωσικλείαν κα[ὶ] κ[τ]ήματα / καὶ μέγα κῶδος καὶ πρᾶξιν καὶ νοῦν, ἐ-/ δὲ φίλοισι γένοιτο. Δήσω ἐγὼ κ-/ ὑπὸ Τάρταρον ἀερόεντ[α]/ δεσμοῖς ἀργαλείοις σύν θ' Ἐκάτ(η)ι χθο-νίαι.*)

¹⁵⁶ Marston (2007), 127-128.

δηλώνει την πράξη του δεσίματος, διάτρηση του καταδέσμου με καρφί, τελετουργική ταφή της επιγραφής), πραγματώνονται και στο σώμα του Προμηθέα.¹⁵⁷

Η μυθική αφήγηση του δεσίματος του Προμηθέα αξιοποιείται, ως σημείο αναφοράς και στους καταδέσμους. Στον κατάδεσμο IG IV Π² 1012, όψη Α, στιχ. 1-8 (ὡς Ἐφαιστος ἐδέσατο ΜΑΝΤΕΙΑ/ ΤΑΝΑΥΤΟΛΕΣΜΟΣΕΚΑΤΕΡΟΙ / ΚΕΡΑΥΝΟΙΑΣΣ τε παῖς Ζεὺς με/ [γὰ]λο Κρόνο[ι] καταέδεσεν vacat/ ΙΣΔΕ Προμεθέα[ι] Βία Κράτε[ι]/ Ρ. . . . ΤΕΡΟΡΤΑ καὶ Μαντίθεος ΑΡΕ/ Τ. . . ΑΙΔΕΥΣΕ - - - - - ΕΙΚΑΜΟΞΙΣΑ/ [.]ΥΕΤ. - - - - - -α νικάσαιμι/ ΕΚΑΤΑΙ[.]Ρ - - - - - ΑΝ), ο οποίος προέρχεται από την Αίγινα και χρονολογείται στις αρχές του 4^{ου} αι. π.Χ., στους στιχ. 3-5 (τε παῖς Ζεὺς με/ [γὰ]λο Κρόνο[ι] καταέδεσεν.... Προμεθέα[ι] Βία Κράτε[ι]), γίνεται αναφορά στο μυθικό επεισόδιο της κατάδεσης του Προμηθέα.¹⁵⁸ Ειδικότερα, η μυθική αφήγηση του δεσίματος του Προμηθέα από τον Ἡφαιστο αξιοποιείται ως *historiola*.¹⁵⁹ Πρόκειται, δηλαδή, για μία αφήγηση με ένα συγκεκριμένο μυθικό περιεχόμενο το οποίο αντιστοιχεί στην τελετουργική. Ειδικότερα, η αφήγηση αυτή λειτουργεί ως ένα μυθικό παράδειγμα το οποίο καθοδηγεί και υπαγορεύει το αποτέλεσμα της πράξης της κατάδεσης, διασφαλίζοντας συγχρόνως την επιτυχία της.¹⁶⁰ Όπως ακριβώς ο Προμηθέας δέθηκε από τον Δία, τον Ἡφαιστο, την Βία και το Κράτος, με ανάλογο τρόπο και το θύμα που στοχοποιείται στον κατάδεσμο, θα πρέπει και αυτό να καταδεθεί. Η ενσωμάτωση της εν λόγω αφήγησης

¹⁵⁷ Μία θεωρία την οποία δεν αναφέρει ο Marston στην μελέτη του είναι η θεωρία αναφορικά με την αναπαράσταση του Προμηθέα επί σκηνής από ένα μεγάλο ξύλινο ομοίωμα, μέσα στο οποίο βρισκόταν ο ηθοποιός, ο οποίος έπαιζε το αντίστοιχο ρόλο. Μολονότι, ρητές κειμενικές αναφορές, οι οποίες επιβεβαιώνουν την χρήση αυτού του ομοιώματος δεν εντοπίζονται, αρκετοί μελετητές τίθενται υπέρ της αποδοχής της άποψης αυτής, βλ. Taplin (1977), 243 υποσημ. 1. Ωστόσο, ο Taplin (1977), 243-245 απορρίπτει την άποψη ότι υπήρχε ένα τέτοιο ξύλινο ομοίωμα επί σκηνής. Αν και είναι δύσκολη να αποδειχθεί, η θεωρία της χρήσης ενός ξύλινου ομοιώματος, παραμένει δελεαστική, καθώς η σκηνογραφική αυτή επιλογή θα μπορούσε να αποτελεί μία υπαινικτική αναφορά, στην χρήση ομοιώματος του θύματος στην πρακτική των καταδέσμων.

¹⁵⁸ Ο Curbeger αποκαθιστά τους στιχ. 1-3 (ΜΑΝΤΕΙΑ/ ΤΑΝΑΥΤΟΛΕΣΜΟΣΕΚΑΤΕΡΟΙ / ΚΕΡΑΥΝΟΙΑΣΣ) σε (ὡς Ἡφαιστος ἐδήσατο ματέρα τὰν αὐτοῦ δεσμοῖς κρατεροῖς), πρβλ. Lamont (2021c), 485-86, η οποία επισημαίνει ότι διορθωμένος στίχος αναφέρεται στο μυθικό επεισόδιο του δεσίματος της Ἡρας από τον Ἡφαιστο και ότι το μυθικό αυτό επεισόδιο δεσίματος επικαλείται ο *καταδέων* ως μυθολογική βάση για το τελετουργικό δέσιμο. Επίσης, βλ. Zografou (2021), 212, η οποία εύστοχα παρατηρεί και επισημαίνει ότι στους στιχ. 1-3, διακρίνονται οι όρους (*μαντεία*, *δεσμός*, *κεραυνός*). Μάλιστα, συνδέοντας τις εν λόγω αναφορές με το μυθικό δέσιμο του Προμηθέα από τον Ἡφαιστο (στιχ. 4-5), και ιδίως με την αναφορά στη Βία και το Κράτος στον στιχ. 7, επισημαίνει, ότι η *historiola* απηχεί όχι απλά το μυθικό επεισόδιο του δεσίματος του Προμηθέα, αλλά παραπέμπει άμεσα στην μυθική εκδοχή του επεισοδίου, όπως αυτή αποτυπώνεται στον *Προμηθέα Δεσμώτη* του Αισχύλου.

¹⁵⁹ Βλ. Lamont (2021c), 484-87, (2023), 213-215. Περισσότερα για τον όρο *historiola* και τη λειτουργία του στην πρακτική της τελετουργικής κατάδεσης, βλ. Frankfurter (1995), 455-76, (2019), 611-612, Johnston (2014), 121-56, Franek και Urbanová (2019b), 180-182, Zografou (2023), 154-56, ειδικά υποσημ. 2.

¹⁶⁰ Lamont (2021c), 472, 477, 486.

στο κείμενο της κατάρας, θα μπορούσαμε να πούμε ότι λειτουργεί με αντίστοιχο τρόπο με αυτό του σχήματος αναλογίας και ότι αποσκοπεί στην ενίσχυση της αποτελεσματικότητας της πράξης της κατάδεσης.

2.3.3 Το τελετουργικό δέσιμο των *κολοσσῶν* και η σύνδεσή του με την πρακτική του αποτυμπανισμού

Με βάση όσα έχουμε προαναφέρει, γίνεται φανερό ότι η έννοια της ακινητοποίησης του σώματος, της δέσμευσης και του περιορισμού συνδέονται στενά με την πρακτική του δεσίματος. Αναφορικά με την τελετουργική πρακτική των καταδέσμων και, ιδιαίτερα, σε ότι αφορά τα αγαλματίδια, παρατηρούμε πως ο τρόπος με τον οποίο αυτά απεικονίζονται, δηλαδή, με λυγισμένα χέρια και πόδια, και κάποιες φορές με άκρα δεμένα, ανεστραμμένα και τοποθετημένα πίσω από την πλάτη τους, παραπέμπει στο πισθάγκωνο δέσιμο, το οποίο, αφενός, εξασφαλίζει την δέσμευση και την ακινητοποίηση, αφετέρου, παραπέμπει σε μία μορφή τιμωρίας. Το λεξιλόγιο το οποίο χρησιμοποιείται στους καταδέσμους προκειμένου να δηλωθεί η ενέργεια της συστροφής των σημείων του σώματος, όπως για παράδειγμα στον κατάδεσμο *SGD 99* (*γλῶσα ἀπεστραμέ-/ ναν ἐπ' ἀτελείαι*), απαντά και σε σκηνές οι οποίες περιγράφουν το δέσιμο ως μορφή τιμωρίας και οι οποίες, μάλιστα, έχουν συνδεθεί με την πρακτική του αποτυμπανισμού, Όμηρος, *Οδύσσεια*, χ 173-74 (*σφῶϊ δ' ἀποστρέψαντε πόδας καὶ χεῖρας ὑπερθεν/ ἐς θάλαμον βαλέειν, σανίδας δ' ἐκδῆσαι ὀπισθε*).

Όμηρος, <i>Οδύσσεια</i>, χ 163-177: <i>αἶψα δ' Ὀδυσσῆα προσεφώνεεν ἐγγὺς ἐόντα· διογενὲς Λαερτιάδη, πολυμήχαν' Ὀδυσσεῦ, κεῖνος δ' αὖτ' ἄδηλος ἀνὴρ, ὃν οἴομεθ' αὐτοί, ἔρχεται ἐς θάλαμον· σὺ δέ μοι νημερτὲς ἐνίσπες, ἣ μιν ἀποκτείνω, αἶ κε κρείσσων γε γένωμαι, ἥε σοὶ ἐνθάδ' ἄγω, ἵν' ὑπερβασίας ἀποτίσῃ πολλάς, ὅσας οὗτος ἐμήσατο σῶ ἐνὶ οἴκῳ. τὸν δ' ἀπαμειβόμενος προσέφη πολύμητις Ὀδυσσεύς:</i>	Μετάφραση: Αμέσως είπε στον Οδυσσέα που ήταν κοντά: « Λαερτιάδη διογενή, πολυμήχανε Οδυσσέα, εκεί πέρα είναι πάλι αυτός ο πανούργος τον οποίο υποψιαζόμαστε, πηγαίνει στην αποθήκη. Αλλά εσύ τώρα πες μου, να τον σκοτώσω, αν αποδειχθώ καλύτερος, ή να τον φέρω εδώ σε σένα, για να πληρώσει για τα πολλά εγκλήματα που έχει σχεδιάσει στο σπίτι σου;» Σε εκείνον απάντησε ο πολύγλωμος Οδυσσέας: « Εγώ κι ο Τηλέμαχος θα κρατήσουμε τους θαυμαστούς μνηστήρες μέσα στην αίθουσα, όσο άγριοι κι αν
--	---

ἥ τοι ἐγὼ καὶ Τηλέμαχος μνηστήρας ἀγαυοὺς σχήσομεν ἔντοσθεν μεγάρων, μάλα περ μεμαῶτας. σφῶϊ δ' ἀποστρέψαντε πόδας καὶ χεῖρας ὕπερθεν ἐς θάλαμον βαλέειν, σανίδας δ' ἐκδῆσαι ὅπισθε, σειρήν δὲ πλεκτὴν ἐξ αὐτοῦ πειρήναντε κίον' ἄν' ὕψηλὴν ἐρύσαι πελάσαι τε δοκοῖσιν, ὥς κεν δηθὰ ζωὸς ἐὼν χαλέπ' ἄλγεα πάσχη.¹⁶¹	εἶναι, ἀλλὰ εσεῖς οἱ δύο να λυγίσετε πίσω τα πόδια και τα χέρια του, και να τον ρίξετε στην αποθήκη, και να δέσετε σανίδες πίσω από την πλάτη του. Μετά να δέσετε γύρω από το σώμα του ένα σχοινί και να τον ανεβάσετε πάνω στον ψηλό στόλο, μέχρι να τον φέρετε κοντά στα δοκάρια της στέγης, για να μείνει ζωντανός για πολύ καιρό και να υποφέρει οδυνηρά βασανιστήρια».
---	---

Στο παραπάνω επεισόδιο της *Οδύσσειας*, περιγράφεται το δέσιμο του Μελάνθιου, ενός δούλου του Οδυσσέα. Το δέσιμο του σώματός του με ένα σχοινί (σειρήν δὲ πλεκτὴν ἐξ αὐτοῦ πειρήναντε) και το λύγισμα των ποδιών και των χεριών του (σφῶϊ δ' ἀποστρέψαντε πόδας καὶ χεῖρας ὕπερθεν) του εφαρμόζονται ως τιμωρίες, ενώ η αιτία επιβολής αυτής της τιμωρίας δίνεται στους στιχ. 135-146, στους οποίους αναφέρεται ότι ο Μελάνθιος βοήθησε τους μνηστήρες δίνοντάς τους όπλα, προδίδοντας με αυτό τον τρόπο τον κύριό του, τον Οδυσσέα.¹⁶² Με το δέσιμο οι σύντροφοι του Οδυσσέα, αποσκοπούσαν αφενός στο να αποτρέψουν τον Μελάνθιο να δράσει και να τον περιορίσουν, αφετέρου να των τιμωρήσουν. Η βασική τους επιδίωξη μέσω των ενεργειών αυτών, είναι η αποτροπή του κινδύνου. Το δέσιμο, στην παρούσα

¹⁶¹ Το κείμενο ακολουθεί την έκδοση του Murray (1919) και η ελληνική μετάφραση βασίζεται στην αγγλική μετάφραση του ίδιου μελετητή.

¹⁶² Σύμφωνα με το νομικό σύστημα της αρχαίας Αθήνας, ο βασανισμός των πολιτών απαγορεύτηκε στο τέλος του 5^{ου} αι. π.Χ. Ωστόσο, οι δούλοι κατά την δημοκρατική περίοδο μπορούσαν ακόμα να υποβληθούν σε βασανισμό. Ενδεικτικά, αναφέρουμε τις μαρτυρίες για το μαστίγωμα των δούλων, βλ. Λυσίας, *ὕπερ τοῦ Ἐρατοσθένους φόνου ἀπολογία*, 18 ('σοὶ οὖν' ἔφην ἔξεστι δυοῖν ὁπότερον βούλει ἐλέσθαι, ἢ μαστιγωθεῖσαν εἰς μύλωνα ἐμπεσεῖν καὶ μηδέποτε παύσασθαι κακοῖς τοιοῦτοις συνεχομένην, ἢ κατειποῦσαν ἅπαντα τάληθ' ἢ μηδὲν παθεῖν κακόν, '), ἀλλὰ και για τον εξαναγκασμό τους στη κοπιαστική σωματική εργασία του γυρίσματος της μυλόπετρας, βλ. Δημοσθένης, *κατὰ Στεφάνου Πευδομαρτυριῶν Α*, 33. Η επιβολή σωματικών ποινών στους δούλους αποτελούσε χαρακτηριστικό δείγμα της κοινωνικής ταυτότητάς τους και της θέσης του, καθώς και ένδειξη της δουλικότητάς τους. Δεδομένου ότι ο βασανισμός ήταν πρακτική που εφαρμοζόταν κατά τη διάρκεια πολέμου, σε συνάρτηση, μάλιστα, με το γεγονός ότι οι σκλάβοι και οι μέτοικοι, ήταν ξένοι και αιχμάλωτοι πολέμου, εύκολα δικαιολογείται η αποστέρηση του δικαιώματος προστασίας της σωματικής τους ακεραιότητας. Το προνόμιο διαφύλαξης της σωματικής ακεραιότητας, μπορούσαν να απολαμβάνουν σε περίοδο ειρήνης μόνο οι πολίτες, οι οποίοι ακόμα και στις χειρότερες περιπτώσεις μπορούσαν να προστατευθούν, εξαγοράζοντας τις ποινές με χρηματικό πρόστιμο, βλ. Δημοσθένης, *κατὰ Ἀνδροτίωνος Παρανόμων*, 54-55 (ὅτι τοῖς μὲν δούλοις τὸ σῶμα τῶν ἀδικημάτων ἀπάντων ὑπεύθυνόν ἐστιν, τοῖς δ' ἐλευθέροις, κὰν τὰ μέγιστ' ἀτυχῶσιν, τοῦτό γ' ἔνεστι σῶσαι: εἰς χρήματα γὰρ τὴν δίκην περὶ τῶν πλειστον παρὰ τούτων προσήκει λαμβάνειν. ὁ δὲ τούναντιον εἰς τὰ σώματα, ὥσπερ ἀνδραπόδοις, ἐποίησατο τὰς τιμωρίας.). Σε κάποιες περιπτώσεις όμως και το σώμα των πολιτών μπορούσε να κακοποιηθεί όπως για παράδειγμα όταν επρόκειτο για κλέφτες, οι οποίοι εκτίθεντο για πέντε μέρες στην αγορά, είτε ακόμα μπορούσαν να φυλακιστούν και να δεθούν, βλ. Allen (2000), 201 και 214. Περισσότερα για τις τιμωρίες των δούλων, βλ. Halm-Tisserant (1998), 111-135.

συνθήκη ισοδυναμεί με την εξουδετέρωση και την αποδυνάμωση του αντιπάλου. Το ιδιαίτερο αυτό γνώρισμα της πράξης του δεσίματος, η δύναμή του να ακινητοποιεί και να περιορίζει, αποτελεί όπως διαπιστώσαμε και παραπάνω, κοινό σημείο μεταξύ του δεσίματος ως τιμωρητικής πρακτικής και του τελετουργικού δεσίματος των καταδέσμων.

Οι σύντροφοι του Οδυσσέα, αναρωτιούνται αν θα πρέπει να σκοτώσουν τον Μελάνθιο ή να τον οδηγήσουν στον Οδυσσέα, ώστε να αποφασίσει εκείνος για τον τρόπο τιμωρίας του στιχ. 165 -169 (*ὄν οἶόμεθ' αὐτοί, / ἔρχεται ἐς θάλαμον· σὺ δέ μοι νημερτὲς ἐνίσπες, / ἥ μιν ἀποκτείνω, αἶ κε κρείσσων γε γένωμαι, / ἥέ σοι ἐνθάδ' ἄγω, ἔν' ὑπερβασίας ἀποτείσῃ / πολλὰς, ὅσας οὗτος ἐμήσατο σῶ ἐνὶ οἴκῳ*). Από τον Οδυσσέα απορρίπτεται η θανάτωση, αλλά δίνεται εντολή να παραμείνει ζωντανός ο Μελάνθιος και να δεθεί, προκειμένου να υποφέρει φρικτούς πόνους (στιχ. 173-177 *σφῶϊ δ' ἀποστρέψαντε πόδας καὶ χεῖρας ὑπερθεν / ἐς θάλαμον βαλέειν, σανίδας δ' ἐκδῆσαι ὅπισθε, / σειρὴν δὲ πλεκτὴν ἐξ αὐτοῦ πειρήναντε / κίον' ἄν' ὑψηλὴν ἐρύσαι πελάσαι τε δοκοῖσιν, / ὥς κεν δηθὰ ζωὸς ἐὼν χαλέπ' ἄλγεα πάσῃ*). Ενδείξεις βασανισμού είναι πρόδηλες, και καθιστούν σαφές ότι μέσω της επιβολής της συγκεκριμένης τιμωρίας, πάγιο αίτημα είναι να υποφέρει ο ένοχος (στιχ. 177 *ὥς κεν δηθὰ ζωὸς ἐὼν χαλέπ' ἄλγεα πάσῃ*). Η περιγραφή του ολοκληρωτικού δεσίματος (στιχ. 175 *σειρὴν δὲ πλεκτὴν ἐξ αὐτοῦ πειρήναντε*), σε συνάρτηση με τον στύλο στον οποίο βρίσκεται δεμένος και μετέωρος ο Μελάνθιος (στιχ. 174-177 *...σανίδας δ' ἐκδῆσαι ὅπισθε... κίον' ἄν' ὑψηλὴν ἐρύσαι πελάσαι τε δοκοῖσιν, / ὥς κεν δηθὰ ζωὸς ἐὼν χαλέπ' ἄλγεα πάσῃ*), αισθητοποιούν την εικόνα του βασανισμού, της σωματικής κακοποίησης και καταπόνησης, αλλά και της τιμωρίας του άπιστου δούλου.

Ο όρος *σανίς*, ο οποίος απαντά στον στιχ. 174 (*σανίδας δ' ἐκδῆσαι ὅπισθε*) χρησιμοποιείται για να δηλωθεί το όργανο βασανισμού που αξιοποιείται στην πρακτική του αποτυμπανισμού.¹⁶³ Ο αποτυμπανισμός συνίστατο στην τοποθέτηση του σώματος του ενόχου πάνω σε μία ξύλινη σανίδα, η οποία εναλλακτικά ονομαζόταν και *τύμπανον*.¹⁶⁴ Τα χέρια, τα πόδια, αλλά και ο λαιμός του ατόμου που υφίσταντο αυτή

¹⁶³ Αναλυτικά για τις τιμωρητικές πρακτικές και για τα βασανιστήρια στην αρχαία Ελλάδα, βλ. Halm-Tisserant (1998).

¹⁶⁴ Βλ. Κεραμόπουλος (1923), 25, ο οποίος αναφέρει ότι ο όρος *σανίς* εναλλασσόταν με τον όρο *τύμπανον*, αλλά και με τον όρο *ξύλον* για τον προσδιορισμό του ίδιου οργάνου. Άλλα βασανιστικά όργανα ήταν ο *κλοιός* (ένας φορητός μεταλλικός κρίκος, ο οποίος τοποθετούνταν στο λαιμό ή στα χέρια), ο *κύφων* (δεσμός ξύλινος, ενοχλητικός για τον λαιμό και τον αυχένα, ο οποίος έκανε αυτόν που τον φορούσε να σκύβει), ο *πέδαι* (ο όρος απαντά για τον χαρακτηρισμό κυρίως των δεσμών των ποδιών

την τιμωρία, δένονταν με σιδερένια δεσμά, και με τον τρόπο αυτό, το σώμα του ακινητοποιούνταν πλήρως. Ο αποτυμπανισμός αποτελούσε μία βασανιστική πρακτική, η οποία αρχικά, εφαρμοζόταν σε περιόδους πολέμου, ενώ ήταν γνωστή, ήδη, από την εποχή του Ηροδότου, *Ιστορίαι*, 7.33.1 (*ἐνθα μετὰ ταῦτα, χρόνῳ ὕστερον οὐ πολλῶ, ἐπὶ Ξανθίππου τοῦ Ἀρίφρονος στρατηγοῦ Ἀθηναῖοι Ἀρταῦκτην ἄνδρα Πέρσῃν λαβόντες Σηστοῦ ὕπαρχον ζῶντα πρὸς σανίδα διεπασσάλευσαν, ὃς καὶ ἐς τοῦ Πρωτεσίλεω τὸ ἱρὸν ἐς Ἐλαιοῦντα ἀγινεόμενος γυναικας ἀθέμιστα ἔρδεσκε.*) και 9.120.4 (*ἀπαγαγόντες δὲ αὐτὸν ἐς τὴν Ξέρξης ἔξευξε τὸν πόρον, οἱ δὲ λέγουσι ἐπὶ τὸν κολωνὸν τὸν ὑπὲρ Μαδύτου πόλιος, πρὸς σανίδας προσπασσαλεύσαντες ἀνεκρέμασαν: τὸν δὲ παῖδα ἐν ὀφθαλμοῖσι τοῦ Ἀρταῦκτεω κατέλευσαν*). Παρατηρούμε, ότι σε συνδυασμό με τον ὅρο σανίς απαντά και το ρήμα πασσαλεύω (*ζῶντα πρὸς σανίδα διεπασσάλευσαν, πρὸς σανίδας προσπασσαλεύσαντες*). Το συγκεκριμένο ρήμα δηλώνει, ὅπως έχει προαναφερθεί, την πράξη του καρφώματος, δηλαδή της διάτρησης μίας επιφάνειας από ένα καρφί.¹⁶⁵ Ωστόσο, στην πρακτική του αποτυμπανισμού, η χρήση των καρφίων δεν αποσκοπούσε στο να τρυπηθούν ή να καρφωθούν οι σάρκες των θυμάτων, αλλά στο να σταθεροποιηθούν τα δεσμά, ὥστε να συγκρατείται και να παραμένει το σώμα του θύματος ακίνητο.¹⁶⁶

Σύμφωνα με τον Κεραμόπουλο, μέσω του αποτυμπανισμού, οι ἑνοχοὶ δεν τιμωρούνταν απλώς, αλλά οδηγούνταν στο θάνατο.¹⁶⁷ Συνεπώς, κατά την γνώμη του, ο αποτυμπανισμός αποτελούσε μία θεσμοθετημένη θανατική ποινή των Αθηνών και όχι μόνο μια πρακτική βασανισμού. Μολονότι, λεπτομέρειες για την περιγραφή των τιμωρητικών πρακτικῶν σπάνια εντοπίζονται στις γραπτές πηγές,¹⁶⁸ το θέμα αυτό

αλλά και των αλυσίδων), ὁ σφαλός (ξύλινο, δεσμευτικό ὄργανο των ποδιῶν), ἡ φάλαγγα (επρόκειτο για μία κατασκευή με δοκάρια), ἡ ποδοκάκη (βασανιστικός δεσμός των ποδιῶν), ὁ τροχός και οἱ μάλιστα κ.α. Βλ. περισσότερο αναλυτικά για τα βασανιστικά ὄργανα Κεραμόπουλος (1923), 16-19, αλλά και Halm-Tisserant (1998), 69-96.

¹⁶⁶ Κεραμόπουλος (1923), 30. Επίσης, βλ. υποσημ. 152 παραπάνω.

¹⁶⁷ Κεραμόπουλος (1923), 20-22. Επιπλέον, βλ. Allen (2000), 200, ο οποίος αναφέρει πως το ίδιο λεξιλόγιο το οποίο απαντά στις σκηνές περιγραφῆς αποτυμπανισμού, χρησιμοποιείται και για την περιγραφή της δημόσιας έκθεσης των ἐνόχων, η οποία δεν οδηγούσε πάντα και απαραίτητα στην θανάτωση. Το γεγονός πως τα δεσμά ήταν ρυθμιζόμενα, ἄλλοτε για να τα χαλαρώνουν και ἄλλοτε για να τα σφίγγουν ὥστε να προκαλοῦν ασφυξία, μάλλον συνηγορεῖ, κατά την γνώμη του, υπὲρ της ἄποψης πως ο αποτυμπανισμός δεν οδηγούσε απαραίτητα στη θανάτωση του θύματος.

¹⁶⁸ Για αναφορές στην πρακτική του αποτυμπανισμού και στην εφαρμογή της στην Αθήνα, βλ. Λυσίας, *κατὰ Ἀγοράτου ἐνδείξεως*, 54-56 (...*θάνατον δικαίως καταψηφισάμενοι τῷ δημίῳ παρέδοτε καὶ ἀπετυμπανίσθη*.), 66-68 (*καὶ ὑμεῖς κρίναντες αὐτὸν ἐν τῷ δικαστηρίῳ καὶ καταγνόντες αὐτοῦ θάνατον ἀποτυμπανίσαι παρέδοτε*...), Αριστοτέλης, *Ἀθηναίων Πολιτεία*, 45.1 (...*καὶ κρίσεως ἐν δικαστηρίῳ γενομένης, ὁ μὲν Λυσίμαχος ἀπέφυγεν, καὶ ἐπωνυμίαν ἔσχεν ὁ ἀπὸ τοῦ τυπάνου, ὁ δὲ δῆμος ἀφείλετο τῆς βουλῆς τὸ θανατοῦν καὶ δεῖν καὶ χρήμασι ζήμιον*...), Δημοσθένης, *κατὰ Μειδίου περὶ τοῦ Κονδύλου*,

φαίνεται πως ήταν ιδιαίτερα αγαπητό στην αρχαία κωμωδία, καθώς υπάρχουν αρκετές αναφορές σε έργα του Αριστοφάνη στην εφαρμογή της τιμωρητικής και βασανιστικής αυτής πρακτικής.¹⁶⁹ Την πληρέστερη, όμως, περιγραφή των σταδίων τιμωρίας αλλά και εκτέλεσης των ενόχων, καταγράφει ο Πλούταρχος, *Περικλῆς*, 28.1-3.¹⁷⁰ Συνοπτικά, αναφέρουμε ότι στα εν λόγω χωρία ο Δούρις ασκεί κριτική στην τιμωρία που επέβαλε ο Περικλής σε μία ομάδα αναρχικών αποστατών, της συμμαχίας, από την Σάμο και με τον τρόπο αυτό, καταγγέλλει την υπέρμετρη σκληρότητα της Αθηναϊκής δύναμης (*ἐπιτραγωδεῖ πολλὴν ὀμότητα τῶν Ἀθηναίων καὶ τοῦ Περικλέους κατηγορῶν*).¹⁷¹ Η δομή της αφήγησης της ιστορίας του Δούριδος αντανακλά τα στάδια της τιμωρίας, τα οποία διακρίνονται στα ακόλουθα: 1) έκθεση σε δημόσιο μέρος, στην αγορά (*εἰς τὴν Μιλησίων ἀγορὰν καταγαγὼν*), 2) δέσιμο των ενόχων για δέκα μέρες (*σανίσι προσδήσας ἐφ' ἡμέρας δέκα*), 3) βασανισμός και εκτέλεση (*κακῶς ἤδη διακειμένους προσέταξεν ἀνελεῖν, ζύλοις τὰς κεφαλὰς συγκόψαντας*), 4) αταφία, τα νεκρά σώματα παραμένουν άταφα και δεν τους αποδίδονται οι αρμόζουσες νεκρικές τιμές (*εἶτα προβαλεῖν ἀκήδευτα τὰ σώματα*).¹⁷²

104-105 (... ἄλλὰ καὶ λιποταξίου γραφὴν ἑάλωκέναι καὶ ἐφ' αἵματι φεύγειν καὶ μόνον οὐ προσηλωσθαι...), βλ. Allen (2000), 215 ειδικά υποσημ. 73.

¹⁶⁹ Βλ. Αριστοφάνης, *Θεσμοφοριάζουσαι*, στιχ. 930-41 (*δῆσον αὐτὸν εἰσάγων/ ὦ τοζότ' ἐν τῇ σανίδι, κάπειτ' ἐνθαδὶ/ φύλαττε καὶ προσιέναι μηδέναι/ ἔα πρὸς αὐτόν, ἄλλὰ τὴν μάστιγ' ἔχων/ παῖ' ἦν προσή τις/... γυνὸν ἀποδύσαντά με/ κέλευε πρὸς τῇ σανίδι δεῖν τὸν τοζότην*), *Πλοῦτος*, στιχ. 309-312 (*οὐκοῦν σε τὴν Κίρκην γε τὴν τὰ φάρμακ' ἀνακυκῶσαν/ καὶ μαγανεύουσιν μολύνουσάν τε τοὺς ἐταίρους/ λαβόντες ὑπὸ φιληδίας/ τὸν Λαρτίου μιμούμενοι τῶν ὄρχων κρεμῶμεν*), και στιχ. 476 (*ὦ τύμπανα καὶ κύφωνες οὐκ ἀρήξετε*;)· Οι σύγχρονοι σχολιαστές των έργων αυτών του Αριστοφάνη, Sommerstein (2001) και Olson (2004) στον σχολιασμό των αντίστοιχων στίχων, επισημαίνουν την σύνδεση με την πρακτική του αποτυμπανισμού. Επιπλέον, βλ. Κεραμόπουλος (1923), 27-36 ο οποίος προκειμένου να ανασυνθέσει τις λεπτομέρειες για την πρακτική του αποτυμπανισμού εξετάζει και τις αναφορές στην αρχαία κωμωδία.

¹⁷⁰ Πλούταρχος, *Περικλῆς*, 28. 1-3 (*ἐνάτω δὲ μηνὶ τῶν Σαμίων παραστάντων ὁ Περικλῆς τὰ τεῖχη καθεῖλε καὶ τὰς ναῦς παρέλαβε καὶ χρήμασι πολλοῖς ἐζημίωσεν, ὡς τὰ μὲν εὐθὺς εἰσήνεγκαν οἱ Σάμιοι, τὰ δ' ἐν χρόνῳ ῥῆτῳ ταξάμενοι κατοῖσιν ὁμήρους ἔδωκαν. Δούρις δ' ὁ Σάμιος τούτοις ἐπιτραγωδεῖ πολλὴν ὀμότητα τῶν Ἀθηναίων καὶ τοῦ Περικλέους κατηγορῶν, ἣν οὔτε Θουκυδίδης ἰστόρηκεν οὔτ' Ἐφορος οὔτ' Ἀριστοτέλης· ἀλλ' οὐδ' ἀληθεύειν ἔοικεν, ὡς ἄρα τοὺς τριηράρχους καὶ τοὺς ἐπιβάτας τῶν Σαμίων εἰς τὴν Μιλησίων ἀγορὰν καταγαγὼν καὶ σανίσι προσδήσας ἐφ' ἡμέρας δέκα κακῶς ἤδη διακειμένους προσέταξεν ἀνελεῖν, ζύλοις τὰς κεφαλὰς συγκόψαντας, εἶτα προβαλεῖν ἀκήδευτα τὰ σώματα. Δούρις μὲν οὖν οὐδ' ὅπου μηδὲν αὐτῷ πρόσσεστιν ἴδιον πάθος εἰσθῶς κρατεῖν τὴν διήγησιν ἐπὶ τῇ ἀληθείᾳ, μᾶλλον ἔοικεν ἐνταῦθα δεινῶσαι τὰς τῆς πατρίδος συμφορὰς ἐπὶ διαβολῇ τῶν Ἀθηναίων. ὁ δὲ Περικλῆς καταστρεψάμενος τὴν Σάμον ὡς ἐπαῆλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ταφάς τε τῶν ἀποθανόντων κατὰ τὸν πόλεμον ἐνδόξους ἐποίησε καὶ τὸν λόγον εἰπὼν, ὥσπερ ἔθος ἐστίν, ἐπὶ τῶν σημάτων ἔθαυμαστώθη*).

¹⁷¹ Η περιγραφή του Δούριδος σπάει τον κώδικα σιωπῆς των Αθηναίων αναφορικά με το σώμα των εκτελεσμένων. Η άρνηση διατήρησης της σιωπῆς θέτει υπό αμφισβήτηση την απόδοση δικαιοσύνης, τη νομιμότητα αλλά και την εξουσία των ενεργειών του Περικλή. Περισσότερο αναλυτικά για τον σχολιασμό του χωρίου αυτού, βλ. Allen (2000), 199.

¹⁷² Σημαντικό είναι να αναφέρουμε, ότι εκτός από τις γραπτές μαρτυρίες, τις οποίες διαθέτουμε για την πρακτική του αποτυμπανισμού, η ιστορικότητα της βασανιστικής αυτής πρακτικής επιβεβαιώνεται και από την ύπαρξη ανασκαφικών ευρημάτων. Αναφερόμαστε στην ανακάλυψη ενός ομαδικού τάφου, στο νεκροταφείο του Δέλτα του Φαλήρου, στον οποίο βρέθηκαν οι σκελετοί δεκαεπτά ανδρών, οι οποίοι έφεραν δεσμά. Θεωρείται από τους μελετητές, πως οι αιχμάλωτοι αυτοί είχαν υποβληθεί στην

Επιστρέφοντας τώρα στο απόσπασμα της Οδύσσειας, το ενδιαφέρον μας κεντρίζει η χρήση του όρου *ἀποστρέφω*, ο οποίος χρησιμοποιείται για την περιγραφή του δεσίματος του Μελάνθιου στον στιχ. 173 (*σφῶϊ δ' ἀποστρέψαντε πόδας καὶ χεῖρας ὑπερθεν*). Τα πόδια του λυγίζονται προς τα πίσω, ενώ τα χέρια δένονται πιθανότατα πίσω από την πλάτη του. Ο όρος *ἀποστρέφειν*, όπως έχουμε αναφέρει, χρησιμοποιείται στα καταδεσμικά κείμενα προκειμένου να δηλωθεί, είτε η ενέργεια της συστροφής κάποιου σημείου του σώματος, είτε η απομάκρυνση. Παρατηρούμε ακόμη, ότι και στο πλαίσιο της περιγραφής του δεσίματος του Μελάνθιου, το συγκεκριμένο ρήμα συνοδεύεται από ανατομικές αναφορές στα όργανα των χεριών και των ποδιών. Μολονότι, στο λεκτικά εκπεφρασμένο αίτημα των καταδέσμων το ρήμα *ἀποστρέφω* δεν συνοδεύεται από κάποια ανατομική αναφορά στα ανατομικά όργανα των ποδιών και των χεριών, η εικόνα του δεμένου χειροπόδαρα Μελάνθιου παρουσιάζει, θα μπορούσαμε να πούμε, κοινά σημεία με την τελετουργική πρακτική των καταδέσμων. Οι ομοιότητες έγκειται αρχικά στο επίπεδο του λεξιλογίου, το ρήμα *ἀποστρέφω* απαντά για να δηλωθεί η ενέργεια του λυγίσματος και του δεσίματος των άκρων του Μελάνθιου, ενώ, ο εν λόγω όρος στους καταδέσμους χρησιμοποιείται, για να δηλώσει είτε την αποτροπή και την απομάκρυνση γενικά, είτε ειδικότερα την αποτροπή της ομιλίας μέσω του διαστρέμματος της γλώσσας.

Επιπλέον, η αξιοποίηση του όρου *ἀποστρέφω* για το λύγισμα και το δέσιμο των άκρων του Μελάνθιου, δημιουργεί παράλληλο με την στάση σώματος των μολύβδινων αγαλματιδίων, τα οποία έχουν ανεστραμμένα ή και δεμένα μέλη. Η κατάδεση των αγαλματιδίων, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι αποτελεί πράξη η οποία μιμείται και υποδηλώνει μία απλούστερη και στοιχειωδέστερη μορφή αποτυμπανισμού,¹⁷³ κυρίως, σε ό,τι αφορά το αποτέλεσμα της ακινητοποίησης του σώματος. Βέβαια, δεν υπονοούμε πως στο χωρίο της Οδύσσειας που εξετάσαμε παραπάνω απαντούν στοιχεία που παραπέμπουν στην πρακτική της τελετουργικής κατάδεσης, σε ένα δηλαδή τελετουργικό δέσιμο του Μελάνθιου. Μία τέτοια προσέγγιση θα ήταν εντελώς αβάσιμη. Ωστόσο, στόχος μας είναι, αξιοποιώντας το χωρίο αυτό, να δείξουμε πως η περιγραφή του δεσίματος, όπως αυτή αποτυπώνεται

βασανιστική πρακτική του αποτυμπανισμού. Αναλυτικά, βλ. Κεραμόπουλος (1923), 1-19, Μποσνάκης (2020), 159-168.

¹⁷³ Κεραμόπουλος (1923), 67-68.

στην σκηνή σύλληψης του Μελάνθιου, φέρει ομοιότητες με το δέσιμο στην τελετουργία της κατάδεσης.

Ειδικότερα, στην σκηνή του δεσίματος του Μελάνθιου (Όμηρος, *Οδύσσεια*, χ 163-177) περιγράφεται το πραγματικό δέσιμο του σώματος με ένα σχοινί, ενώ στους καταδέσμους απαντά το αίτημα της τελετουργικής δέσμευσης και κατάδεσης των ποικίλων ανατομικών οργάνων. Το δέσιμο, όπως περιγράφεται στη σκηνή σύλληψης του Μελάνθιου, συνιστά μία πράξη ακινητοποίησης και περιορισμού η οποία αποσκοπεί στην αποδυνάμωση και στην αποτροπή ενός κινδύνου. Ωστόσο, το δέσιμο και τα δεσμά στην εν λόγω σκηνή φέρουν και συνδηλώσεις σωματικού πόνου (στιχ. 117 *ὥς κεν δηθὰ ζωὸς ἔὼν χαλέπ' ἄλγεα πάσχη*). Αντίστοιχο αίτημα για την πρόκληση σωματικού πόνου, τουλάχιστον στους περισσότερους πρώιμους αττικούς καταδέσμους στους οποίους και εστιάζουμε, δεν εκφράζεται σε λεκτικό επίπεδο.¹⁷⁴ Περισσότερη έμφαση, θα μπορούσαμε να πούμε ότι στο λεκτικά εκπεφρασμένο αίτημα της κατάρας δίνεται στην στέρα ακινητοποίηση και την αποτροπή δράσης, παρά στην σωματική καταπόνηση.

2.4 Αγαλματίδια θαμμένα και τοποθετημένα μέσα σε ομοιώματα μολύβδινων φερέτρων

Εκτός από τα αγαλματίδια με ανεστραμμένα ή και δεμένα μέλη, τα οποία αποτελούν την πλειοψηφία των αρχαιολογικών ευρημάτων που έχουμε στη διάθεσή μας, έχουν επιβιώσει και ομοιώματα, τα οποία έχουν βρεθεί θαμμένα κάτω από τη γη και μάλιστα, τοποθετημένα μέσα σε κιβωτίδια, κατασκευασμένα από μολύβδο, τα οποία παραπέμπουν σε ομοιώματα φερέτρων (βλ. εικ. 10). Σύμφωνα με τον Faraone, η πρακτική αυτή εμφανίστηκε κατά τον 5^ο/4^ο αι. π.Χ..¹⁷⁵ Εκσκαφές στο νεκροταφείο του Κεραμεικού στην Αθήνα έφεραν στο φως τέσσερα μολύβδινα κιβωτίδια (*VD* 5, 6), ενώ ένα πέμπτο κιβώτιο, το οποίο χρονολογείται στον 4^ο αι. π.Χ. βρέθηκε στην οδό Αιόλου (*VD* 3). Ένα πολύ χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της κατηγορίας

¹⁷⁴ Βλ. υποσημ. 106.

¹⁷⁵ Faraone (1991b), 200-5.

ομοιωμάτων, είναι το αγαλματίδιο *VD 5*,¹⁷⁶ το οποίο βρέθηκε σε έναν τάφο, ο οποίος χρονολογείται στο 400 π.Χ., στο νεκροταφείο του Κεραμεικού στην Αθήνα. Μαζί με το αγαλματίδιο, βρέθηκαν ακόμα μία ερυθρόμορφη λήκυθος, ένας σκελετός κι ένας κατάδεσμος (*SGD 9*). Το ανθρώπινο ομοίωμα είναι κατασκευασμένο από μολύβδο, ενώ η κατάρα έχει χαραχθεί σε ένα μολύβδινο έλασμα, το οποίο αξιοποιείται, παράλληλα, και ως καπάκι του κιβωτίδιου-φερέτρου. Το αγαλματίδιο έχει διαστάσεις 11 εκ. μήκος, 6 εκ. πλάτος και 24 εκ. ύψος, αναπαριστά έναν άνδρα, ο οποίος απεικονίζεται με υπερτονισμένα γεννητικά όργανα. Τα χέρια του ομοιώματος είναι τοποθετημένα πίσω από την πλάτη του, ενώ στο δεξί του πόδι φέρει χαραγμένο το όνομα Μνησίμαχος. Ωστόσο, στον κατάδεσμο *SGD 9* (*Βαβυρτίδης Ξώφυγος/ Νικόμαχος Οϊνοκλής/ Μνησίμαχος/ Τεισωνίδης/ Χαμαῖος Χαρίσανδρος/ Δημοκλής/ και ἔ τις ἄλλος μετ' ἔχε<ί>νω{ι}ν/ ζύνδικός ἐστι ἔ μάρτυς.*) καταγράφεται μία λίστα 9 ονομάτων. Η αναφορά (*και ἔ τις ἄλλος μετ' ἔχε<ί>νω{ι}ν/ ζύνδικός ἐστι ἔ μάρτυς.*), καθιστά φανερό ότι ο κατάδεσμος εμπίπτει στην κατηγορία των δικανικών καταδέσμων και ότι τα άτομα που στοχοποιούνται στον κατάδεσμο, εμπλέκονται είτε ως σύνδικοι, είτε ως μάρτυρες σε κάποια δικαστική διαμάχη. Αξίζει να σημειωθεί, ότι το όνομα Μνησίμαχος, το οποίο είναι χαραγμένο στο σώμα του ομοιώματος, απαντά και στη λίστα των ατόμων που στοχοποιούνται στην επιγραφή. Μολονότι, το αγαλματίδιο φέρει χαραγμένο μόνο ένα όνομα, χρησιμοποιείται, πιθανώς, προκειμένου να αναπαραστήσει όλα τα άτομα των οποίων τα ονόματα καταγράφονται στον κατάδεσμο. Στην περίπτωση αυτού του δικανικού καταδέσμου το αγαλματίδιο υποκαθιστούσε, ενδεχομένως, το άτομο που εμπλεκόταν στην δικαστική διαμάχη ως κύριος αντίδικος, το βασικό, δηλαδή, θύμα το οποίο στοχοποιούνταν στην κατάρα. Συγχρόνως, όμως λειτουργούσε ως υλικό υποκατάστατο και για όλα τα υπόλοιπα άτομα που στοχοποιούνταν στην κατάρα και τα οποία πιθανότατα λάμβαναν μέρος ή εμπλέκονταν στην δίκη, είτε με την ιδιότητα του συνδίκου, είτε του μάρτυρα.

¹⁷⁶ Βλ. Graf (1997), 136, Ogden (1999), 73 και (2002), 246.

2.4.1 Η τελετουργική ταφή των αγαλματιδίων και οι αναφορές στους νεκρούς στο κείμενο των καταδέσμων

Η τελετουργική πρακτική της τοποθέτησης του αγαλματίδιου μέσα σε ένα ομοίωμα φερέτρου, αλλά και η ταφή του κάτω από την επιφάνεια της γης, συνδέεται άρρηκτα με το στάδιο της τελετουργικής εναπόθεσης των καταδέσμων. Όπως οι καταδεσμικές επιγραφές τοποθετούνται, συνήθως,¹⁷⁷ κάτω από γη, έτσι και τα ομοιώματα των θυμάτων θάβονται και αυτά, είτε μόνα τους, είτε συνοδευόμενα από κάποιον κατάδεσμο. Η τελετουργική τοποθέτηση του καταδέσμου, αποτελεί καθαυτή μία επιτελεστική πράξη¹⁷⁸ και, συγχρόνως, ένα σημαντικό στάδιο της τελετουργίας της κατάδεσης.¹⁷⁹ Ωστόσο, η ανασύσταση του πλήρους τελετουργικού παραμένει δύσκολη, γιατί πληροφορίες για το εν λόγω στάδιο προέρχονται κυρίως από γραπτές πηγές.¹⁸⁰ Μεταξύ άλλων σημείων τοποθέτησης, τα νεκροταφεία¹⁸¹ και οι τάφοι αποτελούσαν μέρη, τα οποία κατά κανόνα, επέλεξαν οι επιτελεστές για την τοποθέτηση των καταδέσμων. Οι τοποθεσίες αυτές, δεν ήταν τυχαίες. Αντιθέτως,

¹⁷⁷ Βλ. 11, κυρίως υποσημ. 7 στην παρούσα εργασία για τα υπόλοιπα πιθανά μέρη τοποθέτησης.

¹⁷⁸ Βλ. Riess (2012), 179 ο οποίος υποστηρίζει ότι αποτελούσε μία τελετουργία αλληλεπίδρασης του *καταδέοντος* με τους θεούς του Κάτω Κόσμου και με τους νεκρούς.

¹⁷⁹ Ενδεικτικά για το στάδιο αυτό, βλ. Gager (1992), 18-21, Graf (1997), 134-151, Ogden (1999), 15-23, Riess (2012), 178-182.

¹⁸⁰ Μία λεπτομερής περιγραφή για την τοποθέτηση καταδέσμου σε τάφο, διασώζεται στη συνταγή του μαγικού παπύρου *PGM V*. 304-369. Επίσης, στον μαγικό πάπυρο *PGM V II*. 432-455, αναφέρεται η τοποθέτηση καταδέσμου είτε κάτω από τη γη, είτε στη θάλασσα, είτε σε σωλήνα νερού, είτε ακόμα και σε ένα φέρετρο. Επιπλέον, στην ίδια συνταγή δίνονται οδηγίες για την κατάλληλη ώρα τοποθέτησης, τα λόγια που πρέπει να εκφέρει ο επιτελεστής, τα υλικά που πρέπει να χρησιμοποιήσει, καθώς και ποιες επιπλέον τελετουργικές πράξεις πρέπει να πραγματοποιήσει. Περισσότερο αναλυτικά για τις γραπτές πηγές στις οποίες αναφέρονται λεπτομέρειες για το στάδιο της τοποθέτησης των καταδέσμων, βλ. Stroszeck (2021), 23-25.

¹⁸¹ Για το αρχαιολογικό πλαίσιο των καταδέσμων που βρέθηκαν στο νεκροταφείο του Κεραμεικού στην Αθήνα, βλ. Stroszeck (2021), ενώ για τους καταδέσμους που βρέθηκαν στο νεκροταφείο του Αγίου Διονυσίου στον Πειραιά, βλ. Kroustalis (2021).

συνιστούσαν μέρη με ιδιαίτερη σημασία,¹⁸² ενώ επιλέγονταν διότι βρίσκονταν έξω από τα όρια της καθημερινής ζωής της πόλης και της κοινωνίας.¹⁸³

Τα αγαλματίδια τα οποία τοποθετούνταν μέσα σε ομοιώματα φερέτρων κατασκευάζονταν, ενδεχομένως, με τέτοιο τρόπο ώστε να παραπέμπουν στην συνθήκη της τελετουργικής ταφής ενός νεκρού ή περισσότερο γενικά στην κατάσταση του νεκρού σώματος το οποίο βρίσκονταν θαμμένο κάτω από την επιφάνεια της γης.¹⁸⁴ Ο ρόλος που διαδραμάτιζαν οι νεκροί στους καταδέσμους, αποτελεί ένα αρκετά ενδιαφέρον ζήτημα, το οποίο έχει απασχολήσει ιδιαίτερα τους μελετητές.¹⁸⁵ Αν και στο κείμενο των καταδέσμων, όπως θα δούμε και στην συνέχεια, απαντούν αναφορές σε νεκρούς, οι εν λόγω αναφορές δεν είναι ιδιαίτερα διαφωτιστικές σχετικά με τον τρόπο δράσης των νεκρών στην τελετουργία της κατάδεσης. Περισσότερο κατατοπιστικές για την ανασύσταση του ευρύτερου τελετουργικού πλαισίου, είναι οι αναφορές στους νεκρούς στους μεταγενέστερους μαγικούς παπύρους. Οι εν λόγω

¹⁸² Βλ. Gordon (2015a), 125 υποσημ. 25 ο οποίος αναφέρει ότι η τοποθέτηση των καταδέσμων κάτω από την γη, αποσκοπεί στην τοποθέτησης της επιγραφής σε ένα σημείο, το οποίο βρίσκεται όσο το δυνατόν πλησιέστερα στις δυνάμεις του κάτω κόσμου, ώστε το μήνυμα να μεταφερθεί περισσότερο εύκολα στους θεούς. Το να ανοίξει, βέβαια, ο επιτελεστής έναν τάφο αποτελούσε μία πράξη αρκετά δύσκολή και επικίνδυνη, πιθανότατα, γιατί η παραβίαση αυτή, μπορούσε να προκαλέσει, τόσο την οργή του νεκρού, όσο και την οργή των συγγενών του. Μάλιστα, στον μαγικό πάπυρο *PGM IV. 449-56* καταγράφεται η συνταγή για την επιτέλεση ενός ερωτικού ξορκιού, η οποία περιέχει και έναν ύμνο προκειμένου να αποφευχθεί η οργή του νεκρού. Η δυσκολία, λοιπόν, του εγχειρήματος της σύλησης τάφου, δρα ενισχυτικά σε ότι αφορά την αποτελεσματικότητα της κατάδεσης. Επιπροσθέτως, οι λόγοι που επιλέγονταν οι τοποθεσίες αυτές, φαίνεται πως έχουν και μία πρακτική διάσταση, διότι έπρεπε να επιλέγονται μέρη, τα οποία δύσκολα θα επέτρεπαν την ανεύρεση των καταδέσμων και κατ'επέκταση την αφαίρεσή τους, βλ. υποσημ. 67 στην παρούσα εργασία. Επιπλέον, βλ. Carastro (2009), 4 ο οποίος δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην πτυχή πως οι κατάδεσμοι δεν προορίζονται να είναι ορατοί, συνεπώς η ταφή εξυπηρετεί, με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, την επιδίωξη αυτή. Τέλος, βλ. Stroszeck (2021), 21, η οποία επισημαίνει ότι στο τέλος του 4^{ου} αι. π.Χ. υπήρξε μία γενική αλλαγή αναφορικά με τα σημεία τοποθέτησης των καταδέσμων. Οι τάφοι επιλέγονταν λιγότερο συχνά, ενώ οι πηγές πλέον, αποτελούσαν το δημοφιλέστερο σημείο τοποθέτησης καταδέσμων. Η αλλαγή αυτή, ενδεχομένως να επήλθε λόγω ενός νόμου που θεσπίστηκε από τον Δημήτριο τον Φαληρέα (317-307 π.Χ.), ενώ συγχρόνως και η παρουσία πολιτοφυλακής, καθιστούσε ακόμα πιο δύσκολη την προσέγγιση των τάφων και την επιτέλεση των τελετουργιών κατάδεσης.

¹⁸³ Τα νεκροταφεία από την ύστερη αρχαϊκή περίοδο βρίσκονταν εκτός των ορίων της πόλης, πιθανότατα γιατί οι νεκροί, λόγω μιάσματος, θεωρούνταν ως απειλή για την πόλη και τους ανθρώπους. Στην Αθήνα, η αλλαγή αυτή επήλθε κατά το 500 π.Χ., βλ. Felton (2007), 88.

¹⁸⁴ Ogden (1999), 73.

¹⁸⁵ Βλ. Graf (1997), 131, ο οποίος τίθεται υπέρ της άποψης πως ο ρόλος των νεκρών είναι η μεταφορά του αιτήματος της κατάρας στους θεούς. Προκειμένου να αποσαφηνίσει και να αιτιολογήσει την άποψη του αυτή, αναφέρει χαρακτηριστικά πως οι νεκροί δρούσαν ως «ταχυδρόμοι» οι οποίοι ερωμίζονταν το ρόλο της μεταφοράς τους καταδέσμου στον κάτω κόσμο. Ο Ogden (1999), 21 υποστηρίζει πως δεν είναι πάντα σαφές αν ο νεκρός επιτελεί ο ίδιος την πράξη της κατάδεσης και του περιορισμού του θύματος ή αν απλώς μεταφέρει, ως διαμεσολαβητής μεταξύ των δύο κόσμων, το αίτημα της κατάρας στους θεούς του κάτω κόσμου. Ωστόσο, ο Riess (2012), 212-213 υποστηρίζει πως ο νεκρός είναι αυτός που αναλαμβάνει την πραγμάτωση της κατάρας και πως οι θεοί επιβλέπουν και διασφαλίζουν την δράση του νεκρού. Περισσότερο γενικά για τις αντιλήψεις περί νεκρών και θανάτου στην αρχαία ελληνική σκέψη, βλ. Garland (1985), ειδικά 1-13, ο οποίος αναφέρεται στην δύναμη αλλά και στην θέση που κατείχε ο νεκρός.

μαρτυρίες αναφέρουν ότι, κυρίως, επιλέγονταν νεκροί οι οποίοι χαρακτηρίζονται ως *ἄωροι* (αυτοί που πέθαναν πρόωρα), *βιαιοθάνατοι* (αυτοί που πέθαναν βίαια) και *ἄταφοι* (αυτοί που δεν έλαβαν τις αρμόζουσες νεκρικές τιμές και κατά συνέπεια βρίσκονται παγιδευμένοι μεταξύ των δύο κόσμων).¹⁸⁶ Οι νεκροί (*νεκυδαίμονες*) που εμπίπτουν στις παραπάνω κατηγορίες και θεωρούνταν ως «ανήσυχα πνεύματα», τα οποία δεν είχαν αναπαυτεί για τον λόγο αυτό αποτελούσαν περισσότερο κατάλληλους, αλλά κυρίως, πρόθυμους διαμεσολαβητές, ώστε να βοηθήσουν τους ανθρώπους να πραγματώσουν την πράξη της τελετουργικής κατάδεσης.¹⁸⁷ Επομένως, γίνεται αντιληπτό πως η αξιοποίηση των νεκρών στις τελετές κατάδεσης, βασίζεται κυρίως στην πεποίθηση που κυριαρχούσε στην αρχαία ελληνική σκέψης, σύμφωνα με την οποία οι άνθρωποι μπορούσαν να αλληλοεπιδρούν με τους νεκρούς, να τους ασκούν έλεγχο, να τους κινητοποιούν και να τους θέτουν υπό τον έλεγχό τους, με απώτερο στόχο να καρπωθούν την βοήθεια τους, ώστε να μπορέσουν να επιτύχουν τους στόχους τους.¹⁸⁸

2.4.2 Ρητές αναφορές στην αδυναμία του νεκρού σώματος στους καταδέσμους.

Στους καταδέσμους, παρατηρούμε ότι απαντούν ρητές αναφορές στους νεκρούς. Ειδικότερα, οι αναφορές αυτές σχετίζονται, κατά κανόνα, με τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της κατάστασης των νεκρών, ενώ δίνεται έμφαση στην αδυναμία του σώματος του νεκρού να δράσει και να είναι αποτελεσματικό. Ένα

¹⁸⁶ DT 27 (Κύπρος, 3^{ος} αι. μ.Χ.), στιχ. 1-2 (*[Δέμονες οί κ]ατὰ γῆν κὲ δέμονες οἵτινες [έσ]τε κὲ [πατέρες πατ]έρων κὲ μητέρες ἀντιενίριοι ἄνδριοι [ῆ]τε [γόναιοι, δέ]μ<ο>νες <οἱ>τινές ἐ<σ>θε κὲ ἐνθά[δε κῖσθε βίον λιπόντες] [πολυκηδ]έα./ βιωθάνατοι εἴτε ξένοι ἤτε ἐντόπιοι ἤτε [ἄπο]- [ροι ταφ]ῆς*), SGD 162 (Αίγυπτος, 4^{ος} ή 5^{ος} αι. μ.Χ.), στιχ. 1 (*ὀρκίζω σε, νεκυδαίμων, ὅστις ποτὲ εἶ, κατὰ τῆς κυρίας Βριμὼ προκύνῃ Βαυβὼ*) κ.α. Αναλυτικά για τις πεποιθήσεις αναφορικά με τους βιαιοθάνατους, βλ. Johnston (1999), 117-160, Eidinow (2007), 232, ειδικά 343 υποσημ. 15. Περισσότερο γενικά για τις διάφορες κατηγορίες νεκρών, βλ. Garland (1985), 77-103.

¹⁸⁷ Βλ. Johnston (1999), 142-155, η οποία αναφέρει ότι οι βιαιοθάνατοι εξέφραζαν τον θυμό τους μέσω των επιθέσεων. Υποστηρίζει, πως υπήρχε η πεποίθηση ότι οι νεκροί αυτοί γίνονταν επικίνδυνοι, καθώς επιζητούσαν εκδίκηση για τον βίαιο τρόπο θανάτου τους. Μάλιστα, επισημαίνει πως η εκδίκηση δεν γίνεται αντιληπτή μόνο ως η ικανοποίηση του νεκρού για τον βίαιο τρόπο θανάτου του, αλλά συνδέεται και με την άποψη πως ο νεκρός, με τον τρόπο αυτό, λάμβανε τιμές, κατάλληλο σεβασμό και θέση στη νέα κοινωνία στην οποία πλέον άνηκε.

¹⁸⁸ Βλ. Johnston (1999), 71-80, η οποία αναφορικά με την δράση των νεκρών στην τελετουργική πρακτική των καταδέσμων, εξάγει τα συμπεράσματα πως, οι νεκροί μπορούσαν να λάβουν δράση σε ποικίλες περιπτώσεις, στις οποίες δεν εμπλέκονταν απαραίτητως άμεσα και προσωπικά, και συνεπώς οι επιτελεστές μπορούσαν να επικαλούνται νεκρούς με τους οποίους δεν είχαν κάποια προσωπική σχέση. Τον διαμεσολαβητικό ρόλο μεταξύ των ζωντανών και των νεκρών αναλάμβαναν οι *ρόητες*. Για το ρόλο του *ρόητος*, βλ. αναλυτικά Johnston (1999), 82-117.

αρκετά χαρακτηριστικό παράδειγμα καταδέσμου, στο οποίο γίνεται, μάλιστα, σαφής αναφορά και στο όνομα του νεκρού είναι ο κατάδεσμος *DT 43* (*Όταν σὺ ὦ Πασιάναξ, τὰ γρ[ά]μμα-/ τα ταῦτα ἀναγνῶς, ἀλλ' [ο]ὔτε/ ποτὲ σὺ ὦ Πασιάνα(ξ), τὰ γρ[ά]μμα-/ τα ταῦτα ἀνα<να>γν[ώ]σει [ο]ὔτε/ ποτὲ Νεοφάνης Ἀ(ριστάνδρῳι)/ δίκαν ἐποί[σ]ει, ἀλ[ωθ]εῖ[ς] σὺ ὦ/ Πασιάναξ ἐν(θαῦτα) ἀλ[ίθ]ι<ον>/ κεῖ . θι αὐτὸ<ν> καὶ Ν[εο]φά[ν]εα/ ἀλίθιον καὶ μηδὲ[ν] ἐν(θα(ῦτ)-/ α.). Ο κατάδεσμος αυτός χρονολογείται στον 3^ο αι. π.Χ., προέρχεται από την Αττική και δεδομένου ότι γίνεται μνεία σε δικαστική διαμάχη (*[ο]ὔτε/ ποτὲ Νεοφάνης Ἀ(ριστάνδρῳι)/ δίκαν ἐποί[σ]ει*), εντάσσεται στην κατηγορία των δικανικών καταδέσμων. Ήδη από την αρχή, γίνεται αναφορά στο νεκρό Πασιάνακτα και επισημαίνεται η αδυναμία του να διαβάσει. Συγκεκριμένα αναφέρεται, ότι όταν ο νεκρός Πασιάναξ μπορέσει να διαβάσει (*Όταν σὺ ὦ Πασιάναξ, τὰ γρ[ά]μμα-/ τα ταῦτα ἀναγνῶς*), πράγμα το οποίο, βέβαια, είναι αδύνατο να πραγματοποιηθεί, καθώς ποτέ δεν θα μπορέσει να διαβάσει, όντας νεκρός, (*ἀλλ' [ο]ὔτε/ ποτὲ σὺ ὦ Πασιάνα(ξ), τὰ γρ[ά]μμα-/ τα ταῦτα ἀνα<να>γν[ώ]σει*), τότε και μόνο τότε ο Νεοφάνης, δηλαδή ποτέ, θα μπορέσει να προκαλέσει δικαστική διαμάχη (*ἀλλ' [ο]ὔτε/ ποτὲ σὺ ὦ Πασιάνα(ξ), τὰ γρ[ά]μμα-/ τα ταῦτα ἀνα<να>γν[ώ]σει [ο]ὔτε/ ποτὲ Νεοφάνης Ἀ(ριστάνδρῳι)/ δίκαν ἐποί[σ]ει*), πιθανότατα με τον άτομο που κατέφυγε στην χρήση αυτού του καταδέσμου. Αξιοποιείται δηλαδή, το σχήμα αδυνάτου σε συνδυασμό με το σχήμα αναλογίας, το οποίο αποτυπώνεται στο σχήμα *similia similibus* (*Όταν σὺ... ἀλλ' [ο]ὔτε/ ποτὲ*), προκειμένου να μεταφερθεί συμβολικά η κατάσταση αδυναμίας-αχρηστίας και απραξίας του νεκρού Πασιάνακτα, η οποία αποτυπώνεται στην ανικανότητά του να διαβάσει, στο θύμα του καταδέσμου.¹⁸⁹*

Στην συνέχεια, παρατηρούμε μία κλιμάκωση στο επίπεδο βιαιότητας των διαθέσεων του *καταδέοντος*. Συγκεκριμένα αναφέρεται, ότι όπως ακριβώς ο Πασιάναξ κείται αναίσθητος (*ἀλλ' ὥσπερ σὺ ὦ, Πασιάναξ, ἐνθαῦτα ἀλίθι[ος]/κε[ῖ]σοι*), έτσι και ο Νεοφάνης το απόλυτο τίποτα θα πρέπει να γίνει (*αὐτ[ι] καὶ Νε[ο]φά[ν]εα/ ἀλίθιον καὶ μηδὲ[ν] γενέσθαι*). Το επίθετο *ἀλίθιος*¹⁹⁰ το οποίο κυριολεκτικά σημαίνει «μάταιος κι ανώφελος», σε συνδυασμό με το ρήμα *κεῖμαι*, φέρει περισσότερο την σημασία του «αναίσθητος» και η ερμηνεία αυτή ταιριάζει, θα λέγαμε, περισσότερο για τον χαρακτηρισμό ενός νεκρού. Ωστόσο, ο όρος *ἀλίθιος* χρησιμοποιείται και για τον

¹⁸⁹ Βλ. συμπληρωματικά για τον σχολιασμό του κατάδεσμου *DT 43* (αρ. 9) στο παράρτημα στο τέλος της εργασίας.

¹⁹⁰ Βλ. *LSJ s. v. ἡλίθιος* (Δωρ. *ἀλίθ-*, -α, -ον (*ἡλίθα*), έχει τις σημασίες: (α) μάταιος, άσκοπος, ανώφελος, (β) ανόητος, άμυαλος, άφρων, άνους, όπως το μάταιος.

χαρακτηρισμό του ανθρώπου, ο οποίος στερείται του νου. Διαπιστώνουμε επομένως, πως οι δύο ερμηνείες επικαλύπτονται, καθώς κάποιος ο οποίος δεν έχει νου, ομοιάζει με κάποιον χωρίς αισθήσεις και κατ'επέκταση, με κάποιον νεκρό. Διαφαίνεται έτσι, η μεγάλη σημασία του μυαλού, καθώς η στέρησή του εξισώνει κάποιον με έναν νεκρό. Συνάγεται, λοιπόν, το συμπέρασμα, ότι στόχος του *καταδέοντος* είναι η καταστροφή του νου του θύματος, ενέργεια η οποία με τη σειρά της θα οδηγήσει στην αποδυνάμωσή του, αλλά και στην ολοκληρωτική του καταστροφή του. Δεδομένων, μάλιστα, των αναφορών στη δικαστική διαμάχη, η καταστροφή του θύματος ταυτίζεται στην περίπτωση αυτή, μάλλον, με την ήττα του στη δίκη.

Επιπλέον, ενδιαφέρουσα είναι η αναφορά στην αδυναμία του νεκρού σώματος στον κατάδεσμο *DT 85*, όψη Α, στιχ. 1-6 (*ὥσπερ τύν, Θεόμναστε, ἀδύνατος/ εἴ χειρῶν, πο[δ]ῶν, σώματος πρᾶξή τι,/ οἰκονομῆσῃ τι, φιλεῖμεν, παρ' γυνῆκα/ καταμένειν, οὕτως κῆ Ζωῖλος ἀδύνατος/ μένει παρ' Ἀνθείραν/ βαίνιμεν, κῆ Ἀνθείρα Ζωῖλον τὸν αὐτὸν τόρπον· και* όψη Β (*ὥσπερ σφίγμηι ἀνθρώπους ἐνδείσας,/ ἀποτέλη φθάνων τὸ(ν) κατάδεσμον τοῦτον· ὥσπερ τόδε σῶμα πάγνυτη αὐτῷ, οὕτως κῆ Ζω-/ υλος ὁ ἐνγεγραμμένος εἰς αὐτὰν {γ}/ γίνεσθε·*). Ο συγκεκριμένος κατάδεσμος βρέθηκε στην Βοιωτία και χρονολογείται στον 3^ο ή 2^ο π.Χ. αι., ενώ εντάσσεται στην κατηγορία των ερωτικών καταδέσμων. Για ακόμη μία φορά, αξιοποιείται το σχήμα αναλογίας (*ὥσπερ τύν, Θεόμναστε, ἀδύνατος/ εἴ χειρῶν, πο[δ]ῶν, σώματος πρᾶξή..../ καταμένειν, οὕτως κῆ Ζωῖλος ἀδύνατος/ μένει παρ' Ἀνθείραν/ βαίνιμεν, κῆ Ἀνθείρα Ζωῖλον τὸν αὐτὸν τόρπον·*) και με τον τρόπο αυτό τονίζεται η αδυναμία του σώματός του Θεόμνηστου. Παρατηρούμε, ότι το επίθετο *ἀδύνατος* συνοδεύεται από ανατομικές αναφορές στα χέρια, στα πόδια, ενώ συγχρόνως επισημαίνεται και η αδυναμία πραγμάτωσης οποιασδήποτε άλλης σωματικής ενέργειας (*εἴ χειρῶν, πο[δ]ῶν, σώματος πρᾶξή*). Καθίσταται με τον τρόπο αυτό σαφές ότι η αδυναμία του νεκρού σώματος σχετίζεται άμεσα με την κατάσταση ακινησίας, αλλά και με την απουσία κάθε σωματικής ενέργειας και δράσης. Διαπιστώνουμε, λοιπόν, ότι το νεκρό σώμα αποτελούσε για τον *καταδέοντα* ένα κατ' εξοχήν παράδειγμα έλλειψης ζωής, αχρηστίας και παντελούς αδυναμίας.¹⁹¹ Αυτή η ιδέα, άλλωστε, αποτυπώνεται και στην φράση (*ὥσπερ τόδε σῶμα*

¹⁹¹ Το επίθετο *ἀτελής*, το οποίο απαντά σε αρκετούς καταδέσμους (*DT 68, 85, SGD 94, 97, 99, 100, 118*), στους οποίους γίνεται αναφορά σε νεκρούς, αποτυπώνει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο την έννοια και την ιδέα της έλλειψης ολοκλήρωσης, της ματαιότητας και της αχρηστίας. Ωστόσο, η προσέγγιση των όρων *ἀτελής* και *ἀτέλεστος* είναι πολυδιάστατη και περίπλοκη. Ενδεικτικά, λοιπόν, αναφέρουμε ότι οι όροι αυτοί χρησιμοποιούνται για τον χαρακτηρισμό κάποιου ως ανεπιτυχή, ο οποίος δεν κατάφερε να επιτύχει το *τέλος*, υπό την έννοια του σκοπού και της ολοκλήρωσης, της ζωής του. Για παράδειγμα στο

πάγνυτη αὐτῶ). Το ρήμα *πάγνυμι* χρησιμοποιείται προκειμένου να δηλωθεί η ψυχρότητα του νεκρού σώματος και συγχρόνως η ακαμψία του.¹⁹² Σύμφωνα με τα παραπάνω, εύλογα οδηγούμαστε στην διαπίστωση πως τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του νεκρού σώματος (αδυναμία, ακινησία, ψυχρότητα και ακαμψία), επιδιώκονται να μεταφερθούν στα θύματα που στοχοποιούνται στον κατάδεσμο, τον Ζώιλο και την Ανθείρα, ώστε να οδηγηθούν και αυτά σε αντίστοιχη κατάσταση αδυναμίας, όμοια με αυτή του νεκρού Θεόμνηστου.

Παρά τις ρητές αναφορές των καταδέσμων στους νεκρούς και στην αδυναμία τους να δράσουν, οι κατάδεσμοι δεν αποσκοπούσαν απαραίτητα στην θανάτωση του θύματος, δεν επεδίωκαν δηλαδή πάντα και κατ'ανάγκη να οδηγηθεί το άτομο που στοχοποιούνταν κυριολεκτικά σε κατάσταση όμοια με αυτή του νεκρού. Άλλωστε, αρκετά σπάνια, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, απαντά στο λεκτικό των καταδέσμων, κυρίως των περισσότερο πρώιμων χρονολογικά, λεξιλόγιο το οποίο παραπέμπει και υποδηλώνει την πρόθεση του *καταδέοντος* για τη θανάτωση του ατόμου που στοχοποιεί.¹⁹³ Κατ' ανάλογο τρόπο, μπορούμε να πούμε πως η τελετουργική πράξη της εναπόθεσης των ομοιωμάτων κάτω από τη γη, αλλά και η τοποθέτησή τους μέσα σε ένα ομοίωμα φερέτρου, δεν στόχευε στην κυριολεκτική ταφή και θανάτωση του θύματος.

Ωστόσο, προκειμένου να κατανοήσουμε τη σημασία των τελετουργικών αυτών χειρονομιών, είναι σημαντικό να εξετάσουμε τις αναφορές στα κείμενα των καταδέσμων, οι οποίες δηλώνουν με σαφή τρόπο την τελετουργική πράξη της ταφής των μολύβδινων επιγραφών. Για παράδειγμα, στον κατάδεσμο *DT 49*, στιχ. 16-17

κατάδεσμο *DT 68*, όψη Α, στιχ. 1-4 (*[Κα]ταδῶ Θε[ο]δώρα[ν] πρὸς [τ]ῇ-/ [ν] παρὰ Φε[ρρε]φάττη και πρὸς/ [το(ὺ)ς] ἀτελ[έ]σ[το(ν)ς]· ἀτελῆς [ε]ἶ[η] α[ὐτῇ] καὶ ὅτι ἂμ πρὸς Καλλίαν διαλ[έγειν]*) και όψη Β, στιχ. 1-4 (*[Καὶ ὡς] οὗτος [ὁ νεκρὸς] ἀ[τ]ε[λ]ῆς κ[ε]ῖται/ οὕτως] ἀτέλεστα εἶ[ναι] Θεοδώροι πάντ-/ [α κα]ὶ ἔπη και ἔργα τὰ πρὸς Χαρίαν και πρὸς/ [το(ὺ)ς] ἄλλο(ν)ς ἀνθρώ[π]ο(ν)ς·*) Συγκεκριμένα, αναφέρεται ότι έτσι όπως το πτώμα που βρίσκεται στον τάφο αυτό, κείται παντελώς αδύναμο και αναποτελεσματικό, έτσι και οι πράξεις και τα λόγια της Θεοδώρας εξίσου αναποτελεσματικά να είναι. Επιπλέον, ο όρος *ἀτέλεστος* χρησιμοποιείται για τους αμύητους, ενδεχομένως στα ελευσίνια μυστήρια, ωστόσο δεν είναι βέβαιο ότι αυτή η σημασία υπάρχει στην περίπτωση των καταδέσμων. Τέλος, αναφέρουμε ότι ο ίδιος όρος μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για τον χαρακτηρισμό μίας γυναίκας (ή και άντρα) που δεν έφτασαν στον γάμο, όπως γίνεται φανερό και στο παράδειγμα του καταδέσμου.

¹⁹² Το ρήμα *έχει* τη σημασία του «κάνω κάτι στερεό, σκληρό». Χρησιμοποιείται ακόμη για υγρά με την σημασία του «παγώνω», βλ. Αισχύλος, *Πέρσες*, στιχ. 495-497 (*νυκτὶ δ' ἐν ταύτῃ θεὸς/χειμῶν' ἄωρον ὥρσε, πῆγνυσιν δὲ πᾶν/ ῥέεθρον ἄγνοῦ Στρυμόνος*). Ακόμη, χρησιμοποιείται και για τον χαρακτηρισμό των δύσκαμπτων μελών του ανθρωπίνου σώματος, βλ. Όμηρος, *Ιλιάδα*, Χ 451-3 (*αἰδοίης ἐκυρῆς ὁπὸς ἔκλυον, ἐν δέ μοι αὐτῇ/στήθεσι πάλλεται ἦτορ ἀνὰ στόμα, νέρθε δὲ γούνα/ πῆγνυται· ἐγγὺς δὴ τι κακὸν Πριάμοιο τέκεσιν.*), πρβλ. *LSJ* s. ν. *πῆγνυμι*.

¹⁹³ Πρβλ. υποσημ. 120.

(τούτους ἅπαντας/ καταδῶ ἄφα [ν] ἰζῶ κατ [ο] ρύττω καταπαττα-/ ύ/ λεω), το ρήμα (κατ [ο] ρύττω) χρησιμοποιείται για να δηλωθεί η τελετουργική πράξη της εναπόθεσης του καταδέσμου κάτω από τη γη. Με τη χρήση του όρου *ἀφανίζω*, προσδιορίζεται και δηλώνεται ο σκοπός, αλλά και το αποτέλεσμα της ενέργειας της τελετουργικής ταφής του καταδέσμου, ο οποίος είναι ο αφανισμός, δηλαδή η εξαφάνιση των θυμάτων.¹⁹⁴ Η εξαφάνιση δεν έχει υποχρεωτικά εδώ την έννοια της καταστροφής ή της θανάτωσης, αλλά μάλλον, δίνεται προβάδισμα στην έννοια της απομάκρυνσης.¹⁹⁵ Το αίτημα για την απομάκρυνση του θύματος από τον κόσμο των ζωντανών, δηλαδή, από το πλαίσιο της οργανωμένης ζωής της κοινωνίας και τη σύνδεσή του με κόσμο των νεκρών αποτυπώνεται με συμβολικό τρόπο στην τελετουργική χειρονομία της εναπόθεσης του καταδέσμου κάτω από τη γη.¹⁹⁶

Σύμφωνα με τα παραπάνω, η τελετουργική πράξη της κατόρυξης του καταδέσμου, αλλά και των ανθρώπινων ομοιωμάτων, φαίνεται να συνδέεται άρρηκτα με το αίτημα του εγκλωβισμού του θύματος στον κάτω κόσμο, ώστε να συγκρατηθεί και να αποδυναμωθεί πλήρως. Μολονότι, δεν επιδιώκεται κυριολεκτικά το θύμα να οδηγηθεί σε θάνατο, διακρίνουμε ότι οι τελετουργικές ενέργειες που σχετίζονται με την κατόρυξη, και ιδιαίτερα η τοποθέτηση του ανθρώπινου ομοιώματος μέσα σε ένα ομοίωμα φερέτρου, αποσκοπούν κυρίως στον περιορισμό του θύματος και στην αποτροπή της δράσης του. Επιπροσθέτως, η τοποθέτηση του αγαλματιδίου μέσα σε ένα μολύβδινο φέρετρο και συγχρόνως, η εναπόθεσή του κάτω από τη γη, συνιστούν μία διπλή τελετουργική ταφή, η οποία επιδιώκει την ενίσχυση, αλλά και τη διασφάλιση του αποτελέσματος της κατάδεσης. Δεν θα πρέπει να παραγνωρίζουμε το

¹⁹⁴ Βλ. Carastro (2009), 280, ο οποίος αναφέρει πως ο όρος *ἀφανίζω* έχει διττή σημασία καθώς, αφενός συνδέεται με την ιδέα της «καταστροφής» του θύματος, αφετέρου υποδηλώνει και την απόκρυψη του καταδέσμου, ώστε να καταστεί μη ορατός. Επισημαίνει, μάλιστα, πως το ρήμα *κατορύττω* διαφέρει σημασιολογικά από το ρήμα *θάπτω*, το οποίο χρησιμοποιείται κυρίως για τις ταφικές τελετουργίες των νεκρών. Καταλήγει επομένως στο συμπέρασμα πως η επιλογή του ρήματος *κατορύττω*, προκειμένου να δηλωθεί η τελετουργική πράξη της ταφής του καταδέσμου, υποδηλώνει πως ο κατάδεσμος δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως ένας νεκρός, ως ένα πτώμα το οποίο πρέπει να ταφεί και να λάβει αντίστοιχες νεκρικές τιμές.

¹⁹⁵ Το ίδιο αίτημα απαντά και στον κατάδεσμο DT 85 (*ὥσπερ κῆ ὁ μόλυβδος οὔτος/ ἔν τινι (τόπῳ) χωριστῶ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, οὔτως Ζωῖλος (κε)χωρισμένο(ς) παρ' Ἀνθήρας τὸ σῶμα/ κῆ ἄμιν (κ)ῆ τὰ φ(ι)λείματα κῆ τὰ (σ)υνουσιάσματα ὥσπερ ὁ μόλυβδος ὀρώρυχ(αι) π[ά]ν-/- παν κατορωρυγμένος κῆ στεί*). Η αναφορά ότι ο μόλυβδος έχει θαφτεί (*ὥσπερ ὁ μόλυβδος ὀρώρυχ(αι) π[ά]ν-/- παν κατορωρυγμένος κῆ στεί*) και βρίσκεται σε τόπο, ὁ οποίος είναι διαφορετικός και παράλληλα απομακρυσμένος από τον κόσμο των ανθρώπων (*ὥσπερ ὁ μόλυβδος οὔτος/ ἔν τινι (τόπῳ) χωριστῶ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων*), υποδηλώνει την σύνδεση του καταδέσμου, αλλά και των θυμάτων που στοχοποιεί με τον Κάτω Κόσμο. Ακόμη, η συσσώρευση, ὅρων οι οποίοι δίνουν έμφαση στην τοπική απομάκρυνση και απόσταση, αλλά και στον διαχωρισμό (*ἔν τινι (τόπῳ) χωριστῶ, Ζωῖλος (κε)χωρισμένο(ς) παρ' Ἀνθήρας*), καθιστούν σαφές ότι βασική επιδίωξη του θύτη είναι ο χωρισμός του ζευγαριού.

¹⁹⁶ Wilburn (2019), 473-5.

γεγονός ότι οι ενέργειες αυτές χαρακτηρίζονται από έναν έντονο βαθμός βιαιότητας. Ακόμη κι αν δεν επιδιώκεται, η πρόκληση σωματικού πόνου, ο βασανισμός ή και η θανάτωση, η πλήρης κατάργηση της προσωπικής βούλησης, η χειραγώγηση και η απώλεια κάθε ελέγχου, η οποία οδηγεί τελικά το θύμα στην αποδυνάμωση και στην ήττα, συνιστούν ενέργειες αρκετά βίαιες. Το θύμα της κατάδεσης παύει να αυτενεργεί και υπόκειται, πλέον στις προθέσεις του *καταδέοντος*. Με τον τρόπο αυτό, ο *καταδέων* ασκεί έλεγχο στο άτομο που στοχοποιεί, προκειμένου να το ανατρέψει, να το συμμορφώσει σύμφωνα με τις δικές τους επιδιώξεις και να τον οδηγήσει εντέλει στην καταστροφή, την αποτυχία και την δυστυχία.

Κεφάλαιο 3

3. Οι ανατομικές αναφορές και η συσχέτισή τους με τις συνθήκες στις οποίες αναφέρονται οι κατάδεσμοι: Η κατάδεση της γλώσσας στους δικανικούς καταδέσμους

Ένα τυπικό γνώρισμα της γλώσσας των καταδέσμων είναι η απarıθμηση σημείων του σώματος του ατόμου που στοχοποιείται στην κατάρα. Με ιδιαίτερη συχνότητα στους αττικούς καταδέσμους που χρονολογούνται στον 5^ο και 4^ο αι. π. Χ. απαντά το αίτημα της δέσμευσης των χεριών, των ποδιών,¹⁹⁷ της γλώσσας και του νου, χωρίς, ωστόσο, να λείπουν και αναφορές σε άλλα σημεία του σώματος, τα οποία αναφέρονται, όπως είδαμε, λιγότερο συχνά.¹⁹⁸ Το αίτημα της κατάδεσης των βιολογικών οργάνων του σώματος και της παρεμπόδισης των βασικών λειτουργιών που αυτά επιτελούν, αποσκοπεί στην ολοκληρωτική αποδυνάμωση του ατόμου που δένεται η σωματική του υπόσταση. Έτσι, κύριος στόχος του *καταδέοντος*, μέσω της κατάδεσης

¹⁹⁷ Βλ. Gordon (1997), 258-261, ο οποίος επισημαίνει ότι η αναφορά στο ζεύγος των χεριών και των ποδιών, αξιοποιείται ως μετωνυμία του συνόλου του βιολογικού σώματος του ανθρώπου. Ήδη από την εποχή του Ομήρου, το ζεύγος χέρια-πόδια, στη συλλογική σκέψη των αρχαίων Ελλήνων συνιστούσε μία αναφορά η οποία υποδήλωνε το σύνολο του σώματος του ανθρώπου. Ενδεικτικά, λοιπόν, αναφέρουμε ότι η κατάδεση των χεριών και των ποδιών σε σκηνές δεσίματος, βλ. Όμηρος, *Οδύσσεια*, μ 49-52 (*ἀτὰρ αὐτὸς ἀκουέμεν αἶ κ' ἐθέλησθα, / δῆσάντων σ' ἐν νηὶ θοῇ χειράς τε πόδας τε / ὀρθὸν ἐν ἰστοπέδῃ, ἐκ δ' αὐτοῦ πείρατ' ἀνήφθω, / ὅφρα κε τερπόμενος ὄπ' ἀκούσης Σειρήνοιν.*), καθώς και σε σκηνές σύλληψης, βλ. Όμηρος, *Οδύσσεια*, ρ 477-481 (*τὸν δ' αὖτ' Ἀντίνοος προσέφη, Εὐπείθεος υἱός· / ἔσθι ἔκκλος, ξεῖνε, καθήμενος, ἢ ἅπιθ' ἄλλη, / μή σε νέοι διὰ δώματ' ἐρύσσωσ', οἷ' ἀγορεύεις, / ἢ ποδὸς ἢ καὶ χειρός, ἀποδρύψωσι δὲ πάντα.*), λειτουργούσε μετωνυμικά προκειμένου να δηλωθεῖ η ολοκληρωτική ακινητοποίηση του σώματος. Ακόμη, η σωματική δύναμη στο σύνολό της μπορούσε να υποδηλωθεῖ μέσω των αναφορών στα ὄργανα των χεριών και των ποδιών, βλ. Όμηρος, *Ιλιάδα*, Υ 360-361 (*ἀλλ' ὅσσον μὲν ἐγὼ δύναμαι χερσὶν τε ποσὶν τε / καὶ σθένει, οὐ μ' ἔτι φημὶ μεθυσμένον οὐδ' ἡβαιόν*). Ακόμη, επισημαίνουμε τη λεπτομέρεια ότι στον Όμηρο η λέξη *σῶμα* χρησιμοποιούνταν προκειμένου να δηλωθεῖ αποκλειστικά το νεκρό σώμα του ανθρώπου, ενώ για το βιολογικό και πλήρως λειτουργικό σώμα, δηλαδή, το φυσικό, και υλικό πλαίσιο το οποίο συγκροτεῖ την σωματική υπόσταση της ανθρώπινης ταυτότητας και του ανθρώπινου εαυτού, χρησιμοποιούνταν οι ὅροι *δέμας*, *γυῖα*, *ἄψα*, *μέλεα* και *ρέθρα*, οι οποία υποδήλωναν τα μέλη του σώματος, δηλαδή τα ἄνω και κάτω ἄκρα, βλ. περισσότερο αναλυτικά Snell (1953), 1-23. Τέλος, αναφέρουμε ότι τα γηρατεία, μία περίοδος της ζωῆς του ανθρώπου η οποία εἶναι στενά συνυφασμένη με την ἀπώλεια της σωματικῆς δυνάμεις, συνδέονταν με την αποδυνάμωση των χεριών και των ποδιών, βλ. Ησίοδος, *Έργα και Ημέραι*, στιχ. 113-116 (*νόσφιν ἅτερ τε πόνων καὶ οἰζύος· οὐδέ τι δειλὸν / γῆρας ἐπῆν, αἰεὶ δὲ πόδας καὶ χεῖρας ὁμοῖοι / τέρποντ' ἐν θαλίῃσι κακῶν ἔκτοσθεν ἀπάντων· / θνητὸν δ' ὥσθ' ὕπνῳ δεδμημένοι*.) Περισσότερα για την απουσία της δυνάμεις η οποία περιγράφεται ως το λύσιμο των μελών, βλ. Snell (1953), 8, ενώ για τα γόνата ως πηγὴ δύναμης, βλ. Onians (1951), 174-86. Καταληκτικά, λοιπόν, αναφέρουμε ὅτι ο *καταδέων* μπορούσε να χρησιμοποιήσει ορισμένες μόνο λέξεις, οι οποίες συνεκδοχικά δήλωναν το ὅλον. Με τον τρόπο αυτό, αξιοποιώντας μία λογοτυπική ἔκφραση η οποία μετέφερε μία αυστηρὰ καθορισμένη και παγιωμένη ιδέα, με σύντομο, ἀλλὰ και περιεκτικό τρόπο μπορούσε να αποτυπώσει στο κείμενο της κατάρας την βαθύτερη επιθυμία του για την πλήρη κατάδεση της σωματικῆς υπόστασης του ατόμου που στοχοποιούσε στον κατάδεσμο.

¹⁹⁸ Βλ. κεφ. 2, 57-59 για τους καταδέσμους που περιέχουν αναλυτικούς καταλόγους μελών και σημείων του σώματος.

των οργάνων της γλώσσας και των ποδιών, είναι να εμποδίσει την ομιλία και να αποτρέψει την κίνηση του ατόμου που στοχοποιεί στην κατάρα. Η επιλογή των ανατομικών αναφορών, κατά βάση, βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με την κατηγορία του καταδέσμου και τις συνθήκες και δραστηριότητες στις οποίες αναφέρεται.

Για παράδειγμα, στους αγωνιστικούς – αθλητικούς καταδέσμους,¹⁹⁹ κυρίως στην κατηγορία η οποία αφορά στους αγώνες στον ιππόδρομο, ενδεικτικά αναφέρουμε τον κατάδεσμο *DT 239* (Καρχηδόνα, 3^{ος} αι. μ.Χ.),²⁰⁰ παρατηρούμε ότι δίνεται ιδιαίτερα έμφαση στην δέσμευση τόσο των ποδιών των αλόγων (στιχ. 4-10 [*κατάδησον τοὺς ἵπ- / πους τοῦ π/ρασίνου ὧν τὰ ὀνόματά σοι παρακατατίθημι*])... ἐμπόδισον αὐτοῖς τοὺς πόδας, ἐκκόψον ἐκνεύρωσον/ἐξάρθρωσον αὐτούς), όσο και των αναβατών τους²⁰¹ (στιχ.

¹⁹⁹ Οι κατάδεσμοι οι οποίοι εμπίπτουν στην εν λόγω κατηγορία αφορούν, είτε σε αθλητικούς αγώνες πάλης και τρεξίματος, είτε σε χορευτικούς ή θεατρικούς αγώνες. Η πλειοψηφία των καταδέσμων που αφορά στους αγώνες του ιπποδρόμου χρονολογούνται στην ρωμαϊκή-αυτοκρατορική περίοδο, ενώ εντοπίζονται σε ολόκληρο το εύρος της μεσογειακής λεκάνης: Συρία, Αφρική (Καρχηδόνα), Αίγυπτος, Ιταλία (Ρώμη), βλ. Gager (1992), 42-49 για μία σύντομη εισαγωγή στην εν λόγω κατηγορία καταδέσμων. Στον ελλαδικό χώρο, λίγοι κατάδεσμοι έχουν βρεθεί οι οποίοι συσχετίζονται με αθλητικούς αγώνες και χρονολογούνται στη ρωμαϊκή-αυτοκρατορική περίοδο, βλ. περισσότερα, Jordan (1985b), 205-222, (1994a), (2022). Πρώτοι αγωνιστικοί κατάδεσμοι οι οποίοι έχουν βρεθεί στην Αττική είναι οι *DTA 34* (4^{ος} ή 3^{ος} αι. π.Χ.) και *DTA 45* (3^{ος} αι. π.Χ.) και αναφέρονται στην δραστηριότητα των δραματικών αγώνων. Στον κατάδεσμο *DTA 34* αναφέρεται ως αίτημα η κατάδεση των διδασκάλων και των υποδιδασκάλων του Θεαγένη (στιχ. 1-2 *Το [ὐ]ς παρὰ Θε[α] γένει πάντας [δι-/δασκάλους καὶ ὑποδίδα (σκάλους)]*), ενώ στον *DTA 45*, όψη Α, στιχ. 5-6 (*Εὐάνδρ[ον/τ]ὸν ὑποκ[ρι](τήν)*.) επιδιώκεται η κατάδεση του υποκριτή Εὐάνδρου, αλλά και της ομάδας των υποστηρικτών του και όψη Β, στιχ. 1-2 *τοῦ καὶ σύμ- / πα[ντα] ...*). Σημαντικό είναι να αναφέρουμε, ότι δεν απαντά στους καταδέσμους αυτούς κάποια αναφορά στην κατάδεση του σώματος, ούτε γίνεται αναφορά στην αποδυνάμωση κάποιας σωματικής ή διανοητικής ενέργειας, απαραίτητης για την συμμετοχή στο διαγωνισμό, βλ. ακόμη Eidinow (2007), 154-164, η οποία υποστηρίζει ότι η κατάδεση δεν αποσκοπεί στην αποτυχία της εκτέλεσης του δρωμένου επί σκηνής, αλλά μάλλον έχει ως στόχο να πλήξει τους χορηγούς, δίνοντας με τον τρόπο αυτό ποικίλες κοινωνικές, αλλά και οικονομικές προεκτάσεις στα κίνητρα του *καταδέοντος*. Επιπλέον, βλ. και Papakonstantinou (2013), ο οποίος επισημαίνει ότι στους καταδέσμους *DTA 102* και *DTA 68* (Αττική, 4^{ος} αι. π.Χ.) μολονότι γίνεται αναφορά στην κατάδεση δύο αθλητών πάλης, οι εν λόγω κατάδεσμοι δεν συσχετίζονται αυστηρά με τους αθλητικούς αγώνες. Στόχος του *καταδέοντος* σαφώς είναι η αποδυνάμωση των αθλητών, ώστε να οδηγηθούν στην ήττα, αλλά, μάλλον, η αναφορά στην ιδιότητα τους ως αθλητές χρησιμοποιείται προκειμένου να προσδιοριστεί με περισσότερη ακρίβεια η ταυτότητα των ατόμων αυτών. Βαθύτερη, λοιπόν, επιδίωξη του *καταδέοντος* διαφαίνεται πως είναι να επέλθει καθολική καταστροφή σε όλες τις πτυχές της ζωής των αθλητών που στοχοποιούνται στην κατάρα.

²⁰⁰ Ομοιάζει με τους καταδέσμους *DT 234*, *235*, *236*, *237*, *238*, *240*.

²⁰¹ Βλ. Faraone (2019), ο οποίος υποστηρίζει ότι κύριος στόχος είναι η αποδυνάμωση του αλόγου, ενώ η κατάδεση του αναβάτη είναι δευτερευούσης σημασίας. Πράγματι, παρατηρούμε ότι δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην αποδυνάμωση του αλόγου, ωστόσο δεν θα πρέπει να παραγνωρίζουμε το γεγονός ότι το άλογο κι ο αναβάτης, λογίζονται ως ένα αδιαχώριστο σύνολο, βλ. ακόμη Plate (2017), 91-2, ο οποίος αναφέρει ότι στα ομηρικά έπη συχνά οι ήρωες συνδέονται στενά με τα άλογά τους, ενώ στοιχεία και ιδιότητες των αλόγων συνυφαίνονται με την ταυτότητα και τις χαρακτηριστικές ιδιότητες των ιδιοκτητών τους (π.χ. η μεγάλη ηλικία του Νέστορα αντικατοπτρίζεται και στη βραδύτητα των αλόγων του, βλ. Όμηρος, *Ιλιάδα*, Θ 102-106 (*ὦ γέρον ἢ μάλα δὴ σε νέοι τείρουσι μαχηταί./σὴ δὲ βίη λέλγεται, χαλεπὸν δὲ σε γῆρας ὀπάζει./ ἠπεδανὸς δὲ νύ τοι θεράπων, βραδέες δὲ τοι ἵπποι./ ἄλλ' ἄγ' ἐμὼν ὄχρων ἐπιβήσο, ὄφρα ἴδῃαι/οἵ τοι Τρώϊοι ἵπποι ἐπιστάμενοι πεδίῳ*)). Επισημαίνει, ακόμη, ότι υπήρχε και οπτική εξομίωση των δύο μορφών, καθώς οι ήρωες φορούν κράνη με λοφία, δημιουργώντας με τον τρόπο αυτό την εντύπωση ότι έχουν χαίτη αλόγου. Στους καταδέσμους, ο *καταδέων* εστίαζε στη δέσμευση των ποδιών των αλόγων, ενώ όσον αφορά την αποδυνάμωση του ηνίοχου, η προσοχή του στρεφόταν συχνά,

45-48 σὺν τοῖς ἰδίῳ-/ ἰς ἵπποις, μετὰ βλάβης τοῦ/ σώματος καὶ σκελῶν/ κατάγματος*), ὥστε να αποτραπεί η κίνησή τους (στιχ. 11-13 (ἵνα μὴ δυνασθῶσιν τῇ αὐρ[ιον ἡμέρα/ ἐλθόντες ἐ]ν τῷ ἵπποδρόμῳ μήτε τρέχειν μή[τε περιπατεῖν/ μήτ]ε νεικῆσαι). Μέσω του αιτήματος της δέσμευσης των ποδιών των αλόγων, ο καταδέων αποσκοπεί στην αποδυνάμωση ή και στην πλήρη καταστροφή των οργάνων εκείνων που είναι υπεύθυνα για την κίνηση.²⁰² Στόχος του είναι να καταστήσει τα άλογα αδύναμα να κινηθούν, να

μεταξύ άλλων (όραση, πόδια, ευρωστία) στην κατάδεση και στην παρεμπόδιση των χειρών του (κατάδησον αὐτοῖς τὰς χεῖρας, ἐ-/ ντύλ[ι]ζον αὐτῶν τοὺς μάστιγας/ εἰς τὰς ἡνίας, ἄφελε αὐτῶν τῇ[ν νεί-/ κην] τὸν ἀπόβασιν καὶ τὴν ὄρασιν/ ἵνα μὴ δυνασθῶσιν βλέπειν τοὺς/ ἰδίους ἀντιπάλους ἡνιοχοῦν-/ τες, ἀλλὰ μᾶλλον ἄρπασον αὐ-/ τοὺς ἐκ τῶν ἰδίων ἀρμάτων/ καὶ στρέψον ἐπὶ τὴν γῆν ἵνα/ πεσέτωσαν παντὶ τόπῳ τοῦ/ ἵπποδρόμου). Τα πόδια των αλόγων συνδέονται με την κίνηση, ενώ τα χέρια των αναβατών αντιπροσωπεύουν τον έλεγχο της ορμητικής δύναμης του αλόγου. Η παρεμπόδιση των ποδιών του αλόγου αναπόφευκτα οδηγεί στην πτώση του αλόγου, αλλά και του αναβάτη. Συνεπώς, η πτώση του ενός ισοδυναμεί με την πτώση του άλλου. Αντιλαμβανόμαστε, λοιπόν, ότι η κατάδεση του αλόγου μοιραία επηρέαζε και τη τύχη του αναβάτη. Η αποδυνάμωση, δηλαδή, ή και η πλήρης καταστροφή του αναβάτη προκύπτει ως συνέπεια της κατάδεσης του αλόγου. Μάλιστα, η πτώση στη γη θα μπορούσε να οδηγήσει τον αναβάτη στο θάνατο. Επίσης, βλ. Purves (2019), 37-50, ο οποίος επισημαίνει ότι στην ομηρική ποίηση, ιδιαίτερα σε σκηνές μάχης στην *Ιλιάδα*, η πτώση του ήρωα σηματοδοτούσε το θάνατό του. Η πτώση συνιστά μία στιγμή κατά την οποία το σώμα χάνει τη σταθερότητα του, την κάθετη του στάση σε συνάρτηση με την επιφάνεια της γης και καταλήγει στο έδαφος να βρίσκεται παράλληλα με τη γη. Συνεπώς, στο λεκτικό των καταδέσεων, το αίτημα για την πτώση του αναβάτη, το οποίο διατυπώνεται με έμμεσο τρόπο, φέρει σαφώς αρνητικές συνδηλώσεις. Επιπλέον, αν αναλογιστούμε, το γεγονός ότι ο ηνίοχος ποδοπατάται, ενδεχομένως, από τα άλογά του, βρίσκοντας δηλαδή φρικτό θάνατο από τα ίδια του τα άλογα, μάλιστα γίνεται περισσότερο δραματικός ο τρόπος με τον οποίο οδηγείται στην ολοκληρωτική καταστροφή. Μολονότι, πρόκειται για μία λογοτεχνική πηγή, οι κίνδυνοι με τους οποίους βρίσκεται αντιμέτωπος ένας ηνίοχος αποτυπώνονται με ενεργή τρόπο στην περιγραφή της σκηνής του ατυχήματος του Ορέστη (Σοφοκλής, *Ηλέκτρα*, στιχ. 680-763) στους αγώνες αρματοδρομίας στα Πύθια. Ειδικότερα, ο Παιδαγωγός διηγείται τον υποτιθέμενο θάνατο του Ορέστη και συγκεκριμένα αναφέρει ότι ο Ορέστης έχασε τον έλεγχο των αλόγων του, έπεσε από το άρμα, μπλέχτηκε στα πόδια τους με αποτέλεσμα να τον ποδοπατάται από τα άλογά του και τελικά να σκοτωθεί, βλ. στιχ. 742-749 (ὁ τλήμων ὀρθὸς ἐξ ὀρθῶν δίφρων· ἔπειτα λύων ἡνίαν ἀριστερὰν/ κάμπτοντος ἵππου λανθάνει στήλην ἄκραν/ παίσας· ἔθραυσε δ' ἄζονος μέσας χνόας/ κὰζ ἀντύγων ὦλισθεν· ἐν δ' ἐλίσσεται/ τμητοῖς ἱμάσι· τοῦ δὲ πίπτοντος πέδω/ πῶλοι διεσπάρησαν ἐς μέσον δρόμον./ στρατὸς δ' ὅπως ὄρᾳ νιν ἐκπεπωκότα) και στιχ. 755-756 (ἔλυσαν αἱματηρόν, ὥστε μηδένα/ γνῶναι φίλων ἰδόντ' ἂν ἄθλιον δέμας). Αναλυτικά για το σχολιασμό αυτής της σκηνής και το λειτουργικό της ρόλο, βλ. Johnston (2021). Καταληκτικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι το αίτημα της κατάδεσης των ποδιών του αλόγου στους αγωνιστικούς καταδέσμους, δεν στοχεύει απλά στην αποδυνάμωση του ζώου και στην αποτροπή συμμετοχής στον αγώνα, αλλά έχει, μάλιστα, μία περισσότερο βίαιη και επιθετική διάσταση η οποία στρέφεται μάλιστα κατά του ηνιόχου.

²⁰² Πρβλ. Πλάτωνας, *Τίμαιος* 44e-45a (ἐχούσης ἀποροῖ τὰ μὲν ὑπερβαίνειν, ἔνθεν δὲ ἐκβαίνειν, ὄχημα αὐτῷ τοῦτο καὶ εὐπορίαν ἔδοσαν· ὅθεν δὴ μήκος τὸ σῶμα ἔσχεν, ἐκτατά τε κῶλα καὶ καμπτὰ ἔφυσεν τέτταρα θεοῦ μηχανησαμένου πορείαν, οἷς ἀντιλαμβανόμενον καὶ ἀπερειδόμενον διὰ πάντων τόπων πορεύεσθαι δυνατόν γεγόνε, τὴν τοῦ θειοτάτου καὶ ἱερωτάτου φέρον οἴκησιν ἐπάνωθεν ἡμῶν. σκέλη μὲν οὖν χεῖρές τε ταῦτη καὶ διὰ ταῦτα προσέφυ πᾶσιν· τοῦ δ' ὅπισθεν τὸ πρόσθεν τιμιώτερον καὶ ἀρχικώτερον νομίζοντες θεοὶ ταῦτη τὸ πολὺ τῆς πορείας ἡμῖν ἔδοσαν. ἔδει δὲ διωρισμένον ἔχειν καὶ ἀνόμοιον τοῦ σώματος τὸ πρόσθεν ἄνθρωπον. διὸ πρῶτον μὲν περὶ τὸ τῆς κεφαλῆς κύτος, ὑποθέντες αὐτόσε τὸ πρόσωπον, ὄργανα ἐνέδησαν). Στον διάλογο *Τίμαιο* ο Πλάτωνας εκθέτει τις κοσμολογικές του αντιλήψεις, αναφορικά με την δημιουργία του κόσμου, του ανθρώπου και των άλλων ἐμβίων ὄντων ἀπὸ τον θεὸ δημιουργό. Για μία πληρέστερη εισαγωγή, βλ. Cornford (1935), 1-9, και ειδικότερα για το θεο-δημιουργό-τεχνίτη, βλ. Κάλφας (2020), 65-107. Ειδικότερα, στις ἐνότητες (42e-47e) γίνεται λόγος για την κατασκευή του ανθρώπου. Οι καλύτεροι θεοὶ κατασκευάζουν το σώμα των ἀνθρώπων ἀπὸ τα τέσσερα στοιχεῖα που συνθέτουν και τον φυσικὸ κόσμο (φωτιά, νερό, αέρας, γη) και ἐμφυτεύουν στο σώμα την ἀθάνατη ψυχή (43e). Σύμφωνα με τον Πλάτωνα, το σώμα συνιστά τὸ ὄχημα του κεφαλιού. Επισημαίνει, ὅτι τα πόδια (σκέλη) αποτελοῦν τα ὄργανα ἐκεῖνα του βιολογικοῦ σώματος, τα οποία ἐπιτρέπουν τὴν εὐκόλη μετακίνηση (ὄχημα αὐτῷ τοῦτο καὶ εὐπορίαν ἔδοσαν) του ἀνθρώπου στο χώρο

περπατήσουν αλλά και να τρέξουν, με αποτέλεσμα να μην μπορέσουν να λάβουν μέρος στον επικείμενο αγώνα ή ακόμα κι αν μπορέσουν να συμμετάσχουν, να μην έχουν μία ικανοποιητική απόδοση, κι έτσι να οδηγηθούν μοιραία στην ήττα.²⁰³ Θα μπορούσαμε

και έτσι αιτιολογείται ο λόγος για τον οποίο το ανθρώπινο σώμα έχει άκρα. Αναλυτικότερα, για την σύνδεση μεταξύ κοσμολογίας και ανθρώπινης φύσης στον *Τίμαιο*, βλ. Fletcher (2022), ενώ για τη κατασκευή του ανθρώπινου σώματος, αλλά και για τον παραλληλισμό και τις διαφορές μεταξύ της σύστασης του σώματος του σύμπαντος και του σώματος του ανθρώπου, βλ. Karfik (2012). Επιπλέον, και στα ομηρικά έπη, απαντούν αναφορές στις οποίες αποτυπώνεται η άρρηκτη σύνδεση των ποδιών με την κίνηση. Τα πόδια δίνουν στους πολεμιστές τη δυνατότητα να κινούνται γρήγορα στο χώρο, πρβλ. Όμηρος, *Ιλιάδα*, Ν 515 (*τρέσσαι δ' οὐκ ἔτι ρίμψα πόδες φέρον ἐκ πολέμοιο*), Ο 405 (*τὸν μὲν ἄρ' ὥς εἰπόντα πόδες φέρον*), Ρ 700 (*τὸν μὲν δάκρυ χέοντα πόδες φέρον ἐκ πολέμοιο*), ενώ, παράλληλα, τους επιτρέπουν να διατηρούν σταθερή θέση στο πεδίο της μάχης, πρβλ. *Ιλιάδα*, Ν 512 (*οὐ γὰρ ἔτ' ἔμπεδα γυῖα ποδῶν ἦν ὀρμηθέντι*). Για τη σημασία των χειρωνακίων-ενεργειών του περπατήματος, του τρεξίματος, αλλά και της στατικότητας στην αντίληψη των αρχαίων Ελλήνων, βλ. Bremmer (1991), 15-35, και ειδικότερα στα ομηρικά έπη, βλ. την αναλυτικότερη μελέτη του Purves (2019). Μάλιστα, η ταχύτητα των ποδιών συνιστούσε ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό το οποίο καθορίζει την ταυτότητα του ήρωα-πολεμιστή, ενώ παράλληλα, αποτελούσε γνώρισμα το οποίο μπορούσε να τον διακρίνει μεταξύ των συμπολεμιστών του, διότι θεωρούνταν δείγμα εξεχουσών ικανοτήτων. Για παράδειγμα, ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην περιγραφή της ταχύτητας των ποδιών του Αχιλλέα. Η λογοτυπική έκφραση *πόδας ὠκύς* *Ἀχιλλεύς* απαντά 32 φορές στην *Ιλιάδα*, ενδεικτικά, βλ. *Ιλιάδα*, Τ 419, Χ 14 = 230 = 260 = 344, βλ. περισσότερα Dunkle (1997), ο οποίος εστιάζει κυρίως στο τρόπο με τον οποίο τα επίθετα ταχύτητας των ποδιών του Αχιλλέα προμηνύουν και καθορίζουν την εξέλιξη της πλοκής στην *Ιλιάδα*. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ακόμα η παρατήρηση ότι στο επίπεδο των μυθικών αφηγήσεων, το μοτίβο του πληγωμένου ποδιού, αποκτά μία ιδιαίτερη λειτουργία, καθώς αποκαλύπτει πως το πόδι μπορεί να χρησιμοποιηθεί και ως μετωνυμία της ζωής. Ήδη από τον Όμηρο, η επαφή των ποδιών, των πελμάτων, με τη γη και κυρίως και το περπάτημα αποτελούσε μία εμπειρία στενά συνυφασμένη με την ανθρώπινη και φθαρτή φύση. Οι θνητοί δηλαδή ήταν αναγκασμένοι να πατούν τα πόδια τους στην επιφάνεια της γης σε αντίθεση με τους θεούς των οποίων τα πόδια δεν ήταν απαραίτητα να βρίσκονται σε άμεση επαφή με το έδαφος, βλ. Purves (2019), 51-65 για το διαφορετικό τρόπο με τον οποίο περιγράφεται το περπάτημα και γενικά η κίνηση των θεών, ενώ αναλυτικότερα για τις διαφορές μεταξύ της θνητής φύσης του ανθρώπου που υπόκειται στη φθορά και της αναλλοίωτης φύσης των θεών, βλ. αναλυτικότερα Vernant (1991), 27-50. Το πόδι, λοιπόν, στο σύνολο των πεποιθήσεων των αρχαίων Ελλήνων, εκτός από όργανο κίνησης μπορούσε να θεωρηθεί παράλληλα, και ως σύμβολο θνητότητας. Επιπλέον, ο Lévi-Strauss (1963), 215 συνδέει τα πόδια με τη γη και με την ανάπτυξη και τα προσεγγίζει ως το σύμβολο του κύκλου της ζωής, βλ. Christensen (2015), 20-26, ο οποίος επισημαίνει ότι στο επίπεδο του μύθου, το μοτίβο του πληγωμένου ποδιού, αποκτά μία ιδιαίτερη λειτουργία, καθώς αποκαλύπτει πως το πόδι μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μετωνυμία της ζωής. Ένα υγιές πόδι υποδηλώνει έναν άνθρωπο γεμάτο ζωή, ενώ ένα άρρωστο πόδι εξαρθώνει την ζωή από το άτομο. Τέλος, τα πόδια, κυρίως το πέλμα, το τμήμα δηλαδή του ποδιού από τον αστράγαλο και κάτω, συνιστούν ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό γνωρίσματα της εξωτερικής εμφάνισης του ανθρώπου, το οποίο μπορεί να λειτουργήσει ως σημάδι της ταυτότητας και της καταγωγής του. Για τον λόγο αυτό, τα πόδια, μεταξύ άλλων χαρακτηριστικών, διαδραματίζουν καίριο ρόλο στις σκηνές αναγνώρισης, βλ. Όμηρος, *Οδύσσεια*, τ 376-81 (*τῷ σε πόδας νίψω ... ἀλλ' οὐ πῶ τινά φημι ἔοικόντα ὧδε ἰδέσθαι/ὥς σὺ δέμας φωνήν τε πόδας τ' Ὀδυσῆϊ ἔοικας*), όπου η Ευρίκλεια αναγνωρίζει τον Οδυσσέα μέσω του σημαδιού που έφερε στο πόδι του, αλλά και *Οδύσσεια*, δ 148-150 (*οὕτω νῦν καὶ ἐγὼ νοέω, γύναι, ὥς σὺ εἰσκέεις/κείνου γὰρ τοιοῖδε πόδες τοιαῖδε τε χεῖρες/ὀφθαλμῶν τε βολαὶ κεφαλὴ τ' ἐφύπερθε τε χαῖται*) σκηνή στην οποία η αναγνώριση του Τηλέμαχου από τον Μενέλαο, επιτυγχάνεται μέσω της θεώρησης κάποιων εξωτερικών γνωρισμάτων του Τηλέμαχου, τα οποία ομοιάζαν με τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά του πατέρα του, Οδυσσέα. Η ομοιότητα, λοιπόν, μεταξύ πατέρα και του γιού, αποτυπώνεται στα κοινά χαρακτηριστικά τους (πόδια, χέρια, μάτια, κεφάλι και μαλλιά), τα οποία αξιοποιούνται ως δείκτες αναγνώρισης και μαρτυρούν, συγχρόνως, την κοινή καταγωγή. Επίσης, βλ. Chiariini (2017), 147-155, η οποία επισημαίνει ότι και τα ίχνη, δηλαδή το αποτύπωμα που αφήνει το πέλμα στο έδαφος, μπορεί να λειτουργήσει ως σημάδι της ταυτότητας του ήρωα σε σκηνές αναγνώρισης στην τραγωδία.

²⁰³ Εκφράσεις που αναφέρουν ρητά την αφαίρεση της νίκης είναι οι ακόλουθες: *DT 23* (*ἄφελε αὐτῶν τὴν/νείκην*), *DT 241* (*ἵνα ἐπὶ νείκην μ[ή]/ἔλ[θωσι]ν ἐν τῇ αὖριν ἡμέρα ἐν τῷ κίρκω*), *DT 242* (*ἐπὶ νεί-/κην μὴ ἔλθωσιν*).

να πούμε ότι στην περίπτωση αυτή, η κατάδεση των ποδιών αποσκοπεί στο να καταστούν τα όργανα τα οποία είναι υπεύθυνα για την κίνηση ανίσχυρα και μη λειτουργικά. Ο καταδέων, δηλαδή, επιλέγει να καταδέσει τα σημεία εκείνα του σώματος, των οποίων ο λειτουργικός ρόλος συνδέεται άμεσα με την δραστηριότητα στην οποία αναφέρεται η κατάρα, δηλαδή τους αγώνες στον ιππόδρομο.

Οι κατάδεσμοι οι οποίοι αφορούν σε δικαστικές διαμάχες συνιστούν μία κατηγορία η οποία ήταν αρκετά διαδεδομένη στην Αττική του 5^{ου} και 4^{ου} αι. π.Χ..²⁰⁴ Η κατάδεση της γλώσσας, ενέργεια η οποία έχει ως στόχο την αποδυνάμωση της λεκτικής ικανότητας, έχει συνδεθεί στενά με το πεδίο των δημόσιων αγορεύσεων και κυρίως με τους δικανικούς λόγους. Η επιλογή της ενσωμάτωσης της εν λόγω ανατομικής αναφοράς στους δικανικούς καταδέσμους δεν φαίνεται να είναι τυχαία. Αντίθετα δικαιολογείται απόλυτα αν αναλογιστούμε ότι η εύρυθμη λειτουργία του οργάνου αυτού, όπως θα διαπιστώσουμε κι στη συνέχεια, ήταν απαραίτητη προκειμένου να μπορέσουν οι εμπλεκόμενοι διάδικοι να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις του δικαστικού αγώνα.

Κριτήριο για την ένταξη ενός καταδέσμου στην κατηγορία των δικανικών καταδέσμων αποτελεί η χρήση δικανικών όρων λ.χ. *δίκη*, *σύνδικοι*, *μηνυταί*, *δικασταί*, *συνήγοροι*, *μαρτυρία*, *μάρτυραι*, *έν δικαστηρίω*, *καὶ ἐπὶ δικαστηρίου*,²⁰⁵ ενώ κατά τον

²⁰⁴ Βλ. Faraone (1991a), 10 και Eidinow (2007), 154, οι οποίοι επισημαίνουν ότι την κλασική περίοδο (5^{ος}-4^{ος} αι. π. Χ.) οι δικανικοί κατάδεσμοι αποτελούν την πολυπληθέστερη κατηγορία καταδέσμων στην Αττική. Ειδικότερα, ο Faraone αναφέρει ότι οι στην κατηγορία των εμπορικών καταδέσμων, εντάσσονται είκοσι πέντε (25) κατάδεσμοι, στην κατηγορία των ερωτικών τριάντα οκτώ (38), ενώ στους δικανικούς κατατάσσονται εξήντα επτά κατάδεσμοι (67). Η Eidinow, στην παραπάνω μελέτη που αναφέραμε, η οποία είναι πιο πρόσφατη συγκριτικά με τη μελέτη του Faraone και επομένως συμπεριλαμβάνει και νέα δεδομένα, αναφέρει ότι η κατηγορία των δικανικών καταδέσμων συμπεριλαμβάνει εβδομήντα έξι (76) καταδέσμους. Επιπλέον, βλ. τον πίνακα καταδέσμων στο παράρτημα της εργασίας, σύμφωνα με τον οποίο, από τους (32) συνολικά καταδέσμους που συμπεριλάβαμε στην παρούσα εργασία (23) προέρχονται από την Αθήνα και (12) μπορούν να συνδεθούν με τη κατηγορία των δικανικών. Επίσης, βλ. Papakonstantinou (2021), 25, ο οποίος επισημαίνει ότι το ασταθές πολιτικό περιβάλλον, το κλίμα ανασφάλειας που κυριαρχούσε στο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο της εποχής, αλλά και η οικονομική ύφεση είχαν ως άμεσο αποτέλεσμα να αυξηθούν οι διαπροσωπικές συγκρούσεις, οι οποίες έβρισκαν λύση στο χώρο των δικαστηρίων, ενώ, παράλληλα, οι παραγμένοι αυτοί καιροί προσέφεραν γόνιμο έδαφος, ώστε να ευδοκιμήσουν οι τελετουργικές πρακτικές, οι οποίες τίθεντο στην υπηρεσία των ανθρώπων προκειμένου να τους βοηθήσουν να ισχυροποιήσουν την θέση τους σε μια κρίσιμη και ανταγωνιστική συνθήκη. Για μία πλήρη εισαγωγή στους δικανικούς καταδέσμους, βλ. Faraone (1991a), 3-32, Gager (1992), 116-51, Eidinow (2007), 165-190, Riess (2007), 164-227, ειδικά 169-177, Papakonstantinou (2021).

²⁰⁵ Ενδεικτικά, αναφέρουμε κάποιους αττικούς καταδέσμους στους οποίους γίνεται χρήση τεχνικού λεξιλογίου που αφορά στο δικανικό πλαίσιο (*DTA* 66, 67, 88, 94, 95, 105, 106, 107, *DT* 43, 44, 49, 87, *SGD* 51, 72, 95, 99, 100, *NGCT* 9). Περισσότερα για το σημασιολογικό περιεχόμενο των προαναφερθέντων δικανικών όρων, βλ. Eidinow (2007), 174-82, ενώ αναλυτικότερα για τη σημασία της κατάδεσης των αρμόδιων δικαστικών λειτουργών, δηλαδή των δικαστών, βλ. Papakonstantinou (2018).

Faraone το αίτημα της δέσμευσης της γλώσσας, όπως και της καταστροφής της διανοητικής ικανότητας του ατόμου που στοχοποιείται, αποτελεί ισχυρή ένδειξη ότι ένας κατάδεσμος μπορεί να σχετίζεται με το πλαίσιο των δικαστικών αγώνων και των νομικών αντιπαράθεσεων.²⁰⁶ Ωστόσο, η Eidinow επισημαίνει ότι, παρά τον ισχυρισμό του Faraone ότι η γλώσσα αποτελεί τον πιο δημοφιλή στόχο των δικανικών καταδέσμων, μόλις 17 από τους 67 δικανικούς καταδέσμους που αναγνωρίζει ο Faraone αναφέρονται στην κατάδεση του οργάνου αυτού. Συνεπώς, καταλήγει στην άποψη πως δεν αποτελεί πάντοτε ασφαλές κριτήριο για την ένταξη ενός καταδέσμου στην κατηγορία των δικανικών, η αναφορά στην κατάδεση της γλώσσας. Υποστηρίζει, επιπλέον, ότι η αναφορά στην κατάδεση και άλλων σημείων του σώματος, αποσκοπεί στο να καταστήσει το θύμα εντελώς αδύναμο ακόμα και να παρουσιαστεί στο δικαστήριο.²⁰⁷ Πράγματι, παρατηρούμε ότι η αναφορά στην κατάδεση της γλώσσας δεν απαντά αποκλειστικά σε καταδέσμους οι οποίοι αναφέρονται ρητά, μέσω της χρήσης δικανικού λεξιλογίου, σε κάποια δικαστική διαμάχη, αλλά αναφορές στο συγκεκριμένο ανατομικό όργανο απαντούν σε όλες τις κατηγορίες καταδέσμων.²⁰⁸

Στην Αττική του 5^{ου} και 4^{ου} αι π.Χ., όταν υπήρχαν αντιπαλότητες μεταξύ των πολιτών, συχνά η επίλυσή τους κατέληγε στα δικαστήρια.²⁰⁹ Τα δικαστήρια αποτελούσαν ένα θεσμικό φορέα ο οποίος επωμιζόταν τον ρόλο της αντιμετώπισης κι επίλυσης των προσωπικών διαφορών που ανέκυπταν μεταξύ των πολιτών. Στο πλαίσιο μίας δικαστικής διαμάχης δεδομένου ότι η ικανοποιητική αγόρευση στο δικαστήριο, αλλά και η διανοητική διαύγεια των διαδίκων συνιστούσαν δύο καίριους παράγοντες για την έκβαση της δίκης, ο καταδέων επέλεγε να δέσει τη γλώσσα και το νου²¹⁰ του

²⁰⁶ Faraone (1985), 152, (1991), 15-16.

²⁰⁷ Eidinow (2007), 170.

²⁰⁸ Βλ. πίνακα καταδέσμων στο παράρτημα στον οποίο αναφέρουμε ότι με βάση τους (32) καταδέσμους που έχουν αποτελέσει πυρήνα της μελέτης μας (15) είναι δικανικοί (απαντούν ρητά δικανικοί όροι), (7) εμπορικοί, (6) ερωτικοί και (1) αθλητικός (για 3 καταδέσμους δεν μπορούμε να είμαστε απόλυτα βέβαιοι για την κατηγορία). Η αναφορά στην κατάδεση της γλώσσας απαντά συνολικά (15) φορές. Ειδικότερα, στους (15) δικανικούς η αναφορά στη γλώσσα απαντά στους (11), ενώ στους (7 εμπορικούς), αναφορά στη γλώσσα γίνεται (4) φορές.

²⁰⁹ Για την εξέλιξη των δικαστικών φορέων, αλλά και για το κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο της εποχής, βλ. υποσημ. 225-227 παρακάτω.

²¹⁰ Εκτός από το αίτημα του καταδέοντος για την κατάδεση των μελών και των οργάνων του βιολογικού σώματος του ανθρώπου, όπως για παράδειγμα των χεριών, των ποδιών και της γλώσσας, (ανατομικών σημείων δηλαδή τα οποία διαθέτουν καθαρά σωματική υπόσταση), γίνεται ακόμη αναφορά στην κατάδεση του νοῦ, αλλά και των φρενῶν, οντοτήτων που νοούνταν ως ασώματες και άυλες. Ο όρος νοῦς απαντά με περιεχόμενο που ποικίλει στα κείμενα διαφορετικών εποχών, αλλά και λογοτεχνικών ειδών της αρχαιότητας. Σημαντικό, λοιπόν, είναι εξ αρχής να τονίσουμε ότι στους καταδέσμους το εν λόγω όργανο αναφέρεται, όχι υπό την έννοια με την οποία προσέγγιζαν την φύση και τη λειτουργία του οι ποικίλες φιλοσοφικές σχολές της αρχαιότητας· προτάσσεται, μάλλον, η ιδιότητά του ως έδρας των διανοητικών και γνωστικών διεργασιών του ατόμου. Τόσο ο νοῦς, όσο και οι φρένες συνδέονται με ένα

αντιπάλου του, ώστε να αποδυναμώσει τα όργανα εκείνα τα οποία είναι υπεύθυνα για την εκφορά λόγου και την ικανότητα της ορθής σκέψης²¹¹ αντίστοιχα.²¹² Οι διάδικοι καταφεύγοντας στην πρακτική των καταθέσεων, επεδίωκαν να καταστήσουν τους αντιδίκους τους μη αποτελεσματικούς στην επικείμενη δίκη και με τον τρόπο αυτό επιζητούσαν να τους οδηγήσουν στην ήττα, διεκδικώντας έτσι μία πιο συμφέρουσα έκβαση της δίκης για τους ίδιους.

Από τη μελέτη των καταθέσεων μπορούμε να αντλήσουμε πληροφορίες, οι οποίες μας βοηθούν να κατανοήσουμε την πρόθεση, καθώς και τα κίνητρα των ανθρώπων που κατέφευγαν στην χρήση τους προκειμένου να ισχυροποιήσουν την θέση τους στη απαιτητική και δύσκολη συνθήκη των δικαστικών αντιδικιών. Συγχρόνως, έχουμε τη δυνατότητα να αναδείξουμε κι άλλες παραμέτρους, οι οποίες πιθανότατα διαδραμάτιζαν καίριο ρόλο για την εξέλιξη μίας δίκης, αλλά και πρακτικές τις οποίες είχαν στις διάθεσή τους οι διάδικοι, κι οι οποίες συνέβαλαν καθοριστικά στην εξέλιξη της δικαστικής διαμάχης αλλά και στην εξόντωση των αντιπάλους τους.

ευρύ φάσμα διανοητικών λειτουργιών, στο οποίο συμπεριλαμβάνονται η ικανότητα της αντίληψης, της νόησης, της γνώσης, αλλά και οι ποιότητες της λογικής σκέψης και της οξυδέρκειας. Ειδικότερα, ο νοῦς συνιστούσε μία οντότητα, η οποία έδραζε και λειτουργούσε εντός του ανθρώπου, ενώ απαντά πάντα στον ενικό αριθμό. Στα νέα ελληνικά μπορεί να αποδοθεί με τους όρους «νους» ή «διάνοια». Συνδέεται, κυρίως με την ικανότητα του ανθρώπου να σκέφτεται λογικά, να αντιλαμβάνεται και να επεξεργάζεται τα ερεθίσματα που προσλαμβάνει από το εξωτερικό περιβάλλον του. Αναλυτικά για την οντότητα του νου στην επική ποίηση, βλ. Sullivan (1995), 19-35. Ο όρος *φρήν*, απαντά συνήθως, στον πληθυντικό αριθμό *φρένες*, ενώ συνδεόταν συχνά με την περιοχή του διαφράγματος, και ειδικότερα με το όργανο των πνευμόνων. Η λειτουργία και η δράση των *φρενῶν* επέτρεπε στο άτομο να επεξεργάζεται και να αξιολογεί τα ποικίλα ερεθίσματα, ώστε να μπορεί να επιλύσει πρακτικά προβλήματα και να αντιδράσει προκειμένου να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά μία κατάσταση, βλ. Sullivan (1995), 36-52, Onians (1951), 23-24.

²¹¹ Στους καταδέσμους η τελετουργική δέσμευση του νου στοχεύει στην αποδυνάμωση ή και την πλήρη καταστροφή της διανοητικής ικανότητας του ατόμου που στοχοποιούνταν στην κατάρα. Για παράδειγμα, στον κατάδεσμο *DTA* 65, ο οποίος χρονολογείται στον 4ο ή και 3ο αι. π.Χ. και προέρχεται από την Αττική, βασική επιδίωξη του καταδέοντος είναι να καταστούν *άφρονες* τα άτομα που στοχοποιούνται (*ΑΡΟΣ Καλλ[ία]ς .. ΣΑ . Χ .. Α Εὐκτῆμονος/ Χαρίας Καλλίας : ἐφ' ὅμ[ιν]/ Καλλίας [Ι]π(π)όνικος: Ἰπ(π)ο(λ)όχης/ Καλλίο[υ] μάρτυρες ἢ δικασταί;/ Κ[αλλία]ν ἁλαχίστου/ Νουμηνίου κηδ(ε)σταί...../ συ(ν)ηγόρους/ καὶ Καλ[λί]ας · Χ[α]ρίας .../ ἄφρονες γένοιτο· Αμεινί[α]ς/ Καλλίας (μάρτυρες) Κα[λλία]ς/ Καλλίας/ Καλλίου.). Η χρήση δικανικών όρων (στιχ. 4 *Καλλίο[υ] μάρτυρες ἢ δικασταί* και στιχ. 7 *συ(ν)ηγόρους*) αποτελεί ένδειξη πως ο κατάδεσμος θα μπορούσε να εντάσσεται των δικανικών καταθέσεων. Δεδομένου ότι το όνομα του Καλλία, επαναλαμβάνεται δέκα φορές, εικάζουμε πως συνιστά τον κύριο στόχο και, συνεπώς, το βασικό δικαστικό αντίπαλο του καταδέοντος. Ωστόσο, εκτός από τον Καλλία στοχοποιούνται οι συνήγοροί του, οι μάρτυρες, αλλά και οι δικαστές. Ιδιαίτερος στόχος του θύτη είναι, μέσω του καταδέσμου, να καταστήσει άνοες ή άφρονες (στιχ. 8 *ἄφρονες γένοιτο·*), τόσο τον βασικό του αντίδικο, όσο και τους μάρτυρές του, ώστε να μην είναι σε θέση να σκεφτούν λογικά κατά τη διεξαγωγή της δίκης. Ο καταδέων επιθυμεί να πλήξει την διανοητική ικανότητα των αντιπάλων του, στερώντας τους τον νου, κάνοντάς τους, δηλαδή, να χάσουν τα λογικά τους και την ικανότητα ορθής σκέψης και κρίσης. Με τον τρόπο αυτό, ο καταδέων επιδιώκει να τους καταστήσει αδύναμους και μη αποτελεσματικούς κατά τον δικαστικό αγώνα, με απώτερο στόχο να τους οδηγήσει στην ήττα.*

²¹² Faraone (1985), (1991).

Μία σημαντική πτυχή η οποία αναδεικνύεται μέσω των καταδέσμων και ιδιαίτερα μέσω του αιτήματος της κατάδεσης της γλώσσας και της ομιλίας, είναι η δύναμη του λόγου, της προφορικής δηλαδή ομιλίας και επικοινωνίας, σε συνάρτηση με το κοινωνικό φαινόμενο του κακόβουλο σχολιασμού των πράξεων και της συμπεριφοράς τρίτων ατόμων, αλλά και της πρακτική της διάδοσης ψευδών και κακεντρεχών πληροφοριών, με απώτερο στόχο την διαβολή και την καταστροφή της φήμης, της κοινωνικής εικόνας και του γοήτρου του ατόμου που τίθεται στο επίκεντρο αυτών των επιθέσεων. Πρόκειται για μία ενδιαφέρουσα παράμετρο του ευρύτερου πλαισίου των νομικών αντιπαραθέσεων και ο τρόπος με τον οποίο εμπλέκεται στην πρακτική των καταδέσμων βοηθά να προσεγγίσουμε πληρέστερα το πως εντάσσεται στην κοινωνία της Αθήνας η τελετουργική πρακτική των καταδέσμων.

Επιπλέον, μέσω των λεκτικά εκπεφρασμένων αιτημάτων του *καταδέοντος*, τα οποία αποτυπώνονται στα μολύβδινα ελάσματα, αποκαλύπτεται η πρόθεση του ατόμου που κατέφευγε στη χρήση καταδέσμου για την κατάσταση αδυναμίας στη οποία επιζητούσε να οδηγήσει τα άτομα που στοχοποιούσε. Ωστόσο, περαιτέρω πληροφορίες αναφορικά με τις πεποιθήσεις των ανθρώπων σχετικά με τον τρόπο δράσης των δικανικών καταδέσμων, μπορούμε να αντλήσουμε και από τη μελέτη λογοτεχνικών πηγών. Μολονότι, ποικίλες λογοτεχνικές μαρτυρίες της αρχαίας ελληνικής και ρωμαϊκής γραμματείας συσχετίζουν και αποδίδουν την αδυναμία ομιλίας σε κάποια τελετουργία κατάδεσης της γλώσσας,²¹³ επικεντρωνόμαστε στη μελέτη της σκηνής της δίκης μεταξύ των δύο σκύλων στους στιχ. 946-8 στους *Σφήκες* του Αριστοφάνη, σκηνή

²¹³ Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα, αν και πρόκειται για πολύ μεταγενέστερη χρονικά πηγή, είναι η περίπτωση του ρήτορα Λιβάνιου από τη Συρία (4^{ος} μ.Χ. αι.). Στο έργο του, *Βίος ή περί της έαυτοῦ τύχης*, I. 243-50, το οποίο συνιστά την αυτοβιογραφία του, αναφέρεται ότι σε μεγάλη ηλικία υπέφερε από φρικτούς πονοκεφάλους, αδυνατούσε να μιλήσει, να γράψει, αλλά και να παρευρεθεί στα μαθήματά του. Ωστόσο, μία μέρα, ανακάλυψε στο εργαστήριο του το πτώμα ενός χαμαιλέοντα, το σώμα του οποίου ήταν τοποθετημένο σε μία περίεργη στάση. Συγκεκριμένα, το κεφάλι του έχει λυγιστεί με κατεύθυνση προς τα κάτω, μέχρι να βρεθεί στη μέση των πίσω ποδιών του. Το ένα από τα μπροστινά του πόδια έλειπε, ενώ το άλλο ήταν τοποθετημένο έτσι ώστε να κλείνει το στόμα του, σα να το φιμώνει. Κατάφερε να θεραπευτεί και να επαναφέρει την κατάσταση της υγείας του μετά την αφαίρεση της σαύρας η οποία είχε τοποθετηθεί στο δωμάτιο του. Ο χαμαιλέοντας αντιπροσώπευε τον Λιβάνιο και λειτουργούσε ως ομοίωμά του. Ο ακρωτηριασμός του ενός από τα μπροστινά πόδια του αποσκοπούσε στην αποδυνάμωση του χεριού με το οποίο ο ομιλητής χειρονομούσε κατά τη διάρκεια των ομιλιών του, ενώ η τοποθέτηση του άλλου ποδιού στο στόμα του, στόχευε στην απώλεια της ευγλωττίας του. Για τη χρήση ζώων ως υλικών ισοδυνάμων των θυμάτων, βλ. συμπληρωματικά υποσημ. 85. Ο πρώτος που εξέτασε λεπτομερώς το απόσπασμα, εντοπίζοντας τη σύνδεση με τελετουργικές πρακτικές κατάδεσης, ήταν ο Bonner (1932). Ακόμη, βλ. Faraone (1989), 153, (1991), 15, Gager (1992), 121, Graf (1997), 160 και ειδικά Maltomini (2004), ο οποίος δίνει ιδιαίτερη έμφαση στους λόγους για τους οποίους επιλέχθηκε το συγκεκριμένο είδος ζώου, ενώ παραθέτει και μία ποικιλία μαρτυριών για την αξιοποίηση της γλώσσας του χαμαιλέοντα σε δεσμευτικά ξόρκια, τα οποία αποσκοπούσαν στην πρόκληση σιωπής, ιδίως στο πλαίσιο των νομικών διενέξεων.

στην οποία γίνεται λόγος για την κατάσταση αφωνίας και την συνακόλουθη αδυναμία αγόρευσης του ενός διαδίκου στο δικαστήριο. Επιλέγουμε να αναφερθούμε στο εν λόγω έργο, αφενός γιατί η διδασκαλία του δράματος (422 π.Χ.) είναι εγγύτερη χρονικά στην περίοδο των επιγραφικών δεδομένων που εξετάζουμε, αφετέρου ο θεματικός πυρήνας του συσχετίζεται άμεσα με το δικανικό πλαίσιο. Μελετώντας, λοιπόν, την εν λόγω λογοτεχνική μαρτυρία σε συνάρτηση με κάποιους πρώιμους αττικούς καταδέσμους της κατηγορίας των δικανικών, επιδιώκουμε να σχηματίσουμε μία πληρέστερη εικόνα, αφενός για τη σημασία της αποδυνάμωσης της γλώσσας, αφετέρου για την χρήση και τον λειτουργικό ρόλο των καταδέσμων στο πλαίσιο των νομικών αντιδικιών.

3.1 Η τελετουργική κατάδεση της γλώσσας με στόχο την αποτροπή της ομιλίας

Στους καταδέσμους αρκετά συχνά απαντά ως αίτημα του καταδέοντος η κατάδεση του οργάνου της γλώσσας του ατόμου που στοχοποιεί στην κατάρα. Σε ορισμένους καταδέσμους γίνεται αναφορά μόνο στη δέσμευση της γλώσσας, και με τον τρόπο αυτό η τελετουργική κατάδεση επικεντρώνεται και στρέφεται αποκλειστικά στην αποδυνάμωση του εν λόγω ανατομικού οργάνου, π.χ. *SGD 95* (Σελινούντας, τέλος 6^{ου} αι. π.Χ.), όψη Α (τὰν *E[ῡ]κλέος γλῶ(σ)σαν κ-* / αἰ τὰν *Ἀριστοφάνιος/ καὶ τὰν Ἀγγελίος κα-/ ἰ τ[ὰν] Ἀλκ[ῖ]φρονο[ς] κ-/ αἰ τ' ἡγεστράτῃ· τῷ- / ν συνδίρῳν τῶν [.]υ[.]λι-/ ος κα[ῖ τ]ῶν Ἀριστοφάνε-/ ος [τὰς γ]λῶ[ς]ας· κα[ῖ τ]ῶν/ [...][λ[.]ονος [γλῶ(σ)σαν]) και όψη Β (καὶ τὰν *Ὀ[ι]νρ[θ]έῳ καὶ τ- / ἂν α[... γ]λῶ[ς]αν).*²¹⁴ Ωστόσο, παρατηρούμε ότι στο λεκτικό των καταδέσμων περισσότερο συχνά η αναφορά στη γλώσσα συνδυάζεται και με την κατάδεση άλλων ανατομικών οργάνων, όπως για παράδειγμα στους καταδέσμους *DTA 68* (Αττική, κλασική ή ελληνιστική εποχή), όψη Α, στιχ. 1 (*χειρας πόδας γλ[ώτταν]*) και *DTA 94* (Αττική, 3^{ος} αι. π.Χ.), στιχ. 3- 4 (*τὴν γλ-/ ὦτ(τ)αν καὶ τὰ< ι >ς φρένας*). Ξεκινώντας από το πλέον προφανές, επισημαίνουμε ότι η γλώσσα*

²¹⁴ *SGD 99* (Σελινούντας, 6^{ος} ή 5^{ος} αι. π.Χ.), *SGD 100* (Σελινούντας, 6^{ος} ή 5^{ος} αι. π.Χ.), *SGD 108* (Σελινούντας, μέσα 5^{ου} αι. π.Χ.), βλ. Eidinow (2007), 171, η οποία επισημαίνει ότι μόνο οι πρώιμοι σικελικοί κατάδεσμοι στρέφονται ειδικά και αποκλειστικά στην κατάδεση της γλώσσας, χωρίς να αναφέρουν άλλα ανατομικά όργανα. Αναλυτικά για τους πρώιμους σικελικούς καταδέσμους στους οποίους το αίτημα της κατάδεσης του οργάνου της γλώσσας συνιστά κυρίαρχο μοτίβο, βλ. την διεξοδικότατη μελέτη της Lamont (2023), 19-80, ειδικά 29-32 και 39-42.

είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένη με την ικανότητα της ομιλίας, δηλαδή την φωνητική εκφορά του λόγου. Μέσω του αιτήματος της τελετουργικής κατάδεσης της γλώσσας ο καταδέων αποσκοπεί στην αποτροπή και στην παρεμπόδιση της ομιλίας των ατόμων που στοχοποιεί.²¹⁵ Η πρόθεση του καταδέοντος να καταστήσει τα άτομα που στοχοποιεί στην κατάρα αδύναμα να εκφέρουν λόγο, αποτυπώνεται με σαφή τρόπο μέσω των επιθέτων *ἄφωνος* (DT 66 Αττική, 4^{ος} αι. π.Χ., στιχ. 1-3 [*Εὐ*]ήνιος . . . / [γλ]ῶταν ἔ[ργ]α . . . / καὶ ἄφωνοι), και *ἄλαλος* (Jordan 2022 no. 1 = CTAA 1 στιχ. 17-18 ἔστ[ω] κωφός, ἄλαλος, ἄνους, ἀκάρδι<ο>ς, ὥς μη-/ δὲν ἀκούων περιέρργον.),²¹⁶ τα οποία χρησιμοποιούνται αδιακρίτως είτε για να προσδιορίσουν έναν άνθρωπο ο οποίος αδυνατεί προσωρινά να μιλήσει,²¹⁷ εξαιτίας ενός ατυχήματος ή μίας ασθένειας,²¹⁸ είτε

²¹⁵ Ποικίλα είναι τα γλωσσικά μοτίβα τα οποία μπορούν να αξιοποιηθούν προκειμένου να εκφραστεί λεκτικά το αίτημα για την αποδυνάμωση οργάνου της γλώσσας, ενώ κι στα προηγούμενα κεφάλαια, στο πλαίσιο πραγμάτευσης άλλων πτυχών του ευρύτερου θέματος της κατάδεσης του σώματος, έχουμε αναφερθεί εκτενώς στο εν λόγω ζήτημα. Ενδεικτικά και συνοπτικά, λοιπόν, αναφέρουμε στο σημείο αυτό το αίτημα της συστροφής της γλώσσας, βλ. SGD 99, ὄψη Α, στιχ. 3-4 (*γλῶσσα ἀπεσ-/ τραμέν' ἐπ' ἀτ<ε>λείαι ἐνγράφο*) και SGD 100, ὄψη Α, στιχ. 1-2 (*Ἰὸ γλο[σ(σ)α / ἀ]πεστραμ(μ)ένα[---]*), αλλά και το αίτημα της μετατροπής της γλώσσας σε μόλυβδο, βλ. DTA 97 στιχ. 21-23 (*ἡ γ[λ]ῶσ-/ σα αὐτῶν καὶ ἡ ψυχὴ μόλυ-/ βδος γένοιτο*). Το επίπεδο βιαιότητας, βέβαια, κλιμακώνεται μέσω του περισσότερο σκληρού αιτήματος για το κάρφωμα της γλώσσας, βλ. DTA 97 στιχ. 8-9 (*καὶ κέντ-/ [η]σον α[ὐτ]οῦ τὴν γλῶσσαν*), το οποίο αποδίδεται μέσω του ρήματος *κέντησον*. Η ενέργεια αυτή συμβολικά υποδηλώνει την πρόθεση του καταδέοντος να ακινητοποιήσει το ὄργανο της γλώσσα, ώστε να μην μπορεί να κινηθεί και κατά συνέπεια να μην είναι λειτουργικό. Για τα παραπάνω, βλ. περισσότερο αναλυτικά σελ. 23-28, 51-57 στην παρούσα εργασία. Τέλος, σε μεταγενέστερους χρονικά καταδέσμους, αρκετά συχνά προκειμένου να δηλωθεί το αίτημα της αποτροπής της ομιλίας χρησιμοποιείται το ρήμα *φίμωσον*, βλ. LSJ s. v. *φίμω* με τη σημασία του κλείνω το στόμα κάποιου για να τον εμποδίσω να μιλήσει ή να φωνάξει. Ενδεικτικά αναφέρουμε τον κατάδεσμο DT 22 (Αμαθούντας, Κύπρος, 3^{ος} αι. μ.Χ.), στιχ. 41-43 (*οὗτοι μοι πάντοτε [τελιώ]-/ [σ]ουσιν κὲ φιμώσουσιν τὸν ἀντίδικον ἐμοῦ τοῦ Σοτηριανοῦ τοῦ κὲ Λιμβάρου τὸν Ἀρίστωναν*). Περισσότερο αναλυτικά για το μοτίβο της φίμωσης στους καταδέσμους, βλ. Jordan (1994b).

²¹⁶ Ομοιάζει αρκετά, με μικρές διαφοροποιήσεις με τους καταδέσμους CTAA 2, 6, 7, 9.

²¹⁷ Επίσης, η προσωρινή απουσία ομιλίας, η άρνηση ή ακόμα και η συνειδητή επιλογή του ανθρώπου να μη μιλήσει, συνιστούσε μία αντίδραση του ατόμου, ως αποτέλεσμα της κυριεύσής του από κάποιο ισχυρό συναίσθημα π.χ. φόβος (Όμηρος, *Ιλιάδα*, Γ 418-20), ντροπή (*Ιλιάδα*, Δ 401-02), περιφρόνηση (*Ιλιάδα*, Ζ 342-43), δέος-θαυμασμός (*Ιλιάδα*, Θ 28-30), θρήνος ή έντονη συναισθηματική κατάσταση (*Ιλιάδα*, Ρ 694-97), θυμός, οργή (*Οδύσσεια*, λ 544), βλ. Lardinois (2020), ειδικά 9-13 περισσότερο αναλυτικά για τη σιωπή στην επική ποίηση. Για το αρκετά ενδιαφέρον ζήτημα της σιωπής των γυναικών ως τρόπου εκδήλωσης μίας αρνητικά επιφορτισμένης και έντονης ψυχολογικής κατάστασης την οποία βίωναν ως θύματα αρπαγής ή βιασμού, βλ. Finglass (2020), McClure (2020).

²¹⁸ Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι στο Ιπποκρατικό *corpus* η κατάσταση αφωνίας, αναφέρεται ως ένα από τα πιο σημαντικά συμπτώματα τα οποία μπορεί να εμφανίσει ο ασθενής, βλ. Montiglio (2000), 228-233, η οποία επισημαίνει ότι όταν ο ασθενής, εκδήλωνε το σύμπτωμα της αφωνίας, δηλαδή έχανε ξαφνικά τη φωνή του ή ήταν αρκετά αδύναμος και καταπονημένος, ώστε να μιλήσει, συνήθως ακολουθούσε ο θάνατός του. Η αφωνία, λοιπόν, ως σωματικό σύμπτωμα σηματοδοτούσε το μεταβατικό εκείνο στάδιο από την κατάσταση ασθενείας στον θάνατο. Επιπλέον, τονίζει ότι η ικανότητα ομιλίας του ασθενή, ήταν αρκετά σημαντική, καθώς του επέτρεπε να περιγράψει τα συμπτώματά του και με τον τρόπο αυτό ο ιατρός, είχε τη δυνατότητα να κατανοήσει καλύτερα τη φύση της ασθένειας και να μπορέσει να προβλέψει την εξέλιξη της νόσου. Η πρόγνωση στηριζόταν άλλωστε στην τακτική επικοινωνία και την αλληλεπίδραση του ασθενή και του γιατρού. Αναλυτικά, για τη εξέταση των συμπτωμάτων και τη σημασία της *πρόγνωσης* στα ιατρικά κείμενα της Ιπποκρατικής σχολής, βλ. Holmes (2018), 68, 72-73 και διεξοδικότερα, (2010), ειδικά 9-19.

έναν άνθρωπο ο οποίος αντιμετωπίζει μία εκ γενετής ή και χρόνια διαταραχή ομιλίας.²¹⁹

Στο λεκτικό των καταδέσμων, η αναφορά στο όργανο της γλώσσας χρησιμοποιείται, μετωνυμικά προκειμένου να δηλωθεί η προφορική εκφορά του λόγου. Συνεπώς, η αναφορά και μόνο της κατάδεσης του εν λόγω οργάνου θα ήταν αρκετή, ώστε να δηλωθεί με σύντομο και περιεκτικό τρόπο το αίτημα του *καταδέοντος* για την αποδυνάμωση και αποτροπή της ομιλίας. Όμως, συνήθως, ο *καταδέων* επιλέγει να διευρύνει και να επεκτείνει την κατάδεση μέσω της προσθήκης περισσότερων όρων οι οποίοι συνδέονται άμεσα με την λεκτική ικανότητα και τον προφορικό λόγο. Για παράδειγμα, την αναφορά στην κατάδεση της γλώσσας ακολουθούν όροι όπως *ἔπη, ῥήματα, λόγος*, π.χ. *DTA 67* (Αττική, 3^{ος} ή 4^{ος} αι. π.Χ.), στιχ. 9-10 (*οὕτως τὰ Κράτητος τὰ ῥήματα ψυχρὰ [καί/ ἐπαρί]στερα γέν[οι]το*), *DT 52* (Αττική, τέλη 4^{ου} αι. π.Χ.), στιχ. 6-7 (*Κέρκιν καταδῶ καὶ λόγους καί/ ἔργα τὰ Κέρκιδος καὶ τὴν γλῶσσαν*), *DT 68* (Αττική, 4^{ος} αι. π.Χ.), ὄψη Α, στιχ. 5-8 (*κα] ἰ ὅτι ἄμ πρὸς Καλλίαν διαλ [ἐγείν] μέλ-/ [λῆι καὶ πρ] ὅς Χαλλίαν ὅτι ἂν διαλ [ἐγείν]/μέλλῃ/ καὶ ἔ] ργα καὶ ἔπη καὶ ἐργασίας*),²²⁰ ενώ ακόμα η κατάδεση μπορεί να επεκτείνεται και σε άλλα ανατομικά σημεία τα οποία συνδέονται με την πραγμάτωση της ομιλίας, π. χ. *DT 49* (Αττική, 300 π.Χ.) στιχ. 24-26 (*καταδῶ δὲ [καὶ Σ]εύθου γλῶτταγ καὶ ψυ-/ χὴν καὶ λόγον ὁμ μελεταῖ καὶ πόδας καὶ χεῖρας/ ὀφ[θ]αλμοὺς [καὶ στόμ]α*). Τα στοιχεία που επιλέγονται να αναφερθούν από τον *καταδέοντα*, συνεκδοχικά παραπέμπουν το ένα στο άλλο. Η διαδοχική, λοιπόν, συσσώρευση όρων με συναφές σημασιολογικό περιεχόμενο κι οι οποίοι συσχετίζονται άμεσα με την λεκτική ικανότητα (*ἔπη, ῥήματα, λόγος, γλῶτταγ, στόμ]α διαλ [ἐγείν*), επιτρέπει στον *καταδέοντα* να δώσει έμφαση, να επαναλάβει, αλλά και να διευρύνει

²¹⁹ Βλ. αναλυτικά Samama (2017), για ένα πλήρη κατάλογο με όρους που χρησιμοποιούνται για να χαρακτηρίσουν ανθρώπους που αντιμετωπίζουν κάποια διαταραχή ομιλίας (π.χ. *βάταλος* ή *βάτταλος, τραυλός, ψελλός, ἐνεός, μυκός, μύρκος, ἰσχνόφωνος, στενόφωνος*).

²²⁰ Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι αντίστοιχο λεξιλόγιο απαντά και στους ακόλουθους καταδέσμους: *DTA 56, 68, 84, 93, 95, 98, 105, 106, 107, DT 47, 50, 52, 69, 86, SGD 46, NGCT 9*. Επίσης, βλ. Gordon (1999), ο οποίος επισημαίνει ότι η αναφορά στο ζεύγος *ἔργα καὶ ἔπη*, συνιστά μία λογοτυπική φράση, η οποία βασίζεται στη διάκριση μεταξύ των λόγων και των πράξεων, βλ. *DTA 107*, ὄψη Α, στιχ. 16-20 (*Φερενίκο(υ) κα[ὶ] ψυ-/χὴν καὶ νο(ῦ)ν καὶ γλῶτταν καὶ βο(υ)λὰς καὶ (τ)ᾶ/ πράττει καὶ τὰ περεμῖ/ ἔμο(ῦ) βο(υ)λε[ῦ]-ετα*). Πρόκειται για έναν κοινό τόπο, μία αντίληψη γνωστή και καθιερωμένη στο κοινωνικοπολιτικό σύνολο και η οποία φέρει ένα συγκεκριμένο κι αυστηρά καθορισμένο σημασιολογικό φορτίο. Ειδικότερα, βασίζεται στην πεποίθηση ότι τα έργα και οι πράξεις αποτελούν δύο αλληλοσυμπληρούμενα πεδία που συνοψίζουν τη δράση ενός ανθρώπου. Το δίπολο έργα-πράξεις χρησιμοποιείται, θα λέγαμε, προκειμένου να δηλωθεί το σύνολο των δραστηριοτήτων και ενεργειών που επιτελεί ο άνθρωπος. Συνεπώς, είναι σαφής η πρόθεση του *καταδέοντος* για την επίτευξη της ολοκληρωτικής κατάδεσης του ατόμου που στοχοποιεί.

το αρχικό και κυρίαρχο αίτημα για την αποδυνάμωσης της ομιλίας, χωρίς όμως να γίνεται μονότονη η λεκτικά εκπεφρασμένη διατύπωση του αιτήματός του.

Στο πλαίσιο μίας δικαστικής διαμάχης το ανταγωνιστικό κλίμα ευδοκιμούσε. Εύκολα, λοιπόν, γίνεται αντιληπτό ότι βασική επιδίωξη των διαδίκων, προκειμένου να ισχυροποιήσουν την θέση τους στο δικαστικό αγώνα, ήταν με κάθε δυνατό μέσον, τόσο θεμιτό, όσο και «αθέμιτο» να καταφέρουν να μειώσουν την απόδοση του αντιπάλου τους και να τους εξουδετερώσουν. Έτσι, λοιπόν, οι άνθρωποι οι οποίοι επρόκειτο να εμπλακούν σε μία δικαστική διαμάχη, για να ενισχύσουν ή και να διασφαλίσουν ένα ευνοϊκό για τους ίδιους αποτέλεσμα στον επικείμενο δικαστικό αγώνα, κατέφευγαν στην τελετουργική πρακτική και στη χρήση καταδέσμων. Μολονότι, παλαιότερα κυριαρχούσε στην έρευνα η άποψη ότι η χρήση των δικανικών καταδέσμων γινόταν μετά από την έκβαση της δίκης και πως είχε εκδικητικό χαρακτήρα, διότι χρησιμοποιούνταν με σκοπό να βλάψουν την αντίπαλη πλευρά,²²¹ πλέον θεωρείται σχεδόν βέβαιο πως χρησιμοποιούνταν πριν από την δίκη κατά τη φάση προετοιμασίας των δύο αντιδίκων.²²² Επρόκειτο, θα λέγαμε για ένα προληπτικό πλήγμα κατά την προπαρασκευαστική διαδικασία της δίκης.

Επιπλέον, δεν υπάρχει κάποια μαρτυρία η οποία να επιβεβαιώνει ότι η χρήση των καταδέσμων απαγορευόταν επίσημα από κάποιο νόμο, συνεπώς θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μία τυπική και, ίσως, αποδεκτή ή τουλάχιστον ανεκτή τελετουργική πρακτική, η οποία εντασσόταν, μάλλον, «άτυπα» στο σύνολο των ενεργειών που αφορούσαν την προετοιμασία των διαδίκων.²²³ Οι άνθρωποι, λοιπόν, που εμπλέκονταν σε δικαστικές διαμάχες, κατέφευγαν σε επαγγελματίες λογογράφους, για να τους συντάξουν τους λόγους που θα εκφωνούσαν στο δικαστήριο, ενώ, παράλληλα, μπορούσαν να αξιοποιήσουν και την τελετουργική πρακτική των καταδέσμων, με στόχο να αποδυναμώσουν τους αντιδίκους τους και με τον τρόπο αυτό να ενισχύσουν τις πιθανότητες να έχουν μία θετική έκβαση στην δικαστική διαμάχη στην οποία εμπλέκονταν.²²⁴

²²¹ Βλ. Ziebarth (1899), Wunsch (1900), Audollent (1904).

²²² Την άποψη αυτή πρώτος εξέφρασε ο Faraone (1985), (1991a) και την αποδέχεται η πλειοψηφία των μελετητών.

²²³ Βλ. Πλάτων, *Νόμοι* 11.932e6-933a5, ο οποίος αναφέρει ότι όποιος υποπτευόταν πως έχει πέσει θύμα τελετουργικής κατάδεσης ή *φαρμακείας* μπορούσε να καταθέσει *δίκη βλάβης*, βλ. περισσότερα Eidinow (2007), 152-53 κι ειδικά υποσημ. 69.

²²⁴ Ακόμη, βλ. Papakonstantinou (2017), 143-145, ο οποίος επισημαίνει ότι προκειμένου να είναι αποτελεσματική η κατάδεση, τα άτομα που στοχοποιούνται είναι πολύ σημαντικό να πληροφορηθούν

Όσον αφορά τους δικανικούς καταδέσμους βαθύτερη επιδίωξη του ανθρώπου που κατέφευγε στην χρήση καταδέσμου ήταν να καταστήσει πλήρως αδύναμο το δικαστικό του αντίπαλο να αγορεύσει ή ακόμα να τον κάνει να σιωπήσει εντελώς. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο τρόπος με τον οποίο αποτυπώνεται η αδυναμία αγόρευσης στο πλαίσιο διεξαγωγής μίας δίκης στους *Σφήκες* (στιχ. 946-8) του Αριστοφάνη.

Στους *Σφήκες*, έργο το οποίο διδάχθηκε στα Λήναια το 422 π.Χ.,²²⁵ ο Αριστοφάνης θέτει στο στόχαστρο τους αθηναϊκούς δικαστικούς φορείς και τις παθογένειες του ισχύοντος συστήματος απονομής δικαιοσύνης. Συγκεκριμένα, στρέφεται κατά των δικαστηρίων και των δικαστών της Ηλιαίας²²⁶ και συγχρόνως θίγει

ότι έχουν βρεθεί στο στόχαστρο μίας καταδεσμικής επίθεσης. Θεωρεί, απαραίτητη, λοιπόν, την ανάγκη διαρροής του κειμένου της κατάρας ή έστω της πληροφορίας πως κάποιος έχει προβεί στην τελετουργική πρακτική των καταδέσμων στο ευρύτερο περιβάλλον των αντιπάλων του. Όταν κάποιος μάθαινε πως έχει πέσει θύμα κατάδεσης, κατακλυζόταν από έντονα αρνητικά συναισθήματα, άγχους και αγωνίας και κατά συνέπεια, αποδυναμώνονταν ψυχολογικά. Βλ. Πλάτων, *Νόμοι* 933 Α, ο οποίος αναγνωρίζει την ψυχολογική επίδραση που είχαν οι πρακτικές αυτές. Κυρίαρχο ρόλο σε αυτή την συνθήκη, οφείλουμε να επισημάνουμε ότι διαδραματίζει η διαδικασία της αυθυποβολής του ατόμου το οποίο θεωρεί πως έχει υποστεί κάποια καταδεσμική επίθεση.

²²⁵ Ο Αριστοφάνης, στους *Σφήκες* άμεσα αναφέρεται στα πολιτικά ζητήματα της εποχής του και μας παρέχει χρήσιμες πληροφορίες για τους θεσμούς της αθηναϊκής δημοκρατίας. Προκειμένου, λοιπόν, να κατανοήσουμε καλύτερο το κοινωνικοπολιτικό υπόβαθρο του έργου χρήσιμο είναι να αναφερθούμε σύντομα στο ιστορικό πλαίσιο του. Το 422 π.Χ., το έτος διδασκαλίας του δράματος, τοποθετείται λίγα χρόνια μετά τον θάνατο του Περικλή. Πλέον, στο πολιτικό προσκήνιο της Αθήνας έχουν ανέρθει οι δημαγωγοί. Πρόκειται για πλούσιους πολίτες οι οποίοι υποσκάπτοντας το κοινό συμφέρον της πόλης δρουν σε βάρος των πολιτών, Μάλιστα, δεν διστάζουν να θέτουν σε εφαρμογή ένα υποκριτικό φιλολαϊκό πρόγραμμα, προκειμένου να εκπληρώνουν τους ιδιοτελείς πολιτικούς και οικονομικούς σκοπούς τους. Ειδικότερα, στο στόχαστρο της επίθεσης του Αριστοφάνη στους *Σφήκες* βρίσκεται ο δημαγωγός Κλέων ο οποίος είχε ηγετικό ρόλο στα γεγονότα της Σφακτηρίας (425 π.Χ.) και η νίκη του αυτή ενίσχυσε την παρουσία του στα πολιτικά πράγματα. Για τους δημαγωγούς, βλ. Σακελλαρίου (2000), 387-389, ενώ για τα ιστορικά γεγονότα και μια σύντομη επισκόπηση της περιόδου, βλ. Mossé και Schnapp- Gourbeillon (2015), 276-283.

²²⁶ Κατά τον 6^ο αι. π.Χ. στην Αθήνα, ο Αρείος Πάγος ήταν ο κύριος δικαστικός φορέας και αποτελούνταν από αριστοκράτες οι οποίοι είχαν διατελέσει άρχοντες. Επίσης, συνιστούσε το πρώτο δικαστήριο που έκρινε υποθέσεις φόνου, ενώ είχε συγχρόνως και πολιτικά δικαιώματα παρέμβασης στη λειτουργία των δημοκρατικών θεσμών. Συγκεκριμένα, προϊστάτο των διαδικασιών, ελέγχου των αρχόντων (*εὔθυναι*). Η πρώτη σημαντική αλλαγή στο δικαστικό σύστημα των Αθηνών επήλθε από τον Σόλωνα όταν ιδρύθηκε η Ηλιαία, η οποία αρχικά περιοριζόταν στην εκδίκαση υποθέσεων οι οποίες αφορούσαν τις αποφάσεις των αρχόντων. Ο ρόλος όμως και οι εξουσίες, τόσο του Αρείου Πάγου, όσο και της Ηλιαίας άλλαξαν ριζικά περίπου στα μέσα του 5^{ου} αι. π. Χ., όταν ο Εφιάλτης το 461 π.Χ. αφαίρεσε όλες τις πολιτικές ιδιότητες του Αρείου Πάγου και το μετέτρεψε αποκλειστικά σε δικαστήριο για εκδίκαση υποθέσεων φόνου. Βλ. Sealey (1983), ο οποίος αναφέρει ότι στην Αθήνα του 5^{ου} αι. π.Χ. υπήρχαν ποικίλα δικαστήρια που εκδίκαζαν υποθέσεις ανθρωποκτονιών, ενώ κάθε δικαστήριο είχε τις δικές του, ξεχωριστές αρμοδιότητες. Ειδικότερα, ο Αρείος Πάγος εκδίκαζε υποθέσεις εκούσιας ανθρωποκτονίας, το Παλλάδιον ακούσιας, ενώ το Δελφίνιον νόμιμης ανθρωποκτονίας. Στα μέσα του 5^{ου} αι. π.Χ., ο Εφιάλτης, στο πλαίσιο μεταρρυθμίσεων που είχαν ως στόχο να ενισχύσουν το δημοκρατικό πολίτευμα, μεταφέρει, όλες τις δικαστικές αρμοδιότητες που είχε αφαιρέσει από τον Αρειο Πάγο στο δικαστήριο της Ηλιαίας. Η Ηλιαία, πλέον, συνιστούσε ένα δικαστικό σώμα, το οποίο αποτελούνταν από 6.000 πολιτών, ηλικίας άνω των τριάντα ετών που καλούνται να συμμετέχουν στα ηλιαστικά δικαστήρια ως δικαστές. Η συμμετοχή σε αυτά αρχικά γινόταν αμισθί. Ο Περικλής, στο πλαίσιο των ριζοσπαστικών μέτρων για την ενίσχυση και εδραίωση του δημοκρατικού πολιτεύματος, εισήγαγε τον δικαστικό μισθό,

το φαινόμενο της δικομανίας των Αθηναίων πολιτών.²²⁷ Πρωταγωνιστές του έργου είναι ο γέροντας Φιλοκλέων και ο γιός του, Βδελυκλέων. Ο ηλικιωμένος ήρωας των *Σφηκών*, ο Φιλοκλέων, έχει εμμονή με τις δίκες και υπηρετεί ως δικαστής στα λαϊκά δικαστήρια.²²⁸ Στην προσπάθειά του να κρατήσει τον γέρο πατέρα του μακριά από τις δίκες της Ηλιαίας, ο Βδελυκλέων εγκαθιδρύει ένα ιδιότυπο ιδιωτικό δικαστήριο (στιχ. 760-862) εντός της οικογενειακής τους κατοικίας. Ο εθισμένος στις δημόσιες δίκες πατέρας, θα αναλάβει το ρόλο του δικαστή και θα κρίνει τις όποιες ιδιωτικές διαφορές μπορεί να προκύψουν μεταξύ των μελών του σπιτιού του. Δημιουργείται, λοιπόν, εντός του σπιτιού μία αίθουσα δικαστηρίου και ο Βδελυκλέων εισάγει την πρώτη υπόθεση. Ειδικότερα, στους στίχ. 891-997 περιγράφεται μία σκηνή δίκης με την εκδικαζόμενη υπόθεση να αφορά στο αδίκημα της κλοπής. Διάδικοι είναι δύο σκύλοι. Ο σκύλος Λάβης έχει κλέψει ένα κομμάτι σικελικού τυριού (στιχ. 894-6 *ἀκούετ' ἤδη τῆς γραφῆς. ἐγράψατο/ κύων Κυδαθηναίεὺς Λάβητ' Αἰζωνέα /τὸν τυρὸν ἀδικεῖν ὅτι μόνος κατήσθιεν/τὸν Σικελικόν*), ενώ ένας άλλος σκύλος, ο Κύων ο Κυδαθηναίος,

αρχικά στο ποσό των δύο οβολών. Η ενέργεια αυτή στόχευε στην ενίσχυση της συμμετοχικότητας των πολιτών στο πολιτικό γίγνεσθαι και ήταν θεμελιώδους σημασίας για την επιβολή της λαϊκής κυριαρχίας στην πόλη. Ειδικότερα, μέσω του ενεργού ρόλου των πολιτών στα θεσμικά όργανα λήψης αποφάσεων, κυρίως μέσω της άσκησης των δικαστικών καθηκόντων, δημιουργούνταν στους πολίτες το αίσθημα της ευθύνης, της εξουσίας και ελέγχου. Για το δικαστήριο της Ηλιαίας, καθώς και για τη θέσπιση δικαστικού αντιμισθίου, βλ. περισσότερα Σακελλαρίου (2000), 135, 410.

²²⁷ Επισημαίνουμε ότι το 425 π.Χ., τρία χρόνια πριν από τη διδασκαλία των *Σφηκών*, είχε αυξηθεί το ποσό του χρηματικού αντιτίμου της συμμετοχής των πολιτών στα λαϊκά δικαστήρια. Εικάζεται ότι η αύξηση του δικαστικού αντιμισθίου σε τρεις οβολούς ήταν πρόταση του Κλέωνα. Το χρηματικό αυτό ποσό ήταν αρκετά μικρότερο από τον κατώτερο μισθό που μπορούσε να εξασφαλίσει κάποιος επαγγελματίας κι αυτό είχε ως αποτέλεσμα στο σώμα των δικαστών να συμμετέχουν κυρίως οι γηραιότεροι πολίτες. Έτσι, κατέφευγαν καθημερινά στο δικαστήριο της Ηλιαίας προκειμένου να αναλάβουν δικαστικά καθήκοντα κι να εξασφαλίζουν μία μικρή αμοιβή. Οι δημαγωγοί, οι οποίοι, μάλιστα, είχαν μετατρέψει τα λαϊκά δικαστήρια σε μέσο ελέγχου και εξόντωσης των πολιτικών τους αντιπάλων, εφάρμοζαν, παράλληλα, φιλολαϊκή πολιτική (όπως η αύξηση του δικαστικού αντιμισθίου) επιδιώκοντας να εξασφαλίσουν την εύνοια του λαού και να ενισχύουν με τον τρόπο αυτό την πολιτική τους θέση. Οι δικαστές, από την άλλη οι οποίοι επωφελούνταν οικονομικά από την διεξαγωγή των δικών, προκειμένου να συνεχίζουν να έχουν οικονομικές απολαβές από την άσκηση του δικαστικού αξιώματος, προσπαθούσαν να ενεργούν μεροληπτικά και προς όφελος των δημαγωγών. Επίσης, αρκετά συχνά, δρούσαν αυθαίρετα υποβαθμίζοντας την αρχή της απονομής της δικαιοσύνης, βλ. αναλυτικά MacDowell (1971), 1-18, Sommerstein (1983), xv-xix, Konstant (1985), Olson και Biles (2015), xlv-lxii.

²²⁸ Η διαρκής επιθυμία του ηλικιωμένου ήρωα να εκδικάζει υποθέσεις παρουσιάζεται από τον Αριστοφάνη ως ασθένεια (στιχ. 71 *νόσον γὰρ ὁ πατήρ ἀλλόκοτον αὐτοῦ νοσεῖ*), πρβλ. και τους στίχ. 77, 80, 87, 114, 651 στους οποίους γίνεται μνεία στην νόσον. Αναφορικά με την εμμονή του Φιλοκλέωνα, η οποία αγγίζει τα όρια της παραφροσύνης, βλ. Kazantzidis (2021), 116 ο οποίος επικεντρώνεται στους ισχυρισμούς των ρητόρων περί παραφροσύνης των αντιπάλων τους, ρητορική πρακτική που είχε ως απώτερο στόχο να τους αποδυναμώσουν, αξιοποιώντας μαρτυρίες τόσο από τους ρητορικούς λόγους όσο και από την κωμωδία. Τέλος, επισημαίνουμε ότι σύνηθες, ήταν να παρουσιάζονται και να παραλληλίζονται οι παθογένειες οι οποίες ταλάνιζαν την πόλη και κυρίως το πολιτικό σύστημα με την εξάπλωση κάποιας μολυσματικής ασθένειας στο «σώμα» της πόλης, βλ. περισσότερα Brock (2000).

παρουσιάζεται ως κατηγορος (στιχ. 900-3 ὃ μαρὸς οὗτος· ὡς δὲ καὶ κλέπτον βλέπει, οἶον σεσηρὼς ἐξαπατήσιν μ' οἶεται./ποῦ δ' ἔσθ' ὁ διώκων, ὁ Κυδαθηναίεὺς κύων;).²²⁹

Η σκηνή της δίκης μεταξύ των δύο σκύλων συνιστά μία διακωμώδηση της ακροαματικής διαδικασίας των αθηναϊκών δικαστικών φορέων. Μία εικόνα, δηλαδή, η οποία προέρχεται από την ιστορική πραγματικότητα και την καθημερινή και βιωμένη εμπειρία των Αθηναίων πολιτών, συγκεκριμένα η λειτουργία των αθηναϊκών δικαστηρίων, μετασχηματίζεται σε μία φανταστική και ουτοπική συνθήκη, προκειμένου ο δραματουργός να ασκήσει κριτική και να καυτηριάσει την κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα της εποχής του.²³⁰

Στο χωρίο που προηγείται την παρουσίαση του Λάβητα στο βήμα, δίνεται έμφαση στην ιδιαίτερη ικανότητα του να γαυγίζει (στιχ. 904-5 ἀγαθός γ' ὕλακτεῖν καὶ διαλείχειν τὰς χύτρας./ σίγα, κάθιζε· σὺ δ' ἀναβὰς κατηγορεῖ.) και υπονοείται έτσι η επιδεξιότητά του και οι σημαντικές ικανότητές του αναφορικά με την εκφώνηση λόγων. Παρουσιάζεται, λοιπόν, θα λέγαμε ως ένας αρκετά ικανός κι εύγλωττος ομιλητής. Με τον τρόπο αυτό, ο ποιητής υποσυνείδητα προετοιμάζει το εσωτερικό, αλλά και εξωτερικό κοινό ότι επρόκειτο να ακούσει μία άρτια αγόρευση. Ωστόσο, ο

²²⁹ Τα ονόματα των δύο διαδίκων αποκαλύπτουν ότι οι δύο σκύλοι αποτελούν θεατρικές περσόνες δύο δημόσιων προσώπων της αθηναϊκής πολιτικής σκηνής της εποχής. Ο κατηγορούμενο Λάβης αντιπροσωπεύει τον αριστοκράτη Λάχητα, ο οποίος είχε διατελέσει στρατηγός σε Αθηναϊκή αποστολή στη Σικελία, ενώ ο κατηγορος Κύων ο Κυδαθηναίος, συνδέεται με τον δημαγωγό Κλέωνα, ο οποίος καταγόταν κι αυτός από το δήμο Κυδαθηναίων. Όπως επισημαίνει ο Konstantakos (2021), 240-244 η επιλογή της αναπαράστασης των δύο πολιτικών αντιπάλων υπό τη μορφή σκύλων, προέρχεται πιθανότατα από τη ιδιαίτερη γλώσσα που χρησιμοποιεί στους ρητορικούς του λόγους ο Κλέων. Ίσως ο Κλέων αυτοπαρουσιαζόταν ως φύλακας σκύλος της πόλης. Περισσότερο αναλυτικά για τη σκηνή της δίκης των σκύλων και για τη σύνδεσή της με την ιστορική πραγματικότητα, βλ. Konstantakos (2021), ο οποίος μεταξύ άλλων αναφέρεται κι εστιάζει στα παραμυθιακά μοτίβα των αισώπειων μύθων, αλλά και στα λογοτεχνικά παράλληλα με λογοτεχνικές πηγές άλλων πολιτισμών, στα οποία οι δίκες με πρωταγωνιστές ζώα συνιστούν κυρίαρχα θεματικά μοτίβα.

²³⁰ Θεματικό πυρήνα των *Σφηκών* αποτελεί η αποσάθρωση του θεσμικού οργάνου των δικαστηρίων στην Αθήνα. Βασικό χαρακτηριστικό της λειτουργίας των δικαστικών φορέων στην Αθήνα στα μέσα του 5^{ου} αι. π.Χ. συνιστούσε το γεγονός ότι η απονομή της δικαιοσύνης δεν βασιζόταν απλώς σε συστηματικές και αυστηρά συγκροτημένες νομοθετικές ρυθμίσεις, αλλά κάρριο ρόλο στην τελική λήψη απόφασης είχαν οι δικαστές οι οποίοι ήταν απλοί πολίτες κι όχι επαγγελματίες δικαστικοί λειτουργεί με τη σημερινή έννοια του όρου. Επίσης, εύκολα οι διάδικοι μπορούσαν να παραπλανήσουν με ποικίλα τεχνάσματα τους δικαστές, ενώ και στους *Σφήκες* γίνεται αναφορά στις πρακτικές στις οποίες κατέφευγαν οι διάδικοι προκειμένου να επηρεάσουν την κρίση και την απόφαση των δικαστών. Η εικόνα που δημιουργεί και παρουσιάζει ο Αριστοφάνης, σαφώς αντανάκλα την ιστορική πραγματικότητα της εποχής του και, ίσως, συνιστά μία διαμαρτυρία για τις αδυναμίες του δικαστικού συστήματος. Όμως, δεδομένου ότι πρόκειται για μία θεατρική αναπαράσταση κι όχι μία πιστή αντανάκλαση της πραγματικότητας, διακρίνεται μία δόση κωμικής υπερβολής. Βλ. MacDowell (1971), 4, ο οποίος εύστοχα επισημαίνει ότι ο Αριστοφάνης, ίσως να μην περιέγραφε την συνθήκη όπως ακριβώς ήταν, αλλά να την παρουσίαζε ηθελημένα πολύ χειρότερα από ότι πράγματι ήταν, προμηνύοντας ωστόσο την κατάσταση στην οποία θα οδηγούνταν η πόλη ή το πώς θα μπορούσαν να εξελιχθούν τα πράγματα, αν συνέχιζε να επικρατεί αυτή η συνθήκη. Για τις αδυναμίες του δικαστικού συστήματος της Αττικής του 5^{ου} αι. π.Χ., βλ. Σακελλαρίου (2000), 555-557.

ορίζοντας προσδοκιών των ακροατών ανατρέπεται εξαιτίας της αδυναμίας του διαδίκου να αγορεύσει (στιχ. 946-8 οὐκ, ἀλλ' ἐκεῖνό μοι δοκεῖ πεπονθέναι, ὅπερ ποτὲ φεύγων ἔπαθε καὶ Θουκυδίδης: ἀπόπληκτος ἐξαίφνης ἐγένετο τὰς γνάθους). Δεν γίνεται λόγος απλά για μία μη ικανοποιητική αγόρευση, αλλά για μία παντελώς αδυναμία εκφοράς λόγου. Ο Λάβης σιωπάει και η αδυναμία του να μιλήσει περιγράφεται ως μία ξαφνική παράλυση της γνάθου του (ἀπόπληκτος ἐξαίφνης ἐγένετο τὰς γνάθους). Το επίθετο ἀπόπληκτος συνιστά έναν ιατρικό όρο ο οποίος χρησιμοποιείται για την περιγραφή των ανθρώπων που έχουν υποστεί αποπληξία, δηλαδή σωματική παράλυση.²³¹ Η παράλυση της γνάθου συνιστά μία έντονα γλαφυρή περιγραφή, η οποία χρησιμοποιείται για να υποδηλωθεί η αδυναμία ομιλίας του Λάβητα. Αυτή η ξαφνική απουσία της ομιλίας,²³² παραλληλίζεται από τον Βδελυκλέωνα, ο οποίος είχε αναλάβει το ρόλο του συνηγόρου του, με την αντίστοιχη αδυναμία του ρήτορα Θουκυδίδη να μιλήσει στο δικαστήριο.

²³¹ Βλ. *LSJ* s. ν. ἀπόπληκτος, σύμφωνα με το οποίο, όρος χρησιμοποιείται: 1) για τον νου, επομένως με τη σημασία του «εμβρόντητος, άναυδος, αποσβολωμένος», βλ. Σοφοκλής, *Φιλοκτήτης*, στιχ. 730-1 (*Ἔρπ', εἰ θέλεις. Τί δή ποθ' ὦδ' ἐξ οὐδενός/ λόγου σιωπᾶς κάποπληκτος ὦδ' ἔχη;* οὐχ οὕτως ἄφρων οὐδ' ἀπόπληκτος, Δημοσθένης, *κατὰ Μειδίου περὶ τοῦ Κονόβλου*, 143 (*καὶ οὐκ ἀπεικάσαι δήπου Μειδίαν Ἀλκιβιάδῃ βουλόμενος τούτου μέμνημαι τοῦ λόγου (οὐχ οὕτως εἴμ' ἄφρων οὐδ' ἀπόπληκτος ἐγώ)*) 2) στα κείμενα των συγγραφέων ιατρικών πραγματειών, για να χαρακτηριστεί ο άνθρωπος ο οποίος έπαθε αποπληξία, που υπέστη δηλαδή εγκεφαλικό επεισόδιο και σωματική παράλυση ενδεικτικά, βλ. Ιπποκράτης, *Περὶ φουσῶν*, 13 (*ἣν δὲ ἀπόπληκτον ὁ Ἱπποκράτης εἶπῃ σκέλος τὸ κατ' ἴξιν, ὡς νεκρῶδες, τὸ ἀχρεῖον καὶ τὸ ἀναλθὲς θέλει φράσαι*). Βλ. Samama (2017), για τους όρους που απαντούν στο σύνολο της αρχαιοελληνικής γραμματείας για τις σωματικές αδυναμίες.

²³² Η απώλεια της φωνής, όπως ήδη έχουμε αναφέρει, συνιστά ένα χαρακτηριστικό το οποίο φέρει αρνητικές συνδηλώσεις, διότι συσχετίζεται με τον θάνατο. Μάλιστα, στο Ιπποκρατικό *corpus* δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην ξαφνική εκδήλωση του συμπτώματος της αφωνίας, ενδεικτικά, βλ. Ιπποκράτης, *Επιδημίες*, 5.1.106 (*Καὶ ὁ ἐν Ὀλύνθῳ ὕδρωπικὸς, ἐξαίφνης ἄφωνος, ἔκφρων νύκτα καὶ ἡμέρην, ἔθανεν καὶ Αφορισμοί*, 5.5 (*Ἦν μεθῶν ἐξαίφνης ἄφωνός τις γένηται, σπασθεὶς ἀποθνήσκει*). Βλ. Montiglio (2000), 229, η οποία αναφέρει ότι δεν φαίνεται πιθανό η απουσία ομιλίας σε όλες τις περιπτώσεις των ασθενών να εκδηλωνόταν πράγματι εντελώς ξαφνικά. Μάλλον, η επιλογή αυτή των ιπποκρατικών ιατρών να αναφέρονται στην εμφάνιση αυτού του συμπτώματος με τρόπο ο οποίος δίνει έμφαση στο πόσο ξαφνικά παρουσιαζόταν, τονίζει πως η αφωνία συνιστούσε ένα αρκετά σημαντικό και παράλληλα ανησυχητικό σύμπτωμα. Συνεπώς, και στην περίπτωση της σιωπής του Λάβητα, η αναφορά ότι ξαφνικά κι απροσδόκητα έχασε τη φωνή του, προμηνύει σαφώς την αρνητική εξέλιξη της δίκης. Η αδυναμία αγόρευσης στο δικαστήριο ισοδυναμούσε με ήττα, διότι ο διάδικος δεν θα μπορούσε να εκφωνήσει το λόγο του και κατά συνέπεια δεν θα μπορούσε να υπερασπιστεί τον εαυτό του. Επομένως, μη μπορώντας να μιλήσει και αδύναμος να εκθέσει την επιχειρηματολογία του στους δικαστές, ήταν καταδικασμένος να οδηγηθεί στην ήττα. Ωστόσο, η έμφαση που δίνεται στην ξαφνική απώλεια της φωνής θέλει να τονίσει παράλληλα την απροσδόκητη, αλλά και αδικαιολόγητη κατάσταση στην οποία βρέθηκε ο Λάβης, διότι χωρίς να συνέτρεχε κανένας εμφανής λόγος, ο ίδιος αδυνατούσε να μιλήσει. Βλ. Faraone (1989), 152, ο οποίος μολονότι αναφέρει την πιθανότητα ότι η αφωνία μπορεί να εκδηλωθεί λόγω του συναισθήματος του άγχους ή του φόβο, που σχετίζεται με την έκθεση μπροστά σε ακροατήριο ή σε δημόσια ομιλία, απορρίπτει ωστόσο, αναφορικά με την περίπτωση του Λάβητα και των άλλων ικανών και φημισμένων ρητόρων που έχουν βιώσει αντίστοιχη εμπειρία, την εν λόγω αιτιολόγηση υποστηρίζοντας πως αυτό αφορά κυρίως μη έμπειρους ομιλητές, βλ. συμπληρωματικά και την υποσημ. 217 παραπάνω για την αφωνία ως αποτέλεσμα της κυρίευσής του από κάποιο ισχυρό συνάισθημα. Αναλυτικά για το ζήτημα της σιωπής στον Αριστοφάνη, βλ. Lateiner (2020), κι ειδικά 100-101 για την αδυναμία ομιλίας του Λάβητα στους *Σφήκες*.

Από τα *Scholia Vetera*, πληροφορούμαστε ότι κατά τη διάρκεια μιας δίκης, ο Θουκυδίδης, ο οποίος, μάλιστα, τονίζεται ότι ήταν ένας δεινός ρήτορας (*Θουκυδίδης Μελησίου υἱός, Περικλεῖ ἀντιπολιτευσάμενος. / τέσσερες δέ εἰσι Θουκυδίδαι Ἀθηναῖοι· ἱστοριγράφος καὶ ὁ / Γαργήτιος καὶ ὁ Θετταλλὸ καὶ οὗτος, ῥήτωρ ἄριστος τυγ-/ χάνων*), δεν μπόρεσε να πραγματοποιήσει την αγόρευσή του προκειμένου να υπερασπιστεί τον εαυτό του (*ὃς κατηγορηθεὶς ἐν τῷ δικάζειν οὐκ ἠδυνήθη ἀπο- / λογήσθαι ὑπὲρ ἑαυτοῦ*). Αντ' αυτού, σιώπησε με αποτέλεσμα να οδηγηθεί στην ήττα (*ἀλλ' ὥσπερ ἐγκατεχομένην ἔσχε τὴν / γλῶτταν, καὶ οὕτω(ς) κατεδικάσθη εἴτα ἐξωστρακίσθη*). Η αδυναμία του ρήτορα Θουκυδίδα να αγορεύσει στο δικαστήριο αποδίδεται, σύμφωνα με τον αρχαίο σχολιαστή, στην συγκράτηση και στον περιορισμό της γλώσσας του (*ἀλλ' ὥσπερ ἐγκατεχομένην ἔσχε τὴν / γλῶτταν*). Παρατηρούμε ότι η χρήση της μετοχής *ἐγκατεχομένην*, η οποία προσδιορίζει τον όρο γλώσσα, παραπέμπει στο ρήμα *κατέχω*, το οποίο όπως ήδη έχουμε αναφέρει, χρησιμοποιείται στους καταδέσμους για να δηλωθεί η ενέργεια της τελετουργικής δέσμευσης. Επιπλέον, το ρήμα *ἐγκατέχω*, ακόμα κι αν δεν το συσχετίσουμε με την ενέργεια της τελετουργικής κατάδεσης, το σημασιολογικό του περιεχόμενο σηματοδοτεί την ενέργεια του εγκλεισμού, του περιορισμού και της συγκράτησης εντός ενός χώρου.²³³ Επομένως, η χρήση του σε συνδυασμό με την αναφορά στη γλώσσα, δημιουργεί έντονους παραλληλισμούς με την εικόνα του κλειστού στόματος, εντός του οποίου παραμένει περιορισμένη και αδύναμη να κινηθεί η γλώσσα, με αποτέλεσμα να παρεμποδίζεται η ομιλία.

Το λεξιλόγιο που επιλέγει να χρησιμοποιήσει ο αρχαίος σχολιαστής, για περιγράψει και να εξηγήσει την αιτία της αδυναμία του Θουκυδίδα να μιλήσει, συνιστά ισχυρή ένδειξη ότι ο ίδιος ερμήνευε την ξαφνική αφωνία του ρήτορα, ως αποτέλεσμα κάποιας τελετουργική πρακτική κατάδεσης, η οποία «έδεσε» τη γλώσσα του και τον εμπόδιζε να εκφέρει έναν αποτελεσματικό λόγο στο δικαστήριο. Στους *Σφήκες*, ο Βδελυκλέων προκειμένου να περιγράψει την κατάσταση στην οποία βρέθηκε ο Λάβης, χρησιμοποιεί ως παράδειγμα τον ρήτορα Θουκυδίδα, ο οποίος είχε κι εκείνος αντίστοιχη εμπειρία, με αποτέλεσμα να βρεθεί σε δύσκολη και ντροπιαστική θέση ενώπιον των δικαστών. Τόσο η ξαφνική παράλυση της γνάθου του Λάβητος, όσο και η συγκράτηση της γλώσσας του Θουκυδίδα, αποτελούν ενέργειες οι οποίες έχουν ως άμεσο αποτέλεσμα να οδηγηθούν τα άτομα που πλήττονται από αυτές σε κατάσταση

²³³ Βλ. *LSJ* s. v. *ἐγκατέχω* με τη σημασία του «περιέχω εντός, περικλείω».

αφωνίας. Οι εν λόγω αναφορές (*ἀπόπληκτος ἐξαίφνης ἐγένετο τὰς γνάθους, ἐγκατεχομένην ἔσχε τὴν / γλῶτταν*), δημιουργούν ισχυρά παράλληλα με λεκτικά μοτίβα τα οποία απαντούν στους καταδέσμους *SGD 11* (Αττική, τέλος 4^{ου} αι. π.Χ.), στιχ. 13 (*καταδωτὴν γλῶτταν*), *DT 50* (Αττική, 4^{ος} αι. π.Χ.), στιχ. 1-4 (*Ἑρμῆ κάτοχε κα [ἰ Φερσεφόνῃ κατέχετε ... σῶ [μα καὶ ψυχὴν καὶ γλῶτταν*) και τα οποία δίνουν έμφαση στον περιορισμό της γλώσσας, την αποτροπή, την αποδυνάμωση ή και την ολική απώλεια της φωνής.

Μολονότι, στους *Σφήκες* δεν γίνεται ρητή αναφορά στην χρήση καταδέσμου, με περισσότερο υπαινικτικό τρόπο υπονοείται ότι η παράλυση της γνάθου του Λάβητος οφειλόταν σε καταδεσμική επίθεση. Ωστόσο, στους *Αχαρνείς* του Αριστοφάνη στους στιχ. 703-718, παρουσιάζεται μια διαφορετική εξήγηση για το περιστατικό αυτό. Σύμφωνα με το εν λόγω απόσπασμα, ο ηλικιωμένος Θουκυδίδης ξεπεράστηκε πλήρως από τον νεότερο αντίδικό του στο δικαστήριο. Η ήττα του στην προκειμένη περίπτωση αποδιδόταν στην κακή του επίδοση και στις ανεπαρκείς ρητορικές του ικανότητες. Οι δύο μαρτυρίες δεν έρχονται σε αντίθεση, ωστόσο αποδίδουν την αδυναμία αγόρευσης σε διαφορετικές αιτίες κι αυτό υποδηλώνει ότι στα χρόνια που ακολούθησαν τη δίκη το Θουκυδίδη υπήρχαν τουλάχιστον δύο αφηγήσεις σχετικά με αυτό το περιστατικό.²³⁴ Στους *Σφήκες*, δίνεται μία εκδοχή η οποία ήταν περισσότερο ευνοϊκή για την φήμη και το κύρος του ρήτορα Θουκυδίδη, καθώς η αδυναμία του αποδόθηκε σε δεσμευτική κατάρα, ενώ στους *Αχαρνείς* παρουσιάζεται μια, περισσότερο αρνητική εκδοχή, διότι ο Θουκυδίδης αποδείχθηκε ανεπαρκής και κατανικήθηκε από τον διάδικό του, εξαιτίας της κακής του αγόρευσης και απόδοσης.²³⁵

Όπως ορθά παρατηρεί ο Faraone, μία κακή και ανεπαρκής επίδοση μπορούσε να αποδοθεί σε τελετουργική κατάδεση, ώστε να δικαιολογηθεί η αποτυχία και η ήττα ή και να αποφευχθεί ακόμη η γελοιοποίηση του ρήτορα.²³⁶ Ειδικά, αν επρόκειτο για κάποιον επαγγελματία με ιδιαίτερα καλή φήμη, θα φάνταζε αδιανόητη η αποτυχία του και μάλιστα με αυτόν τον τρόπο. Συνεπώς, προκειμένου να διαφυλάξει και να αποκαταστήσει το γόητρό του και τη φήμη του, ο ρήτορας μπορούσε να ισχυριστεί ότι

²³⁴ Faraone (1989), 151.

²³⁵ Faraone (1989), 151.

²³⁶ Faraone (1989), 150-52.

μία πρωτοφανής κακή απόδοσή του ήταν αποτέλεσμα κάποιας «κακόβουλης» επίθεσης των ανταγωνιστών του, ώστε να αποδυναμωθεί και να οδηγηθεί στην ήττα.²³⁷

3.2 Κατάδεση της γλώσσας του ευρύτερου κύκλου υποστηρικτών των διαδίκων: το κοινωνικό φαινόμενο του «κουτσομπολιού»

Στους δικανικούς καταδέσμους, όπως ήδη έχουμε αναφέρει, το αίτημα της κατάδεσης της γλώσσας, αποσκοπούσε στην αποδυνάμωση του βασικού νομικού αντιπάλου του *καταδέοντος*, ώστε να μην καταφέρει να υπερασπιστεί τον εαυτό του κατά τη διάρκεια του δικαστικού αγώνα. Ωστόσο, κατά βάση, στους καταδέσμους δεν επιδιώκεται αποκλειστικά η κατάδεση ενός και μόνο ατόμου, αλλά τις περισσότερες φορές καταγράφονται παραπάνω από ένα ονόματα.²³⁸ Όσον αφορά του αττικούς

²³⁷ Faraone (1989), 154.

²³⁸ Μάλιστα, αρκετά συχνά, κυρίως στους περισσότερο πρώιμους καταδέσμους και στους αττικούς καταδέσμους της κλασικής εποχής, απαντούν και κατάλογοι με τα ονόματα των ατόμων που στοχοποιούνται στην κατάρα. Βλ. Gordon (1999), 250-263, ο οποίος επισημαίνει, ότι ανάλογα με τον τρόπο με τον οποίο οργανώνεται η παράθεση του υλικού, στην εν λόγω περίπτωση τα ονόματα, διακρίνονται δύο τύποι καταλόγων: α) απλή παρατακτική απαρίθμηση και β) ο κατάλογος με την μορφή κάθετης στήλης. Ειδικότερα, η παρατακτική μορφή καταλόγου αποτελεί μία απλή δομή λόγου, στην οποία, τα ονομάτων των ατόμων που στοχοποιούνται στον κατάδεσμο, καταγράφονται το ένα δίπλα στο άλλο π.χ. *SGD 105* (Σελινούντας, 5^{ος} αι. π.Χ.), (*Πίθον, Γοργίας, Πυθόδο(ο)ρος, Δέτας, Χίμ(α)ρος, Φιλόλεος(?)*, *Άκριρκοί, Σελινόι.*), είτε παρατίθενται τα με συμπλεκτικό τρόπο, πρβλ. *SGD 18*, (Αττική, 4^{ος} αι. π.Χ.) στιχ. 2-3 (*καταδῶ καὶ οὐκ ἀναλύσω Ἀντικλέα καὶ Ἀντιφάνην καὶ Φιλοκλέα καὶ Κλεοχάρην/ καὶ Φιλοκλέα καὶ Σμικρωνίδην καὶ Τιμάνθη καὶ Τιμάνθη*). Επιπλέον, υπάρχουν και παραλλαγές του σχήματος αυτού, στις οποίες διακρίνουμε την τάση για δημιουργία περισσότερο σύνθετων απαριθμήσεων μέσω της προσθήκης περισσότερων πληροφοριών για τα θύματα που στοχοποιούνται (παράταξη λημμάτων δηλαδή με περισσότερες πληροφορίες και όχι απλή παράταξη ονομάτων). Η επέκταση ενός καταλόγου ονομάτων μπορεί να πραγματοποιηθεί με την προσθήκη πατρωνυμικών, επιθέτων δηλαδή που δηλώνουν τη καταγωγή των ατόμων (σε μεταγενέστερους χρονικά καταδέσμους χρησιμοποιούνται και μητρώνυμα), ή και μέσω της προσθήκης ουσιαστικών, τα οποία δηλώνουν το επάγγελμα τους. Αντίθετα, η λίστα ονομάτων σε μορφή κάθετης στήλης, συνίστατο στην αποκλειστική καταγραφή των ονομάτων των θυμάτων, χωρίς αυτά να συνοδεύονται από περισσότερες πληροφορίες αναφορικά με την ταυτότητα τους. Τα ονόματα δηλαδή, καταγράφονταν, το ένα κάτω από το άλλο, σχηματίζοντας με τον τρόπο αυτό μία κάθετη στήλη, βλ. *DTA 89* (Αττική, 4^{ος} αι. π.Χ.). Η επιλογή του χαρακτήρα της επιγραφής, να διαχωρίζει τα ονόματα, με ευδιάκριτο, μάλιστα, τρόπο, αφενός, προσέδιδε ιδιαίτερο οπτικό ενδιαφέρον στον τρόπο γραπτής απόδοσης της κατάρας, αφετέρου, υποδήλωνε την πρόθεση εστίασης της τελετουργικής πράξης της κατάδεσης στο κάθε ένα από τα θύματα ξεχωριστά. Επιπλέον, βλ. Gordon (1999), 256, ο οποίος επισημαίνει ότι η καταγραφή των ονομάτων σε λίστες υπό την μορφή κάθετων στηλών, χρησιμοποιούνταν κατά κανόνα στα δημόσια έγγραφα τα οποία μάλιστα τοποθετούνταν σε δημόσια θέα, ώστε να μπορούν να έχουν όλοι πρόσβαση σε αυτά. Επρόκειτο κυρίως για λίστες με τα ονόματα των εγγεγραμμένων στους δήμους, των αρρένων πολιτών και μετοίκων, των λιποτακτών του στρατού, των εν δυνάμει τυράννων, των ευεργετών του δημοσίου κ.α. Μάλιστα, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο συσχετισμός στον οποίο προβαίνει ο Gordon για την σύνδεση των καταδέσμων με τις «λίστες της ντροπής», όπως τις χαρακτηρίζει, οι οποίες καταγράφουν τα ονόματα των καταδικασμένων για το αδίκημα της ανθρωποκτονίας, αλλά και τα ονόματα των οφειλετών του δημοσίου, που υπόκεινται στην ποινή της *ἀτιμίας*. Η πρακτική αυτή, ενδεχομένως, αποκαλύπτει ότι ο

δικανικούς καταδέσμους, ενδιαφέρον παρουσιάζει η αναφορά του αιτήματος της κατάδεση της γλώσσας, όχι μόνο του ατόμου που φέρεται ως ο βασικός αντίδικος του καταδέοντος, αλλά και του ευρύτερου συνόλου των ατόμων που εμπλέκονται στην δικαστική υπόθεση.

Στον κατάδεσμο *DT 49* ο οποίος προέρχεται από την Αττική και χρονολογείται στο τέλος του 4^{ου} αι. π.Χ. γίνεται λόγος για τη δικαστική διαμάχη (στιχ. 17-18 *καὶ ἐπ[ὶ] δ[ι]καστη[ρί]ου καὶ παρὰ/ δ[ι]αιτητῇ*) μεταξύ μιας ομάδας μαγείρων. Ο Θεαγένης, (στιχ. 1-3 *Καταδῶ Θεαγένην/ γλ[ῶ]τταγ καὶ ψυχὴν καὶ λόγον ὁμ/ μελεταῖ*) το όνομα του οποίου αναφέρεται συνολικά τρεις φορές (στιχ. 11 = στιχ. 12), φαίνεται πως είναι ο κύριος στόχος του καταδέοντος και συνεπώς, ο βασικός δικαστικός αντίπαλός του. Εκτός όμως, από τον Θεαγένη στοχοποιούνται κι άλλα επτά άτομα (στιχ. 3-22 *καταδ[ῶ] δὲ καὶ Πυρρίου μαγείρου χειρὰς/ κ]αὶ πόδας [γλ]ῶτταγ καὶ ψυχὴν καὶ λόγον ὁμ με-/ λεταῖ :* *καταδῶ δὲ καὶ [Πυ]ρρίου γυναῖκα : γλῶτταν/ καὶ ψυχὴν :* *καταδῶ δὲ καὶ Κερκίωνα τὸμ μ[ά]γει-/ ρον καὶ Δόκιμον μάγειρον γλῶτταγ καὶ ψυ-/ χὴν καὶ λόγον ὁμ μελετῶσιν· καταδῶ δὲ καὶ/ Κινέαν γλῶτταγ καὶ ψυχὴν καὶ λόγον ὃν συμ-/ μελεταῖ Θεαγένε[ι·* *κα]ταδῶ δὲ καὶ Φερεκλέους/ γλῶτταγ καὶ ψυχὴν [καὶ μ]αρτυρίαν ἥ<ν> Θεαγέν[ει]/ μαρτυρεῖ :* *καταδῶ δὲ [καὶ Σ]εύθου γλῶτταγ καὶ ψυ-/ χὴν καὶ λόγον ὁμ μελεταῖ καὶ πόδας καὶ χειρὰς/ ὀφ[θ]αλμοὺς [καὶ στόμ]α :* *καταδῶ [δὲ] καὶ Λαμπρίου/ γλῶττ]αγ καὶ ψυχὴν καὶ λόγον ὁ<μ> μελ[ε]ταῖ, χειρὰς/ πόδας, ὀφθαλμοὺς καὶ στόμα :* *τούτους ἅπαντας/ καταδῶ ἀφα[ν]ίζω κατ[ορύ]ττω καταπαττα-/ λεύω· καὶ ἐπ[ὶ] δ[ι]καστη[ρί]ου καὶ παρὰ/ δ[ι]αιτητῇ ἂν τι ποι[ή]σω[σι] μηθα-/ μοῦ φαίνασθαι μήτ[ε] ἐ[ν/ λό]γωι μ[ή]τε ἐν/ ἔργ]ω[ι.]*) τα οποία εμπλέκονται κι αυτά στο δικαστικό αγώνα στο πλευρό του Θεαγένη, έχοντας τον ρόλο των μαρτύρων (*γλῶτταγ καὶ ψυχὴν [καὶ μ]αρτυρίαν ἥ<ν> Θεαγέν[ει]/ μαρτυρεῖ*).

χαράκτης ή/ και ο άμεσα ενδιαφερόμενος υποκινητής της κατάδεσης αξιοποιούσε και ενέτασσε στην πρακτική της τελετουργικής κατάδεσης μία πρακτική, η οποία προερχόταν από την δημόσια σφαίρας της διοικητικής και κοινωνικοπολιτικής πραγματικότητας της πόλης και η οποία, μάλιστα, ήταν συνήθως αρνητικά επιφορτισμένη, ώστε, με τον τρόπο αυτό να δημιουργήσει μία περισσότερο ισχυρή κατάρα, αλλά και να προσδώσει, παράλληλα, κύρος στην τελετουργική πράξη της κατάδεσης. Συμπληρωματικά, βλ. Lamont (2022), 48-49 και Gordon (2021), 108-109 για μία πλήρη καταγραφή των κατηγοριών των δημόσιων λιστών των ονομάτων.

Αρχικά, παρατηρούμε ότι η αναφορά των ονόματα των ατόμων που στοχοποιούνται ακολουθείται από ένα ουσιαστικό που δηλώνει την επαγγελματική τους ιδιότητα²³⁹ (*Πυρρίου μαγείρου*) και από μία λίστα η οποία συμπεριλαμβάνει αναφορές στα στοιχεία που επιδιώκει να αποδυναμώσει ο *καταδέων*. Ειδικότερα, καταγράφει τη γλώσσα, τα χέρια, τα πόδια, τη οντότητα της ψυχής,²⁴⁰ τα μάτια, το

²³⁹ DTA 87 (Αττική, 4^{ος} αι. π.Χ.), όψη Α, στιχ. 1- 4 (*Καταδῶ Καλλίαν· τὸν κάπηλον τὸν ἐγ' χειτόνων καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ/ Θραϊτταν· καὶ τὸ καπηλεῖον τὸ φαλακροῦ καὶ τὸ Ἀνθεμίωνος καπηλεῖον τὸ πλησίον ΔΑ . QH/ καὶ Φίλωνα τὸν κάπηλον· τούτων πάντων καταδῶ ψυχὴν ἐργασίαν/ χειρας πόδας· τὰ καπηλεῖα αὐτῶν*). Βλ. Gordon (1999), 253-4, ο οποίος αναφέρει, ότι οι περεταίρω πληροφορίες που αναφέρονται στην κατάρα, συσχετίζονται κατά βάση, με την κοινωνική ταυτότητα του ατόμου που στοχοποιείται στον κατάδεσμο, ενώ συγχρόνως παρέχουν στοιχεία και λεπτομέρειες περισσότερο προσωπικές. Με τον τρόπο αυτό, περιβάλλεται με περισσότερο κύρος, αλλά και με προσωπικό χαρακτήρα η περιγραφή του ατόμου που στοχοποιείται και επιτυγχάνεται η κατασκευή μίας πιο ολοκληρωμένης εικόνας της ταυτότητας του ατόμου. Επιπλέον, προτείνει το συσχετισμό του εν λόγω τύπου λίστας των καταδέσμων με τις λίστες αντικειμένων οι οποίες απαντούν στον Όμηρο· οι ομηρικές λίστες συμπεριλαμβάνουν υλικά αντικείμενα τα οποία αποτελούν δείκτες, οι οποίοι προσδιορίζουν την αξία του ατόμου που είναι κάτοχός τους, καθώς υποδηλώνουν, συγχρόνως, τον τρόπο με τον οποίο αποκτήθηκαν. Επιπλέον, βλ. Reitz, Lämmle, Wesselmann, (2020), 664-665, οι οποίοι αναφέρουν ότι και στην αρχαϊκή επική ποίηση, κυρίως στα έργα του Ομήρου, απαντούν λίστες ηρώων που σκοτώθηκαν, οι οποίες συμπεριλαμβάνουν βιογραφικές πληροφορίες για τις περσόνες των ηρώων. Το εύρος του βιογραφικού υλικού κυμαίνεται από σύντομα πατρώνυμα, έως μεγαλύτερες αφηγήσεις οι οποίες δίνουν πληροφορίες για την κοινωνική θέση και τον πλούτο ενός πολεμιστή ή τη γέννηση και τον τόπο καταγωγής του. Ενδεικτικά αναφέρουμε ως παράδειγμα την *ἀνδροκτασία* του Αγαμέμνονα, όπου για του ήρωες Ίσο και στον Αντιφο, αναφέρεται πως ο ένας ήταν γνήσιος γιος του Πριάμου, ενώ ο άλλος ήταν νόθος, Όμηρος, *Ιλιάδα*, Λ 90-180. Περισσότερα για τα διάφορα είδη των καταλόγων που απαντούν στην επική ποίηση, βλ. Reitz, Lämmle, Wesselmann, (2020), κυρίως 669-673, οι οποίοι εστιάζουν στους καταλόγους υλικών αντικειμένων στα έπη.

²⁴⁰ Αρκετά συχνά στους καταδέσμους μεταξύ των αναφορών στα ποικίλα ανατομικά όργανα και σημεία του βιολογικού σώματος του ανθρώπου, τα οποία διαθέτουν καθαρά υλική και σωματική υπόσταση (π.χ. χέρια, πόδια, γλώσσα, στόμα κ.α.) γίνεται αναφορά και στην κατάδεση της *ψυχής*: DTA 48, όψη Β, στιχ. 1-2 (*τὴν γλωτταν/ καὶ τὴν ψυχὴν*), DTA 66, όψη Α, στιχ. 3-4 (*τ[ό]ν Ἰδιώτο(ν) καὶ τὴν ψυχὴν κατ-/αδῶ Ἰδι(ώ)του, γλωτταν κα[ῖ] αὐτὸν*), DTA 93, SGD 11, SGD 58 κ.α.), μίας άυλης οντότητας η οποία ενυπάρχει στον άνθρωπο, αλλά δεν συνδέεται με κάποιο συγκεκριμένο όργανο. Ο όρος *ψυχή* απαντά με περιεχόμενο που ποικίλλει στα κείμενα διαφορετικών εποχών της αρχαιότητας. Η πλήρης μελέτη της διαχρονικής εξέλιξης του σημασιολογικού περιεχομένου και της έννοιας του όρου *ψυχή*, υπερβαίνει τα όρια της παρούσας διπλωματικής εργασίας. Ενδεικτικά, λοιπόν, αναφέρουμε ότι στον Όμηρο ο όρος *ψυχή* χρησιμοποιούνταν με τη σημασία της ανθρώπινης ζωής, βλ. Όμηρος, *Ιλιάδα*, I 322, *Οδύσσεια*, ι 422-423 και χ 245. Κατά το θάνατο του ανθρώπου η *ψυχή* απομακρυνόταν από το σώμα, πετούσε στο βασίλειο του Άδη, βλ. Όμηρος, *Ιλιάδα*, X 362. Όταν ο άνθρωπος πεθαίνει, μολονότι το σώμα του αποσυντίθεται, ένα μέρος της ύπαρξής του, η *ψυχή* «επιζούσε» μετά του θανάτου του σώματος. Σε αρκετά ομηρικά χωρία η *ψυχή* εμφανίζεται να είναι το χαρακτηριστικό εκείνο του ανθρώπου που εγκατέλειπε το σώμα και το οποίο μεταφέρεται, «πετά» στον κάτω κόσμο, όπου εκεί εξακολουθούσε να υπάρχει ως θολή σκιά, χωρίς καμία όμως ζωτικότητα, βλ. Όμηρος, *Οδύσσεια*, κ 496, *Οδύσσεια*, λ 83. Συνοπτικά αναφέρουμε ότι στα ομηρικά ποιήματα η *ψυχή* δεν συνδεόταν με την ψυχολογική δραστηριότητα, ούτε με την συνείδηση, δεν εδρεύει σε κάποιο σημείο του σώματος, αλλά συνιστούσε ένα στοιχείο το οποίο ήταν απαραίτητο για τη ζωή. Συνεπώς, η *ψυχή* στην ομηρική αρχαϊκή ποίηση είναι η ζωοποιός δύναμη, η οποία επιτρέπει στον άνθρωπο να ζει. Αναλυτικότερα αντιλήψεις για την *ψυχή*, αλλά και ευρύτερα για την εσωτερικής φύσης του ανθρώπου σε πηγές της αρχαϊκής περιόδου, βλ. Onians (1951), 93-122, 200-228, Snell (1975), Bremmer, (1983), Sullivan (1995), 76-122. Επιπροσθέτως, το ενδιαφέρον για την ψυχή και τις λειτουργίες της, καθώς και η σχέση ψυχής και σώματος έχει γίνει κεντρικό θέμα φιλοσοφικών πραγματεύσεων διότι σχετίζεται άρρηκτα με το ευρύτερο ζήτημα της φύσης του ανθρώπου. Το ενδιαφέρον του Πλάτωνα για την ψυχή και τις λειτουργίες της καθώς και η σχέση ψυχής και σώματος γίνεται κεντρικό θέμα. Κατά τον Πλάτωνα, η *ψυχή* είναι αθάνατη και συνεχίζει να ζει για πάντα, ενώ η *ψυχή* και το σώμα συνιστούν αντίθετες οντότητες (σώμα φθαρτό και θνητό - *ψυχή* αθάνατη και άφθαρτη). Ο Αριστοτέλης συλλαμβάνει την *ψυχή* ως την οργανωτική αρχή, μία νοητή

στόμα, αλλά και τον λόγο τους. Η δέσμευση του οργάνου της γλώσσας, καθώς και η συσσωρευση όρων που συνδέονται με την λεκτική ικανότητα (*λόγον, [καὶ στόμ]α, μήτ[ε] ἐν/ λό]γωι μ[ή]τε ἐν/ ἔργ]ω[ι]*) φανερώσουν πως βαθύτερη επιδίωξη του *καταδέοντος* είναι να καταστήσει τόσο τον βασικό του αντίδικο, όσο και τον κύκλο των υποστηρικτών του (*τούτους ἅπαντας*) αδύναμους να μιλήσουν.

Μάλιστα, μεταξύ των ατόμων που στοχοποιούνται στον κατάδεσμο, ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί η αναφορά στην κατάδεση μίας γυναίκας. Συγκεκριμένα, πρόκειται για τη σύζυγο του Πυρρίου, ενός εκ των ατόμων που φέρονται ως μάρτυρες στη δικαστική διαμάχη (*καταδῶ δὲ καὶ [Πυ]ρρίου γυναῖκα : γλῶτταν/ καὶ ψυχὴν*). Παρατηρούμε ότι όσον αφορά τους άνδρες η κατάδεση στρέφεται στην δέσμευση της γλώσσας και του λόγου τους, ενώ αναφορικά με τη γυναίκα η κατάδεση περιορίζεται μόνο στο όργανο της γλώσσας. Η αναφορά στο λόγο, στο πλαίσιο των δικανικών συμφραζομένων θα μπορούσε να παραπέμπει στην αγόρευση στο βήμα του δικαστηρίου. Δεν είναι βέβαιο αν οι γυναίκες είχαν το δικαίωμα να μιλήσουν οι ίδιες ή ακόμα και να εμφανιστούν ως μάρτυρες στο δικαστήριο.²⁴¹ Ενδεχομένως, η αναφορά στην κατάδεση του λόγου της γυναίκας να ήταν περιττή, κατά συνέπεια, διότι η ίδια δεν θα μιλούσε απαραίτητα στο δικαστήριο. Ωστόσο, η κατάδεση του εν λόγω

οντότητα, οντολογικά διαφορετική από το σώμα, η οποία όμως δεν υπάρχει ανεξάρτητα από το σώμα παρά μόνο σε σύνδεση με αυτό. Στην Ελληνιστική εποχή, οι Επικούρειοι και Στωικοί απορρίπτουν τον οντολογικό δυισμό του Πλάτωνα και τον ιδιότυπο μονισμό του Αριστοτέλη, και πρεσβεύουν ότι η *ψυχή* είναι σωματική όσο και το σώμα. Για μία σύντομη κι περιεκτική επισκόπηση του περιεχομένου και της σημασίας της ψυχής στην αρχαία ελληνική φιλοσοφική σκέψη, βλ. Καραμανώλης (2017), 329-369, ενώ αναλυτικότερα για την προσέγγιση των αρχαίων στοχαστών αναφορικά με την έννοια του εαυτού και την σημασία της ψυχής, του σώματος και του νου, βλ. Long (2020). Περισσότερο ειδικά για το ζήτημα της διάκρισης σώματος και ψυχής, βλ. Bartoš (2006). Ωστόσο, η προσέγγιση της διάκρισης μεταξύ σώματος και ψυχής, υπό το πρίσμα των φιλοσοφικών δογμάτων και μοντέλων σκέψης για την ταυτότητα και τη φύση του ανθρώπου, κατά τη γνώμη μας, όσο αφορά την ενσωμάτωση του όρου στους καταδέσμους, δε φαίνεται να είναι η καταλληλότερη. Δεν μπορούμε να γνωρίζουμε με βεβαιότητα την ταυτότητα και το κοινωνικοπολιτιστικό υπόβαθρο των ανθρώπων που κατέφευγαν στην χρήση καταδέσμων, ώστε να γνωρίζουμε με ακρίβεια τις επιρροές που έχουν δεχτεί, κρίνουμε ότι, εφόσον υπήρχε μια ποικιλία ως προς τα περιβάλλοντα των ανθρώπων αυτών, η ρευστότητα του σημασιολογικού περιεχομένου του όρου ψυχή στους καταδέσμους είναι αναμενόμενη. Οι άνθρωποι, όταν χρησιμοποιούσαν αυτούς του όρους, δεν προσπαθούσαν να διατυπώσουν θεωρητικές και συστηματοποιημένες έννοιες για την ανθρώπινη φύση. Στους καταδέσμους, παρατηρούμε ότι διαφαίνεται η τάση για την διάκριση μεταξύ της καθαρά σωματικής υπόστασης του θύματος και της ψυχολογικής διάστασης του, χωρίς, ωστόσο, να υπάρχει κάποια αξιολογική διάκριση μεταξύ των δύο. Αν και διατηρείται, δηλαδή, η διάκριση μεταξύ ψυχής και σώματος, υπό το πρίσμα υλικής και άυλης οντότητας, δεν επισημαίνεται η υπεροχή της ψυχής έναντι του σώματος. Κυρίαρχη είναι, μάλλον, η αντίληψη ότι ο άνθρωπος συνιστά ένα ψυχοσωματικό σύνολο, το οποίο διαθέτει σώμα και ψυχή, μέλη και όργανα, επιτελεί καθαρά σωματικές λειτουργίες, αλλά, παράλληλα, αισθάνεται και σκέφτεται, βιώνοντας ποικίλες ψυχολογικές διακυμάνσεις.

²⁴¹ Οι γυναίκες στην αρχαία Ελλάδα, ιδίως στην Αττική της κλασικής περιόδου, είχαν περιορισμένα νομικά δικαιώματα, ενώ το ρόλο εκπροσώπου τους αναλάμβαναν οι άρρενες συγγενείς, συνήθως ο πατέρας ή ο σύζυγός τους, βλ. περισσότερα Allen (2000), 99 και Eidinow (2007), 184 -187, η οποία εστιάζει στις αναφορές στην κατάδεση γυναικών στους αττικούς δικανικούς καταδέσμους.

ανατομικού οργάνου συνιστά ισχυρή ένδειξη πως ο λόγος της, δηλαδή το περιεχόμενο των λόγων της, ακόμα και η ομιλία, της διέθεταν κάποια δύναμη. Μπορούμε έτσι να υποθέτουμε ότι ο ρόλος της και οι ενέργειές της αφορούσαν, όχι κατ'ανάγκη την ίδια τη δίκη, αλλά μάλλον το παρασκήνιο των γεγονότων που συνδέονταν με τη δικαστική αντιπαράθεση. Συνεπώς, ακόμα κι αν δεν παρίστατο ή δε μιλούσε η ίδια στο δικαστήριο, έπρεπε απαραιτήτως να αποδυναμωθεί κι αυτή ως προς το λόγο της, ώστε να αποτραπεί οποιαδήποτε ομιλία της η οποία μπορούσε να έχει αρνητικό αντίκτυπο στην εξέλιξη της δικαστικής διαμάχης.

Ο κατάδεσμος *DT* 49 δεν είναι ο μοναδικός στον οποίο γίνεται μνεία στην κατάθεση των μαρτύρων. Αντίστοιχες αναφορές απαντούν και στους καταδέσμους *DTA* 25 (Αττική, 4^{ος} ή 3^{ος} αι. π.Χ.), στιχ. 3-4 (*Αρι[στο]κλείδης/ μάρ[τυρε]ς*), *DTA* 65 (Αττική, 3^{ος} αι. π.Χ.), στιχ. 4 (*Καλλίο[υ] μάρτυρες ἢ δικα[σται]*), *DTA* 94 (Αττική, 3^{ος} αι. π.Χ.), όψη Α, στιχ. 5-8 (*καὶ τοῖς Διοκλ(έου)ς βοη(θ)οῖς/πάντας κα(ὶ) τὸν λόγον/ αὐτο(ῦ) κ(α)ὶ (τὰ)ς μαρτυρί-/ας*).²⁴² Η συχνότητα με την οποία απαντά το αίτημα της κατάθεσης των μαρτύρων στους καταδέσμους αποκαλύπτει, αφενός πως η συμβολή τους στην δικαστική αντιπαράθεση ήταν καίρια, αφετέρου ότι οι καταθέσεις τους αποτελούσαν σημαντική απειλή για τους αντιδίκους. Ο ρόλος των μαρτύρων συνιστούσε κρίσιμο, αλλά και καθοριστικό παράγοντα για την εξέλιξη της υπόθεσης και τη έκβαση της δίκης. Ο τρόπος λειτουργίας των αθηναϊκών δικαστηρίων του 5^{ου}-4^{ου} αι. π.Χ. διέφερε αρκετά από τον σημερινό. Η λήψη της απόφαση δεν βασιζόταν τόσο στην εξέταση των αποδεικτικών στοιχείων, αλλά στηριζόταν, κατά βάση, στην αγόρευση των διαδίκων.²⁴³ Οι μάρτυρες καλούνταν να καταθέσουν ό,τι γνώριζαν αναφορικά με την εκδικαζόμενη υπόθεση, ωστόσο πολύ σπάνια μπορούσε να γίνει εξακρίβωση των στοιχείων και των πληροφοριών που προσκόμιζαν.²⁴⁴ Μέσω των

²⁴² Αντίστοιχο τεχνικό λεξιλόγιο απαντά και στους καταδέσμους *DTA* 68, 94 *DT* 49, 63, 87, 89, *SGD* 89, 173.

²⁴³ Βλ. υποσημ. 230.

²⁴⁴ Συχνά σε δικανικούς λόγους γίνεται αναφορά στο ρόλο των μαρτύρων, βλ. Δημοσθένης, *πρὸς Ἀπατούριον*, 30-1 (ἀλλὰ μὴν καὶ τοῦτο μεμαρτύρηται ὑμῖν, ὅτι ἐπειδὴ ἠφανίσθησαν αἱ συνθήκαι ὑπὸ τούτων, ἐξήτουν ἑτέρας γράφεσθαι οὗτος καὶ ὁ Παρμένων, ὡς ἀκύρων ὄντων αὐτοῖς τῶν πρότερον ὡμολογημένων), *Ανδοκίδης, Περὶ τῶν μυστηρίων*, 112-16 (ὁ ἐπεξελθὼν Εὐκλῆς οὕτως, — καί μοι κάλει αὐτόν. πρῶτα μὲν οὖν ταῦτα εἰ ἀληθὴ λέγω, μαρτύρησον, Εὐκλεις. ὡς μὲν ἀληθὴ λέγω, μεμαρτύρηται: πολὺ δέ μοι δοκεῖ τὸ ἐναντίον εἶναι ἢ οἱ κατήγοροι εἶπον), *Δημοσθένης, κατὰ Ἀφόβου Ἐπιτροπῆς Α*, 8-9 (πρῶτον μὲν οὖν ὡς συνετιμήσανθ' ὑπὲρ ἐμοῦ ταύτην τὴν εἴσφορὰν εἰς τὴν συμμορίαν, παρέξομαι τούτων μάρτυρας). Βλ. Cohen (1995), 100, ο οποίος επισημαίνει ότι είναι ιδιαίτερα δύσκολη η ανασύνθεση του περιεχομένου των μαρτυριών τους καθώς στους δικανικούς λόγους γίνεται μία απλή αναφορά στην συμβολή ή στην παρουσία των μαρτύρων, ενώ δεν δίνονται περισσότερα στοιχεία για το περιεχόμενο των αγορεύσεών τους.

μαρτυριών τους μπορούσαν να επιβεβαιώσουν την αλήθεια των λεγομένων και των ισχυρισμών του διαδίκου που καλούνταν να υποστηρίξουν, ωστόσο, η εγκυρότητα των καταθέσεών τους, αρκετά συχνά τίθεντο υπό αμφισβήτηση.²⁴⁵ Σε κάθε περίπτωση, η αποδυνάμωσή τους, ώστε να μην είναι σε θέση να καταθέσουν,²⁴⁶ ήταν απαραίτητη για να αποκλειστεί κάθε πιθανότητα να φτάσει στο δικαστήριο κάποια πληροφορία η οποία δεν θα ήταν συμφέρουσα για τον καταδένοντα.

Εκτός όμως από την κατάθεση των μαρτύρων στο λεκτικό των καταδέσμων συναντάμε ποικίλες εκφράσεις μέσω των οποίων διατυπώνεται το αίτημα της κατάδεσης οποιουδήποτε άλλου ατόμου έχει εμπλακεί ή επρόκειτο να εμπλακεί στην δικαστική διαμάχη. Για παράδειγμα, στον κατάδεσμο NGCT 66 (Σελινούντας, 5^{ος} αι. π.Χ.), όψη Α, στιχ. 1-3 (*Τὰν Εὐκλέος τοῦδε μάντο· τὰν γλῶσσαν καταγ<ρ>άφο·, ἡὼς με- / δὲν . . . Μέστορι ὄφελ ἔσ<ε>ι·*) ο καταδένων επιδιώκει την δέσμευση της γλώσσας μίας ομάδας ατόμων (*τὰν Σιμία, τὰν Πιθάρο· τ-/ ὁ, τοῦ ΡΑΙΔ-/πο·, Φιλόνδαν τὸν Χοιρίνα, τὸν Αἰσχίνα*), ώστε να αποδυναμωθούν και να μην μπορέσουν να φανούν χρήσιμοι, να βοηθήσουν δηλαδή τον Μέστορα, ο οποίος υποθέτουμε πως συνιστά τον βασικό νομικό αντίπαλό του. Παρομοίως, στον κατάδεσμο NGCT 40 από την Πύδνα, 4^{ος} αι. π.Χ., μετά από ένα κατάλογο ονομάτων στη στήλη 1 (*Καταδεσμεύω τὰς γλώσσας/Χωροτίμο,/ Διονυσίο, Ἀμδώκο,/ Ἀρισστίωνος,/ Πρωτοχάρεος,/ Ἀμυντίκο*), ο καταδένων εκφράζει το αίτημα της κατάδεσης της γλώσσας οποιουδήποτε ατόμου επρόκειτο να πει κάτι αρνητικό εναντίον του στο δικαστήριο στη στήλη 2 (*καὶ εἴ τις ἄλλος/ τι μαίνεται/ ἐχθρὸς/ [μ]ὴ δυνάσθῃ ἀν-/ [τ]ιλέγε[ι]ν μὴδ[ε- -]*).²⁴⁷ Διαφαίνεται, λοιπόν, ότι ο καταδένων, δεν περιοριζόταν απλά στην κατάθεση και την αποδυνάμωση του βασικού αντιδίκου, αλλά επεκτεινόταν στον ευρύτερο κύκλο των υποστηρικτών

²⁴⁵ Βλ. Cohen (1995), 107-110, ο οποίος αναφέρει ότι οι μάρτυρες, οι οποίοι κυρίως προέρχονταν από τον κύκλο των φίλων τους, ήταν πρόθυμοι να καταθέσουν οτιδήποτε θα μπορούσε να φανεί χρήσιμο, ακόμα και ψευδή στοιχεία σε βάρος των αντιδίκων, προκειμένου να βοηθήσουν τα άτομα που υποστήριζαν.

²⁴⁶ Βλ. Eidinow (2007), η οποία παραπέμποντας στη μελέτη του Bonner (1905), 46-8, ο οποίος αναφέρει ότι περίπου το 380 π.Χ. υπήρξε μία νομοθετική μεταρρύθμιση σύμφωνα με την οποία η κατάθεση του μάρτυρα ήταν πλέον γραπτή και όχι προφορική, υποστηρίζει ότι η κατάθεση της γλώσσας των μαρτύρων, είτε κατέθεταν προφορικά, είτε γραπτά, αποτελούσε ένα αίτημα που, σε κάθε περίπτωση, αποσκοπούσε στην παρεμπόδιση της αναφοράς στις δικαστικές αρχές των σχετικών με την υπόθεση πληροφοριών και στοιχείων.

²⁴⁷ DTA 38 (Αττική, 4^{ος} αι. π. Χ.), στιχ. 5-7 (καὶ το(ὺ)ς ἄλλο(υ)ς πάντας/ ἢ ὅσοι συν[ήγο]-/ ροι αὐτο[ῖς]), NGCT 116 (Ολβία, αρχές 4ου αι. π. Χ.), όψη Β, στιχ. 1 (*καὶ οἱ ἄλλοι οἱ ἐναντίοι ἐμοί·*), NGCT 83 (Ιταλία, 4^{ος} αι. π. Χ.), στιχ. 8-9 (*οἱ ἄλλοι ἀντανταθ[έ]ντεᾱ, / καὶ εἴ τις ἀντα[ντ]ᾱ[ι] ἀμῖν*), SGD 133 (Ισπανία, 3^{ος} αι. π. Χ.), στιχ. 1 (*Πάντα τοὺς ὑπὲρ Ἀριστάρχ [ου ...]*), NGCT 49 (Μυτιλήνη, 4^{ος}-3^{ος} αι. π. Χ.), στιχ. 1-3 (*Δίης, Δαμόχαρις, Μέλων, Δι[ο]νύ[σ]ιος, Πυθέδαμος/ καὶ ἄλλος ἢ τις μετ' α[ὐ]τῶν*), SGD 171 (Ολβία), στιχ. 3 (*καὶ τὸς ἀπὸ τῶν συνιόντας πάντας*).

του, ώστε να διασφαλίσει με κάθε δυνατό τρόπο η αποτυχία του δικαστικού του ανταγωνιστή αλλά και να εξαλείψει συγχρόνως κάθε δυνητική απειλή. Το κύριο ερώτημα που προκύπτει σχετικά με το αίτημα της κατάδεσης του κύκλου των υποστηρικτών του αντιδίκου, αφορά το ρόλο που διαδραμάτιζαν αυτά τα άτομα στην δικαστική διαμάχη. Με ποιον τρόπο, δηλαδή η συμβολή τους αλλά και η δράση τους μπορούσε να βοηθήσει τα άτομα που υποστήριζαν.

Ο κατάδεσμος *DTA 97* ο οποίος προέρχεται από την Αττική και χρονολογείται στον 3^ο αι. π.Χ. παρέχει αρκετά ενδιαφέρουσες και χρήσιμες πληροφορίες, προκειμένου να κατανοήσουμε την επίμονη εστίαση στην αποδυνάμωση της γλώσσας και του λόγου των ατόμων που εμπλέκονται στο δικαστικό αγώνα. Στον εν λόγω κατάδεσμο, διατυπώνεται το αίτημα να καταδεθεί ένα σύνολο τεσσάρων ατόμων (στιχ. 1-2 *Μικίωνα ἐγὼ ἔλαβον καὶ/ <καὶ> ἔδησα* = στιχ. 13- 15 *Ἰππονῶϊ-/ [δ]ην καὶ Σωκράτην ἐγὼ/ [ἔ]λαβον καὶ ἔδησα τὰς* = στιχ. 33-35 *Ἀριστῶ ἐγὼ ἔλαβον καὶ ἔδη-/ [σ]α*), ώστε να μην μπορούν να μιλήσουν αρνητικά ή ακόμα και κακόβουλα για τον Φίλωνα (στιχ. 15-22 *[ἔ]λαβον καὶ ἔδησα τὰς/ [χε]ῖρας καὶ τοὺς πόδας καὶ/ [τῆ]ν γλῶσσαν καὶ τὴν ψυχ-/ ἦν καὶ εἴ τι μέλλουσιν/ ὑπὲρ Φίλωνος ῥῆμα μοχθ-/ ἡρὸν ἢ πονηρὸν φθένεσθαι/ ἢ κακὸν τι ποῆσαι, ἢ γ[λ]ῶσ-/ σα αὐτῶν*). Οι χαρακτηρισμοί *μοχθηρόν* και *πονηρόν* προσδίδουν μια αρνητική ποιότητα στο ουσιαστικό *ῥῆμα* που προσδιορίζουν. Μάλιστα, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι οι εν λόγω χαρακτηρισμοί θυμίζουν έντονα το λεξιλόγιο το οποίο χρησιμοποιείται στους δικανικούς λόγους, για να αναφερθούν οι ρήτορες στις υβριστικές, προσβλητικές, ακόμα και συκοφαντικές επιθέσεις των αντιπάλων τους (*κακολογεῖν* ή *κακῶς λέγειν*, *βλασφημεῖν* ή *βλασφημίας λέγειν*).²⁴⁸

²⁴⁸ Βλ. *LSJ* s. v. *κακολογῶ* με τη σημασία του «λέω άσχημα, υβριστικά λόγια» για κάποιον, βλ. Δημοσθένης, *περὶ τῆς Ἀτελείας πρὸς Λεπτίνην*, 104 (... *μὴ λέγειν κακῶς τὸν τεθνεῶτα, μὴδ' ἂν ὑπὸ τῶν ἐκείνου τις ἀκούῃ παίδων αὐτός· σὺ δὲ ποιεῖς, οὐ λέγεις κακῶς τοὺς τετελευτηκότας τῶν εὐεργετῶν, τῷ δεῖνι μεμφόμενος καὶ τὸν δεῖν' ἀνάξιον εἶναι φάσκων...*), βλ. *LSJ* s. v. *βλασφημέω*, με τη σημασία του «μιλώ με κακεντρέχεια ή μιλώ δυσφημιστικά» για κάποιον, βλ. Δημοσθένης, *κατὰ Ἀριστογείτονος Α*, 94 (*νυνὶ δὲ πάντα ποιεῖν, αἰτιᾶσθαι, λέγειν, διαβάλλειν, βλασφημεῖν, θανάτου τιμᾶσθαι, εἰσαγγέλλειν, κακολογεῖν τοὺς ἐπιτίμους αὐτὸς ὀφείλων τῷ δημοσίῳ· τούτου γὰρ οὐδέν ἐστι δεινότερον*). Η χρήση αιχμηρῆς και σκληρῆς γλώσσας, συνιστούσε πάγια τακτική των ρητόρων προκειμένου να επιτεθούν στο ἥθος των αντιπάλων τους. Περισσότερα για το τεχνικό λεξιλόγιο, βλ. Hunter (1990), 305-307, ειδικά υποσημ. 19, Eidinow (2016), 191-212, καθώς και Montiglio (2000), 124, 127-137, η οποία, μεταξύ άλλων, εστιάζει στο ρητορικό τέχνασμα των ρητόρων να αυτοπαρουσιάζονται ότι εξαναγκάζονται να καταφύγουν σε λεκτικές εξυβρίσεις και σε προσβολές μόνο παρά τη θέλησή τους. Τέλος, για την χρήση υβριστικής γλώσσας, αλλά και για τις αντιλήψεις αναφορικά με την ασυδοσία του στόματος και των δραστηριοτήτων του, κυρίως της ομιλίας, του φαγητού, και του ποτού, βλ. Worman (2008), κι ειδικά 213-275, η οποία αναφέρεται στη δυσφήμιση και τις προφορικές υπερβολές κυρίως στον Αισχίνη και τον Δημοσθένη.

Δεδομένου ότι η κρίση των δικαστών, κατά κύριο λόγο, βασιζόνταν στην αξιολόγηση του χαρακτήρα των ατόμων που εμπλέκονταν στην υπόθεση, αρκετά σύνηθες ήταν το φαινόμενο οι διάδικοι, μέσω των αγορεύσεών τους, να στοχεύουν στην δημόσια γελοιοποίηση των αντιπάλων τους. Προκειμένου, λοιπόν, να προκαταβάλουν και επηρεάσουν αρνητικά τους δικαστές για τους αντιδίκους τους, προσπαθούσαν να κατασκευάσουν μία εικόνα των αντιπάλων τους, η οποία παρέβαινε τα αυστηρά κοινωνικά πρότυπα, καθώς και τις αξίες από τις οποίες θα έπρεπε να διακρίνεται ένα καλός πολίτης, πλήρως συμμορφωμένος με τους κοινούς κανόνες και τις επιταγές του συστήματος αξιών του κοινωνικού συνόλου. Για τον λόγο αυτό, επέλεγαν αρκετά συχνά να αναφέρουν στο δικαστήριο πληροφορίες οι οποίες αφορούσαν στην ιδιωτική ζωή των αντιπάλων τους.²⁴⁹ Οι πληροφορίες αυτές, άλλοτε ανταποκρίνονταν στην πραγματικότητα, ενώ άλλοτε συνιστούσαν φήμες, δηλαδή ψευδείς και ανυπόστατες πληροφορίες, εσκεμμένα κατασκευασμένες,²⁵⁰ που διαδίδονταν στον κοινωνικό ιστό της πόλης,²⁵¹ ώστε να πλήξουν το γόητρο των αντιπάλων τους.

²⁴⁹ Συχνά, λεπτομέρειες άσχετες από την βασική υπόθεση, που αφορούν κυρίως την προσωπική ζωή και το ήθος του αντιδίκου, αναφέρονταν στο δικαστήριο με απώτερο στόχο τη διαβολή του χαρακτήρα του νομικού αντιπάλου, βλ. Αισχίνης, *κατά Τιμάρχου*, 153 (... *καὶ τὰς κρίσεις οὐκ ἐκ τῶν μαρτυριῶν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐπιτηδευμάτων καὶ τῶν ὁμιλιῶν, φησι ποιεῖσθαι, ἐκεῖσε ἀποβλέπων, πῶς τὸν καθ' ἡμέραν βίον ζῇ ὁ κρινόμενος, καὶ ὄντινα τρόπον διοικεῖ τὴν ἑαυτοῦ οἰκίαν, ὡς παραπλησίως αὐτὸν καὶ τὰ τῆς πόλεως διοικήσονται...*), Λυσίας, *κατὰ Θεομνήστου Α*, 23 (πότερον ὅτι δικαίως ἀκήκοα; ἀλλ' οὐδ' ἂν αὐτοὶ φῆσαιτε. ἀλλ' ὅτι βελτίων καὶ ἐκ βελτιόνων ὁ φεύγων ἐμοῦ; ἀλλ' οὐδ' ἂν αὐτὸς ἀξιώσειν. ἀλλ' ὅτι ἀποβεβληκὼς τὰ ὅπλα δικάζομαι κακῆγορίας τῷ σώσαντι; ἀλλ' οὐχ οὗτος ὁ λόγος ἐν τῇ πόλει κατεσκέδασται).

²⁵⁰ Μία ποικιλία ὁρων χρησιμοποιεῖται για να δηλωθεῖ ἡ ἐνέργεια τῆς δημιουργίας καὶ τῆς μετάδοσης τῶν ψευδῶν πληροφοριῶν: βλ. *LSJ s. v. λογοποιῶ*, με τὴ σημασία τοῦ «κατασκευάζω διηγήσεις», κυρίως λέγεται γι' αὐτοὺς ποὺ διαδίδουν εἰδήσεις, μεταδίδουν ψεύτικα νέα, βλ. Δημοσθένης, *κατὰ Τιμοκράτους*, 15 (*μισθωσάμενοι δὲ τοῦτον καὶ οὐδὲ παρεσκευασμένοι τὰ δίκαια ποιεῖν ὑμῖν κατὰ τὴν ἀγορὰν λογοποιούς καθίεσαν ὡς ἀπλὰ μὲν ἔτοιμοι τὰ χρήματ' ἐκτίνειν, διπλὰ δ' οὐ δυνήσονται.*), βλ. *LSJ s. v. περίειμι*, το ὁποῖο κυριολεκτικὰ σημαίνει «περιέρχομαι, τριγυρνῶ ἐδῶ κι ἐκεῖ», ἐνῶ ὅταν συσχετιστεῖ με τὶς φλύαρες καὶ ἀργόσχολες συζητήσεις σηματοδοτεῖ τὴν πράξη τῆς διάδοσης μιᾶς ιστορίας, βλ. Δημοσθένης, *κατὰ Μειδίου περὶ τοῦ Κονδύλου*, 198 (*ὅθ' οὗτος ὡς ἀπήλλαγμα περιῶν ἐλογοποιεῖ, ἔνδηλοί τινες ἦσαν ἀχθόμενοι τῶν πάνυ τούτῳ λαλούντων ἡδέως*). Περισσότερα, βλ. Hunter (1990), 306-307 καὶ διεξοδικότερα Eidinow (2016), 180-185, ἡ ὁποία ἐστιάζει καὶ στο ἐνὺ σημασιολογικὸ περιεχόμενο τοῦ ὅρου *φήμη* (ανεξакρίβωτη πληροφορία ἢ εἰδηση ποὺ διαδίδεται ἀπὸ στόμα σε στόμα, ἀλλὰ καὶ ἡ γνώμη τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, καλὴ ἢ κακὴ, για ἓνα πρόσωπο).

²⁵¹ Για να ἔχει ὁμως δύναμη μία πληροφορία ἡ ὁποία ἀναφέρεται στὴν ιδιωτικὴ ζωή τῶν ἀνθρώπων, ἔπρεπε να ἐκτεθεῖ, να κοινοποιηθεῖ, δηλαδή, στὴ δημόσια σφαῖρα. Διαπιστώνουμε ἐπομένως, ὅτι ἦταν στενὰ συνυφασμένο ἓνα δίπολο (ιδιωτικό-δημόσιο), δύο ὅψεις τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητας, ὁ ιδιωτικὸς καὶ ὁ δημόσιος βίος. Οἱ ἀργόσχολες καὶ φαινομενικὰ ἀθῶες συζητήσεις στὴν ἀγορὰ ἢ στα ἐργαστήρια, μετὰξὺ τῶν μελῶν μιᾶς ομάδας, μπορούσαν να μετατραποῦν σε κακόβουλο καὶ καταστροφικὸ κουτσομπολιό. Τόσο οἱ γυναῖκες, ὅσο καὶ οἱ ἄνδρες ἐπιδίδονταν στο κουτσομπολιό, ἐνῶ ἀκόμα καὶ στους δικανικοὺς λόγους γίνεται ἀναφορά στὴν χρῆση «δικτύων κουτσομπολῶν» ποὺ διέρρεαν ψευδεῖς πληροφορίες στὴ πόλη, βλ., *κατὰ Μειδίου περὶ τοῦ Κονδύλου*, 104 (*ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, κατὰ τὴν ἀγορὰν περιῶν ἀσεβεῖς καὶ δεινοὺς λόγους ἐτόλμα περὶ ἐμοῦ λέγειν, ὡς ἐγὼ τὸ πρᾶγμ' εἰμὶ τοῦτο δεδρακώς*), *Ισοκράτης, Παραγραφή πρὸς Καλλίμαχον*, 9 (*αὐτὸς μὲν οὗτος ἐφιστάμενος εἰς τοὺς ὄχλους καὶ*

Διαπιστώνουμε επομένως, ότι μία άλλη πτυχή η οποία αναδεικνύεται μέσω του αιτήματος της κατάδεση της γλώσσας και της ομιλίας, είναι η δύναμη του λόγου, της προφορικής δηλαδή ομιλίας και επικοινωνίας, σε συνάρτηση με το κοινωνικό φαινόμενο του κακόβουλο σχολιασμό των πράξεων και της συμπεριφοράς τρίτων ατόμων.²⁵² Στο πλαίσιο, μάλιστα, των δικαστικών διαμαχών, η πρακτική της εσκεμμένης μετάδοσης ψευδών και κακεντρεχών φημών, με απώτερο στόχο την διαβολή και την καταστροφή της κοινωνικής εικόνας και του γοήτρου του ατόμου που τίθεται στο επίκεντρο αυτών των επιθέσεων, συνιστούσε ισχυρή απειλή για τους διάδικους.

Έχοντας, λοιπόν, αυτό το υπόβαθρο, στο οποίο δύο πτυχές της κοινωνικής πραγματικότητας συμπλέκονται, από την μία το ευρύτερο πλαίσιο των δικαστικών πρακτικών, και από την άλλη οι ποικίλες και πολύπλοκες διαπροσωπικές σχέσεις των ανθρώπων, θα μπορούσαμε να πούμε, ότι πρόθεση του ατόμου που καταφεύγει στη χρήση του καταδέσμου με αίτημα την αποδυνάμωση της γλώσσας, μπορεί να

*καθίζων ἐπὶ τοῖς ἐργαστηρίοις λόγους ἐποιεῖτο ὥς δεινὰ πεπονθὼς ὑπ' ἐμοῦ καὶ τῶν χρημάτων ἀπεστερημένος), βλ. περισσότερα Hunter (1990), 300-304, 307-316. Επίσης, καίριο ρόλο διαδραμάτιζαν οι γείτονες στην μετάδοση των πληροφοριών που αφορούν τις προσωπικές υποθέσεις των συμπολιτών τους. Οι γείτονες των διαδίκων, μεταξύ άλλων, μπορούσαν να παρουσιαστούν ως μάρτυρες στο δικαστήριο, διότι υπήρχε η πεποίθηση ότι τίποτα δεν μπορούσε να παραμείνει κρυφό από αυτούς, βλ. Λυσίας, *Περὶ τῶν Ἐράτωνος χρημάτων πρὸς τὸ δημόσιον*, 8 (ἵνα οὖν εἰδῆτε ὅτι ταῦτα ἀληθὴ ἐστὶ, μάρτυρας ὑμῖν παρέξομαι πρῶτον μὲν τοὺς μεισιθωμένους παρ' ἐμοῦ τὸ Σφηττοῖ χωρίον, ἔπειτα τοῦ Κικυννοῦ τοὺς γείτονας, οἳ ἴσασιν ἡμᾶς ἤδη τρία ἔτη ἀμφισβητοῦντας, ἔτι δὲ τοὺς τε πέρυσιν ἄρξαντας, πρὸς οὓς αἱ δίκαι ἐλήχθησαν, καὶ τοὺς νῦν ναυτοδίκας). Ακόμη, βλ. τον κατάδεσμο *DTA 25* (Αττική, 3^{ος} αι. π.Χ.), στιχ. 4-7 (*Ἀρι[στο]κλείδης/ μάρ[τυρε]ς/... α τ .../ γ/εἴτο[να]* , στον οποίο γίνεται αναφορά στην κατάδεση των μαρτύρων, αλλά και των γετόνων του αντιδίκου, ενώ στον κατάδεσμο *DTA 87* (Αττική, 4^{ος} αι. π.Χ.), στιχ. 1-2 (*Καταδῶ Καλλίαν: τὸν κάπηλον τὸν ἐγ γετόνων καὶ τὴν/ γυναικα αὐτοῦ*), το άτομο που τίθεται στο στόχαστρο του καταδέοντος, αναφέρεται ότι είναι γείτονάς τους.*

²⁵² Στον Αισχύλο, *Χοηφόροι*, στιχ. 719-721 (εἶεν, φίλῃαι δμῳίδες οἴκων,/ πότε δὴ στομάτων/ δείξομεν ἰσχὺν ἐπ' Ὁρέστη) γίνεται αναφορά στη διάδοση μίας ψεύτικης εἰδήσης, την οποία αναλαμβάνει να μεταδώσει ο χορός, ο οποίος συγκροτείται από γυναίκες κατώτερης τάξης, προκειμένου να βοηθήσει τον Ορέστη να λάβει εκδίκηση. Η φράση *στομάτων δείξομεν ἰσχὺν* δίνει ἔμφαση και καθιστὰ σαφές ότι ο λόγος των γυναικών διαθέτει ιδιαίτερη δύναμη, ενώ παράλληλα κι στους στιχ. 845-46 ο Αἰγισθος τονίζει τη συνήθεια των γυναικών να μεταφέρουν ψευδή μηνύματα. Για την αναξιοπιστία των λόγων των γυναικών στους Χοηφόρους, βλ. McClure (1999), 100-4. Ακόμη, για τη δύναμη του λόγου των γυναικών και την αξιοποίηση της πρακτικής της μετάδοσης ψευδών μηνυμάτων ως μέσον για τη λήψη εκδίκησης, βλ. Mchardy (2018). Ειδικότερα, επισημαίνει ότι στην σκέψη των αρχαίων Ελλήνων όπως αυτή αποτυπώνεται στις λογοτεχνικές πηγές η εκδίκηση ήταν συνυφασμένη με βίαιες πράξεις, οι οποίες εκτελούνταν από άντρες και οι οποίες απαιτούσαν σωματική δύναμη για να πραγματοποιηθούν. Οι γυναίκες από την άλλη, ελλείψει σωματικής δύναμης προκειμένου να λάβουν εκδίκηση, βασίζονταν κυρίως στη δύναμη του λόγου τους, ο οποίος μπορούσε να πείσει και να χειραγωγήσει τους άλλους, ώστε με τον τρόπο αυτό να τους παραπλανήσουν και να τους κάνουν να αντιδράσουν και να ενεργήσουν με τρόπο που θα εξυπηρετούσε τα δόλια σχέδια τους για εκδίκηση. Επιπλέον, βλ. Matthews και Salvo (2018), οι οποίες αναφέρουν ότι οι γυναίκες κατέφευγαν στην χρήση καταδέσμων, κυρίως της κατηγορίας των λεγόμενων «προσευχών για δικαιοσύνη», προκειμένου να εκφράσουν την οργή τους και παράλληλα αξιοποιούσαν τους καταδέσμους ως μέσον για να δηλώσουν ότι οι ίδιες έχουν κατηγορηθεί ή έχουν συκοφαντηθεί άδικα.

συσχετίζεται, εκτός των άλλων, και με την παρεμποδιστεί της δράσης του οργάνου εκείνου που είναι υπεύθυνο για την εκφορά και μετάδοση μηνυμάτων με αρνητικό περιεχόμενο. Την διάδοση αυτών των φημών στην πόλη ή και την γνωστοποίηση τους στο δικαστήριο, μέσω των καταθέσεών τους μπορούσαν να επιτελέσουν οι μάρτυρες ή τα άτομα του ευρύτερου κύκλου των εμπλεκομένων.

Οι αργόσχολες και φαινομενικά αθώες συζητήσεις μεταξύ των μελών μίας ομάδας αποτελούσαν μία πρακτική, μία συνήθεια των απλών πολιτών, η οποία ωστόσο, όταν ενταχθεί στο πλαίσιο των δικαστικών διαμαχών αποκτούσε και διαδραμάτιζε ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο, καθώς, πλέον μετατρέποταν σε ένα μέσον άσκησης ελέγχου, και σε ένα χρήσιμο εργαλείο στη διάθεση των ανθρώπων προκειμένου να εξοντώσουν τους αντιπάλους τους. Το κοινωνικού φαινομένου του «κουτσομπολιού», αποκτά, θα λέγαμε, μία στρατηγική διάσταση όταν συνδέεται με το πλαίσιο των δικαστικών διαμαχών. Ωστόσο, στους καταδέσμους η πρόθεση του καταδόντος να περιορίσει τα κακόβουλα σχόλια των ατόμων που στοχοποιεί δεν συσχετίζεται πάντα και απαραίτητα με κάποια επικείμενη δικαστική διαμάχη. Για παράδειγμα, στον κατάδεσμο *DTA 84*, ο οποίος προέρχεται από την Αττική και χρονολογείται στην κλασική ή ελληνιστική εποχή, όψη Α (*Ἄνδροκλείδῃ καταδῶ καὶ τὴν γλῶτ(τ)αν τὴν κακὴν καὶ τὸν θυμὸν τὸν κακὸν καὶ τὴν/ ψυχὴν τὴν κακὴν καὶ τὸ ἐργαστήριον καταδῶ καὶ τοὺς παῖδας./ [Δ]ιονύσιον κατα[δ]ῶ καὶ τὴν γλῶτ(τ)αν τὴν κακὴν καὶ τὸν θυμὸν*²⁵³ *τὸν κακὸν καὶ τὴν ψυχὴ[ν]/ τὴν κακὴν.*), μολονότι διατυπώνεται το αίτημα της κατάδεσης της γλώσσας, η οποία μάλιστα χαρακτηρίζεται ως κακή (*γλῶτ(τ)αν τὴν κακὴν*), δεν απαντά κάποια αναφορά η οποία παραπέμπει ρητά στο

²⁵³ Στον Όμηρο ο *θυμός* αποτελούσε μία οντότητα η οποία έδραζε εντός του ανθρώπου και η οποία αποτελούσε τη ζωοποιό δύναμη, την πνοή της ζωής, η οποία κινητοποιούσε το άνθρωπο. Οι πεποιθήσεις και ο τρόπος συμπεριφοράς του ανθρώπου καθορίζονταν από τη δράση του θυμού. Συνδεόταν αρκετά συχνά με την περιοχή του θώρακα και του στήθους κι αποτελούσε έδρα ποικίλων συναισθημάτων λ.χ. της χαράς, του πόνου, της οργής, του θυμού, της επιθυμίας, του φόβου, του θάρους και της αγάπης, ενώ συγχρόνως συσχετιζόταν και με τις διανοητικές δραστηριότητες του ανθρώπου. Η λειτουργία του ήταν απαραίτητη για τη ζωή, για την συνείδηση, τη σκέψη και τα συναισθήματα. Ωστόσο, καθώς συνιστούσε μία οντότητα με έντονη, ευρεία δράση, θα μπορούσε να προκύψει ανάγκη περιορισμού και ελέγχου. Ακόμη, μπορούσαν να του αποδοθούν τόσο αρνητικές όσο και θετικές ποιότητες, οι οποίες προσέδιδαν αντίστοιχων ποιότητων χαρακτηριστικά στην προσωπικότητα και το χαρακτήρα του ανθρώπου, βλ. περισσότερο αναλυτικά Sullivan (1995), 54-60. Στον κατάδεσμο *DTA 84*, που αναφέραμε παραπάνω, ο *θυμός* χαρακτηρίζεται ως *κακός* και αντιλαμβανόμαστε ότι συσχετίζεται με αρνητικές ποιότητες, ενώ μπορεί να συνδεθεί με τα αρνητικά συναισθήματα της οργής και του θυμού, δηλαδή την έντονη συναισθηματική αντίδραση ή την οργισμένη και επιθετική συμπεριφορά, βλ. Allen (2000), 51-56, ο οποίος επισημαίνει ότι το συναισθήμα της οργής στους ρητορικούς λόγους αναφέρεται περισσότερο συχνά ως αιτία για το να θέλει να τιμωρήσει κάποιος, ενώ συνδέεται παράλληλα και με το σεξουαλικό πάθος. Ακόμη, βλ. Faraone (2004) για την ανάγκη αποσόβησης του θυμού, της οργής και της εχθρικότητας και την ενσωμάτωση του αιτήματος αυτού στις τελετουργικές πρακτικές κατάδεσης.

πλαίσιο των δικαστικών αγώνων. Διαφαίνεται, λοιπόν, ότι η «συνήθεια» των ανθρώπων να μιλούν αρνητικά σε βάρος των συμπολιτών τους αποτελούσε μία γνώριμη πτυχή της καθημερινής ζωής και της βιωμένης εμπειρίας των μελών μίας κοινότητας.²⁵⁴

²⁵⁴ Επιπλέον, στον παραπάνω κατάδεσμο παρατηρούμε ότι εκτός από τις ανατομικές αναφορές (γλώσσα, ψυχή, θυμός), στη λίστα των στοιχείων που επιδιώκει να καταδέσει ο *καταδέων* προστίθεται και το εργαστήριό του (*καὶ τὸ ἐργαστήριον καταδῶ*), βλ. Eidinow, (2007), 191-205, η οποία επισημαίνει ότι οι αναφορές σχετικά με την επαγγελματική δραστηριότητα του ατόμου, καθώς και το σύνολο των τεχνικών όρων που συνδέονται με τον τομέα της εργασίας, δεν αποτελούν απαραίτητα ένδειξη πως ο κατάδεσμος συνδέεται με την κατηγορία των εμπορικών καταδέσμων, υπό το πρίσμα του ανταγωνιστικού πλαισίου του επαγγελματικού πεδίου. Υποστηρίζει, δηλαδή ότι ο *καταδέων* δεν συνιστούσε απαραίτητα εμπορικό ανταγωνιστή του ατόμου που στοχοποιούσε, και, κατ'επέκταση ότι δεν επεδίωκε αποκλειστικά την επαγγελματική του αποτυχία. Ωστόσο, τίθεται υπέρ της θέσης πως το κίνητρό του υποκινούνταν από το συναίσθημα του φθόνου και της ζήλιας, για την γενικότερη ευημερία και «καλή τύχη» των συμπολιτών τους. Ακόμη, βλ. Eidinow (2016), 72, 126-136, η οποία τονίζει ότι το «κουτσομπολιό» πηγάζει από ισχυρά αρνητικά και χαϊρέκακα συναισθήματα που κατακλύζουν τον άνθρωπο, όπως για παράδειγμα τον εμμονικό ανταγωνισμό, ο οποίος οδηγεί στη διαρκή σύγκριση με του άλλους, ή ακόμη κι από το συναίσθημα του φθόνου.

Παρατηρήσεις -Συμπεράσματα

Ολοκληρώνοντας, λοιπόν, τη ερευνά μας στην οποία εστιάσαμε στην μελέτη των ανατομικών αναφορών στους αττικούς καταδέσμους του 5^{ου} και 4^{ου} αι. π.Χ. είμαστε σε θέση να προβούμε σε κάποιες τελικές παρατηρήσεις. Πρώτα πρώτα, εστιάζοντας την μελέτη μας στην υλική βάση του καταδέσμου, διαπιστώσαμε ότι η σύνδεση μεταξύ του καταδέσμου και του σώματος του ανθρώπου που στοχοποιούνταν στην εγγάρακτη κατάρα είναι πολυδιάστατη και πολυσήμαντη. Ο κατάδεσμος έφερε χαραγμένο το λεκτικά εκπεφρασμένο αίτημα του *καταδέοντος* για δέσμευση, το όνομα του ατόμου που στοχοποιούσε, ενώ πάνω στην μολύβδινη επιγραφή καταγράφονταν και τα μέρη του σώματος τα οποία ο *καταδέων* ήθελε να δεσμεύσει. Έτσι, η μολύβδινη επιγραφή λειτουργούσε, αφενός ως επιφάνεια υποδοχής της εγγάρακτης κατάρας, αφετέρου ως υλικό ισοδύναμο της σωματικής υπόστασης του ανθρωπίνου θύματος. Μάλιστα, το σύνολο των τελετουργικών ενεργειών που επιτελούνταν κι εφαρμόζονταν στην υλική βάση της επιγραφής (γραφή, τελετουργική εναπόθεση, δίπλωμα και κάρφωμα του ελάσματος) είχαν ως άμεσο και επιτακτικό στόχο να δεθεί το σώμα του θύματος και να καταστεί αδύναμο. Στο κέντρο, λοιπόν, της τελετουργικής πρακτικής της κατάδεσης, αλλά και της εστίασης της προσοχής του επιτελεστή τοποθετούνταν το μολύβδινο έλασμα.

Ειδικότερα, είδαμε ότι ο μολύβδος, το βασικό υλικό κατασκευής των καταδέσμων, πέρα από το γεγονός ότι αποτελούσε μια προσβάσιμη, δημοφιλή και οικονομική επιφάνεια γραφής έφερε, παράλληλα, ένα πλήθος ιδιοτήτων πραγματικών (ψυχρότητα, θαμπό χρώμα, ευτελές υλικό χωρίς ζωτικότητα, χρησίμευε ως οικοδομικό υλικό και επιφάνεια γραφής για διάφορα αρχεία) και συμβολικών οι οποίες αξιοποιούνταν τελετουργικά προκειμένου να εκφραστεί το αίτημα του *καταδέοντος* για τη δέσμευση και την αποδυνάμωση του σώματος του ατόμου που στοχοποιούσε. Ο *καταδέων* μέσω της χρήσης του σχήματος αναλογίας, (*similia similibus*), εξέφραζε την επιθυμία του να καταστεί το άτομο που στοχοποιούσε ανάλογο ως προς ορισμένα χαρακτηριστικά με την υλική βάση του καταδέσμου. Έτσι, λοιπόν, χαρακτηριστικά γνωρίσματα του μολύβδου όπως η ψυχρότητα και η ευτέλεια, η ακαμψία του και η αδυναμία του επιδιώκονταν να «μεταφερθούν» στο σώμα του ατόμου που στοχοποιούνταν στον κατάδεσμο, ώστε να καταστεί ομοίως ψυχρό, ευτελές, δύσκαμπτο, πλήρως αδύναμο και μη λειτουργικό.

Επιπλέον, η γραφή, η πράξη δηλαδή της χάραξης της επιγραφής αποτελούσε μια ιδιαίτερα σημαντική τελετουργική πράξη. Η γραφή, η οποία συνιστά στον πυρήνα της μια πρακτική η οποία προήλθε από την διοικητική και δημόσια σφαίρα της πόλης, ενσωματώθηκε στην τελετουργική πρακτική των καταδέσμων προκειμένου μετωνυμικά να μεταφέρει στην τελετουργική πράξη της κατάδεσης κύρος, αλλά και για να ενισχύσει την αποτελεσματικότητά της. Ειδικότερα, είδαμε ότι στους καταδέσμους αξιοποιείται λεξιλόγιο το οποίο παραπέμπει στην ενέργεια της γραφής (*γράφω, καταγράφω, απογράφω*) και το οποίο συνδέεται άμεσα με τις δραστηριότητες της διοικητικής σφαίρας (ένταξη των ιδιωτών στον κατάλογο των οφειλετών (*παραγράφειν*), γραπτές κατηγορίες (*ἀπογραφή*), παραπεμπτικό βούλευμα (*γραφή*) σε μια δημόσια δίκη κ.α.). Επιπλέον, στην τελετουργική πρακτική των καταδέσμων η ίδια η πράξη της γραφής αξιοποιήθηκε και τελετουργικά. Το κείμενο μπορούσε, μεταξύ άλλων, να γραφτεί *ἐπὶ τὰ λαιά*, με φορά δηλαδή από τα δεξιά προς τα αριστερά, επιδιώκοντας με τον τρόπο αυτό αντίστοιχη σύγχυση να επέλθει στο άτομο που στοχοποιούνταν. Η γραφή, ως χάραξη στο μολύβδινο έλασμα και ως γραπτό αποτύπωμα εντάσσεται κι αυτή στο σχήμα *similia similibus*. Όπως, δηλαδή, το κείμενο είναι γραμμένο με έναν ανατρεπτικό τρόπο στο μολύβδινο έλασμα, με ανάλογο τρόπο, αμηχανία επιδιώκεται να επέλθει και στο θύμα που στοχοποιείται στην επιγραφή.

Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι στην τελετουργική πρακτική της κατάδεσης μοτίβα και έννοιες, οι οποίες βρίσκονται στον πυρήνα των τελετουργικών ενεργειών, δεν είναι ξένα, αλλά αντλούνται από ιδέες και αντιλήψεις οι οποίες ήδη υπήρχαν στην σκέψη των αρχαίων Ελλήνων και οι οποίες, μάλιστα, εντοπίζονταν και αντανακλώνται, τόσο στην θρησκευτική ζωή, όσο και στη δημόσια σφαίρα. Έτσι, ενσωματώνονται στην πρακτική της κατάδεσης και μετασχηματίζονται δημιουργικά προκειμένου να εκφράσουν αποτελεσματικά τους στόχους της, αλλά και να ενισχύσουν, παράλληλα, και την τελετουργική δέσμευση.

Στην προσπάθειά μας να μελετήσουμε τον τρόπο με τον οποίο στο στόχαστρο της καταδεσμικής επίθεσης τίθεται το ανθρώπινο σώμα, δεν θα μπορούσαμε να μην αναφερθούμε στην χρήση ανθρώπινων αγαλματιδίων τα οποία αξιοποιούνταν στην τελετουργική πρακτική της κατάδεσης. Ιδιαίτερο ρόλο, λοιπόν, στην τελετουργική κατάδεση φαίνεται ότι διαδραμάτιζαν οι *κολοσσοί*, τα μολύβδινα αγαλματίδια τα οποία αντιπροσώπευαν το θύμα και σε ορισμένες περιπτώσεις συνόδευαν τις καταδεσμικές επιγραφές. Αν και ο κατάδεσμος λειτουργούσε ικανοποιητικά ως υλικό ισοδύναμο του

θύματος, τα αγαλματίδια καθιστούν εξόφθαλμη τη σύνδεση μεταξύ μιας υλικής βάσης και του σώματος του ατόμου που στοχοποιούνταν. Μολονότι η τελετουργική μεταχείριση των αγαλματιδίων και των ενεπίγραφων πινακιδίων παραμένει σε μεγάλο βαθμό κοινή, διότι αφενός, το υλικό κατασκευής και των δύο ήταν ο μόλυβδος, αφετέρου είχαν κοινά σημεία εναπόθεσης (κατά βάση τοποθετούνταν σε τάφους), η βασική διαφορά τους έγκειται στη λεπτομέρεια ότι τα αγαλματίδια απεικονίζουν ένα ανθρώπινο σώμα. Τα ίδια τα πινακίδια των καταδέσμων θα μπορούσαμε να πούμε, ότι αποτελούσαν αφαιρετικά, ίσως, και, συμβολικά το σώμα, την σωματική υπόσταση του θύματος. Η διαφορετική, από την άλλη, μορφή των αγαλματιδίων μοιραία οδηγούσε και σε μια διαφορετική τελετουργική μεταχείριση. Ειδικότερα, ο *καταδέων* είχε τη δυνατότητα να μεταχειριστεί τελετουργικά το σώμα του αγαλματιδίου, εκφράζοντας με τον τρόπο αυτό το αίτημά του για την κατάσταση αδυναμίας στην οποία αποσκοπούσε να οδηγήσει το άτομο που στοχοποιούσε.

Συγκεκριμένα, η στάση σώματος των *κολοσσών*, ο τρόπος δηλαδή, με τον οποίο τα χέρια τους τοποθετούνται, συνήθως, σταυρωμένα πίσω από την πλάτη τους, παραπέμπει στην εικόνα του πισθάγκωνου δεσίματος. Τα τοποθετημένα χέρια πίσω από την πλάτη, αλλά και τα λυγισμένα ή στριμμένα πόδια, αποτελούν αποτέλεσμα τελετουργικών χειρονομιών, οι οποίες στόχευαν στην ανατροπή της φυσιολογικής στάση σώματος. Επιπλέον, και στο λεκτικά εκπεφρασμένο κείμενο των καταδέσμων απαντούν αναφορές οι οποίες υποδηλώνουν την ενέργεια του στριψίματος (*SGD 99 Τιμασῶς γλῶσσα ἀπεστραμέ-/ ναν ἐπ' ἀτελείαι*). Δεδομένου, μάλιστα, ότι βίαιο λεξιλόγιο δεν απαντά στους καταδέσμους της εν λόγω περιόδου, θα μπορούσαμε να πούμε, ότι η πράξη του στριψίματος των άκρων των *κολοσσών*, μάλλον, στόχευε στην προσωρινή ακινητοποίηση και την αποδυνάμωση και όχι στην πρόκληση πόνου, στο σπάσιμο των άκρων ή στην σωματική κακοποίηση και καταπόνηση, αποτελέσματα τα οποία θα επέφερε η κυριολεκτική εφαρμογή των αντίστοιχων πρακτικών στο σώμα.

Επιπλέον, παρατηρούμε ότι το αίτημα της ακινησίας, μολονότι δεν δηλώνεται ρητά στο λεκτικά εκπεφρασμένο αίτημα της κατάδεσης, συνιστά κυρίαρχο μοτίβο στους καταδέσμους, ενώ, κατά βάση, δηλώνεται, μάλλον, με περισσότερο υπαινικτικό τρόπο. Ξεκινώντας από το πλέον πρόδηλο αναφέρουμε ότι στο κείμενο των καταδέσμων εμφανίζεται συχνά το αίτημα της δέσμευσης των ποδιών (*DTA 97 χεῖρας καὶ τούς πόδας*). Μάλιστα, παρατηρούμε ότι οι *κολοσσοί*, είτε έχουν λυγισμένα πόδια, είτε κάποιες φορές στα πόδια τους φέρουν μολύβδινες λωρίδες οι οποίες παραπέμπουν

σε πραγματικά δεσμά (βλ. εικ.3, 5, 8, 9). Ο παραπάνω τρόπος τελετουργικής μεταχείρισης των ομοιωμάτων υποδηλώνει τη παρεμπόδιση των ποδιών και τη συνακόλουθη αποτροπή της κίνησης. Είδαμε, ακόμη ότι τα πόδια στην σκέψη των αρχαίων Ελλήνων, όπως αυτή αντανακλάται μέσω των λογοτεχνικών πηγών, συνιστούν ανατομικά όργανα τα οποία είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με την κίνηση. Συνεπώς, το αίτημα τη δέσμευσης των ποδιών στους καταδέσμους μοιραία συνδέεται με την παρεμπόδιση της κίνησης και της γενικότερης δράσης του θύματος.

Ωστόσο, τα πόδια φέρουν ένα ευρύτερο φάσμα συμβολισμών («πηγή» δύναμης, σύμβολο ταυτότητας). Δεδομένου του πλούτου των πηγών που προσφέρονται για μελέτη, αλλά και των προεκτάσεων που μπορεί να λάβει το εν λόγω ζήτημα, στην παρούσα εργασία αναφερθήκαμε αρκετά συνοπτικά στο επιμέρους αυτό ζήτημα. Για το λόγο αυτό, πιστεύουμε πως ενδιαφέρον θα έχει μελλοντικά να μελετηθούν οι ποικίλοι συμβολισμοί του ανατομικού οργάνου του ποδιού, ώστε να είμαστε σε θέση να δούμε πως ακριβώς ενσωματώνεται στο λεκτικό των καταδέσμων και αν η δέσμευσή τους δεν αποσκοπεί αποκλειστικά στην αποτροπή της κίνησης.

Ένα άλλο ερώτημα το οποίο προέκυψε στην πορεία της έρευνάς μας αφορά την σημασία της πράξης του δεσίματος. Στην τελετουργική πρακτική των καταδέσμων παρατηρήσαμε ότι κυρίαρχη είναι η ιδέα της δέσμευσης (είναι η πεμπτουσία της κατάδεσης), η οποία, μάλιστα, αντανακλάται: (α) στο λεξιλόγιο το οποίο χρησιμοποιείται στους καταδέσμους προκειμένου να δηλωθεί η τελετουργική κατάδεση (*δέω, καταδέω και κατέχω*), (β) στα αγαλματίδια, τα οποία φέρουν συχνά δεσμά (βλ. εικ.3, 5, 8, 9), (γ) στο σχήμα ορισμένων καταδέσμων οι οποίοι παραπέμπουν σε πραγματικά δεσμά (*DT 87, 84, 78, 72, 73*), καθώς ακόμα και (γ) στο ίδιο το υλικό κατασκευής των καταδέσμων, τον μόλυβδο, που φέρει συγκολλητικές ιδιότητες, και, συνεπώς συνιστά ένα υλικό το οποίο εκ φύσεως έχει τη δύναμη να δεσμεύει. Δεδομένου, λοιπόν, ότι η ιδέα του δεσίματος διαδραματίζει καίριο ρόλο στην πρακτική της κατάδεσης, το ενδιαφέρον μας στράφηκε ιδιαίτερα στον τρόπο με τον οποίο αποτυπώνεται το δέσιμο του σώματος σε άλλες λογοτεχνικές, κατά βάση, πηγές.

Συγκεκριμένα, αναφερθήκαμε στο δέσιμο και στη φυλάκιση του Άρη από τον Ωτο και τον Εφιάλτη (Όμηρος, *Ιλιάδα*, Ε 385-391), στην μυθική αφήγηση του δεσίματος του Προμηθέα, όπως αυτή περιγράφεται στο δράμα του Αισχύλου, *Προμηθέας Δεσμώτης*, καθώς και στο δέσιμο του Μελάνθιου (Όμηρος, *Οδύσσεια*, χ

163-177). Από την μελέτη των παραπάνω πηγών με αντιπαραβολή κάποιον πρώιμων αττικών καταδέσμων, καταλήξαμε ότι το βασικό κοινό σημείο, μεταξύ της πρακτικής του πραγματικού σωματικού δεσίματος και της πρακτικής του τελετουργικού δεσίματος, έγκειται, στον χαρακτηρισμό των δεσμών ως πανίσχυρων μέσων τα οποία έχουν τη δύναμη να περιορίζουν, να συγκρατούν και να ακινητοποιούν το σώμα. Διαπιστώσαμε, πως το δέσιμο, καθώς και τα δεσμά συμβολίζουν σταθερά τον περιορισμό και την ακινητοποίηση του σώματος. Το εν λόγω, λοιπόν, χαρακτηριστικό γνώρισμα των δεσμών αντανακλάται και στο λεκτικό επίπεδο των καταδέσμων και αξιοποιείται τελετουργικά για να δηλωθεί, αλλά και να διασφαλιστεί η πράξη και το αποτέλεσμα της κατάδεσης. Φέροντας αυτό το συμβολικό φορτίο και αυτές τις τελετουργικές συνδηλώσεις, τα δεσμά ενσωματώνονται σε ποικίλες τελετουργικές πράξεις (πρακτική των καταδέσμων, κατάδεση ομοιωμάτων) προκειμένου να λειτουργήσουν ως διαμεσολαβητές, οι οποίοι έχουν την δύναμη να συγκρατούν, να περιορίζουν, να αποδυναμώνουν, να ασκούν έλεγχο, αλλά και εξουσία.

Παρατηρήσαμε ωστόσο, ότι στις λογοτεχνικές πηγές το δέσιμο, φέρει και συνδηλώσεις σωματικού πόνου (*δήσαν κρατερῷ ἐνὶ δεσμῷ, χαλεπὸς δέ ἐδεσμός ἐδάμνα, τλῆ μὲν Ἄρης, ἤδη τειρόμενον, δεσμός ἐδάμνα ὥς κεν δηθὰ ζωὸς ἐὼν χάλεπ' ἄλγεα πάσχη*). Μάλιστα, στη σκηνή του δεσίματος του Μελάνθιου, (Όμηρος, *Οδύσσεια*, χ 163-177), σκηνή στην οποία περιγράφεται πιθανότατα η τιμωρητική και βασανιστική πρακτική του αποτυμπανισμού απαντά το ρήμα *ἀποστρέφω* το οποίο, όπως αναφέραμε και παραπάνω, χρησιμοποιείται και στους καταδέσμους.

Οι πτυχές όμως, της τιμωρίας και του βασανισμού δεν φαίνεται να αντανακλώνται στο λεκτικά εκπεφρασμένο αίτημα των πρώιμων αττικών καταδέσμων, το οποίο περιορίζεται στο να εκφράσει το αίτημα της δέσμευσης και της αποδυνάμωσης των ανατομικών οργάνων και των αντίστοιχων λειτουργιών τους. Μάλιστα, όπως είδαμε, ελάχιστα είναι τα παραδείγματα στα οποία χρησιμοποιείται βίαιο λεξιλόγιο για την διατύπωση του αιτήματος της δέσμευσης. Συνεπώς, η άποψη πως οι κατάδεσμοι έχουν μία περισσότερο βίαιη πτυχή, ως προς την πρόθεσή τους να προξενήσουν σωματική βλάβη, να βασανίσουν ή και οδηγήσουν σε θάνατο, τουλάχιστον σε ότι αφορά τους καταδέσμους της περιόδου 5^{ου} και 4^{ου} αι. π.Χ. οι οποίοι προέρχονται από την Αττική, μάλλον, δύσκολο να αποδειχθεί.

Στην παρούσα εργασία εστιάσαμε στην μελέτη 32 καταδέσμων οι οποίοι χρονολογούνται κατά κύριο λόγο από το τέλος του 6^{ου} αι. π.Χ. έως και τον 4^ο αι. π.Χ., ενώ συμπληρωματικά αναφερθήκαμε και σε ορισμένους καταδέσμους του 3^{ου} αι. π.Χ. Οι περισσότεροι πρώιμοι προέρχονται από την περιοχή της Σικελίας (3 κατ.), ενώ το μεγαλύτερο μέρος του υλικού στο οποίο εστιάσαμε προέρχεται από την Αττική (23 κατ.) και χρονολογείται στον 4^ο (6 κατ.) και 4 ή 3^ο (11 κατ.) αι. π.Χ. Επίσης, αναφερθήκαμε σε 5 καταδέσμους οι οποίοι προέρχονται από την υπόλοιπη Ελλάδα (Πέλλα, Νεμέα, Βοιωτία, Πύδνα) και χρονολογούνται στον 4^ο αι. π.Χ. Με βάση τα δεδομένα που συλλέξαμε από τον πίνακα καταδέσμων τον οποίο παραθέτουμε στο παράρτημα, όσον αφορά τις κατηγορίες των καταδέσμων της ομάδας αυτής παρατηρούμε ότι: (α) Όλοι οι σικελικοί κατάδεσμοι εντάσσονται στην κατηγορία των δικανικών καταδέσμων. (β) Στην Αττική, 12 στους 23 καταδέσμους εντάσσονται στους δικανικούς, 7 στους 23 στους εμπορικούς, ενώ μόλις 2 κατάδεσμοι αναφέρονται σε ερωτικές αντιζηλίες και 1 ανήκει στην κατηγορία των αθλητικών- αγωνιστικών. (γ) Από τους 5 καταδέσμους που προέρχονται από την υπόλοιπη Ελλάδα, οι 4 είναι ερωτικοί και ο 1 δικανικός. (δ) Για δύο καταδέσμους δεν μπορούμε να είμαστε απόλυτα σίγουροι για την κατηγορία στην οποία εντάσσονται (1 κατάδεσμος ή ερωτικός ή δικανικός, 1 ερωτικός, εμπορικός ή δικανικός).

Όσον αφορά την κατάδεση των ανατομικών οργάνων, παρατηρούμε ότι αρκετά συχνά αναφέρεται η γλώσσα (15 κατ.), ο νούς (3 κατ.), τα χέρια και τα πόδια (5 κατ.), ενώ σε μόλις 3 καταδέσμους απαντούν μικρής έκτασης κατάλογοι με ανατομικά όργανα τα οποία αναφέρονται περισσότερο σπάνια (*πρόσωπον, όφρυς, γαστήρ, πρωκτός* κ.α.). Σημαντικό ωστόσο, είναι να αναφέρουμε ότι σε 8 καταδέσμους δεν απαντά αναφορά σε κάποιο ανατομικό όργανο, ωστόσο σε 1 δηλώνεται έμμεσα η αποτροπή της ομιλίας (*ρήματα ψυχρά*) και σε 2 υπονοείται η κατάδεση του νου (*ἄφρονες, ἀλίθιον*). Επίσης, ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι από τους 8 καταδέσμους στους οποίους δεν αναφέρεται το σώμα οι 3 ανήκουν στην κατηγορία των ερωτικών. Αν αναλογιστούμε, μάλιστα, ότι και οι 3 κατάδεσμοι οι οποίοι εμπεριέχουν καταλόγους ανατομικών αναφορών ανήκουν στους ερωτικούς, η ολοκληρωτική απουσία ανατομικών αναφορών σε ένα ερωτικό κατάδεσμο μοιάζει «φαινομενικά» παράταιρη.

Ωστόσο, δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι στην Αττική οι κατάδεσμοι οι οποίοι εντάσσονται στην κατηγορία των ερωτικών, και αφορούν συνήθως, στον διαχωρισμό

ενός ζευγαριού και λιγότερο στην ένωση, δεν υποκινούνται πάντα από συναισθήματα ερωτικού πάθους ή έλξης και δεν αποσκοπούν κατ'ανάγκη στην ερωτική και σαρκική ένωση των σωμάτων των δύο «εραστών». Ενδεχομένως, υπό το πρίσμα αυτό η απουσία ανατομικών αναφορών ίσως και να δικαιολογείται. Επιπλέον, η παραπάνω παρατήρηση είναι ιδιαίτερα σημαντική διότι διαπιστώνουμε ότι η παρουσία ή απουσία ανατομικών αναφορών σε έναν κατάδεσμο, δεν συνιστά πάντα ασφαλές κριτήριο για την ένταξη του καταδέσμου σε κάποια κατηγορία. Με άλλα λόγια, θα λέγαμε, ότι η αναφορά για παράδειγμα στην κατάδεση των γεννητικών οργάνων δεν συνιστά πάντα κριτήριο για την ένταξη ενός καταδέσμου στην κατηγορία των ερωτικών.

Τέλος, αναφορικά με την κατάδεση του οργάνου της γλώσσας το αίτημα της δέσμευσης και της αποτροπής της ομιλίας απαντά σε 15 συνολικά καταδέσμους. Οι 11 είναι δικανικοί (εκ των οποίων 8 από την Ελλάδα και 3 από την Σικελία) ενώ οι 4 είναι εμπορικοί κατάδεσμοι. Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι μολονότι η γλώσσα απαντά με μεγάλη συχνότητα στους δικανικούς, αρκετά συχνά αναφέρεται και σε καταδέσμους της κατηγορίας των εμπορικών. Μάλιστα, στους Αττικούς καταδέσμους η γλώσσα απαντά σε 8 δικανικούς και σε 4 εμπορικούς, πράγμα το οποίο σημαίνει ότι η γλώσσα αποτελεί ένα αρκετά κοινό στόχο μεταξύ των δύο κατηγοριών. Επίσης, αιώτερος στόχος της κατάδεσης της γλώσσας είδαμε ότι είναι η αποτροπή της ομιλίας. Η επιλογή, λοιπόν, της ενσωμάτωσης του αιτήματος της κατάδεσης του οργάνου της γλώσσας στις ποικίλες κατηγορίες καταδέσμων, συνιστά ισχυρή ένδειξη ότι η γλώσσα και ιδιαίτερα η «δύναμη» του οργάνου αυτού, συγκεκριμένα η δύναμη του λόγου διαδραμάτιζε καίριο ρόλο σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας.

Σε ό,τι αφορά το αίτημα της κατάδεσης της γλώσσας στην κατηγορία των πρώιμων αττικών δικανικών καταδέσμων στην οποία και εστίασαμε, η δέσμευση του εν λόγω οργάνου συνδέεται άμεσα με την επιδίωξη του *καταδέοντος* για την παρεμπόδιση και αποδυνάμωση της λεκτικής ικανότητας του αντιδίκου του στον επικείμενο δικαστικό αγώνα. Στο πλαίσιο μίας δικαστικής διαμάχης, δεδομένου ότι η ικανοποιητική αγόρευση στο δικαστήριο συνιστούσε καίριο παράγοντα για την έκβαση της δίκης, ο *καταδέων* εστίαζε στην δέσμευση της γλώσσας του αντιπάλου-αντιδίκου του, ώστε να αποδυναμώσει το όργανο εκείνα τα οποία είναι υπεύθυνο για την εκφορά λόγου, με αιώτερο στόχο να τον οδηγήσει στην ήττα.

Επιπλέον, είδαμε ότι η κατάδεση της γλώσσας μπορούσε να συσχετιστεί και με το γενικότερο αίτημα της φίμωσης των μαρτύρων και του ευρύτερου κύκλου των υποστηρικτών του αντιδίκου, ώστε να αποτραπεί, αφενός η κατάθεσή τους στο δικαστήριο, αφετέρου, η κατάδεση της γλώσσας, ενδεχομένως, να συσχετιζόταν και με το αίτημα της αποτροπής της διάδοσης κακεντρεχών φημών ή και ανυπόστατων πληροφοριών στον κοινωνικό ιστό της πόλης σε βάρος του αντίπαλου μέρους. Επομένως, παρατηρούμε ότι το δέσιμο της γλώσσας δεν αποσκοπούσε αποκλειστικά στην αποδυνάμωση της λεκτικής ικανότητας του αντιδίκου, ώστε να μην έχει μια καλή αγόρευση στο δικαστήριο, αλλά το αίτημα της αποτροπής της ομιλίας μπορεί να συσχετιστεί με και με την πρακτική του «κουτσομπολιού», ενός άλλου μέσου που είχαν στην διάθεσή τους οι εμπλεκόμενοι στη δικαστική διαμάχη, ώστε να εξοντώσουν τους αντιδίκους τους. Όπως όμως διαπιστώσαμε αρκετά συχνά απαντά το αίτημα του δεσίσματος της γλώσσας και σε καταδέσμους οι οποίοι δεν εντάσσονται στην κατηγορία των δικανικών. Σαφώς, η κατάδεση της γλώσσας συνδέεται με την αποτροπή της ομιλίας, σίγουρα όμως το κίνητρο και ο στόχος για την κατάδεση του εν λόγω ανατομικού οργάνου, διαφέρει ανάλογα με την κατηγορία του καταδέσμου κι αυτό, άλλωστε, είναι ένα ερώτημα το οποίο παραμένει ανοικτό για περαιτέρω μελέτη.

Βιβλιογραφία

Υπομνηματισμένες Εκδόσεις

- Conacher, D. J. (1987). *Aeschylus' Oresteia: a literary commentary*, Toronto.
- Cornford, F.M. (1937), *Plato's Cosmology*, London.
- Griffith, M. (1983), *Aeschylus: Prometheus Bound*, Cambridge.
- MacDowell, D. M. (1971), *Aristophanes: Wasps*, Oxford.
- Olson S.D. (1998), *Aristophanes' Peace*, Oxford.
- Olson, S.D. και Colin, A. (2004), *Aristophanes: Thesmophoriazusae*, Oxford.
- Olson S. D. και Biles Z.P. (2015), *Aristophanes: Wasps*, Oxford.
- Podlecki, A. J. (2005), *Aeschylus, Prometheus Bound*, Oxford.
- Ruffell, I. (2012), *Aeschylus: Prometheus Bound*, Bristol.
- Sommerstein, A. H. (1983), *Aristophanes: Wasps*, Liverpool.
- , (2001), *Aristophanes. Wealth*, Oxford
- West, M. L. (1966), *Hesiod. Theogony. Edited with Prolegomena and Commentary*, Oxford.

Λευτερεύουσα βιβλιογραφία

- Allen, D. (1997), “Imprisonment in Classical Athens”, *The Classical Quarterly* 47, 121–135.
- , (2000), *The World of Prometheus. The Politics of Punishing in Democratic Athens*, Princeton.
- Aubert, J. (1989), “Threatened wombs: aspects of ancient uterine magic”, *Greek, Roman and Byzantine studies* 30, 412-449.

- Bartoš, H. (2006), “Varieties of the Ancient Greek Body-Soul Distinction”, *Rhizai A Journal for Ancient Philosophy and Science* 1, 59-78.
- Battezzato, L. (2022), “The Getty Hexameters and Greek Tragedy”, *The Cambridge Classical Journal* 68, 1–33.
- Benveniste, E. (1932), “Le sens du mot *kolossos* et les noms grecs de la statue”, *Revue de philologie, de littérature et d'histoire anciennes* 6, 118–35.
- Bernabé, A., Cristóbal, A. I. (2008), *Instructions for the Netherworld. The Orphic Gold Tablets*, Leiden-Boston.
- Bonner, C. (1932), “Witchcraft in the Lecture Room of Libanius”, *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 63, 34–44.
- Borg, B. E. (2010), “Epigrams in archaic art: the Chest of Kypselos” στο M. Baumbach A. Petrovic, I. Petrovic (εκδ.), *Archaic and Classical Greek Epigram*, Cambridge, 81-100.
- Bravo III, J. J. (2016), “Erotic Curse Tablets from the Heroön of Opheltes at Nemea”, *Hesperia* 85, 121–152.
- , (2021), “The Shrines of Heroes as a Context for Curse Tablets” στο C. A. Faraone και I. Polinskaya (εκδ.), *Curses in Context III: Greek Curse Tablets of the Classical and Hellenistic Periods*, Athens, 205-226.
- Breitenberger, B. (2007), *Aphrodite and Eros. The Development of Erotic Mythology in Early Greek Poetry and Cult*, New York.
- Bremmer, J. N. (1983), *The Early Greek Concept of the Soul*, Princeton.
- , (1991), “Walking, standing, and sitting in ancient Greek culture” στο J. N. Bremmer και H. Roodenburg (εκδ.), *A Cultural History Of Gesture: From Antiquity to the Present Day*, Cambridge, 15-35.
- , (2013), “The Getty hexameters: date, author, and place of composition” στο C.A. Faraone και D. Obbink (εκδ.), *The Getty Hexameters: Poetry, Magic, and Mystery in Ancient Selinous*, Oxford, 21-30.
- , (2015), “Preface: the materiality of magic” στο D. Boschung και J.N. Bremmer (εκδ.), *The Materiality of Magic*, Paderborn, 7–19.

- Brennan, M. (2016), “Lame Hephaistos”, *The Annual of the British School at Athens* 111, 163–181.
- Brock, R. (2000), “Sickness in the body politic: medical imagery in the Greek polis” στο V. M. Hope και E. Marshall (εκδ.), *Death and disease in the ancient city*, London, 24-34.
- Carastro, M. (2009), “Les liens de l’écriture. Katadesmoi et instances de l’enchaînement” στο M. Cartry, J.- L. Durand και R. Koch Piettre (εκδ.), *Architecturer l’invisible. Autels, ligatures, écritures*, Turnhout, 262-292.
- Chiarini, S. (2017), “The Foot as gnomisma” στο J. Draycott και E. J. Graham (εκδ.), *Bodies of Evidence: Ancient Anatomical Votives Past, Present and Future*, New York, 147-164.
- , (2021), *Devotio malefica: Die antiken Verfluchungen zwischen sprachübergreifender Tradition und individueller Prägung*, Stuttgart.
- Christensen, J. (2015), “Diomedes’ Foot-wound and the Homeric Reception of Myth” στο J. Gonzalez (εκδ.), *Diachron*, Berlin, 17- 41.
- Cohen, D. J. (1995), *Law, violence, and community in classical Athens. Key themes in ancient history*, Cambridge.
- Collins, D. (2008), *Magic in the Ancient Greek World*, Oxford.
- Curbera, J. (2015), “From the magician’s workshop: notes on the materiality of Greek curse tablets” στο D. Boschung και J.N. Bremmer (εκδ.), *The Materiality of Magic*, Paderborn, 97-122.
- Curbera, J. και Giannobile, S. (2015), “A VoodooDoll from Keos in Berlin’s Antikensammlung” στο D. Boschung και J. Bremmer (εκδ.), *The Materiality of Magic*, Paderborn, 124-126.
- Dasen, V. (2015), “Probaskania: Amulets and Magic in Antiquity” στο D. Boschung και J. Bremmer (εκδ.), *The Materiality of Magic*, Paderborn, 177-203.
- Dasen, V., Nagy, Á. M. (2019), “Gems”, στο D. Frankfurter (εκδ.), *Guide to the Study of Ancient Magic*, Leiden, 416-455.
- Delcourt, M. (1982), *Héphaistos ou la légende du magician*, Paris.

- Dickie, M. W. (1996), “What Is a Kolossos and How Were Kolossoi Made in the Hellenistic Period?”, *Greek Roman & Byzantine Studies* 37, 237-257.
- Dubois, L. (1989), *Inscriptions Grecques Dialectales de Sicile*, Rome.
- Dunkle, R. (1997), “Swift-Footed Achilles”, *The Classical World* 90, 227–234.
- Edmonds, R.G. (2019), *Drawing Down the Moon: Magic in the Ancient Greco-Roman World*, Princeton.
- Eidinow, E. (2007), *Oracles, Curses, and Risk among the Ancient Greeks*, Oxford.
- , (2016), *Envy, Poison, and Death: Women on Trial in Classical Athens*, Oxford-New York.
- , (2019), “Binding Spells on Tablets and Papyri” στο D. Frankfurter (εκδ.), *Guide to the Study of Ancient Magic*, Leiden, 351–387.
- Eidinow, E., Taylor, C. (2010), “Lead-letter days: writing, communication and crisis in the ancient Greek world”, *The Classical Quarterly* 60, 30-62.
- Faraone, C. A. (1985), “Aeschylus’ ὕμνος δέσμιος (Eum. 306) and Attic Judicial Curse Tablets”, *The Journal of Hellenic Studies* 105, 150-154.
- , (1989), “An Accusation of Magic in Classical Athens (Ar. Wasps 946–48)”, *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 119, 149–160.
- , (1991a), “The Agonistic Context of Early Greek Binding Spells” στο C.A. Faraone και D. Obbink (εκδ.), *Magika Hiera: Ancient Greek Religion and Magic*, Oxford, 3–32.
- , (1991b), “Binding and Burying the Forces of Evil: The Defensive Use of ‘Voodoo’ Dolls in Ancient Greece”, *Classical Antiquity* 10, 165-205.
- , (1993), “Molten Wax, Spilt Wine and Mutilated Animals: Sympathetic Magic in near Eastern and Early Greek Oath Ceremonies”, *The Journal of Hellenic Studies* 113, 60-80.
- , (1995), “The ‘Performative Future’ in Three Hellenistic Incantations and Theocritus’ Second Idyll”, *Classical Philology*, 90, 1–15.
- , (1999a), *Ancient Greek Love Magic*, Harvard.

—, (1999b), “Curses and Social Control in the Low Courts of Classical Athens”, *Dike* 2, 99-121.

—, (2002), “The Ethnic Origins of a Roman-Era *Philtrokatadesmos* (PGM IV 296-434)” στο P. Mirecki και P. Meyer (εκδ.) *Magic and Ritual in the Ancient World*, Leiden-Boston-Köln, 317-343.

—, (2004), “Thumos as masculine ideal and social pathology in ancient Greek magical spells” στο S. Braund και G. Most (εκδ.), *Ancient Anger: Perspectives from Homer to Galen*, Cambridge, 144-162

—, (2005), “Twisting and Turning in the Prayer of the Samothracian Initiates (Aristophanes “Peace” 276–279)”, *Museum Helveticum: revue suisse pour l'étude de l'Antiquité classique* 62, 30-50.

—, (2018), *The Transformation of Greek Amulets in Roman Imperial Times. Empire and after*, Philadelphia.

—, (2019a), “Animals-Effigies in Ancient Curses: The Role of Gender, Age and Natural Behavior in their Selection”, *Mediterraneo Antico* 22, 307-333.

—, (2019b), “Cursing Chariot Horses instead of Drivers in the Hippodromes of the Eastern Roman Empire” στο C.S. Sánchez Natalias (εκδ.), *Litterae Magicae: Studies in Honor of Roger Tomlin*, Zaragoza, 83-101.

Faraone, C., Kropp A. (2009), “Inversion, Adversion and Perversion as Strategies in Latin Curse- Tablets” στο R. Gordon και F. Marco Simón, (εκδ.), *Magical Practice in the Latin West*, Leiden, 381-98.

Finglass, P. J. (2020), “Suffering in silence: victims of rape on the tragic stage.” στο P. J. Finglass, και L. Coe (εκδ.), *Female Characters in Fragmentary Greek Tragedy*, Cambridge, 87-102

Fletcher, E. (2022), “Cosmology and Human Nature in the *Timaeus*” στο D. Ebrey και R. Kraut (εκδ.), *The Cambridge Companion to Plato*, Cambridge, 464-492.

Franek, J., Urbanová, D. (2019a), “May Their Limbs Melt, Just as This Lead Shall Melt...”: Sympathetic Magic and *Similia Similibus* Formulae in Greek and Latin Curse Tablets (Part 1), *Philologia Classica* 14, 27-55.

—, (2019b), “As Isis Loved Osiris, So Let Matrona Love Theodoros...”: Sympathetic Magic and *Similia Similibus* Formulae in Greek and Latin Curse Tablets (Part 2), *Philologia Classica* 14, 177-207.

Frankfurter, D. (1995), “Narrating Power: The Theory and Practice of the Magical Historiola in Ritual spells” στο M. W. Meyer και P. A. Mirecki (εκδ.) *Ancient Magic and Ritual Power*, Leiden-New York- Köln, 455-76,

—, (2019a), “Magic and the Forces of Materiality.” στο D. Frankfurter (εκδ.) *Guide to the Study of Ancient Magic*, Leiden-Boston, 659–77.

—, (2019b), “Spell and Speech Act: The Magic of the Spoken Word” στο D. Frankfurter (εκδ.), *Guide to the Study of Ancient Magic*, Leiden-Boston, 608-625.

—, (2020), “Voodoo Doll: Implications and Offense of a Taxonomic Category”, *Arethusa* 53, 43-58.

Gager, J. (1992), *Curse Tablets and Binding Spells from the Ancient World*, New York.

Garland, R. (1985), *The Greek Way of Death*, New York.

Gordon, R. (1999), “‘What’s in a List?’ Listing in Greek and Graeco-Roman magical texts” στο D. Jordan, H. Montgomery, και E. Thomassen (εκδ.), *The World of Ancient Magic*, Bergen, 239-277.

—, (2015a), “Showing the gods the way: curse-tablets as deictic persuasion”, *Religion in the Roman Empire* 1, 148-180.

—, (2015b), “From Substances to Texts: Three Materialities of ‘Magic’ in the Roman Imperial Period” στο D. Boschung και J.N. Bremmer (εκδ.), *The Materiality of Magic*, Paderborn, 133-177.

—, (2018), “Getting it Right: Performative Images in Graeco-Egyptian Magical Practice” στο M. Arnhold, H. O. Maier, and J. Rüpke (εκδ.), *Seeing the God: Image, Space, Performance, and Vision in the Religion of the Roman Empire*, Tübingen.

—, (2021), “The Performativity of Lists in Vernacular Curse-Practice under the Roman Empire” στο R. Laemmle, C. Scheidegger Laemmle και K. Wesselmann, K., *Lists and Catalogues in Ancient Literature and Beyond: Towards a Poetics of Enumeration*. Berlin-Boston, 107-144.

- Graf, F. (1997), *Magic in the Ancient World*, London.
- Halm-Tisserant, M. (1998), *Réalités et imaginaire des supplices en Grèce ancienne*, Paris.
- Holmes, B. (2010), *The Symptom and the Subject: The Emergence of the Physical Body in Ancient Greece*, Princeton.
- , (2018), “Body” στο P. E. Pormann (εκδ.), *The Cambridge Companion to Hippocrates*, Cambridge, 63-88.
- Hunter, V. (1990), “Gossip and the Politics of Reputation in Classical Athens”, *Phoenix* 44, 299-325.
- , (1997), “The Prison of Athens: A Comparative Perspective”, *Phoenix* 51, 296–326.
- Jameson, M.H., Jordan, D. R., Kotansky, R. D. (1993), *A Lex Sacra from Selinus*, Durham.
- Janko, R. (2013), “The Hexametric Incantations against Witchcraft in the Getty Museum: From Archetype to Exemplar.” στο C. A. Faraone και D. Obbink (εκδ.), *The Getty Hexameters: Poetry, Magic, and Mystery in Ancient Selinous*, Oxford, 31-56.
- Johnston, A. (2021), “‘Horse Race, Rich in Woes’: Orestes’ Chariot Race and the Erinyes in Sophocles’ *Electra*”, *The Journal of Hellenic Studies* 141, 197-215.
- Johnston, S. I. (1999), *Restless Dead. Encounters between the Living and the Dead in Ancient Greece*, Berkeley-Los Angeles-London.
- , (2015), “Narrating Myths and Belief in Ancient Greece”, *Arethusa* 48, 173–218.
- Jordan, D. R. (1985), “Fourteen Defixiones from a well in the SW corner of the Athenian Agora”, *Hesperia* 54, 205-255.
- , (1994a), “Inscribed Lead Tablets from the Games in the Sanctuary of Poseidon.”, *Hesperia* 63, 111-126.
- , (1994b), “Late Feasts for Ghosts” στο R. Hagg (εκδ.) *Ancient Greek Cult Practice from the Epigraphical Evidence: Proceedings of the Second International Seminar on Ancient Greek Cult, Organized by the Swedish Institute at Athens, 22–24 November 1991*, Stockholm ,131-143.

—, (2022), “Curse Tablets of the Roman Period from the Athenian Agora”, *Hesperia* 91, 133-210.

Kambitsis, S. (1976), “Une nouvelle tablette magique d’Égypte. Musée du Louvre, inv. E 27145 - IIIe/IVe siècle”, *Bulletin de l’Institut français d’archéologie orientale* 76, 213-23.

Karfik, F. (2012), “The Constitution of the Human Body in Plato’s *Timaeus*”, *Croatian Journal of Philosophy Volume* 12, 167-181.

Kazantzidis, G. (2021), “‘You are Mad!’ Allegations of Insanity in Greek Comedy and Rhetoric” στο S. Papaioannou και A. Serafim (εκδ.), *Comic Invective in Ancient Greek and Roman Oratory*, Berlin, 107-124

Konstant, D. (1985), “The Politics of Aristophanes’ *Wasps*.”, *Transactions of the American Philological Association* 115, 27–46.

Konstantakos, I. (2021), “Political Rhetoric and Comic Invective in Fifth-Century Athens: The Trial of the Dogs in Aristophanes’ *Wasps*” στο S. Papaioannou και A. Serafim (εκδ.), *Comic Invective in Ancient Greek and Roman Oratory*, Berlin, 235-256.

Kroustalis, E. (2021), “A Group of Curse Tablets from the ‘Ayios Dionysios Cemetery’ in Piraeus” στο C. A. Faraone και I. Polinskaya (εκδ.) *Curses in Context III: Greek Curse Tablets of the Classical and Hellenistic Periods*, Athens, 105-122.

Lamont, J. L. (2021a), “Crafting Curses in Classical Athens: A New Cache of Hexametric Katadesmoi”, *Classical Antiquity* 40, 76–117.

—, (2021b), “Cold and Worthless: The Role of Lead in Curse Tablets”, *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 151, 35-68.

—, (2021c), “Cosmogonies of the Bound: Titans, Giants, and Early Greek Binding Spells”, *Classical Philology* 116, 471-497.

—, (2022), “Orality, Written Literacy and Early Sicilian Curse Tablets”, *Greece & Rome* 69, 27-51.

—, (2023), *In Blood and Ashes: Curse Tablets and Binding Spells in Ancient Greece*, Oxford.

- Lardinois, A. (2020), “The Sound of Silence: Performing Silence in Greek Epic and Lyric Poetry” στο E. Papadodima (εκδ.), *Faces of Silence in Ancient Greek Literature: Athenian Dialogues*, Berlin, 9-26.
- Lateiner, D. (2020), “Silences in Aristophanes’ Dramas” στο E. Papadodima (εκδ.), *Faces of Silence in Ancient Greek Literature: Athenian Dialogues*, Berlin, 85-112.
- Levi-Strauss, C. (1963), *Structural Anthropology*, New York.
- Long, A. A. (2020), *Νους, Ψυχή και Σώμα στον Αρχαία Ελληνικό Πολιτισμό*, μτφρ. Δ. Παπουτσακη, Ηράκλειο, (*Greek Models of Mind and Self*, 2015, Harvard).
- Maltomini, F. (2004), “Libanio, il camaleonte, un papiro e altri testi”, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 147, 147-153
- Matthews, L. και Salvo, I. (2018), “Cursing-Prayers and Female Vengeance in the Ancient Greek World” στο L. Dawson και F. McHardy (εκδ.), *Revenge and Gender in Classical, Medieval and Renaissance Literature*, Edinburgh, 141-159.
- Marston, J. M. (2007), “Language of Ritual Cursing in the Binding of Prometheus”, *Greek, Roman and Byzantine Studies* 47, 121-133.
- McClure, L. (1996), “Clytemnestra’s Binding Spell (Ag. 958-974)”, *The Classical Journal* 92, 123-140.
- , (1999), *Spoken Like a Woman*, Princeton.
- , (2020), “Silence and Song in Aeschylus *Agamemnon* and Euripides *Ion*” στο E. Papadodima (εκδ.), *Faces of Silence in Ancient Greek Literature: Athenian Dialogues*, Berlin, 217-238
- McHardy, F. (2018), “‘The Power of our Mouths’: Gossip as a Female Mode of Revenge” στο L. Dawson & F. McHardy (εκδ.), *Revenge and Gender in Classical, Medieval and Renaissance Literature*, Edinburgh, 160-180.
- Montiglio, S. (2000), *Silence in the Land of Logos*, Princeton.
- Mossé, C., Schnapp - Gourbeillon, A., (2015), *Επίτομη Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας* (2000 - 31 π.Χ.), μτφ. Λ. Στεφάνου, Αθήνα. (*PRECIS D’ HISTOIRE GRECQUE. Du début du deuxième millénaire à la bataille d’Actium*).
- Németh G. (2013), “Curses in the Box”, *MHNH* 13, 201-206

- , (2018), “Voodoo dolls in the classical world”, στο E. Nemeth (εκδ.) *Violence in Prehistory and Antiquity*, Kaiserslautern-Mehlingen, 179-194.
- Ogden, D. (1999), “Binding Spells: Curse Tablets and Voodoo Dolls” στο B. Ankarloo and S. Clark (εκδ.), *Witchcraft and Magic in Europe, ii: Ancient Greece and Rome*, London, 1-90.
- , (2002), *Magic, Witchcraft and Ghosts in the Greek and Roman Worlds*, Oxford.
- Onians, R. B. (1951), *The Origins of European Thought: About the Body, the Mind, the Soul, the World, Time and Fate*, Cambridge.
- Pachoumi, E. (2013), “The Erotic and Separation Spells of the Magical Papyri and the Defixiones”, *Greek, Roman, and Byzantine Studies* 53, 294-325.
- Papakonstantinou, Z. (2013), “Two Boxers in a Fourth-century B.C. Athenian defixio” στο P. Mauritsch και C. Ulf (εκδ.), *Kultur(en). Formen des Alltäglichen in der Antike. Festschrift für Ingomar Weiler zum 75 Geburtstag*, Graz, 367-377.
- , (2017), “Binding Curses, Agency and the Athenian Democracy” στο I. Xydopoulos, E. Tounta και K. Vlassopoulos (εκδ.), *Violence and Community: Law, Space and Identity in the Ancient Eastern Mediterranean World*, London, 142-158.
- , (2018), “Jurors (*dikastai*) in Athenian Legal Binding Curses” στο W. Riess (εκδ.), *Colloquia Attica: Neuere Forschungen zur Archais, zum athenischen Recht und zur Magie*, Stuttgart, 225-235.
- , (2021), *Cursing for Justice: Magic, Disputes, and the Lawcourts in Classical Athens*, Stuttgart.
- Parker, R. (1983), *Miasma: pollution and purification in early Greek religion*, Oxford.
- Perdrizet, P. F. (1989), "Les pieds ou les genoux au rebours," *Melusine* 9, 193-196
- Plate, R. (2017), *Equine Poetics*, Washington.
- Piranomonte, M. (2002), *Il santuario della musica e il bosco sacro di Anna Perenna*, Rome.
- , (2015), “The Discovery of the Fountain of Anna Perenna” στο Grazyna Bakowska-Czerner (εκδ.), *The Wisdom of Thoth*, Oxford, 71-86.

- Purves, A. C. (2019), *Homer and the Poetics of Gesture*, Oxford.
- Reitz C., Lämmle, C., Wesselmann, K. (2020), “Epic catalogues” στο C. Reitz και S. Finkmann (εκδ.), *Structures of Epic Poetry*, Berlin- Boston, 653-726.
- Riess, W. (2012), *Performing Interpersonal Violence: Court, Curse, and Comedy in Fourth-Century BCE Athens*, Berlin-Boston.
- Rose, M. L. (2003), *The Staff of Oedipus: Transforming Disability in Ancient Greece*, Michigan.
- Samama, E. (2017), “The Greek vocabulary of disabilities” στο C. Laes (εκδ.), *Disability in Antiquity*, New York, 121-138.
- Sánchez Natalías, C. (2015), “Magical Poppets in the Western Roman Empire: a Case Study from the Fountain of Anna Perenna” στο T. Minniyakhmetova και K. Velkoborská (εκδ.), *The Ritual Year 10: Magic in Rituals and Rituals in Magic*, Innsbruck-Tartu, 194- 202.
- , (2018), “The Medium Matters: Materiality and Metaphor in Some Latin Curse Tablets” στο A. Parker και S. Mckie (εκδ.), *Material Approaches to Roman Magic, Occult Objects and Supernatural Substances*, Oxford, 9-16.
- , (2020), “Paragraphics and Iconography” στο R. Gordon, F. M. Simón, και M. Piranomonte (εκδ.) *Choosing Magic. Contexts, Objects, Meanings. The Archaeology of Instrumental Religion in the Latin West*, Rome, 103-124.
- Sealey, R. (1983), “The Athenian Courts for Homicide”, *Classical Philology* 78, 275-296.
- Snell (1953), *The Discovery of the Mind: The Greek Origins of European Thought*, New York.
- Sommerschild, T. (2019), “A New Sicilian Curse Corpus: A Blueprint for a Geographical and Chronological Analysis of Defixiones from Sicily” στο R. Morais, D. Leão, D. Rodríguez Pérez και D. Ferreira (εκδ.) *Greek Art in Motion Greek Art in Motion: Studies in honour of Sir John Boardman on the occasion of his 90th Birthday*, Oxford, 489-501.

- Steiner, D. T. (1994), *Tyrant's Writ: Myths and Images of Writing in Ancient Greece*, Princeton.
- , (2001), *Images in Mind: Statues in Archaic and Classical Greek Literature and Thought*, Princeton.
- Stroszeck, J. (2021), “The Archaeological Contexts of the Curse Tablets in the Athenian Kerameikos” στο C. A. Faraone και I. Polinskaya (εκδ.), *Curses in Context III: Greek Curse Tablets of the Classical and Hellenistic Periods*, Athens, 21-48.
- Sullivan (1995), *Psychological and Ethical Ideas: What Early Greeks Say*, Leiden-New York-Köln.
- Taplin, O. (1977), *The stagecraft of Aeschylus. The Dramatic Use of Exits and Entrances in Greek Tragedy*, Oxford.
- Torallas Tovar S., Martín Hernández, R. (2022), *The Materiality of Greek and Roman Curse Tablets: Technological Advances*, Chicago.
- Tsatsou, E. (2019), “Uterine Amulets: Amulets that Protect the Uterus or that Reinforce Erotic Desire?”, στο K. Endreffy, A.M. Nagy και J. Spier (εκδ.), *Magical gems in their contexts, proceedings of the International Workshop held at the Museum of Fine Arts*, Budapest, 16-18 February 2012, Rome, 271-282.
- Vernant, J. P. (1991), *Mortals and Immortals*, Princeton.
- Versnel, H. S. (1991), “Beyond Cursing: The Appeal to Justice in Judicial Prayers” στο C. A. Faraone και D. Obbink (εκδ.), *Magika Hiera: Ancient Greek Magic and Religion*, Oxford, 60–106.
- , (1998), “καὶ εἴ τι λοιπὸν] τῶν μερ[ῶ]ν [ἔσ]ται τοῦ σώματος ὅλ[ο]υ[.] (and any other part of the entire body there may be), An Essay on Anatomical Curses” στο F. Graf και W. Burkert (εκδ.), *Ansichten griechischer Rituale: Geburtstags-Symposium für Walter Burkert*, Stuttgart- Leipzig, 217-267.
- , (2002), “Writing Mortals and Reading Gods Appeal to the Gods as a Dual Strategy in Social Control” στο D. Cohen και E. Müller-Luckner (εκδ.), *Demokratie, Recht und soziale Kontrolle im klassischen Athen*, Berlin- Boston, 37-76.

Voutiras, E. (1998), *Διονυσοφώντος Γάμοι. Marital Life and Magic in Fourth Century Pella*, Amsterdam.

Wilburn, A. (2019), “Figurines, Images, and Representations Used in Ritual Practices” στο D. Frankfurter (εκδ.), *Guide to the Study of Ancient Magic*, Leiden-Boston, 446-496.

Williams, D. (2008), “*Prometheus Bound and Unbound: between art and drama*” στο D. C. Kurtz (εκδ.), *Essays in Classical Archaeology for Eleni Hatzivassiliou, 1977-2007*, 181-192.

Winkler, J. J. (1990), *The Constraints of Desire. The Anthropology of Sex and Gender in Ancient Greece*, New York-London.

Worman, N. (2008), *Abusive Mouths in Classical Athens*, Cambridge.

Witteyer, M. (2004), *The Sanctuary of Isis and Mater Magna*, Michigan.

Wünsch, R. (1902), “Eine antike Rachepuppe”, *Philologus* 61, 26-31.

Zografou, A. (2021), “Gods around the Grave: Hermes and Hecate in Early Attic Curse Tablets”, *Kernos* 34, 187-218.

—, (2023), “Homeric Verses with Ritual Power. Chryses’ Prayer in a Divination Recipe”, *Metis* 21, 153-182.

Κάλφας, Β. (2020), *Πλάτων. Τίμαιος*, Αθήνα.

Καραμανώλης, Γ. (2017), “Ψυχή, Νους και Σώμα” στο Γ. Καραμανώλης (εκδ.), *Εισαγωγή στην Αρχαία Φιλοσοφία*, Ηράκλειο, 329-369.

Κεραμόπουλος, Α. Δ. (1923), *Ο Αποτυμπανισμός*, Αθήνα.

Μποσνάκης, Δ. (2020), *Κατηφείη και Όνειδος. Ταπεινωμένοι και Καταφρονημένοι Νεκροί*, Αθήνα.

Σακελλαρίου, Μ. Β (2000), *Η Αθηναϊκή Δημοκρατία*, Ηράκλειο.

Παράρτημα καταδέσμων που εξετάζονται στην εργασία

1. DTA 107 (TheDefix 120), όψη A-B. Αττική, αρχές 4^{ου} αι. π. Χ. (Wünsch 1897).
Βλ. Gager 1992, no. 40, Faraone (1989), 156-157, López 2001, no. 107, Eidinow (2007), 382-383, Curbera (2015), 98, Franek και Urbanová (2019a), 30-31, Lamont (2021b), 56, 58-59, (2023), 180-182, Zografou (2021) 190, 208-209.

Όψη Α:

[Φ]ερέν[ικο]ς πρὸς τὸν Ἑρμῆν τὸν χθόνιον καὶ [τὴν Ἑ]-
κάτην χθονίαν καταδεδέσθω· Γαλήνην, ἥτις Φερεν[ί]-
κωι, καταδέω πρὸς Ἑρμῆν χθονικὸν καὶ Ἑκάτην χθονίαν κατα[δ]-
έω· καὶ ὥς οὗτος ὁ βόλυβδος ἄτιμος καὶ ψυχρὸς, οὕτω ἐκε(ῖ)νος καὶ τὰ ἐκε(ῖ)νω
ἄτιμα[κ]-
αὶ ψυχρὰ ἔστω καὶ τοῖς μετ' ἐκε(ῖ)νο(ν) ἅ περὶ ἐμο(ῦ) λέγοιεν καὶ βο(ν)λευοίαιτο.
Θερσίλοχος Οἰνό[φιλος] Φιλώτιος καὶ εἴ τ[ι]ς ἄ-
λλος Φερενίκωι σύνδικ[ος, πρ]ὸς τὸν Ἑρμῆν τὸν χθόν[ι]-
ον καὶ Ἑκάτην χθονίαν καταδεδέσθω· Φερενίκο(ν) κα[ὶ] ψυ]-
χὴν καὶ νο(ῦ)ν καὶ γλῶτταν καὶ βο(ν)λὰς καὶ [τ]ὰ πράττει καὶ τὰ περὶ ἐμο(ῦ) βο(ν)λε[ύ]-
εται, ἅπαντ' αὐτῷ ἀντία ἔστω καὶ τοῖς μετ' ἐκε(ῖ)νο(ν) βο(ν)λεύο(ν)σιν καὶ πράττο(ν)σιν.
καὶ ὅσον ... (*amplius nil scriptum est.*)

Όψη Β:

Ἑρμῆς χθόνιος
καὶ Ἑκάτη χθονία.

Μετάφραση²⁵⁵

Όψη Α:

«Ο Φερένικος ας δεθεί προς τον χθόνιο Ερμή και την χθόνια Εκάτη. Την Γαλήνην, αυτή του Φερενίκου, καταδένω προς τον χθόνιο Ερμή και την χθόνια Εκάτη, την δένω, κι όπως ακριβώς αυτός εδώ ο μόλυβδος είναι άχρηστος και ψυχρός, έτσι ακριβώς κι εκείνος και όλα όσα σχετίζονται με αυτόν άχρηστα και ψυχρά να γίνουν και για εκείνους που βρίσκονται στο πλευρό του, το ίδιο να γίνει κι για όσα τυχόν πουν ή μηχανευτούν για μένα.

Ας δεθεί ο Θρεσίλοχος, ο Οινόφιλος, ο Φιλώτιος κι οποιοσδήποτε άλλος σύνδικος του Φερενίκου προς τον χθόνιο Ερμή και την χθόνια Εκάτη. Του Φερενίκου την ψυχή και το νου και τη γλώσσα και τα σχέδια/ τις σκέψεις, αλλά κι όσα αυτός κάνει κι όσα μηχανεύεται για μένα, όλα ανεξαρτήτως εναντίον του να στραφούν κι εναντίον εκείνων που δρουν και μηχανορραφούν μαζί του. Και για κάθε...»

Όψη Β:

«χθόνιε Ερμή και χθόνια Εκάτη.»

2. DTA 106 (TheDefix 977), όψη Α-Β. Αττική, 3^{ος} αι. π.Χ. (Wünsch 1897). Το έλασμα βρέθηκε τυλιγμένο σε ρολό. Βλ. López 2001 no. 106, Eidinow (2007), 382, Franek και Urbanová (2019a), 31, Curbera (2015), 98, Lamont (2021b), 56, (2023), 180-182.

Όψη Α:

*[Καταδεδέσθω] πρὸς τὸν [Ἑρμῆν τὸν χθό]νι[ον καὶ τὴν Ἑκάτην τὴν χθονίαν]
[κατα]δ[εδέσθω] πρὸς τὸν Ἑρ[μῆν] τὸν [χθό]νιον [καὶ τὴν Ἑκάτην τὴν χθ[ονίαν]
καταδε[δέ]σθω Ἀσπασία πρὸς τὸν Ἑρμ[ῆ]ν τὸν [χθό]νιον κα[ὶ τὴν] Ἑκά[την τὴν*

²⁵⁵ Οι μεταφράσεις των καταδεσμικών κειμένων που ακολουθούν είναι δικές μου. Ορισμένες από αυτές έχουν βασιστεί, με αρκετές τροποποιήσεις στα σημεία που κρίνεται απαραίτητα, στις αγγλικές μεταφράσεις της Eidinow (2007), ενώ στους καταδέσμους που υπάρχει παραπομπή στον Gager (1992), έχει ληφθεί υπ' όψιν και η δική του αγγλική μετάφραση. Επιπλέον, η σειρά παράθεσης των κειμένων στο παράρτημα ακολουθεί την σειρά εξέτασης τους στο κυρίως σώμα της ερασίας.

χθο]νίαν καταδε[δέ]σθω Σωκράτης π[ρ]ὸς τὸν Ἑρμῆν τὸν χθόνιον καὶ τ[ῆ]ν Ἑκάτην
τῆ[ν] χ[θ]ονίαν καταδε[δέ]σθωσαν οἵτινες πρὸς τούτων εἰσὶν σύνδικ[ο]ι τοῖς ἐνθαῦτα
γεγραμμένοις καταδε[δέ]σθω Ἀπιστία πρὸς τὸν Ἑρμῆν τὸν χθόνιον καὶ τὴν Ἑκάτην τὴν
χθονίαν [κατα]δεδέσθω Λυδὸς πρὸς τὸν Ἑρμῆν τὸν χθόνιον καὶ τὴν Ἑκάτην τὴν χθονίαν
καταδεδέσθω Μαν[ῆς] πρὸς τὸν Ἑρμῆν τὸν χθόνιον καὶ

τὴν [Ἑ]κάτην τὴν χθονίαν

Ὅψη Β:

καὶ ὡς οὗτος ὁ μόλυβδος ἄχρηστος, ὥς ἄχρηστα εἶναι τῶν ἐνταῦθα γεγραμμένων (*verso*)
καὶ ἔπη καὶ ἔργα [. τῶν ἐνταῦθα γεγρα]μμέν[ων]]
. καὶ ΕΚΤΟ

Μετάφραση:

Ὅψη Α:

«Ας δεθεῖ/ Εἴθε να δεθεῖ πρὸς τὸν Ἑρμῆ τὸν χθόνιο καὶ τὴν Ἑκάτη τὴ χθόνια. Ας δεθεῖ
πρὸς τὸν Ἑρμῆ τὸν χθόνιο καὶ τὴν Ἑκάτη τὴ χθόνια. Ας δεθεῖ ἡ Ασπασία πρὸς τὸν Ἑρμῆ
τὸν χθόνιο καὶ τὴν Ἑκάτη τὴ χθόνια. Ας δεθεῖ ὁ Σωκράτης πρὸς τὸν Ἑρμῆ τὸν χθόνιο
καὶ τὴν Ἑκάτη τὴ χθόνια. Ας δεθοῦν ὅσοι εἶναι σύνδικοι αὐτῶν τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα
ἔχουν χαραχθεῖ ἐδῶ ἀκριβῶς. Ας δεθεῖ ἡ Ασπασία πρὸς τὸν Ἑρμῆ τὸ χθόνιο καὶ τὴν
Ἑκάτη τὴ χθόνια. Ας δεθεῖ ὁ Λυδὸς πρὸς τὸν Ἑρμῆ τὸ χθόνιο καὶ τὴν Ἑκάτη τὴ χθόνια.
Ας καταδεθεῖ ὁ Μανῆς πρὸς τὸν Ἑρμῆ χθόνιο καὶ τὴν Ἑκάτη τὴ χθόνια».

Ὅψη Β:

«Καὶ ὅπως ἀκριβῶς αὐτὸς ἐδῶ ὁ μόλυβδος εἶναι χωρὶς ἀξία, ἔτσι ἀκριβῶς χωρὶς ἀξία
να γίνουν καὶ τὰ λόγια καὶ οἱ πράξεις τῶν ἀτόμων ... ποὺ εἶναι ἐδῶ γραμμένα.»

3. DTA 67 (TheDefix 955) ὄψη Α. Αττική, Πειραιάς, 3^{ος} αἰ. π.Χ. (Wünsch 1897).

Το ἔλασμα βρέθηκε διπλωμένο, ἐνῶ τὸ κείμενο τῆς κατάρας εἶναι γραμμένο ἐπὶ τὰ λαϊά,
βλ. Curbera – Papakonstantinou 2018 no. 3, οἱ ὁποῖοι χρονολογοῦν τὸν κατάδεσμο στο
4^ο αἰ. π. Χ. καὶ ἀποκαθιστοῦν τὸ κείμενο τῆς ὄψης Β: ὥσπερ σὺ ἄωρος [οὔ]–τω ἄωρα

καὶ τέλ-ε[σ]τα [εἶ]γαι, ἄωρα [καὶ] ψυχ[ρ]ὰ καὶ ΑΠΑ— [Εὐ]ηθίδ—

Ὅψη Α:

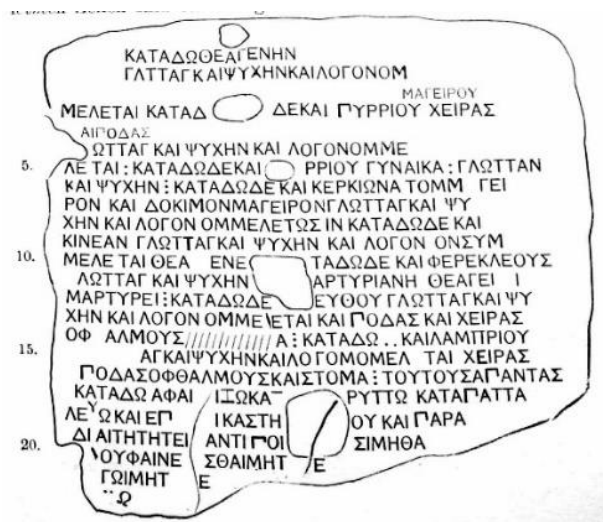
*Ὀνητορίδης Ε[ὐ]η(θ)ίδης Αρχέδικος Ναύκριτος Φιλοξενίδης Δημήτριος Αἰγυπτία
Φιλόδημος Προκλείδης Αρίστυλλα καὶ τοὺς μετ' ἐκείνων ὥσπερ ταῦτα ψυχρὰ καὶ
ἐπαρίστερα οὕτως τὰ Κράτητος τὰ ῥήματα ψυχρὰ [καὶ ἐπαρί]στερα γέν[οι]το κα[ὶ] τῶν
μετ' ἐκ[είνων]ν μη- [νυτῶ]ν καὶ τῶν δικα[στών] σαι εχε το*

Μετάφραση:

Πλευρά Α:

« Ὀνητορίδης, Εὐηθίδης, Αρχέδικος, Ναύκριτος, Φιλοξενίδης, Δημήτριος, Αἰγυπτία,
Φιλόδημος, Προκλείδης, Αρίστυλλα και αυτούς που βρίσκονται στο πλευρό τους, όπως
ακριβώς αυτά εδώ είναι ψυχρά και ανάποδα, έτσι ακριβώς και τα λόγια του Κράτη
ψυχρά και ανάποδα ας γίνουν, κι αυτών που βρίσκονται στο πλευρών τους, αλλά και
των κατηγορών και των δικαστών»

4. DT 49 (TheDefix 140), Αττική (η ακριβής προέλευση είναι άγνωστη, πιθανώς να είχε τοποθετηθεί σε κάποιο τάφο), 4^{ος} αι. π.Χ. (Audollent 1904). Το έλασμα φέρει πέντε τρύπες, οι οποίες έχουν προκληθεί λόγω τελετουργικής διάτρησης του καταδέσμου με καρφί. Βλ. Gager 1992 no. 44, Graf (1997), 121-123, Faraone (1999b), 111-112, López 2001 no. 164, Eidinow (2007), 392, Papakonstantinou (2021), 36, 104-105, 133-134, Lamont (2023), 4-6.

Εικόνα 1: Σχέδιο του καταδέσμου DT 49 από Ziebarth (1899), 109.

Πηγή: <https://www.thedefix.uni-hamburg.de/>

Καταδῶ Θεαγένην γλ[ῶ]τταγ καὶ ψυχὴν καὶ λόγον ὁμ μελεταῖ· καταδ[ῶ] δὲ καὶ Πυρρίου
μαγείρου χεῖρας κ]αὶ πόδας [γλ]ῶτταγ καὶ ψυχὴν καὶ λόγον ὁμ με- λεταῖ : καταδῶ δὲ καὶ
[Πυ]ρρίου γυναῖκα : γλῶτταν καὶ ψυχὴν : καταδῶ δὲ καὶ Κερκίωνα τὸμ μ[ά]γει- ρον καὶ
Δόκιμον μάγειρον γλῶτταγ καὶ ψυ- χὴν καὶ λόγον ὁμ μελετῶσιν· καταδῶ δὲ καὶ Κινέαν
γλῶτταγ καὶ ψυχὴν καὶ λόγον ὄν συμ- μελεταῖ Θεαγένε[ι· κα]ταδῶ δὲ καὶ Φερεκλέους
γλῶτταγ καὶ ψυχὴν [καὶ μ]αρτυρίαν ἢ<ν> Θεαγέν[ει] μαρτυρεῖ : καταδῶ δὲ [καὶ
Σ]εύθου γλῶτταγ καὶ ψυ- χὴν καὶ λόγον ὁμ μελεταῖ καὶ πόδας καὶ χεῖρας ὀφ[θ]αλμοὺς
[καὶ στόμ]α : καταδῶ [δὲ] καὶ Λαμπρίου γλῶττ[α]γ καὶ ψυχὴν καὶ λόγον ὁ<μ> μελ[ε]ταῖ,
χεῖρας πόδας, ὀφθαλμοὺς καὶ στόμα : τούτους ἅπαντας καταδῶ ἀφα[ν]ίζω κατ[ορύ]ττω
καταπαττα- λεύω· καὶ ἐπ[ὶ] δ[ι]καστη[ρί]ου καὶ παρὰ διαιτητεῖ ἄν τι ποι[ήσω]σι μηθα-
μοῦ φαίνασθαι μήτ[ε] ἐ[ν] λό[γ]ωι μ[ή]τε ἐν ἔργ[ω]ι.

Μετάφραση:

«Δένω τον Θεαγένη, τη γλώσσα του και την ψυχή του και τα λόγια που χρησιμοποιεί.
Δένω και τα χέρια και τα πόδια του Πυρρία, του μάγαιρα, τη γλώσσα του, την ψυχή του
και τα λόγια του. Δένω και τη γυναίκα του Πυρρία, την γλώσσα της και την ψυχή της.
Δένω και τον μάγαιρα Κερκίωνα και τον μάγαιρα Δόκιμο, και τις γλώσσες τους και τα
λόγια που χρησιμοποιούν. Καταδένω και τον Κινέα, και τη γλώσσα του και την ψυχή

του και τα λόγια, με τα οποία υποστηρίζεται το Θεαγένη. Δένω και τη γλώσσα του Φερεκλή, την ψυχή του και την μαρτυρία του την οποία καταθέτει υπέρ του Θεαγένη. Δένω και τη γλώσσα του Σεύθη, την ψυχή του και τα λόγια που χρησιμοποιεί, καθώς και τα πόδια του, τα χέρια του, τα μάτια του και το στόμα του»

Όψη Β

«Όλους αυτούς τους δένω, τους εξαφανίζω, τους θάβω, τους καρφώνω. Κι όταν εμφανιστούν στο δικαστήριο, μπροστά στο δικαστή, να μην μπορούν να καταθέσουν εναντίον μου, ούτε με λόγια, μα ούτε και με πράξεις.»

5. DTA 45 (TheDefix 531) Αττική, Πατήσια, 3ος αι. π.Χ. (Wünsch 1897). Ο κατάδεσμος βρέθηκε διπλωμένος και καρφωμένος με ένα καρφί. Βλ. Faraone (1991), 12, Gager 1992 no. 2 (όχι μεταγενέστερος του 2^{ου} αι. π.Χ.), Eidinow (2007), 357, Lamont (2021), 46.

Όψη Α:

Εὐάνδρον [κ]ατα- δῶ ἐν δεσμ[ῶι] μο- λυβ[δίν]ωι καὶ ὅτην· Εὐάνδρ[ον] τ[ὸν] ὑποκ[ρ]ι(τήν).

Όψη Β:

τοῦ καὶ σύμ- πα[ντα] Ε[ὐ]άν[δ]ρου Ἀστ[έ]ας Εὐά[ν]δρου τοῦ ὑποκ(ριτοῦ).

Μετάφραση:

Όψη Α:

«Τον Εὐάνδρο δένω με δεσμά μολύβδινα και..... τον Εὐάνδρο τον ηθοποιό.»

Όψη Β:

«....κι όλα ανεξαιρέτως του Εὐάνδρου του Αριστέα του ηθοποιού.»

6. SGD 40 (*TheDefix* 416), στήλη 1-3, Αττική, Δεκέλεια, 4^{ος} αι. π.Χ., φέρει τέσσερις τρύπες από καρφιά και υπολείμματα σιδερένιου καρφιού, βλ. Faraone (1991), 7-8, López 2001 no. 234, Kropp – Faraone (2009) 382, υποσημ. 5.

Στήλη 1

(Φυλάκιον?) καταδῶ. ὥσπερ ταῦτα ἐκείνει καὶ ἔπη ἀνένπαλιν, (ἀ)νέμπαλιν<α> καὶ ἔργα. οὗτ[ω] πάντα γένοιτο (Καλλίαν) καταδῶ.

Στήλη 2

ὥσπερ ταῦτ' ἀνένπαλιν, οὕτως γένοιτο Καλλίαι ἀνένπαλιν καὶ <ἀνέμπαλι[ν]> ἔργα καὶ πάντα [ἔπ]η καὶ χεῖρας καὶ πόδας καὶ [γ]όνα[τ]α καὶ ψυχὴν.

Στήλη 3

(Πάταικον) καταδῶ. ὥσπερ ταῦτα ἀνένπαλιν, οὕτω Π[ατ]αίκοι πάντα [ἀν]ένπα[λι]ν γένοιτο καὶ ἔπη καὶ ἔργα καὶ χεῖρες καὶ πόδες καὶ ψυχὴ.

Μετάφραση:

Στήλη 1:

«Το Φυλάκιον δένω, όπως ακριβώς αυτά (ανάποδα είναι), έτσι κι εκείνης τα λόγια ανάποδα κι αντίθετες και οι πράξεις (να γίνουν). Με τον ίδιο τρόπο ακριβώς όλα ανεξαιρέτως (ανάποδα) ας γίνουν. Δένω τον Καλλίαν»

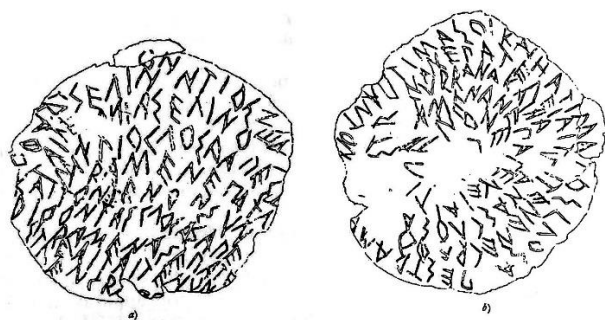
Στήλη 2:

«Όπως ακριβώς αυτά εδώ ανάποδα είναι, έτσι ας γίνουν και του Καλλία ανάποδα και οι πράξεις, τα λόγια, τα χέρια, τα πόδια, τα γόνατά και η ψυχή του»

Στήλη 3:

«Τον Πάταικο δένω όπως ακριβώς αυτά εδώ ανάποδα είναι, έτσι και του Παταίκου τα πάντα όλα ανάποδα ας γίνουν και τα λόγια και τα έργα και τα χέρια και τα πόδια και η ψυχή»

7. SGD 99 (TheDefix 186) Σικελία, βρέθηκε στο ιερό της Δήμητρας Μαλοφόρου και χρονολογείται στις αρχές 5^{ου} αι. π. Χ. Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του εν λόγω ελάσματος είναι το στρογγυλό του σχήμα. Βλ. Dubois 1989 no. 37, Gager 1992 no. 51, Faraone (2005), 34-35, Bettarini 2005, no. 20, Eidinow (2007), 427-428, Lamont (2023), 19-20.

Εικόνα 2: Σχέδιο του καταδέσμου SGD 99 από Dubois (1989), 48.

Πηγή: <https://www.thedefix.uni-hamburg.de/>

Όψη Α:

Σελινόντιος καὶ ἡ Σελινο- ντίο γλῶσσα ἀπεσ- τραμέν' ἐπ' ἀτ<ε>λείαι ἐνγράφῳ τᾷ τένον.
Καὶ τῶν ξένων συν- δίρον τὰς γλώσσας ἀπε- στραμμένας ἐπ' ἀτε- λείαι τᾷ τένον ἐνγράφῳ.
Τιμασοὶ καὶ ἡ Τιμασῶς γλῶσσα ἀπεστραμέ-

Όψη Β:

Τιμασοὶ καὶ ἡ Τιμασῶς γλῶσσα ἀπεστραμέ-ναν ἐπ' ἀτελείαι τᾷ τένον ἐνγράφῳ. Τυρρανὰ
καὶ ἡ Τυ[ρ]ρανᾶς γλῶσσα ἀπε- στραμμέναν ἐπ' ἀτελείαι τᾷ τένον ἐγ[ράφ]ο πάντων.

Μετάφραση:

Όψη Α:

«Εγγράφω το Σελινόντιο και τη γλώσσα του Σελινόντιου, απεστραμμένη να είναι, ώστε να μην επιτυγχάνει τους στόχους του. Και των ξένων που είναι στο πλευρό του τις γλώσσες εγγράφω, ανεστραμμένες να είναι, ώστε να μην επιτύχουν τους στόχους τους.»

Όψη Β:

«Εγγράφω την Τιμασώ και τη γλώσσα της Τιμασούς, απεστραμμένη να είναι, ώστε να μην επιτυγχάνει τους στόχους της. Εγγράφω την Τυρρανή και τη γλώσσα της Τυρρηνίδος, ανεστραμμένη να είναι και να αποσυρθεί, ώστε κανένας από αυτούς να μην επιτύχει τους στόχους του.»

8. *SGD 57 (TheDefix 107)* Νεμέα, συγκεκριμένα βρέθηκε στο Ηρώον του Οφέλτη, ενώ η πινακίδα διασώζεται σε τέσσερα θραύσματα. Ο Jordan (1985), 167 χρονολογεί τον εν λόγω κατάδεσμο στο τέλος του 4^{ου} αι. π. Χ. Ωστόσο, ο Bravo (2016), 125-127 λαμβάνοντας υπόψιν του τόσο τη χρονολόγηση του αρχαιολογικού πλαισίου εύρεσης του καταδέσμου, όσο και παλαιογραφικά κριτήρια, συγκεκριμένα το σχήμα των γραμμάτων, τον χρονολογεί στην ελληνιστική περίοδο, ενώ δεν απορρίπτει και το ενδεχόμενο μεταγενέστερης χρονολόγησης, βλ. Gager 1992 no. 25, Versnel (1998), 231, Faraone (2005), 39, Bravo 2016 no. 1.

ἀποσ[σ]τρέφω Εὐβούλαν ἀπὸ Αἰνέα, ἀπὸ τοῦ προσώπου, ἀπὸ τῶν ὀ[φ-] θαλμῶν, ἀπὸ τοῦ στόμ[α-] τοῦ, ἀπὸ τῶν τιθί<ω>ν, ἀπὸ τᾶς ψυχᾶς, ἀπὸ τᾶς γαστρός, ἀπὸ [τ]οῦ [ψ]ωλίου, ἀπὸ τοῦ πρω- κτοῦ, ἀφ' ὅλου τοῦ σώμα- τοῦ. ἀποστρέφω Εὐβού- λαν ἀπ' Αἰνέα.

Μετάφραση:

«Απομακρύνω την Ευβούλα από τον Αινεία, από το πρόσωπο του, από τα μάτια του, από το στόμα του, από το στήθος του, από την ψυχή του, από την κοιλιά του, από το

πέος του, από τον πρωκτό του, από όλο του το σώμα του. Απομακρύνω την Ευβούλα από τον Αινεία.»

9. DT 43 (TheDefix 139) Βρέθηκε στην Αττική, πιθανώς στα Μέγαρα και ίσως να είχε τοποθετηθεί σε τάφο. Χρονολογείται στον 3^ο αι. π. Χ. Το όνομα Πασιάναξ, το οποίο απαντά στον κατάδεσμο αναφέρεται σε έναν νεκρό. Ο Audollent (1904), 78-79, πρότεινε ότι το επίθετο Πασιάναξ ήταν ένα ευφημιστικό επίθετο του Άδη το οποίο όταν αποδιδόταν σε ένα πτώμα, μετέφερε επίσης δύναμη. Επιπλέον, ο Gager (1992), 130 αναφέρει ότι το όνομα αυτό πιθανότατα να αποτελούσε το όνομα του νεκρού στον τάφο του οποίου είχε τοποθετηθεί ο κατάδεσμος. Τέλος, η Eidinow (2007), 148-149 επισημαίνει ότι τονίζεται η αδυναμία του νεκρού Πασιάνακτα και μέσω του σχήματος αναλογίας, το οποίο βασίζεται στο σχήμα *similia similibus*, επιδιώκεται να μεταφερθεί αντίστοιχη απραξία και στο άτομο που στοχοποιείται. Βλ. Gager 1992 no. 43, Eidinow (2007), 390, Franek και Urbanová (2019a), 43.

ὅταν σύ, ὦ Πασιάναξ, τὰ γράμματα ταῦτα ἀναγνῶς — ἀλλὰ οὔτε ποτὲ σύ, ὦ Πασιάναξ, τὰ γράμματα τοῦτα ἀναγνώσει, οὔτε ποτὲ Νεοφάνης ἀτασιρῶ[.]δωι δίκαν ἐποίσει, ἀλ' ὥσπερ σύ, ὦ Πασιάναξ, ἐνθαῦτα ἀλίθιος κεῖτοι, αὐτῷ καὶ Νεοφάνεια ἀλίθιον καὶ μηδὲν γενέσθαι.

Μετάφραση:

«Όταν εσύ, Πασιάνακτα αυτά τα γράμματα διαβάσεις, αλλά ποτέ εσύ, Πασιάνακτα δεν θα μπορέσεις να τα διαβάσεις, ούτε ποτέ ο Νεοφάνης του Αγισιβώλου να εμπλακεί σε δικαστική διαμάχη, αλλά όπως ακριβώς εσύ, Πασιάνακτα, εδώ αναισθητός κείσαι, έτσι και ο Νεοφάνης χωρίς νου και ένα μηδενικό να γίνει/ το απόλυτο τίποτα να γίνει.»

10. DT 85 (TheDefix 185). Προέρχεται από την Βοιωτία. Ο Faraone (1991a), 13 χρονολογεί τον κατάδεσμο στον 3^ο ή 2^ο αι. π.Χ., χρονολόγηση, μάλιστα, την οποία ακολουθεί και ο Curbera (2017), 114, ενώ ο Gager (1992), 87-88 υποστηρίζει ότι χρονολογείται στον 2^ο ή και 3^ο αι. μ.Χ. Η κατάρα είναι χαραγμένη σε ένα στρογγυλό μολύβδινο έλασμα. Βλ. Eidinow (2007), 216-217, 401-402 Franek και Urbanová (2019a), 43-44, Chiarini (2023), 108-111. Το κείμενο που παραθέτουμε ακολουθεί την έκδοση του Curbera 2017 no. 2.

Όψη Α:

ὥσπερ τύν, Θεόμναστε, ἀδύνατος εἶ χειρῶν, πο[διῶν, σώματος πρᾶξή τι, οἰκονομήσῃ τι, φιλεῖμεν, παρ' γυνῆκα κατιαμένειν, οὕτως κῆ Ζωῖλος ἀδύνατος μένει παρ' Ανθείραν βαίνιμεν, κῆ Ανθείρα Ζωῖλον τὸν αὐτὸν τὸρπον φι(εἰμ)ατα κῆ ἔπια καταγράφω πάντα – ἀλλαλλοφιλίαν κῆ εὐνὰν κῆ λάλησιν κῆ ἰ φίλησιν Ανθείρας κῆ Ζωῖλω κῆ αἰσ[χ]υ[ν]τίαν, τὰ ἐπ' ἀλλάλως συναλλάγματα ὥσπερ κῆ ὁ μόλυβδος οὗτος ἔν τινι τόπῳ χωριστῶ ἐ(κ) τῶν ἀνθρώπων, οὕτως Ζωῖλῳ χωρισμένον ἀπ' Ανθείρας τὸ σῶμα, κῆ ἄψειν κῆ τὰ φιλεῖματα κῆ τὰ συνουσιάσματα τὰ Ζωῖλω κῆ Ανθείρας κῆ φήριο(ν)ῆ ματα Ζωῖλο(ν) κῆ Ανθείραν καταγράφω, κῆ ἀπορίαν κατὰ σφραγίδα· Ανθείραν κατὰ σφραγίδα | Ανθείραν (?)].

Όψη Β:

ἀλλάλων· κῆ αὐτοὶ ἀποψύξα[τε] [φιλίζαν [π]ρὸς ἀλλάλως· ἄφαρ δὲ [ν]ύκτα ἀεικῇ ποίει Ανθείρ(η) κῆ Ζωῖλ- ωι, κῆ τάνδε νύκτα κῆ πάσα(ν) νύκτα, μῆ] μετ' ἀλλάλων γίνεσθε κῆ γράφω αὐτ- οὺς ἐν κύκλον τὸ(ν) αὐτὸν ἀπὸ γραμμάτων]· ὥσπερ σφίγμηι ἀνθρώπους ἐνδείσας, ἀποτέλη φθάνων τὸ(ν) κατάδεσμον τοῦτον· ὥσπερ τόδε σῶμα πάγνυτη αὐτῶ, οὕτως κῆ Ζω-υλος ὁ ἐνγεγραμμένος εἰς αὐτὰν (γ) γίνεσθε κῆ ἐπιτελ(ε)εῖτε εἰς ἅπαν τ[0] ν κατάδεσμον οὗτον κῆ ἀποψύξα- ανα.. σειτη τε ἀπὸ ἀλλάλων τὰν φιλίαν ἄμναστίσας ὥσπερ ὁ μόλυβδος χωρίσεται πά[ν] παν κατορωρυγμένος κῆ μονα[δάν] αὐτεῖ, οὕτως κῆ Ζωῖλον τάχ [α] κατορύχοις κῆ ἐργασία κῆ οἰκονομία κῆ φιλία κῆ τὰ λοιπὰ πάντα

Μετάφραση:

Όψη Α:

«Όπως εσύ Θεόμνηστε είσαι ανίσχυρος στα χέρια, στα πόδια, στο σώμα σου, να κάνεις οτιδήποτε, να χειριστείς οτιδήποτε, να αγαπήσεις, να παραμείνεις με μία γυναίκα, έτσι κι ο Ζώϊλος ας είναι ανίσχυρος να πάει στην Ανθείρα και αντίστοιχα (ανίσχυρη να είναι) η Ανθείρα (να πάει) στον Ζώϊλο. Καταγράφω όλα τους τα φιλιά και τα ερωτικά τους λόγια, το αμοιβαίο ερωτικό πάθος και το κοινό τους κρεβάτι, και τα λόγια τους και τα φιλιά τους, της Ανθείρας και του Ζώϊλου τα σκανδαλώδη συναισθήματα τους και τη μεταξύ τους συναναστροφή κι έτσι ακριβώς όπως αυτός εδώ ο μόλυβδος βρίσκεται σε αυτό εδώ το σημείο απομακρυσμένος/ χωρισμένος από τους ανθρώπους, έτσι να χωριστεί το σώμα του Ζώϊλου από της Ανθείρας και τα αγγίγματα και τα φιλιά και η ερωτική συνεύρεση του Ζώϊλου και της Ανθείρας και τις σκέψεις τους, καταγράφω τον Ζώϊλο και την Ανθείρα και την δυστυχία τους πάνω σ' αυτή τη σφραγίδα, την Ανθείρα πάνω σ' αυτή τη σφραγίδα.²⁵⁶»

Όψη Β:

«...ένας προς τον άλλον. Κι ας παγώσει το ερωτικό πάθος του ενός για τον άλλον, αμέσως κάνε αυτή τη νύχτα ντροπιαστική/ επαίσχυντη για την Ανθείρα και το Ζώϊλο, κι αυτήν εδώ τη νύχτα, αλλά και κάθε άλλη νύχτα, για να μην είναι μεταξύ τους, και τους γράφω αυτούς σε αυτό εδώ τον κύκλο από γράμματα, όπως αυτός δένει τους ανθρώπους φέρε σε πέρας /ολοκλήρωσε/ εκπλήρωσε τον κατάδεσμο αυτόν, όπως αυτό εδώ το πτώμα είναι άκαμπτο, έτσι κι ο Ζώϊλος, αυτός που είναι καταγεγραμμένος εδώ, έτσι θα πρέπει να είναι απέναντί της, και το δέσιμο αυτό διατήρησέ το για πάντα, και πάγωσε τον αμοιβαίο τους πόθο, όπως ακριβώς αυτός εδώ ο κατάδεσμος είναι εντελώς

²⁵⁶ Πρβλ. Gager (1992), 88, ο οποίος μεταφράζει την φράση του τελευταίου στίχου: *καταγράφω, κη ἀπορίαν κατὰ σφραγίδα*, ως εξής: “I inscribe even this blocking (spell) with a seal.” Μάλιστα, εξηγεί στην υποσημ. 13 ότι ο όρος *ἀπορίαν*, ο οποίο σηματοδοτεί τη δυσκολία επικοινωνίας ή προσπέλασης, στο πλαίσιο αναφοράς του εν λόγω ερωτικού καταδέσμου, παραπέμπει στην παρεμπόδιση και στην προσπάθεια αποτροπής της συνάντησης του Ζώϊλου και της Ανθήρας “The term is *aporia*, meaning something which hinders the ease of passage; in this context, the blocking refers to efforts to prevent Zoilos and Antheira from coming together”. Επίσης, βλ. Curbera (2017), 144, ο οποίος αναφέρει ότι πιθανότατα ο όρος *σφραγίς* με τη σημασία: (α) σφραγίδα και (β) λίθος που εντίθεται σε δαχτυλίδι και χρησιμοποιείται ως σφραγίδα, πρβλ. *LSJ* s. v. *σφραγίς*, δεδομένου του στρογγυλού συνήθως σχήματος των εν λόγω αντικειμένων, συνιστά έναν υπαινιγμό στο στρογγυλό σχήμα του ελάσματος πάνω στο οποίο έχει χαραχθεί η κατάρα. Πρβλ. τη αγγλική μετάφραση του εν λόγω στιχ. από τον Curbera: “I write down Zoilos and Anthera and their distress, as on a seal (Anthera?), as on a seal”.

απομακρυσμένος, θαμμένος βαθιά και απομονωμένος, έτσι ακριβώς γρήγορα και το Ζωίλο κατώρυξε και τη δραστηριότητά του, τις συναλλαγές του και την αγάπη του κι όλα τα υπόλοιπα.»

11. DTA 97 (TheDefix 206). Προέρχεται από την Αττική, ειδικότερα από τον Πειραιά και χρονολογείται στον 3^ο αι. π. Χ. (Wünsch 1897). Το έλασμα βρέθηκε σε έναν τάφο, η ακριβής όμως τοποθεσία δεν είναι γνωστή. Το κείμενο είναι γραμμένο *ἐπι τὰ λαιά*, ενώ ομοιάζει αρκετά με τον κατάδεσμο DTA 96, ενδεχομένως έχουν γραφεί από το ίδιο χέρι. Βλ. Versnel (1998), 3-4, Gager 1992 no. 66, Eidinow (2007), 376-377, Riess (2012), 171-172, Papakonstantinou (2021), 127 υποσημ. 21 Lamont (2021), 60 61, (2021), 112, (2023), 180-183.

Μικίωνα ἐγὼ ἔλαβον καὶ <καὶ> ἔδησα τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας καὶ τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ψυχὴν καὶ εἴ τι μέλλει<ε> ὑπὲρ Φίλωνος ῥῆμα μοχθηρὸ <καὶ τῇ> ν φθέγγεσθαι, ἢ γλῶσσα αὐτοῦ μόλυβδος γένοιτο. καὶ κέντ- [η]σον α[ὕτ]οῦ τὴν γλῶσσαν καὶ εἴ τι μέλλει ἐργάζεσθαι, ἀνόνη- τα αὐτῷ γίνοιτο καὶ ἄχωρα καὶ ἄμοιρα καὶ ἀφανῆ αὐτῷ [ᾗ]παντα γένοιτο. Ἰππονῶϊ- [δ]ην καὶ Σωκράτην ἐγὼ [ἔ]λαβον καὶ ἔδησα τὰς [χε]ῖρας καὶ τοὺς πόδας καὶ [τῇ]ν γλῶσσαν καὶ τὴν ψυχ- ῆν καὶ εἴ τι μέλλουσιν ὑπὲρ Φίλωνος ῥῆμα μοχθηρὸν ἢ πονηρὸν φθέγγεσθαι ἢ κακόν τι ποῆσαι, ἢ γ[λ]ῶσ- σα αὐτῶν καὶ ἢ ψυχὴ μόλυβδος γένοιτο καὶ μὴ δύναιτο φθέγγεσθαι[ι] μηδὲ ποῆσαι, ἀλλὰ τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ψυχὴν αὐτῶν κέντησον, καὶ εἴ τ[ι] αὐτοῖς ἐ[σ]τι ἢ μέλλει τι εἶνα[ι] χρήματα ἢ οὐσία ἢ ἐργασία ᾗπαντα ἀνόνητα καὶ ᾗ- χωρα καὶ ἄμοιρα πάντα αὐτοῖς γένοιτο καὶ ἀφανῆ αὐτοῖς ἔστω. <Ἀριστῶ ἐγὼ> Ἀριστῶ ἐγὼ ἔλαβον καὶ ἔδη- [σ]α τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας καὶ τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ψυ- χὴν καὶ μὴ δύναιτο ὑπὲρ Φί- λωνος φθέγγεσθαι ῥῆμα πο- νηρὸν ἀλλὰ ἢ γλῶσσα αὐτῆς μό- λυβδος γένοιτο καὶ κέντησον αὐτῆς τὴν γλῶσσαν.

Μεταφραση:

Τον Μικίωνα συνέλαβα και έδεσα τα χέρια και τα πόδια του, τη γλώσσα και την ψυχή του. Κι αν σχεδιάζει να εκφράσει προς όφελος του Φίλωνα οποιοδήποτε λόγο κακό, ας γίνει η γλώσσα του μόλυβδος. Κάρφωσα τη γλώσσα του και ό,τι κι αν σχεδιάζει να κάνει, ας γίνουν όλα ανεξαιρέτως ανόητα, αποτυχημένα (εκτός τόπου), άτυχα κι άχρηστα γι' αυτόν. Τον Ιππονῶδη και τον Σωκράτη συνέλαβα και έδεσα τα χέρια και τα πόδια του, τη γλώσσα και την ψυχή του. Και αν σχεδιάζουν να εκφέρουν προς

όφελος του Φίλωνα οποιονδήποτε κακόβουλο λόγο, μόλυβδος να γίνουν οι γλώσσες τους και το πνεύμα τους και να μην είναι σε θέση ούτε να μιλήσουν, ούτε να δράσουν, αλλά τις γλώσσες τους καρφώνω και τις ψυχές τους. Και αν κάποιος από αυτούς σχεδιάζει κάτι (εναντίον μου) τα χρήματά του, η περιουσία²⁵⁷ του και η εργασία του, όλα ανεξαιρέτως χωρίς νόημα, άχρηστα και κακότυχα ας γίνουν. Την Αριστώ συνέλαβα την και έχω δέσει τα χέρια της και πόδια, τη γλώσσα και την ψυχή της. Κι ας μην είναι σε θέση να εκφέρει λόγους κακούς για το Φίλωνα, αλλά η γλώσσα της να γίνει μόλυβδος και τη γλώσσα της καρφώνω.

²⁵⁷ Βλ. *LSJ* s. ν. *οὐσία* με την σημασία: (α) ιδιοκτησία, περιουσία, (β) η αληθινή φύση ενός πράγματος. Δεδομένου ότι στον κατάδεσμο *DTA 97* τον όρο *οὐσία* συνοδεύουν οι όροι *χρήματα* και *ἐργασία*, οι οποίοι παραπέμπουν άμεσα στην οικονομική κατάσταση του θύματος, η επιλογή να μεταφράσουμε τον όρο *οὐσία* ως «περιουσία», μοιάζει αρκετά ικανοποιητική, διότι η εν λόγω απόδοση εναρμονίζεται, θα μπορούσαμε να πούμε, με το πλαίσιο αναφοράς (οικονομικό και υλικό) των υπόλοιπων όρων, ενώ, παράλληλα, με τον τρόπο αυτό, διαφαίνεται ότι βασική επιδίωξη του *καταδέοντος* είναι να επέλθει οικονομική δυσμένεια στο θύμα. Εναλλακτικά, θα μπορούσαμε να αποδώσουμε τον όρο *οὐσία* ως «η ύπαρξή του» και αυτή η μεταφραστική επιλογή θα έδινε, μάλλον, περισσότερο έμφαση στο αίτημα του *καταδέοντος* για την δέσμευση της σωματικής ή/και πνευματικής υπόστασης του θύματος. Βλ. ακόμη σελ. 49-50, ειδικά υποσημ. 98 στην παρούσα εργασία για την χρήση του όρου *οὐσία* προκειμένου να δηλωθεί κάποιο οργανικό στοιχείου το οποίο προέρχεται από το θύμα (τούφα μαλλιών, νύχια) και το οποίο αξιοποιείται στις τελετουργικές πρακτικές κατάδεσης για να δημιουργηθεί μια συμβολική σχέση μεταξύ θύματος και τελετουργικού αντικειμένου, και να ενισχυθεί έτσι η δύναμη και το αποτέλεσμα της κατάδεσης.

<u>Κατάδεσμος</u>	<u>Κατηγορία</u>	<u>Ανατομικές Αναφορές</u>
SGD 72 (Αττική, -)	πάντα δικα[στήν?] (δικ.)	πόδας γ[λωσσαν]
DTA 55 (Αττική, τέλη 5ου αι. π.Χ.)	συριν[γοποι]ὸν καὶ τέκτονα (εμπορ.)	-
DTA 107 (Αττική, αρχές 4 ^{ου} αι. π. Χ.)	Φερενίκωι σύνδικ[ος, (δικ.)	κα[ῖ ψυ]- χήν καὶ νο(ῦ)ν καὶ γλωτταν
DTA 106 (Αττική, 3ος αι. π. Χ.)	οἵτινες πρὸς τούτων εἰσὶν σύνδικ[ο]ι (δικ.)	-
DTA 97 (Αττική, 3 ^{ος} αι. π.Χ.)	μέλλει τι εἶνα[ι χρήματα ἢ οὐσία ἢ ἐργασία ἅπαντα ἀνόνητα καὶ ἄ- χωρα καὶ ἄμοιρα (εμπορ.?)	χεῖρας καὶ τοὺς πόδας καὶ τήν γλωσσαν καὶ τήν ψυχὴν γλωσσα αὐτόν μόλυβδος γένοιτο. καὶ κέντ- [η]σον α[ὕτ]ον τήν γλωσσαν
DTA 105 (Αττική, 3 ^{ος} αι. π.Χ.)	καὶ ἐν δικαστ[ηρίωι (δικ.)	καὶ ἔπη καὶ ἔργα κ[αὶ γλωττα
SGD 40 (Αττική, Δεκέλεια, 4 ^{ος} αι. π.Χ.)	Δεν παρέχεται ἀπὸ το κεῖμενο κάποια ἐνδειξη γιὰ τὴν ἐνταξή του σὲ κάποια κατηγορία.	ὥσπερ ταῦτ' ἀνένπαλιν, οὕτως γένοιτο Καλλία ἀνένπαλιν καὶ <ἀνέμπαλι[ν]> ἔργα καὶ πάντα [ἔπ]η καὶ χεῖρας καὶ πόδας καὶ [γ]όνα[τ]α καὶ ψυχὴν
DTA 67 (Αττική, 3 ^{ος} ἢ 4 ^{ος} αι. π.Χ.)	μετ' ἐκ[εί]νων μη- νυτώ]ν καὶ τῶν δικα[στών (δικ.)	- [ρήματα ψυχρά]
DTA 64 (Αττική, 3 ^{ος} αι. π.Χ.)	καὶ μῆπο[τ]ε αὐτὸς εὖ πρ[άττοι/ καὶ εἴ τις αὐτῷ) πρόξεν[ος.. / αὐ]τῷ πάντα ἐναντία εἶναι καὶ ἔργα καὶ ἥτινα μέλλει Ἀ .../ ἐναντία γένοιτο (εμπορικ.?)	-
DTA 66 (Αττική 4 ^{ος} αι. π. Χ.)	καὶ ὅσοι σύνδικοι (δικ.)	τήν ψυχὴν καὶ γλωτ- ταν
NCCT 31 (Πέλλα, 380-350 π.Χ.)	Θετί]μας καὶ Διονυσοφῶντος τὸ τέλος καὶ τὸν γάμον καταγράφω καὶ τὰν ἄλλαν πασᾶν (ερωτικ.)	-
DT 49 (Αττική, 3 ^{ος} αι. π.Χ.)	μαρτυρεῖ ..καὶ ἐπ[ὶ δ] ικαστη [ρί] ου καὶ παρὰ δαιτητεῖ (δικ.)	γλτταγ καὶ ψυχὴν, καὶ λόγον...χεῖρας [κ] αὶ πόδας...ὀφ[θ] αλμοὺς [καὶ στυμ] α
DTA 45 (Αττική, 3 ^{ος} ἢ 2 ^{ος} αι. π. Χ.)	Εὐανδρ[ον τ]ὸν ὑποκ[ρι](τήν). (αγων.)	-
SGD 99 (Σελινούντας, τέλη 6 ^{ου} αρχές 5 ^{ου} αι. π.Χ.)	τῶν ξένων συν- δίκων τὰς (δικ.)	γλῶσσα ἀπεστραμέ- ναν ἐπ' ἀτελείαι
SGD 57 (Νεμέα, 4 ^{ος} αι. π.Χ.)	ἀποσ[σ]τρέφω Εὐβούλαν ἀπὸ Αἰνέα, ἀπὸ τοῦ	(Μικρὴ λίστα ανατομικῶν σημείων)

	(ερωτικ.)	ἀπὸ τοῦ νν προσωπον, ἀπὸ τῶν ὀφ- θαλμῶν, [ἀπό] τοῦ στόμα τος, ἀπὸ τῶν τιθθίαν, ν ἀπὸ τᾶς ψυχᾶς, ννν ἀπὸ τᾶς γάστρου, ἀπὸ [τ] οὔ...., ἀπὸ τοῦ πρω κτου, ἀφ' ὅλου τοῦ σώμα τος.
Bravo 2016 no. 2 (Νεμέα, 4 ^{ος} αι. π.Χ.)	κατα-/ δίδεμι/ Διοδώρ-/ ου τὰν/ κεφαλὰ-/ ν ἀποστ-/ ραφήμ-/ εν ἀπ' Ἀ-/ ρτεμιδώ (ερωτικ.)	(Μικρή λίστα ανατομικών σημείων)
DTA 89 (Αττική, 4 ^{ος} αι. π.Χ.)	(ερωτικ.)	(μικρή λίστα ανατομικών σημείων-περισσότερο σπάνιες ανατομικές αναφορές,)
DT 85 (Βοιωτία, 3 ^{ος} -2 ^{ος} αι. π.Χ. ή 2 ^{ος} -3 ^{ος} μ. Χ.)	δι' Ἀνθειρ (α) ν βαίνιμεν κῆ Ἀνθειρα Ζωίλον (ερωτικ.)	χειρῶν ποδῶν σώματος
DT 43 (Αττική, Μέγαρα, 3 ^{ος} αι. π.Χ)	δίκαν ἐποίσει (δικ.)	- [Νε[ο]φά[ν]εα ἀλίθιον]
DT 66 (Αττική, αρχές 4 ^{ου} αι. π. Χ.)	καταδω᾽Εὐάρατον· καὶ ὅσοι σύνδικοι (δικ.)	γλ] ὡταν ἔ [ρ γ] α ... καὶ ἄφωνοι
SGD 95 (Σελινούντας, τέλη 6 ^{ου} αρχές 5 ^{ου} αι. π.Χ.)	τὸ-/ν συνδι ῥῶν (δικ.)	[γλῶ(σ)σαν]
DTA 68 (Αττική, 4 ^{ος} αι. π.Χ.)	[τὴν] κοίτην τὴν π [ρ] ὅς Χαρίαν (ερωτικ.)	-
DTA 94 (Αττική, 3 ^{ος} αι. π.Χ.)	ἐμὸν ἀντίδικον... ἐν παντὶ δικα- στ(η)ρίῳι (δικ.)	τ.ν γλ- .τ(τ)αν κα. τ.< ι >ς .ρένας
SGD 11 (Αττική, τέλη 4 ^{ου} αι. π.Χ.)	(εμπορ.?)	τούτων καταδω᾽τὴν γλωῦτταν καὶ τὸν νοῦν καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα καὶ ἔργα τὰ τούτων καὶ νοῦν καὶ φρένας καὶ διάνοιαν καὶ βον[λ] ἦν.το [υτων]
DT 50 (Αττική, 4 ^{ος} αι. π.Χ.)	Ἐρμῇ κάτοχε κα [ἰ Φερσεφόνῃ κατέχετε Μυρρίνης τῆς Ἄγνο-] (ερωτικ.?) (εμπορ.?)	γυναικὸς σῶ [μα καὶ ψυχὴν καὶ γλωῦτταν καὶ πό-] δας καὶ ἔργα καὶ βου [λὰς
NGCT 66 (Σικελία, 5 ^{ος} αι. π. Χ.)	Τὰν Εὐκλέος τοδεϊμάντο /τὰν γλ{λ} ὅσαν καταγ<ρ>άφο, ἡὼς με-/ δὲν . . . Μεστοῖρι ὀφελ εἰ<ε>ι· (δικ.?)	ταν γλ{λ} ὅσαν καταγ<ρ>άφο
NGCT 40 (Πύδνα, 4 ^{ος} αι. π. Χ.)	εἴ τις ἄλλος τι μαίνεται ἐχθρὸς μ[ῆ] δυνάσσω ἀν[τ]ιλέγε[ι]ν μήδ[ε] – (δικ.)	Καταδεσσεύω τὰς γλύσσας,

<i>DTA 108</i> (Αττική, 3 ^{ος} αι. π.Χ.)	(δικ.?) (ερωτικ.?)	νοδν
<i>DTA 84</i> (Αττική, κλασική, ελληνιστικής εποχή)	καὶ τὸ ἐργαστήριον καταδῶ καὶ τοὺς παῖδας. (εμπορ.?)	καὶ τὴν γλῶτ(τ)αν τὴν κακὴν καὶ τὸν θυμὸν τὸν κακὸν καὶ τὴν τὴν ψυχὴν κακὴν
<i>DTA 65</i> (Αττική, 3 ^{ος} αι. π.Χ.)	μάρτυρες ἢ δικα[σταί]?...συ(ν)ηγόρ[ους] (δικ.)	- ἄφρονες γένοιτο
<i>DTA 64</i> (Αττική, 3 ^{ος} αι. π.Χ.)	καὶ μὴπο[τ]ε αὐτὸς εὖ πρ[άττοι (εμπορ.?)	-

Παρατηρήσεις:

Σύνολο: 32 κατάδεσμοι

Περιοχή – Χρονική περίοδος:

Σικελία: 3 κατάδεσμοι οι οποίοι χρονολογούνται στο τέλος του 6^{ου} - 5^{ου} αι. π.Χ.

Αττική: 23 κατάδεσμοι [(α) τέλος 5^{ου} αι. π.Χ.: 1 (β) 4^{ος} αι. π.Χ.: 6 (γ) 3^{ος} αι. π.Χ.: 11 (δ) 4^{ος} ή 3^{ος} : 5 (ε) άγνωστη χρονολόγηση:1]

Άλλες περιοχές στην Ελλάδα:

Πέλλα : 1 (4^{ος} αι. π.Χ.), **Νεμέα:** 2 (4^{ος} αι. π.Χ.), **Βοιωτία:** 1, **Πύδνα:** 1 (4^{ος} αι. π.Χ.)

Κατηγορίες:

Αττική: 23 κατάδεσμοι: (α) Δικανικοί: 12 (β)Εμπορικοί: 7 (γ) Ερωτικοί: 2 (δ) Αγωνιστικοί: 1 (ζ) 1 κατάδεσμος ή ερωτικός ή δικανικός, 1 κατάδεσμος για τον οποίον δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι για την κατηγορία του (ερωτικός, εμπορικός ή δικανικός)

Σικελία: 3 κατάδεσμοι οι οποίοι ανήκουν όλοι στην κατηγορία των δικανικών.

Πέλλα: 1 ερωτικός κατάδεσμος, **Νεμέα:** 2 ερωτικοί κατάδεσμοι, **Βοιωτία:** ερωτικός, **Πύδνα:** 1 δικανικός

Ανατομικά όργανα:

Γλώσσα: Απαντά σε 15 καταδέσμους.

(α) Έμμεσες αναφορές στην αποτροπή της ομιλίας: (α) *ρήματα ψυχρά*: 1 (β) *ἔργα καὶ πάντα [ἔπ]η*: 1

Πόδια και Χέρια: Απαντούν σε 5 καταδέσμους

Νους: Απαντά σε 3 καταδέσμους εκ των οποίων ο 1 συνοδεύεται και από τις αναφορές: *φρένας καὶ διάνοιαν*. Σε 2 καταδέσμους αν και δεν απαντά άμεση αναφορά στην κατάδεση του νου, αυτό δηλώνεται έμμεσα: (α) *ἄφρονες* (β) *ἀλίθιον*

Κατάλογος με ανατομικά όργανα τα οποία αναφέρονται περισσότερο σπάνια: 3 (και οι 3 εντάσσονται στην κατηγορία των ερωτικών καταδέσμων)

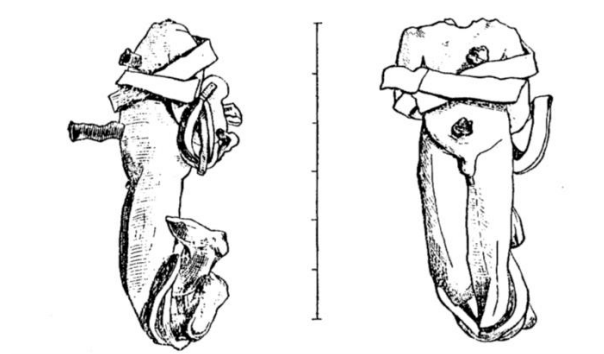
Κατάδεσμοι στους οποίους δεν απαντούν ανατομικές αναφορές: 8 (εκ των οποίων (α) δικανικοί: 2 (β) εμπορικοί: 3 (γ) ερωτικοί: 2 (δ) αθλητικοί: 1

Πίνακας Αγαλματιδίων

	<u>Αρχαιολογικό Πλαίσιο</u>	<u>Χαρ/κα γνωρίσματα και στάση σώματος</u>
VD 1	Αττική, βρέθηκε σε τάφο του 5 ^{ου} αι. π.Χ. στην Οδό Πανεπιστημίου.	Υλικό κατασκευής: μολύβδος, Διαστάσεις: 18 εκ. ύψος Αναπαριστά: άνδρα Στάση σώματος: χέρια ενωμένα και τοποθετημένα πίσω από την πλάτη. Επιπλέον, υπάρχουν ενδείξεις πως είχαν δεθεί είτε με κάποιο σχοινί, είτε με καρφί (λιγότερο ωστόσο πιθανό). Το κεφάλι είναι ανεστραμμένο (μη φυσιολογική στάση, ώστε να κοιτάζει στην ίδια κατεύθυνση με τα οπίσθια).
VD 2	Αττική, βρέθηκε στον ποταμό Ιλισσό, δεν γνωρίζουμε την χρονολόγησή του.	Υλικό κατασκευής: μολύβδος Διαστάσεις: 11,5 εκ. ύψος Αναπαριστά: άνδρα Στάση σώματος: χέρια ανεστραμμένα και τοποθετημένα πίσω από την πλάτη και κεφάλι ανεστραμμένο να κοιτάζει στην ίδια κατεύθυνση με τα οπίσθια.
VD 3	Αττική, δεν γνωρίζουμε περισσότερες πληροφορίες ούτε για την χρονολόγηση, ούτε για το ευρύτερο αρχαιολογικό πλαίσιο.	Υλικό κατασκευής: μολύβδος Διαστάσεις: 8 εκ. ύψος Αναπαριστά: ενδεχομένως άνδρα, Στάση σώματος: χέρια τοποθετημένα πίσω από την πλάτη σαν να είναι δεμένα, ενώ το κεφάλι κοιτάζει στην ίδια κατεύθυνση με τα οπίσθια. Τα πόδια (πέλματα) είναι ανεστραμμένα.
VD 4	Αττική, βρέθηκε στην οδό Αιόλου, αγαλματίδια υψηλής καλλιτεχνικής ποιότητας, χρονολογείται στον 4 ^ο π.Χ. αι ή μεταγενέστερα.	Υλικό κατασκευής: μολύβδος Διαστάσεις: 11 εκ. ύψος Αναπαριστά: άνδρα Στάση σώματος: χέρια δεμένα πίσω στην πλάτη, Βρέθηκε τοποθετημένο μέσα σε ένα μικρό μολύβδινο κιβώτιο (κατασκευασμένο από δύο μολύβδινα ελάσματα)
VD 5	Αττική, βρέθηκε σε τάφο στο νεκροταφείο του Κεραμεικού, το αγαλματίδιο χρονολογείται στο 400 π.Χ.	Υλικό κατασκευής: μολύβδος Διαστάσεις: 6 εκ. ύψος Αναπαριστά: άνδρα, τονισμένα τα γεννητικά του όργανα, ενώ στο δεξί του πόδι φέρει χαραγμένο το όνομα (Μνησίμαχος) Στάση σώματος: χέρια ανεστραμμένα πίσω από την πλάτη, σαν να είναι δεμένα. Επιπλέον, βρέθηκε τοποθετημένο μέσα σε ένα μικρό οβάλ κουτάλι, κατασκευασμένο από δύο μολύβδινα ελάσματα. Στο εσωτερικό του έχει χαραχθεί μία λίστα εννέα ονομάτων.
VD 6	Αττική, 3 αγαλματίδια βρέθηκαν σε έναν τάφο στον νεκροταφείο του Κεραμεικού, σε κοντινή απόσταση	Υλικό κατασκευής: μολύβδος Διαστάσεις: 6 εκ. ύψος

	από τον τάφο όπου βρέθηκε το αγαλματίδιο <i>VD 5</i>, χρονολογούνται και αυτά στο 400 π.Χ.	Αναπαριστούν : άνδρες , μάλιστα το ένα έχει τονισμένα γεννητικά όργανα, ενώ τα δύο φέρουν χαραγμένα από ένα όνομα. Στάση σώματος: τα δύο από τα τρία έχουν τα χέρια τους δεμένα πίσω από την πλάτη τους. Επιπλέον, το καθένα βρέθηκε τοποθετημένο μέσα σε ένα μολύβδινο κουτάκι, στο εσωτερικό όλων των κουτιών υπάρχουν χαραγμένα ονόματα.
<i>VD 7</i>	Αττική, βρέθηκε σε έναν τάφο, περισσότερες πληροφορίες δεν μας είναι γνωστές και χρονολογείται στον 3^ο αι. π.Χ.	Υλικό κατασκευής: μολυβδος Διαστάσεις: 6 εκ. ύψος Αναπαριστά : άνδρα Στάση σώματος: τα χέρια και τα πόδια έχουν αναστραφεί με βίαιο τρόπο και έχουν δεθεί πίσω από την πλάτη με λωρίδες μολύβδινες, όπου αναπαριστούν τα δεσμά. Επιπλέον, το στομάχι του αγαλματιδίου έχει τρυπηθεί με δύο σιδερένια καρφιά.

Παράρτημα Εικόνων

Εικόνα 3 : *VD 7*²⁵⁸.

Πηγή: Η εικόνα προέρχεται από R. Wunsch (1902), 27.

Εικόνα 4: *VD 2*.

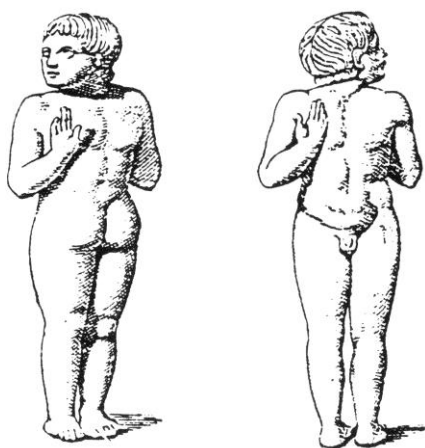
Σχέδιο του αγαλματιδίου *VD 2*. Το αγαλματίδιο βρίσκεται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών, αρ. ευρ. 7877.

Πηγή: Η εικόνα προέρχεται από Perdrizet (1899), 194.

²⁵⁸ Περισσότερες πληροφορίες για τα αγαλματίδια των εικ. 3-5, βλ. συμπληρωματικά τον πίνακα αγαλματιδίων παραπάνω (*VD 7, 2, 3*) αντίστοιχα.

Εικόνα 5: VD 3

Το αγαλματίδιο VD 3 εκτίθεται στο
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών, αρ. ευρ. 10807 .
Πηγή: Η εικόνα προέρχεται από Faraone (1991b), 210 εικ. 1.

Εικόνα 6:

Σχέδιο του αγαλματιδίου VD 10.

Πρόκειται για ένα χάλκινο αγαλματίδιο (2.9 εκ. ύψος) το οποίο προέρχεται από τη Σάμη της Κεφαλονιάς. Χρονολογείται στην ελληνιστική ή ρωμαϊκή περίοδο και αναπαριστά έναν άνδρα. Τα πόδια, και το ένα χέρι του ομοιώματος έχουν συστραφεί (180°), ώστε να κοιτούν προς την ίδια κατεύθυνση με αυτή των γλουτών. Το κεφάλι έχει γυριστεί προς τα αριστερά, ώστε το σαγόνι να βρίσκεται ακριβώς πάνω από τον ώμο. Πηγή: Η εικόνα προέρχεται από Perdrizet (1989), 193.

Εικόνες 7-9: VD 11. Πρόκειται για τρία αγαλματίδια κατασκευασμένα από χαλκό, τα οποία έχουν διαστάσεις (6-9 εκ. ύψος) κι προέρχονται από το νησί της Δήλου. Συγκεκριμένα, βρέθηκαν τοποθετημένα όλα μαζί σε ένα σπίτι κοντά στην αγορά και χρονολογούνται στην ελληνιστική εποχή. Τώρα εκτίθεντο στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Δήλου (εικ. (5) αρ. ευρ. A 2159, εικ. (6) αρ. ευρ. A 2158, εικ. (7) αρ. ευρ. A 2157). Αναπαριστούν άνδρες, μάλιστα όπως φαίνεται τα αγαλματίδια των εικ. (6) και (7)

έχουν υπερτονισμένα γεννητικά όργανα. Όλα τα αγαλματίδια φέρουν δεσμά στα πόδια τους, ενώ τα χέρια του είναι τοποθετημένα πίσω από την πλάτη τους, μάλιστα τα ομοιώματα των εικ. (5) και (6), διακρίνονται δεσμά και στα χέρια τους. Το αγαλματίδιο της εικ. (7) φέρει δεσμά και στο λαιμό. Πηγή: Η εικόνα προέρχεται από Faraone (1991b), 213-215, εικ. 6a, b., εικ. 8a, b, εικ. 7a, b.

Εικόνα 7

Εικόνα 8

Εικόνα 9

Εικόνα 10: *VD 5.*

Μολύβδινο αγαλματίδιο με ανθρώπινη μορφή τοποθετημένο μέσα σε ένα μικρό κιβώτιο το οποίο ομοιάζει με φέρετρο, βλ. συμπληρωματικά πίνακα αγαλματιδίων. Αρχαιολογικό Μουσείο Κεραμεικού, Αθήνα αρ. ευρ. 13. Πηγή: Wilburn (2019), 474 εικ. 18. 8.

Εικόνα 11: Μελανόμορφη λακωνική κύλικα, Αρκεσίλαος, 575-550 π.Χ. Μουσείο Βατικανού, Γρηγοριανό Ετρουσκικό Μουσείο, Ρώμη, αρ. ευρ. 16592. (*LIMC* s. v. Προμηθέας 54)

Απεικονίζεται η τιμωρία του Προμηθέα. Ο Προμηθέας με πόδια λυγισμένα, ακουμπά με την πλάτη του σε μια μικρή δωρική στήλη, στην οποία είναι δεμένος με δεσμά τυλιγμένα γύρω από το λαιμό, τα χέρια και τους αστραγάλους του. Αίμα στάζει στο έδαφος από την πληγή που του έχει προκαλέσει ο αετός, ο οποίος στηρίζεται στους μηρούς του και κατασπαράζει το συκώτι του. Τα άλυτα δεσμά του Προμηθέα που είναι στερεωμένα στο μέσον της στήλης, θα μπορούσαν να παραπέμπουν στην μυθική εκδοχή της τιμωρίας του Προμηθέα, όπως αυτή την αφηγείται ο Ησίοδος, *Θεογονία*, στιχ. 521-522.

Εικόνα 12: Μελανόμορφος τυρρηνικός αμφορέας, κατασκευασμένος από πηλό. Χρονολογείται στο 575- 525 π.Χ., προέρχεται από την Αττική και ανακαλύφθηκε στην αρχαία πόλη Ταρκυνιά. Σήμερα βρίσκεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Φλωρεντίας, αρ. ευρ. 76359. (LIMC s. v. Προμηθέας 67)

Στην αγγειογραφία απεικονίζεται ο Ηρακλής να απελευθερώνει τον Προμηθέα. Ο Προμηθέας απεικονίζεται σε καθιστή στάση, με λυγισμένα πόδια. Ο κορμός του εφάπτεται σε έναν στύλο, ενώ τα χέρια και τα πόδια του δεν απεικονίζονται με δεσμά.

Πηγή: <https://weblimc.org/page/monument/2082810>

Εικόνα 13: Μελανόμορφος σκύφος ο οποίος χρονολογείται στο 625-575 π.Χ. Βρέθηκε στην Αττική και σήμερα εκτίθεται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθήνας, αρ. ευρ. 16384. (LIMC s. v. Προμηθέας 57)

Στην αγγειογραφία απεικονίζεται η σκηνή της απελευθέρωσης του Προμηθέα από τον Ηρακλή. Ο Τιτάνας απεικονίζεται με δεμένα χέρια και, μάλιστα, τοποθετημένα πίσω από την πλάτη του, ενώ και στα πόδια του διακρίνονται δεσμά. Επίσης, απεικονίζεται να ακουμπάει πάνω σε μία στήλη, ενώ βρίσκεται σε καθιστή θέση με τα πόδια του λυγισμένα.

Πηγή:

<https://www.carc.ox.ac.uk/XDB/ASP/recordDetailsLarge.asp?recordCount=1&id={8B7B5601-E7BB-4DC2-998F-FC2A958096B0}&fileName=IMAGES100%2F001124%2F350285%2EA%2EDRAW%2F&returnPage=&start=>

Εικόνα 14:

Θραύσμα από ερυθρόμορφο κρατήρα, το οποίο βρέθηκε στην Αίγυπτο και χρονολογείται στο 475-425 π.Χ. Απεικονίζει τα κάτω άκρα μίας φιγούρας, πιθανότατα του Προμηθέα, με δεσμά. Σήμερα εκτίθεται στο Ασμόλαιο Μουσείο στην Οξφόρδη, αρ. ευρ. G725.

Πηγή:

<https://www.carc.ox.ac.uk/XDB/ASP/recordDetails.asp?recordCount=10&start=0>